DRAGOŞ FRĂSINEANU

GEOPOLITICA

Ediția a II-a, revăzută și adăugită

© Editura Fundației *România de Mâine*, 2007

Editura acreditată de Ministerul Educației și Cercetării
prin Consiliul Național al Cercetării Științifice
din Învățământul Superior

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
FRĂSINEANU, DRAGOȘ
Geopolitica / Frăsineanu Dragoș, Ediția a 2-a revăzută și adăugită
– București: Editura Fundației *România de Mâine*, 2007
Bibliogr.
ISBN 978-973-725-917-2

32.01:913(100)(075.8)

Reproducerea integrală sau fragmentară, prin orice formă
și prin mijloace tehnice, este strict interzisă
și se pedepsește conform legii.

Răspunderea pentru conținutul și originalitatea textului
revine exclusiv autorului/autorilor.

Redactor: Constantin FLOREA
Tehnoredactor: Florentina STEMATE
Coperta: Cornelia PRODAN

Bun de tipar: 24.10.2007; Coli tipar: 20,75
Format: 16 / 61x 86

Editura Fundației *România de Mâine*
Bulevardul Timișoara nr. 58, București, Sector 6
Tel./Fax 021/444.20.91; www.spiruharet.ro
e-mail: contact@edituraromaniademaine.ro

UNIVERSITATEA *SPIRU HARET*

FACULTATEA DE RELAȚII INTERNAȚIONALE
ȘI STUDII EUROPENE

Lector univ. dr. **Dragoş Frăsineanu**

G E O P O L I T I C A

Ediția a II-a, revăzută şi adăugită

EDITURA FUNDAȚIEI *ROMÂNIA DE MÂINE*
București, 2007

Studenților mei, un pas spre lumina cunoașterii.

CUPRINS

Cuvânt înainte …….. 9

1. **Statutul epistemologic al geopoliticii** …….. 11
1.1. Definirea geopoliticii …….. 11
1.2. Locul geopoliticii în cadrul sistemului științelor …… 15
1.2.1. Geopolitică și geografie politică …… 16
1.2.2. Geografie istorică, geoistorie și geopolitică …….. 18
1.2.3. Geografie economică, geoeconomie și geopolitică ….. 20
1.2.4. Geopolitică și geostrategie …… 21

2. **Evoluția gândirii geopolitice** ……. 23
2.1. Perioada clasică ……... 24
2.1.1. Școala geopolitică germană ……... 26
2.1.2. Școala geopolitică franceză …….. 36
2.1.3. Școala geopolitică anglo-saxonă …… 44
2.1.4. Școala geopolitică rusă …….. 50
2.1.5. Școala geopolitică românească …….. 52
2.2. Perioada „anatemizării” geopoliticii ……... 59
2.3. Perioada „renașterii” geopoliticii …… 61

3. **Analiza geopolitică** ……. 65
3.1. Criterii, principii și metode folosite în analiza geopolitică ….. 65
3.2. Teorii geopolitice …… 68
3.2.1. Teoria statului organic ……... 70
3.2.2. Teoria spațiului vital ……. 73
3.2.3. Teoria puterii maritime ……. 75
3.2.4. Teoria puterii continentale sau a *Heartland*-ului …….. 77
3.2.5. Teoria țărmurilor sau a *Rimland*-ului …… 81
3.2.6. Teoria puterii aeriene ……. 83
3.2.7. Teoria spațiilor globale …….. 85

4. **Organizarea spațiului geopolitic** …….. 88
4.1. Spațiul geopolitic – noțiune, proprietăți …….. 88
4.2. Caracteristicile spațiului geopolitic ……. 90
4.3. Regionarea geopolitică a spațiului …….. 91

5. **Domeniul geopolitic statal** ……. 93
5.1. Apariția și evoluția statelor …….. 94
5.2. Evoluția hărții politice a lumii ……. 97
5.2.1. Harta politică a lumii în perioada antică ……... 98
5.2.2. Harta politică a lumii în perioada medievală ……. 103
5.2.3. Harta politică a lumii în perioada modernă ……... 108
5.2.4. Harta politică a lumii în perioada contemporană …….. 120
5.2.5. Modificări pe harta politică a lumii după 1989 …….. 124
5.3. Teritoriul de stat – unitate politico-teritorială fundamentală ... 126
5.3.1. Modalități de formare și modificare teritorială a statelor 127
5.3.2. Caracteristicile teritoriului de stat ……. 130
5.3.2.1. Poziția teritoriului de stat ……. 131
5.3.2.2. Mărimea teritoriului de stat …….. 137
5.3.2.3. Forma teritoriului de stat …….. 141
5.3.2.4. Delimitarea teritoriului de stat – frontiera de stat 145
5.4. Caracteristici geo-demografice ……... 148
5.5. Caracteristici geo-sociale …… 157

6. **Domeniul geopolitic regional şi global** ……. 166
6.1. Evoluția formelor de integrare suprastatală …… 166
6.2. Integrarea interstatală la nivel regional ……... 169
6.2.1. Europa ……... 170
6.2.2. America ……. 178
6.2.3. Africa …… 181
6.2.4. Orientul Apropiat şi Mijlociu …… 183
6.2.5. Asia-Pacific ……... 186
6.3. Integrare interstatală globală …….. 188
6.3.1. ONU – organizație internațională cu vocație universală 189

7. **Geopolitica stărilor conflictuale** ……... 196
7.1. O abordare geopolitică a stărilor conflictuale ……. 196
7.2. Contextul geopolitic internațional în perioada postbelică ….. 198
7.3. Cauzele conflictelor armate ……. 203
7.4. Forme de manifestare a puterii în relațiile internaționale ….. 210
7.4.1. Acțiuni agresive nonmilitare ……. 212
7.4.2. Acțiuni agresive implicând utilizarea forțelor armate în modalități atipice ……... 216
7.4.3. Acțiuni agresive implicând utilizarea forțelor armate în modalități tipice ……. 220
7.5. Diseminarea spațială a conflictelor …….. 222
7.6. Regiuni caracteristice de tensiune şi conflict …….. 225

7.6.1. Europa ……... 226
7.6.2. Orientul Apropiat …….. 228
7.6.3. Zona Golfului Persic ……. 231
7.6.4. Africa Australă ……... 232
7.6.5. America Centrală ……... 234
7.6.6 Asia de Sud-Est …….. 235
7.7. Tensiuni şi conflicte majore …….. 236
7.7.1. Tensiuni şi conflicte majore în epoca bipolară ……... 236
7.7.1.1. Conflictul din Coreea (1950-1953) …….. 236
7.7.1.2. Conflictul din Vietnam (1956-1975) …… 239
7.7.1.3. Conflictele din Orientul Apropiat şi Mijlociu … 242
7.7.1.4. Conflictul dintre Etiopia şi Somalia …… 246
7.7.1.5. Criza din Caraibe (oct.-nov. 1962) …….. 248
7.7.1.6. Invadarea Cehoslovaciei (20/21 august 1968) … 251
7.7.1.7. Primul conflict din Afganistan (1979-1989) … 252
7.7.2. Tensiuni şi conflicate majore în perioada actuală …….. 254
7.7.2.1. Primul de război din Golf (august 1990-martie1991) 254
7.7.2.2. Conflictele iugoslave ……. 256
7.7.2.3. Conflictele din Cecenia (1994-1996, 1999-) … 260
7.7.2.4. Atentatele de la 11 septembrie 2001 ……. 261
7.7.2.5. Al doilea conflict din Afganistan (oct 2001-) …. 266
7.7.2.6.Al doilea război din Golf (2003) …… 267
7.8. Impactul conflictelor armate asupra mediului ……. 267

8. **Teme geopolitice majore ale secolului XXI** ……. 275
8.1. Politectonică globală – spre o ordine planetară multipolară … 275
8.2. Globalizare sau regionalizare? …… 280
8.3. Islamul – o lume în mişcare …… 282
8.4. Terorismul – o ameninţare globală ……. 292
8.5. Noua geografie a drogurilor …… 296
8.6. Reconfigurarea hărţii energeticii globale …… 304

Bibliografie ……. 323

Lista figurilor

1. Principalele curente şi teorii geopolitice
2. Puterea continentală – modelul lui Halford Mackinder
3. Dominarea Heartland-ului de către Rimland
4. Puterea aeriană – modelul lui Alexander de Seversky
5. Civilizaţiile Antichităţii
6. Presiunea popoarelor migratoare asupra Imperiului Roman
7. Formaţiuni statale româneşti
8. Harta politică a Europei în secolele XV-XVII
9. Forma statelor
10. Integrarea europeană
11. Periodizarea Războiului Rece
12. Conflicte şi tensiuni în Orientul Apropiat
13. Criza rachetelor din Cuba
14. Europa blocurilor
15. Lumea islamică
16. Geografia drogurilor

Lista tabelelor

1. Evoluţia numărului statelor independente în secolul XX
2. Clasificarea statelor după mărime în viziunea lui Norman Pounds
3. Clasificarea statelor după mărime în viziunea lui A.L. Sanguin
4. Clasificarea statelor după mărime în viziunea lui M.I. Glassner
5. Clasificarea statelor după mărime
6. Evoluţia numărului de organizaţii internaţionale
7. Răspândirea musulmanilor în lume
8. Principalele ţări deţinătoare de rezerve de petrol
9. Principalele deţinătoare de resurse de petrol în domeniul submarin
10. Evoluţia producţiei mondiale de petrol
11. Capacitatea de rafinare
12. Principalele ţări importatoare şi exportatoare de petrol

Cuvânt-înainte

După o lungă perioadă de „anatemizare”, schimbările profunde survenite la sfârşitul secolului al XX-lea au permis „renaşterea” domeniului ştiinţific geopolitic.

Geopolitica, revenită în actualitate din necesitatea explicării anumitor probleme impuse de evoluţia generală a societăţii omeneşti şi din influenţa crescândă a modificărilor permanente politico-economice asupra conştiinţei omului şi a întregului sistem al vieţii social-politice şi culturale, se constituie, în prezent, ca disciplină ştiinţifică de un larg interes.

*Lucrarea **Geopolitica** se doreşte a fi o sinteză a aspectelor majore ce caracterizează lumea contemporană. Bogăţia de informaţii, ca şi opiniile autorului asupra unor probleme de mare actualitate din domeniul geopoliticii vin în sprijinul cunoaşterii mai concrete şi profunde a acestor probleme de către cei interesaţi să aibă o viziune mai cuprinzătoare asupra schimbărilor majore ale perioadei contemporane.*

În cele opt capitole ale volumului sunt evidenţiate, rând pe rând, aspecte teoretice („Statutul epistemologic al geopoliticii”; „Analiza geopolitică”; „Organizarea spaţiului geopolitic”), istoriografice („Evoluţia gândirii geopolitice”) şi aplicative („Domeniul geopolitic statal”; „Domeniul geopolitic regional şi global”; „Geopolitica stărilor conflictuale”; „Teme geopolitice majore ale secolului XXI”).

Lucrarea este însoţită de o serie de fişe biografice şi bibliografice, care completează, uneori cu date noi, evoluţia gândirii geopolitice. Materialul ilustrativ (hărţi, tabele) este folosit în sprijinul cunoaşterii şi înţelegerii fenomenelor geopolitice la nivel micro, mezo şi macroteritorial.

Autorul

1. **STATUTUL EPISTEMOLOGIC AL GEOPOLITICII**

1.1. ***Definirea geopoliticii***

Geopolitica, la fel ca multe alte ştiinţe şi discipline, a fost şi este subiectul a numeroase interpretări sub aspectul definirii obiectului de studiu.

Pentru o mai bună înţelegere a complexităţii acestei discipline şi a numeroaselor domenii de cercetare ce au abordat *cunoaşterea geopolitică*, vom relua în sinteză o serie de definiţii şi reflecţii asupra obiectului geopoliticii.

Autorul termenului şi unul din fondatorii disciplinei, **Rudolf Kjellen,** definea geopolitica drept „ştiinţa care se ocupă de studiul *pătrunderii organizării politice în teritoriu* şi de studiul *mediului politic al poporului*". Tot lui Kjellen îi aparţine şi reflecţia conform căreia geopolitica este „*învăţătura* despre stat ca organism geografic".[1]

Militarul-geograf **Karl Haushofer**, conducătorul recunoscut al şcolii geopolitice germane, şi colaboratorii săi aduc completări definiţiei lui Kjellen, acordându-i semnificaţii doctrinar-ideologice. Astfel, geopolitica devine „*ştiinţa* care se ocupă de analiza statului din punct de vedere al instinctului lui de expansiune, izvorât dintr-un complex de temeiuri mai ales geografic". Reluând dintr-un alt unghi, Haushofer, caracterizează geopolitica drept „*ştiinţa* despre formele de viaţă politice în spaţiile de viaţă naturale, ce se străduieşte să înţeleagă dependenţa lor geografică şi condiţionarea lor de-a lungul mişcării istorice".[2]

În 1931, în cadrul unei conferinţe la radio, revine mai cu prudenţă asupra propriei concepţii, afirmând că geopolitica este mai degrabă un „material de construcţie", decât o ştiinţă. Pentru ca, în 1936, în nr. 5 al revistei *Zeitschrift für Geopolitik* („Scrieri de geopolitică") să afirme că

---

[1] Rudolf Kjellen, *Der Staat als Lebensform*, Leipzig, 1917, *apud* Ionel Nicu Sava, *Geopolitica. Teorii şi paradigme clasice. Şcoala geopolitică germană*, Editura Info-Team, Bucureşti, 1997, p.68.

[2] Karl Haushofer, Erich Obst, Herman Lautensach, Otto Maull, *Bausteine zur Geopolitik*,1928, *apud* I.N. Sava, p.111.

„geopolitica nu este o ştiinţă ca atare, ci o metodă de cercetare, o cale spre cunoaştere…”[3]

Tot ca o metodă şi nu ca ştiinţă vede geopolitica şi **Adolf Grabowsky**, colaborator, iar mai târziu adversar al lui Haushofer, care afirma că „geopolitica este o metodă, nu o ştiinţă…”.[4]

În aceeaşi perioadă o serie de cercetători români cu preocupări în planul geopoliticii teoretice ne oferă o serie de definiţii şi reflecţii ale noii discipline.

Dintre aceştia se distinge geograful **Ion Conea**, teoreticianul incontestabil al geopoliticii româneşti, în viziunea căruia geopolitica este o ştiinţă în devenire (*„ştiinţa zilei”*) care îşi propune să studieze modelul politic planetar adică „jocul politic dintre state”. Explicarea mediului politic planetar, susţine Conea, trebuie urmărită şi definită pe temeiuri geografice, „geografia condiţionează, explică şi caracterizează acest mediu.” Astfel, geopolitica reprezintă „expresia politică a unui ansamblu de elemente geografice care converg în ea, cunoaşterea stării de lucruri planetare la un moment dat”.[5]

Pentru **Anton Golopenţia** termenul de geopolitică avea cel puţin trei semnificaţii: *teorie şi cercetare* a condiţiilor geografice ale statului; *informare politică* externă; *mit politic*, obiectiv specific al politicii justificative şi revendicative germane. Din această cauză, Golopenţia observă numeroasele confuzii ce se fac în precizarea obiectului de studiu al geopoliticii. Deşi el o consideră înainte de toate „*informativă*”, şi nu analiză teoretică, ci „*cercetare*”, precizează că „*obiectul ei de studiu îl constituie potenţialul statelor*”.[6]

M. Popa Vereş consideră că geopolitica este o ştiinţă a intereselor politice ale unui stat, sub aspectul spaţiului geografic şi trebuie să ajute la găsirea unor răspunsuri optime privind evoluţia statului.

---

[3] Karl Haushofer, în *Zeitschrift für Geopolitik*, nr.5/1936, *apud* Sergiu Tămaş, *Geopolitica. O abordare prospectivă*, Editura Noua Alternativă, Bucureşti, 1995, p.47.

[4] Adolf Grabowsky, *Spaţiul ca destin. Problema geopoliticii*, 1933, *apud* Günter Heyden, *Critica geopoliticii germane. Esenţa şi funcţia socială a unei şcoli sociologice reacţionare*, Editura Politică, Bucureşti, 1960, p.121.

[5] Conea, Ion (1937) *Geopolitica, o ştiinţă nouă*, în „Sociologia românească”, nr. 9-10, an II/1937, Bucureşti; *apud* Emil I. Emandi, Gheorhe Buzatu, Vasile S. Cucu, *Geopolitica*, vol. I, Editura „Glasul Bucovinei”, Iaşi, 1994, p.18.

[6] Ion Conea, Anton Golopenţia, M. Popa-Vereş, *Geopolitica*, Craiova, 1940, *apud Geopolitica*, vol. I, p.18.

Şcoala franceză, care la început a marginalizat obiectul geopoliticii, socotind-o doar o ştiinţă a germanilor pentru germani, revine în forţă, la începutul anilor '90, contribuind prin numeroase studii şi lucrări la stabilirea unui statut ştiinţific pentru geopolitică.

Michel Foucher, geopoliticianul frontierei, consideră geopolitica „*o metodă globală* de analiză a unor situaţii socio-politice concrete privite după modul în care sunt localizate şi după reprezentările obişnuite pe care le descriu".[7]

Pierre-Marie Gallois, un alt geopolitician de marcă, defineşte în lucrarea *Géopolitique: les voies de la puissance* (1990), geopolitica drept „*studiul* relaţiilor care există între conduita unei politici de putere duse pe plan internaţional şi cadrul geografic în care aceasta se exercită".[8]

Christian Daudel, unul dintre teoreticienii de marcă ai noului val al geopoliticii franceze, operând modificări în cadrul structurii obiectului de studiu, consideră geopolitica un *sistem de cunoştinţe* ce-şi propune să realizeze „o nouă sinteză a istoriei, a spaţiului teritorial, a resurselor morale şi fizice ale unei comunităţi, care se situează astfel în ierarhia puterilor, în locul asigurat de meritele sale".[9]

François Joyaux, în lucrarea *Géopolitique de l'Extreme Orient*, publicată în 1991, notează că „geopolitica trebuie să studieze acele raporturi internaţionale care au ca efect şi care influenţează direct echilibrul politic şi strategic al planetei, în primul rând raporturile dintre marile puteri şi supraputeri".

În cadrul noii ***şcoli anglo-saxone***, două contribuţii reţin în mod special atenţia, cea a englezului Peter J. Taylor şi a americanului P. O'Sullivan. Prin studiile acestora, geopolitica îşi conturează un nou sens, acela de a desemna locul şi rolul pe care controlul asupra anumitor zone geografice îl are în constituirea balanţelor de putere regionale sau globale.

Peter J. Taylor, pornind de la „realismul politic dur", defineşte geopolitica, drept o disciplină care trebuie să „studieze rivalitatea dintre două mari puteri", în sensul exercitării „dominaţiei statelor puternice asupra statelor slabe".[10]

---

[7] Michel Foucher, *Fronts et frontières: un tour du monde gèopolitique*, Paris, 1988.

[8] Pierre Gallois, *Gèopolitique: les voies de puissance*, Paris, 1990.

[9] Christian Daudel, *Geografie, Geopolitică şi Geostrategie – Termeni în schimbare*, în *Geopolitica* vol.I, Editura „Glasul Bucovinei", Iaşi, 1994, p.290.

[10] Peter J. Taylor, *Political Geography. World-economy, naţion-state and locality*, Longman Group UK Limited, London, 1989.

În acelaşi sens, **P. O'Sullivan** înţelege prin geopolitică o „geografie a relaţiilor între deţinătorii de putere, fie că aceştia sunt şefi de state, fie că sunt organizaţii internaţionale".[11]

O serie de alţi cercetători aparţinând şcolii anglo-saxone îşi aduc contribuţia la definirea geopoliticii. Dintre aceştia îi amintim pe: **Saul B. Cohen**, în viziunea căruia geopolitica este „studiul relaţiei dintre politica internaţională de putere şi caracteristicile corespondente ale geografiei"[12] (Cohen, 1973); **Colin S. Gray**, care, în 1977, defineşte geopolitica drept „interpretarea politică a unei realităţi geografice globale"[13]; **Desmond Ball**, pentru care geopolitica analizează relaţia dintre practica unei politici de putere şi mediul geografic. În 1996, **Martin Ira Glassner**, în lucrarea *Political Geography*, ediţia a doua, definea geopolitica drept „ştiinţa ce studiază statul în contextul fenomenului spaţial global, în încercarea de a înţelege atât bazele puterii statului, cât şi natura interacţiunilor dintre state"[14].

Într-o manieră specifică de redare semantică, găsim definiţii sintetice ale termenului de geopolitică în numeroase ***dicţionare***.

Astfel, *Logman Dictionary of English Language and Culture* (1991) defineşte geopolitica „studiul efectului poziţiei unei ţări, a populaţiei sale asupra politicii. *Webster`s Third New Dictionary* (1993) prezintă geopolitica având drept conţinut „studiul influenţei factorilor fizici ca geografia, economia, demografia asupra politicii statului şi în special asupra politicii externe". *Noua Enciclopedie Britanică* (1993) defineşte geopolitica „analiza influenţelor geografice asupra relaţiilor de putere în politica internaţională". Dicţionarul B.B.C englez-român, publicat la Editura Coressi în 1997, interpretează geopolitica drept „studiul politicii pe scară mondială şi în special cum afectează ea relaţiile dintre ţări".

În dicţionarele franceze, precum *Dictionnaire encyclopedique de la lanque francaise* (1995), geopolitica are ca obiect „studiul influenţei factorilor geografici asupra politicii internaţionale". Iar în dicţionarul *Le Petit Larousse* (1995), geopolitica este „ştiinţa care studiază raportul între geografia statelor şi politica acestora". Pentru ca în celebrul *Dictionnaire de*

---

[11] Peter O'Sullivan, *Geopolitics*, New York, 1986.

[12] Saul B. Cohen**,** *Geography and Politics în a World, New York*,1973.

[13] Colin S. Gray, *The Geopolitics of the Nuclear Era:Heartland, Rimlands and the Technological Revolution*, New York, 1977.

[14] Martin I. Glassner, *Political geography*, Second Edition, John Wiley&Sons, New York, 1996.

Géopolitique (1993), al lui Yves Lacoste, geopolitica să fie considerată ca „un alt mod de a vedea lumea şi complexitatea conflictelor sale".

Trecerea în revistă a definiţiilor pe care le-a primit geopolitica de-a lungul timpului, implicând structura obiectului de studiu şi statutul în cadrul sistemului ştiinţelor, evidenţiază existenţa unui câmp foarte larg a delimitărilor conceptuale şi caracterul său polisemantic.

Având în vedere această interpretare multidisciplinară şi polisemantică, apreciem geopolitica drept o disciplină ştiinţifică al cărei obiect de studiu constă în interpretarea relaţiilor internaţionale trecute, prezente şi viitoare, din perspectiva influenţei factorilor geografici, în complexitatea lor sistemică, asupra politicii mondiale.

1.2. ***Locul geopoliticii în cadrul sistemului ştiinţelor***

În evoluţia ei, geopolitica a cunoscut într-o primă fază forma unui câmp de studiu format la întretăierea mai multor discipline ştiinţifice, aflându-se într-un stadiu informal, pentru ca ulterior să capete o formă instituţionalizată, fie ca subdisciplină a unei discipline formale, fie ca o disciplină de sine stătătoare.

Trebuie subliniat încă de la început că nu există o unitate de opinii în ceea ce priveşte locul geopoliticii în cadrul sistemului ştiinţelor. Cei mai mulţi cercetători situează geopolitica în cadrul ştiinţei geografice, alţii al celei politice şi în special în cel al relaţiilor internaţionale. În ultima perioadă, tot mai mulţi cercetători înclină spre a-i decreta autonomia ştiinţifică, geopolitica afirmându-şi statutul de disciplină de sine stătătoare.

Raţiunile evoluţiei geopoliticii până la nivelul unei discipline bine conturate, sunt clare, ele explicându-se, în primul rând, prin necesitatea umplerii vidului creat de imposibilitatea ştiinţelor existente de a explica şi soluţiona anumite probleme cu care ne confruntăm în prezent.

În primele stadii ale dezvoltării sale, o disciplină nouă nu este decât un agregat de specialităţi născut din alte discipline. Astfel, geopolitica începutului de secol XX era mai puţin o disciplină ştiinţifică, cât un *holding* care regrupa cercetările din aceeaşi familie şi care nu mai făceau obiectul strict al disciplinelor lor de origine. Această formă de evoluţie nu reprezintă un caz singular; ştiinţe precum economia, sociologia, antropologia etc., au străbătut aceleaşi stadii în primii lor ani, pentru că în evoluţia oricărei ştiinţe există un moment de interdisciplinaritate, tradiţia profesională apărând mult mai târziu. În multe cazuri, numele noii ştiinţe reuneşte, inspirat în cazul geopoliticii, originea şi principalele ştiinţe ce s-au juxtapus.

În definirea actuală a geopoliticii, deseori se confundă recombinarea cu sinteza. O recombinare este un amestec de fragmente de discipline, în timp ce sinteza aduce o nouă interpretare. Cu toate acestea, fără o cunoaştere profundă a realităţilor geografice, economice şi sociale, fenomenul politic, chiar privit într-o desfăşurare spaţială, nu face decât obiectul unei „geopolitici desuete", nicidecum al unei discipline bazate pe metode şi principii ştiinţifice.

Geopolitica este, deci, o **disciplină** ştiinţifică aparţinând domeniului ştiinţelor social-politice, care asigură, prin intermediul factorului geografic - în mod constant prezent, ca oportunitate şi ca element de condiţionare, ca factor de putere, dar şi de posibilă vulnerabilitate, ca suport, dar şi în context general în care se desfăşoară acţiunea – legătura cu ştiinţele pământului, în special cu geografia.

1.2.1. **Geopolitică şi geografie politică**

Explicarea raporturilor în care se găseşte geopolitica, atât cu geografia politică, implicit cu geografia, cât şi cu geoistoria, geoeconomia şi geostrategia, reprezintă un demers obligatoriu în stabilirea unei poziţii clare a disciplinei studiate în sistemul ştiinţelor. În plus, precizarea acestor raporturi poate aduce clarificări asupra obiectului de studiu specific.

Dacă geografia politică rămâne un domeniu al ştiinţei geografice, geopolitica transgresează limitele unei subordonări ştiinţifice clare, pentru a se constitui într-o disciplină ştiinţifică de sine stătătoare, păstrând o puternică legătură cu sora ei bună, geografia politică.

Geopolitica nu se desprinde de geografia politică printr-o *brutală ruptură*, ea foloseşte materialul faptic riguros ordonat în cadrul abordării geografice, pentru fundamentare propriei construcţii ştiinţifice. Cuvântul-cheie al raporturilor ce se stabilesc între geografie politică şi geopolitică este *complementaritate*, ambele servindu-şi informaţii definitorii cercetării specifice.

Deseori, însă, o falsă problemă îşi face loc în dezbaterile publice şi mai ales universitare, şi anume suprapunerea obiectului de studiu ce ar conduce la identificarea unuia şi aceluiaşi domeniu de cercetare sub două denumiri diferite, geografie politică şi geopolitică. Alimentarea acestei false opinii se face, pe de-o parte, din rezervorul perioadei de formare a celor două domenii, când rădăcina comună geografică inspira simpliste suprapuneri, şi din cel al perioadei contemporane, când articolele jurnalistice şi discursurile politice, nedocumentate, folosesc fără discernământ termenii şi contextele în care sunt plasaţi.

Geografia politică, la fel ca şi alte ramuri ale geografiei umane, precum geografia economică, socială, medicală ş.a., vizează caracterele geografice ale uneia dintre activităţile umane. În cazul de faţă, este vorba despre activitatea politică raportată la mediul geografic, folosind modalităţile şi mijloacele specifice geografiei.

Geopolitica, formată la întretăierea geografiei, istoriei, ştiinţei politice şi ştiinţei relaţiilor internaţionale, fără a se constitui într-un „conglomerat multidisciplinar, alimentat în mod simplist de date geografice, politice, istorice…”[15], introduce în definirea propriului obiect de studiu o serie de caracteristici metodologice proprii.

Disciplina geopolitică oferă o abordare ***dinamică,*** în opoziţie cu cea *statică*, specifică geografiei politice. Astfel, un eveniment politic (condiţionat geografic), într-o abordare geopolitică, se constituie ca efect al unei întregi suite de evenimente precedente, pentru a deveni cauză a unuia sau mai multor evenimente ulterioare. Caracteristicii dinamice i se aduc completări de către caracterul ***continuu*** al analizei geopolitice. Astfel, interpretarea izolată a unui eveniment politic, aparent nou, nu poate explica realităţile relaţiilor internaţionale. Identificarea în timp şi spaţiu a unor evenimente similare sau aproximative, poate instaura ordinea şi logica în sisteme aparent haotice. Un alt fel de continuitate se manifestă tot pe fondul unui eveniment, unde actorii implicaţi în producerea lui „ascultă de un imperativ de constanţă determinat de către invariabilitatea unei realităţi atât geografice, cât şi identitare.”[16]

Cele două discipline par a se suprapune, pe anumite subiecte. Astfel, statul, ca entitate politico-teritorială fundamentală, face obiectul principal de cercetare al ambelor. Ceea ce diferă sunt perspectiva de abordare a acestui subiect şi mijloacele folosite. Dacă geografia politică analizează raporturile ce se stabilesc între cadrul natural şi politica statului, dispunând de mijloacele de investigare oferite de geografie, geopolitica, plecând de la materialul faptic cuprinzător al analizei geografiei politice, care se va constitui în cadrul analizei geopolitice în resursă potenţială pentru afirmarea în exterior a statului, va continua cercetarea, focalizându-se pe raporturile ce se stabilesc între state, pe baza potenţialităţii interne, în arena internaţională. Mijloacele de investigare ale geopoliticii se multiplică, celor geografice adăugându-li-se cele ale istoriei, ştiinţei politice şi ştiinţei relaţiilor internaţionale.

---

[15] A. Chauprade, F. Thual, *op. cit.*, p.416.
[16] *Ibidem*, p.418.

1.2.2. **Geografie istorică, geoistorie şi geopolitică**

Deseori în discursul public, şi uneori în cel academic, termenul de geografie istorică este confundat cu cel de *geoistorie*. Clarificarea acestei confuzii şi apoi stabilirea raporturilor dintre geoistorie şi geopolitică devin, în acest sens, imperativ necesare. Pornind de la rădăcina comună „geo", putem considera puternicele legături care există între aceste două direcţii de cercetare, dar şi sesiza sursa confuziei.

Geografia istorică, potrivit lucrării *The Penguin Dictionary of Human Geography*, are înţelesul de „…reconstituire a geografiei trecute"[17]. Dacă geografia istorică se defineşte ca disciplină geografică ce analizează peisajele geografice în diverse perioade istorice, geoistoria nu aparţine domeniului geografiei. Geoistoria ***este una dintre subdisciplinele geopoliticii***, care analizează evenimente politice, culturale, economice şi sociale trecute, pe baza raporturilor ce s-au stabilit între cadrul natural geografic şi respectivul eveniment. Astfel, geoistoria este ceea ce s-ar putea numi, dintr-un anumit punct de vedere şi cu multă larghețe, o geopolitică a trecutului. Totuşi, această abordare simplistă nu este suficientă pentru înţelegerea geoistoriei. În esenţă, este vorba de demersuri istorice, configurate geografic, puse în slujba geopoliticii.

Analiza geopolitică a unui fenomen actual impune o abordare inductiv-cauzală a evenimentelor premergătoare evenimentului prezent. Apelând la reconfigurări ale trecutului, se va observa legătura cauzală ce se regăseşte între evenimentul actual şi cel istoric. Astfel, istoria trebuie privită ca un *continuum* în care evenimentul trecut se va constitui în cauză a evenimentului actual. Geopolitica ar deveni „imobilă" şi, poate, „desuetă" fără componenta geoistorică.

În reconstituirea evenimentului istoric trebuie să primeze elementul geografic, oferit de geografia istorică, ca suport şi ca factor activ de condiţionare a cadrului general istoric. O argumentaţie perfectă o oferă opera braudeliană *Mediterana şi lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea* (1949). În această lucrare, Fernand Braudel (1902-1985) foloseşte pentru prima dată termenul *geoistorie*, cu referiri la un spaţiu geografic distinct şi o anume perioadă istorică. Abordare ce poate explica astfel confuzia cu geografia istorică. Dar, în timp ce geografia istorică impregnează toată lucrarea, ceea ce Braudel numeşte geoistorie nu corespunde decât unor anumite aspecte, relevând mai ales perioadele cele mai lungi, dar şi fenomene politice teritoriale, cu deosebire marile

[17] Brian Godal, *The Penguin Dictionary of Human Geography*, London, 1987.

expansiuni teritoriale. Din această a doua perspectivă, geoistoria, așa cum a fost concepută de Braudel, este într-un raport direct cu geopolitica, cuvânt pe care Braudel refuză să-l folosească. „Prin geoistorie, scrie el, înțelegem să desemnăm altceva decât geopolitica, altceva în același timp cu mai multă istoricitate și mai larg, care să nu fie numai aplicarea la situația prezentă și viitoare a statelor a unei istorii spațiale simplificate și, cel mai adesea, deviat în avans într-un anumit sens”.[18]

Sfârșitul acestei fraze face clar aluzie la caracterul parțial al tezelor geopolitice pe care Braudel le cunoscuse, ceea ce explică reticențele sale.

Noua concepție geopolitică stabilește pentru geoistorie și o altă abordare în care reprezentările evenimentelor istorice, în special stările conflictuale, sunt privite global, obiectiv. Dar această reprezentare și dezbatere a unei situații conflictuale nu se confundă cu ideea pe care Braudel o avea despre geoistorie. Geoistoria braudeliană nu numai că făcea abstracție de conflicte, dar, în plus, ea se referă la perioade foarte îndelungate de timp, pe parcursul cărora opera, într-o anume parte a lumii, un fel de simbioză între un anume tip de evoluție istorică și potențialități geografice.

Geografii, prea puțin înclinați asupra studierii problemelor politice, au reținut mai ales această semnificație parțială a geoistoriei și tocmai așa a fost ea evocată, de exemplu, în legătură cu apariția primelor forme de agricultură în oazele Orientului Mijlociu, cu dezvoltarea unui anumit mod de utilizare agricolă și consecințele acestuia asupra mediului, cu punerea în valoare a marilor văi ale Asiei tropicale prin tehnica orezăriilor inundate și, prin opoziție, pentru a sublinia nepunerea în valoare a văilor Africii tropicale.

Corect este să folosim termenul de geoistorie pentru a evoca, în termeni de timp îndelungat, relațiile între marile forțe demografice, culturale și politice și spațiile pe care se exercită expansiunea lor, ca de exemplu cea a Islamului sau a Hanatului din China de nord spre Asia de sud-est. În mod cert, și una și cealaltă sunt mari componente ale reprezentării geopolitice actuale la nivel mondial.

Geopolitica analizează evenimente actuale folosind geoistoria în explicarea lor relaționar-istorică, ceea ce este o diferență majoră față de punctul de vedere al istoricilor, care tratează situații revolute în analizele de geografie istorică. Acestea au însă o mare importanță în dezbaterile geopolitice, căci tocmai la geopolitică se fac referiri atunci când este vorba de invocarea unor „drepturi istorice” pentru revendicarea de teritorii,

[18] Fernand Braudel, *Mediterana și lumea mediterană în epoca lui Filip al II-lea*, Editura Meridiane, București, 1986.

concluziile lucrărilor de geografie istorică fiind în aceste cazuri contradictorii. În revanşă, datorită gradului lor foarte avansat de abstractizare, reflecţiile geoistorice sunt mai puţin subiecte de controverse, deoarece semnificaţia lor teritorială este mult mai difuză.

1.2.3. **Geografie economică, geoeconomie şi geopolitică**

Atunci când geografia economică analizează în cadrul industriei energetice petrolul, suntem obişnuiţi să aflăm despre repartiţia rezervelor şi resurselor, a producţiei şi prelucrării, dar nimic despre poziţia-cheie a acestuia în relaţiile internaţionale. Rămânând la acest exemplu, cum poate geografia economică să explice importanţa şi frământările unui spaţiu precum cel al Orientului Mijlociu, sau cum ţări ca Arabia Saudită sau Iran au avut în ultimul secol un destin puternic influenţat de prezenţa acestei importante resurse în subsolul teritoriului naţional? Pentru a înţelege cum o ţară mică precum Arabia Saudită ocupă o poziţie geopolitică importantă înaintea multor ţări cu o istorie mai îndelungată, cu suprafeţe mai mari şi populaţii mai numeroase, sau cum Iranul, „curtat" în permanenţă de marile puteri şi companiile lor petroliere, a suferit un recul istoric impus de un puternic embargo, în momentul naţionalizării industriei petroliere, este nevoie să depăşim barierele uneori pur descriptive ale geografiei economice şi să gândim complexul fenomen într-o manieră globală şi istorică, folosind însă informaţia oferită de disciplina geografică. Astfel, geoeconomia, fără a intra în conflict asupra obiectului de studiu, vine să completeze factualitatea geografiei economice. În acelaşi timp, geoeconomia oferă geopoliticii material necesar unei analize în care economicul devine cauză şi impune reorganizări ale raporturilor dintre state. Geoeconomia se constituie astfel în **subdisciplină a geopoliticii**.

Întreaga istorie a umanităţii este punctată de stări conflictuale având drept cauză principală dobândirea de noi resurse economice. Stăpânirea resursei economice a însemnat progres şi dezvoltare, dar şi puternice decalaje între ţări, ceea ce a dus la conturarea unor puternice dezechilibre planetare. Ca o consecinţă a unui destin istoric influenţat economic, anuarele internaţionale cuprind statistici despre numărul de telefoane mobile per locuitor, alături de statistici care reliefează flagelul foametei. Astfel, perspectiva istorică devine o condiţie definitorie a abordării geoeconomice.

La sfârşitul secolului al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea, geoeconomia reconfigurează geopolitica. Resursa economică înseamnă putere, puterea înseamnă o poziţie geopolitică privilegiată.

1.2.4. **Geopolitică şi geostrategie**

Termenul de geostrategie este mai recent decât cel de geopolitică, dar şi unul şi celălalt relevă acelaşi câmp semantic: doi semnificanţi pentru o singură categorie de semnificat; să fie oare vorba de redundanţă sau de dorinţa de a folosi un termen în aparenţă mai savant şi mai operativ, dacă nu mai operaţional şi mai puţin controversat istoric şi geopolitic, care ar apare unora prea „jurnalistic"? De notat că *geostrategic*, dacă este mai puţin frecvent decât adjectivul *geopolitic*, este mult mai puţin utilizat decât substantivul geostrategie, dar cei doi termeni se înlocuiesc adesea reciproc, atât printre militari, cât şi printre civili, ziarişti, specialişti, şi unii şi alţii eludând definiţiile, evitând să le diferenţieze sau să le considere sinonime.

Dacă, în ambii termeni, „geo" face referire la teritorii şi la geografie, nu trebuie să confundăm politica şi strategia, deşi cele două domenii nu sunt lipsite de legături. Ambiguitatea adjectivului geostrategic sau a substantivului corespunzător este agravată şi de inflaţia semantică ce depreciază cuvântul strategie: s-a ajuns la a-l folosi pentru a semnifica întregul ansamblu de practici dirijate de o manieră atât de puţin coerentă, în funcţie de obiective diverse.

Cu adevărat strategia, arta de a conduce o armată (din greaca: „stratos" = armată şi „agein" = a conduce), implică existenţa unui inamic, sau cel puţin a unui rival care trebuie înfrânt sau surclasat. Strategia este un plan sau un ansamblu de planuri şi de raţionamente stabilite nu numai în funcţie de un proiect şi de mijloacele de care se dispune, dar şi evaluarea a ceea ce ar putea face adversarul, ascunzându-i, în măsura posibilului, acţiunea proprie, astfel încât această să îl surprindă.

Dar nu toate strategiile sunt geostrategii. În mod sigur, toate strategiile militare implică luarea în calcul a terenului şi, mai pe larg, a configuraţiilor geografice, dar în cea mai mare parte a acestor cazuri nu sunt motive fundamentale de confruntare. Cel mai adesea, terenul unui câmp de luptă sau locul unei bătălii decisive nu este rezultatul teritorial al conflictului, ci locul pe care l-a ales unul dintre strategi, la un moment dat, pentru a-şi lansa ofensiva, ţinând cont de dispunerea trupelor sale şi de mişcările adversarului. După victorie, acest spaţiu, fără o localizare particulară, nu mai prezintă interes decât sub acest aspect. În revanşă, în raport cu strategia, care implică deja o dimensiune spaţială, termenul de geostrategie şi utilizările lui subliniază importanţa unor teritorii în anumite raporturi de forţe, care sunt apoi considerate ca locuri majore şi, mai ales în caz de victorie, reţinute ca atare perioade mari de timp.

Pentru geostrategie, acea insulă, acea trecătoare, acel zăcământ de petrol, acea aglomerație urbană, acel teritoriu etnic sau chiar acel loc simbolic prezintă un interes excepțional în ochii puterilor rivale, dar mai ales ai uneia dintre ele, care va pune în mişcare mijloace importante, fie pentru un control durabil sau posesiunea acestui teritoriu delimitat de o manieră precisă, fie pentru a contracara o influență adversă.

Astfel, pentru a apela la exemple celebre, zăcămintele de petrol ale Golfului sunt obiectul unor jocuri geostrategice de importanță mondială; strâmtorile Gibraltar, Bosfor şi Dardanele, istmul şi canalul Suez, sectorul Aden-Djibouti, strâmtoatea Ormuz sunt obiectele unor geostrategii rivale de decenii şi uneori de secole. Este vorba de fapte ale conducătorilor, şefi de stat şi de state majore, dar aceştia păstrează secrete vederile lor permanente şi doar în caz de criză, sau chiar după momentul izbucnirii conflictului, le supun dezbaterii geopolitice între cetățeni şi pe plan internațional. De exemplu, despre geostrategie este vorba atunci când Saddam Husein a decis să invadeze Kuweitul pentru a controla imensele zăcăminte de petrol ale acestui stat şi a asigura Irakului o mai largă ieşire la mare; geostrategie şi nu geopolitică, deoarece obiectivul acesta a rămas secret până la lansarea ofensivei şi abia după aceea au fost lansate dezbaterile geopolitice în lumea arabă şi în lumea întreagă. Riposta americană şi mijloacele de realizare a ei relevă, de asemenea, geostrategie, deoarece motivațiile profunde ale acesteia, ca şi acelea ale opririi ei înaintea înfrângerii lui Saddam nu sunt încă explicabile în mod clar.

Preocupările de geostrategie nu sunt numai în funcție de configurațiile geografice, care sunt mize permanente, ținând cont de marile axe de circulație şi de repartiția resurselor rare pe plan mondial. Trebuie, de asemenea, să se țină cont de *reprezentări*. Tocmai ca urmare a schemei lui Mackinder, completată de Spykman, care distingea în cadrul Eurasiei o parte centrală (*heartland*), şi o periferie (*rimland*), ocuparea Afganistanului de către Armata Roşie în 1980, apare ca o împingere geostrategică majoră a Rusiei către „mările calde”.

2. **EVOLUȚIA GÂNDIRII GEOPOLITICE**

Geopolitica, născută şi renăscută din necesitatea explicării anumitor probleme impuse de evoluția generală a societății omeneşti şi din influența crescândă a modificărilor permanente politico-economice asupra conştiinței omului şi a întregului sistem al vieții social-politice şi culturale, se găseşte şi acum ca şi în trecut în fața unei crize de identitate.

Naşterea geopoliticii, ca de fapt a oricărei alte ştiințe, nu poate fi punctual consemnată, ea fiind un proces de lungă durată, plin de contradicții, anticipări şi ipoteze abandonate. Nici o altă ştiință, disciplină sau subdisciplină ştiințifică nu a generat, poate, atâtea discuții ca geopolitica.

Geopolitica a urmat, cum era şi firesc, acelaşi drum al acumulărilor de date şi al precizării metodelor de lucru, al definirii obiectului de studiu şi al stabilirii poziției în cadrul sistemului ştiințelor.

Într-o perspectivă istoriografică, geopolitica cunoaşte trei perioade importante în evoluția ei, de la un domeniu al cunoaşterii cu o sferă limitată de interes, la o disciplină ştiințifică cu o largă deschidere .

Prima perioadă, care cuprinde sfârşitul secolului XIX şi prima jumătate a secolului XX, până în 1945, reprezintă etapa apariției primelor idei, concepte, teorii şi a formării primelor şcoli de gândire geopolitică, a cristalizării disciplinei ştiințifice de mai târziu, într-un cuvânt, o perioadă de clarificări şi acumulări. Sub o altă formulă, această etapă poate fi considerată drept *perioada clasică a geopoliticii*.

După 1945, geopolitica cunoaşte o *perioadă de declin*, datorată în special evoluției negative a gândirii geopolitice în perioada premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial, în cadrul şcolii geopolitice germane. Pentru o lungă perioadă de timp, asupra geopoliticii s-a aşternut liniştea academică.

O a treia perioadă a evoluției geopoliticii, *cea a „renaşterii”*, debutează la începutul anilor ’80, sub forma reluării ideilor în discursurile politice, pentru a cunoaşte după 1990 un reviriment şi o largă acceptare, inclusiv academică.

2.1. ***Perioada clasică***

Într-o primă perioadă, care debutează la sfârşitul secolului XIX şi durează până la sfârşitul celui de-al doilea război mondial, încep să se configureze primele concepţii aparţinând domeniului ce avea să poarte numele de *geopolitică*.

Primele şcoli geopolitice, se formează mai mult sau mai puţin independent unele de altele în Germania, Franţa, Anglia, SUA, Rusia şi România. Trebuie precizat faptul că, în această primă perioadă, au apărut studii geopolitice sau cu caracter geopolitic în numeroase alte ţări, fără a se face remarcată însă o continuitate şi o consistenţă ştiinţifică a acestora (Japonia, Italia, Brazilia etc.).

În apariţia primelor concepţii geopolitice se pot deosebi două curente principale. Pe de-o parte, avem de-a face cu *preocupările geografilor*, a căror ştiinţă în „expansiune" caută să explice prin mijloace proprii, urmând calea determinismului geografic, puternicele transformări pe care le înregistrează umanitatea; pe de altă parte, cu *filonul geostrategic*, în care militarii caută să identifice, plecând de la interesul afirmării statutului de putere al unei ţări pe scena relaţiilor internaţionale, un instrument viabil de punere în practică a acestui obiectiv.

Dacă gândirea geopolitică a geografilor „perioadei clasice" îşi identifică bazele în concepţia geodeterministă, filonul geostrategic se regăseşte în unul dintre domeniile ştiinţei militare, strategia militară, proiectată într-un cadru global.

Implicarea militarilor în problematica relaţiilor internaţionale şi completarea geografiei cu elemente de ordin strategic şi tactic, alături de elaborarea unui cadru teoretic coerent al geostrategiei, oferă o nouă bază în formarea geopoliticii.

Dacă aportul geografiei îşi înscrie participarea, cu precădere, în planul teoretico-ştiinţific (şcoala germană – unde anumite contribuţii au avut un puternic caracter ideologic, şcoala franceză şi şcoala românească), cel geostrategic, mai „pragmatic", se manifestă, îndeosebi, în explicarea ambiţiilor de putere ale imperialismelor anglo-american şi sovietic (şcoala anglo-saxonă şi cea rusă, la care se pot adăuga contribuţiile geopoliticienilor japonezi).

O altă perspectivă asupra procesului de cristalizare a problematicii geopolitice, vizând un filon unic, de această dată, ne este oferită de Vasile Cucu în introducerea la volumul *Geopolitica*, în care susţine formarea noii discipline, pe tărâmul „ştiinţelor despre stat", unde preocupările diverselor domenii ştiinţifice se întâlnesc în explicarea

problematicii social-politice, economice, culturale a statului, privit ca obiectiv esențial al cercetării geopolitice[19].

La sfârșitul secolului XIX gândirea geografică, ca și multe alte domenii științifice, se află sub puternica influență a darwinismului social. În cadrul acestui curent, geografia explică formarea și dezvoltarea societății sub directa condiționare a mediului geografic. Această concepție științifică poartă denumirea de **determinism geografic**.

Concepția deterministă a fost formulată pentru prima dată în secolul al XVI-lea de către Jean Bodin (1530-1596), în lucrarea *Metodă de învățare ușoară a istoriei*, în care susținea că mediul geografic exercită o „dictatură" de la care omenirea nu se poate sustrage, natura impunând fiziologia, starea de spirit și organizarea socială a diferitelor populații, determinând instituțiile cele mai convenabile[20].

Ulterior, tot în Franța, ideea este reluată în secolul XVIII, de Charles Montesquieu (1689-1755), care în lucrarea *Spiritul legilor* (1748) identifică o relație directă între factorii geografici și manifestările politice, și Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781), care prezintă, în cea de-a treia parte a schiței de lucrare *Geografia politică* (lucrare ce nu a mai fost încheiată, alte preocupări îndepărtându-l pe Turgot de acest proiect), principiile de guvernare ale societății, principii inspirate din studiul factorilor geografici.

În Anglia, Henry Buckle și în SUA, Ellen C. Semple, Ellsworth Huntington etc. își înscriu cercetările în același sens al concepției determinării vieții sociale de către condițiile naturale. În lumea anglo-saxonă, termenul de determinism este înlocuit cu cel de *ambientalism.*

În Germania, determinismul geografic este preluat și aprofundat în secolul XIX, de către Karl Ritter și Friedrich Ratzel, care au oferit noi valențe acestei concepții. În lucrarea sa *Geografie generală comparată*, geograful-istoric Karl Ritter (1779-1859), contemporanul lui Alexander von Humboldt, analizând influența naturii asupra omului și a omului asupra naturii, ajunge la concluzia că natura fiecărui stat determină istoria poporului respectiv. Prin contribuția lui Friedrich Ratzel, dezvoltarea geografiei prin intermediul determinismului geografic, capătă o nouă orientare, acesta devenind nu numai întemeietorul geografiei germane moderne, dar și precursorul unei noi discipline căreia Rudolf Kjellen i-a dat numele de *geopolitică*.

---

[19] Emil I. Emandi, Gheorghe Buzatu, Vasile Cucu (editori), *Geopolitica*, vol. I, Editura „Glasul Bucovinei", Iași, 1994.

[20] Sergiu Tămaș, *Geopolitica – o abordare prospectivă*, Editura Noua Alternativă, București, 1995.

Nivelul actual de dezvoltare a ştiinţelor ne permite o înţelegere clară a raporturilor care se stabilesc între mediul geografic şi societate şi a limitelor concepţiei deterministe. Influenţa mediului geografic trebuie privită diferit, de la o etapă istorică la alta, fiind în strânsă legătură cu dezvoltarea societăţii. Dacă într-o primă etapă dependenţa omului de natură era determinantă, o dată cu evoluţia sa acesta a subordonat natura. Desprinzându-se de această influenţă directă, omul şi-a creat medii de viaţă artificiale. Această „subordonare" a naturii şi înlocuirea ei cu medii artificiale au creat „mediul geografic" de azi, care reprezintă suportul şi esenţa existenţei umane.

2.1.1. **Şcoala geopolitică germană**

Un rol determinant în conturarea primelor concepţii geopolitice şi în consacrarea noii discipline îi revine şcolii geopolitice germane. Această percepţie este determinată de numeroasele preocupări în acest domeniu ale oamenilor de ştiinţă germani. Fondul intelectual care a generat aceste demersuri trebuie raportat la etapa istorică parcursă de societatea şi statul german din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Traseul dificil şi îndelungat al procesului de formare a Germaniei moderne a generat, deseori, reacţii de frustrare a elitelor intelectuale şi politice germane, care, la mijlocul secolului al XIX-lea, erau obsedate, în primul rând, de ideea unui teritoriu german ce trebuia să aparţină germanilor, acesta fiind timp îndelungat scena unor războaie în care interesele marilor puteri nu au coincis cu cele ale germanilor. Iar în al doilea rând, de naţionalismul german, care se dezvoltă sub influenţa scrierilor lui Johann Gottfried Herder, ca o contrareacţie la imperialismul cultural francez. Astfel, noua viziune herderiană înlocuieşte ideea conform căreia individul reprezintă realitatea fundamentală, concepţie specifică gânditorilor francezi şi englezi, cu poporul, căruia i se acordă valoarea supremă. Această concepţie va rămâne predominantă în gândirea elitelor germane şi după 1871, anul unificării germane, fiind amplificată o dată cu anul 1892, când noul Kaiser, Wilhelm al II-lea, a proclamat politica mondială a celui de-al II-lea Reich.

Pornind de la această viziune etnocentric-spaţială, se vor dezvolta primele idei geopolitice germane, având ca bază empirică de formare ştiinţa geografică.

În cadrul şcolii germane, geograful **Friedrich Ratzel (1844-1904)**, creatorul „antropogeografiei", acordă o importanţă deosebită raporturilor dintre grupurile umane şi mediul înconjurător, completând concepţia deterministă cu idei organiciste.

Friedrich Ratzel (1844-1904)

Inspirate din naturalismul şi scientismul epocii sale, două lucrări majore cuprind esenţialul gândirii lui Ratzel: ***Antropogeographie*** (1882 şi 1891, primul şi, respectiv, al doilea volum), subintitulată *Principii de aplicare a geografiei asupra istoriei*, în care prin analiza evoluţiei populaţiei Terrei pune bazele geografiei umane, şi ***Politische Geographie*** (*Geografia politică*, 1897), care, prin analiza statelor, a relaţiilor dintre ele şi a războaielor, fundamentează geografia politică, creând în acelaşi timp baza de cercetare a unei alte discipline – geopolitica.

Primul său demers, mărturisit, era acela al recuperării şi plasării mediului geografic în miezul ştiinţelor despre om, pentru a nu se ignora sau pierde dimensiunea evoluţiei acestuia ca parte a naturii. Ratzel a arătat că, de-a lungul istoriei, oamenii s-au aflat într-o permanentă competiţie pentru spaţiu: mai întâi în scopul asigurării subzistenţei; în etapa următoare, pentru a obţine un spaţiu în care să îşi poată consuma energia. În decursul acestui proces, considera Ratzel, cultura, ca realitate supraorganică, a fost factorul care a mediat raporturile dintre elementele fizico-geografice ambientale şi indivizii umani. Într-o primă etapă a organizării lor sociale, oamenii au reuşit să transforme mediul pe care îl locuiau într-un spaţiu mai favorabil existenţei umane. Ulterior, pe măsura evoluţiei şi dezvoltării statelor, a devenit evident faptul că diferitele culturi umane sunt inegal înzestrate şi sunt capabile, în măsuri diferite, să fructifice darurile naturii.

Ratzel şi-a scris opera sub efectul unei „contaminări” ştiinţifice, societatea fiind analizată prin intermediul unor viziuni biologizante, organice, utilizând noţiuni ca: evoluţie, selecţie naturală, supravieţuirea celor mai capabili. Interpretarea organicistă se menţine şi în lucrarea *Geografie politică*, ideea de bază în construcţia ei teoretică fiind asemănarea dintre state şi organismele vii, statul fiind subordonat „aceloraşi influenţe ca tot ceea ce vieţuieşte”.

Ratzel subliniază că dezvoltarea istorică a statelor trebuie aşezată într-un raport comparativ cu înflorirea politică a popoarelor, acest din urmă fenomen depinzând de dimensiunea şi profunzimea raporturilor dezvoltate de popoarele în cauză, cu solul locuit de ele. Prin urmare, concluziona Ratzel, statele trebuie considerate organisme, care, asemenea celor animale şi umane, sunt mai puternice sau mai slabe. Organismele statale îşi datorau existenţa grupului uman, popoarelor, şi nu indivizilor care le compuneau.

Cu cât un popor era mai mobil, această trăsătură nefiind caracteristică societăților primitive, cu atât dobândea mai multă forță politică. Din această perspectivă, cunoașterea şi comensurarea mărimii spațiilor erau direct subordonate suprafeței în care circulau ideile şi proiectele politice ale popoarelor, existând diverse concepții despre spații, unora dintre ele fiindu-le caracteristice tendințele de extindere. Războaiele reprezentau, astfel, transpunerea geografică a nevoii de mişcare şi expansiune politică a popoarelor.

Tot aici, Ratzel a identificat originea şi sursele constituirii forței politice a popoarelor în evoluția comunităților istorice ale indivizilor uniți prin legături spirituale. În această perspectivă, *antropogeografia* a fost metoda construită de Ratzel, care putea evalua, prin criterii şi mijloace comparative, performanțele atinse de varii comunități umane. Preluând viziunea dezvoltată de Kant asupra spațiului, Ratzel a subliniat rolul primordial jucat în decursul istoriei de ceea ce filosoful german a numit *Mittelpunkt*, sâmbure de civilizație. Acest concept va deveni, de altfel, criteriul esențial de analizare şi interpretare a statului în procesul de constituire organicistă a acestuia.

În cadrul analizei sale, „statul devine un organism care include în el şi o anumită parte a suprafeței globului pământesc, aşa încât particularitățile statului depind atât de particularitățile poporului, cât şi de cele ale pământului”[21]. Dintre aceste particularități cele mai importante sunt întinderea-*spațiul* (*das Raum*), aşezarea-*poziția* (*die Lage*) şi limitele-*granițele* (*die Grenzen*). Acestor trei caracteristici Ratzel le adaugă ideea centrului statal, *Mittelpunkt*, „un fel de *embrion* din care se nasc, prin *evoluție spațială*, statele”[22].

Aceste patru caracteristici spațiale, privite prin prisma interesului geopoliticii, reprezintă principala contribuție a lui Ratzel la naşterea viitoarei discipline.

[21] Günter Heyden, *Critica geopoliticii germane. Esența şi funcția socială a unei şcoli sociologice reacționare*, Editura Politică, Bucureşti, 1960.

[22] Ilie Bădescu, Ioan Mihăilescu (coord.), *Geopolitică, globalizare, integrare*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2003.

FRIEDRICH RATZEL
(1844-1904)

Friedrich Ratzel s-a născut la 30 august 1844, în oraşul german, Karlsruhe. La 21 de ani se înscrie la Universitatea din Heidelberg, absolvind cursurile acestei prestigioase instituţii de învăţământ în 1868, an în care primeşte şi titlul de doctor în ştiinţe. În 1869, publică o primă lucrare *Sein und Werden der organischen Welt* (*Apariţia şi evoluţia lumii organice*), în care analizează viaţa şi opera lui Charles Darwin. La absolvirea studiilor universitare, se angajează ca jurnalist şi călătoreşte în interes de serviciu în câteva ţări din Europa. Din corespondenţa trimisă publicaţiei germane *Kölnishe Zeitung* reiese o puternică orientare spre geografie; pe lângă prezentarea diverselor evenimente la care ia parte, Ratzel descrie şi locurile pe care le străbate. Prima călătorie o efectuează în Franţa, unde în 1870 participă activ la războiul franco-prusac, în care suferă o uşoară rănire. După o scurtă perioadă de spitalizare, îşi continuă călătoria în Italia şi Marea Britanie. Această experienţă europeană determină orientarea lui Ratzel spre geografie, îndepărtându-se de formaţia sa zoologică. Tot în calitate de jurnalist, între 1872 şi 1875, efectuează o nouă serie de călătorii, de această dată în Cuba, Mexic şi Statele Unite ale Americii. Cu această ocazie, dincolo de corespondenţa pe care o trimite regulat, îşi începe activitatea ştiinţifică, studiind populaţia de origine germană emigrată în SUA şi rolul diverselor grupuri etnice în formarea civilizaţiei „lumii noi". La întoarcerea în Germania, în 1875, urmează cursuri de geografie şi geologie, la München. Din 1876, îşi începe cariera universitară la Şcoala Politehnica, din München, unde, din 1880, predă cursuri de geografie, ca profesor titular. Începând din 1886 funcţionează ca profesor la Universitatea din Leipzig, unde îşi va continua activitatea în domeniul geografic până la sfârşitul vieţii. Moare la 9 august 1904 în localitatea germană, Ammerland.

Ratzel, Friedrich, 1882, *Anthropogeographie*, Leipzig;

Ratzel, Friedrich, 1891, *Anthropogeographie, oder Grundzüge der Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte*, Engleborn, Stuttgart;

Ratzel, Friedrich, 1896, *Der Staat und sein Boden geographisch betrachtet*, Leipzig;

Ratzel, Friedrich, 1896, *The Territorial Growth of the state*, „Scottish Geographical Magazine", nr. 12, Glasgow;

Ratzel, Friedrich, 1897, *Politische Geographie*, München;

Ratzel, Friedrich, 1903, *Politische Geographie oder Die eographie der Staaten des Verkehres und des Kriges*, R. Oldenbourg, München und Berlin;

Rudolph Kjellen (1864-1922)

Un moment definitoriu în apariția geopoliticii este anul 1899, când juristul și politologul suedez **Rudolph Kjellen (1864-1922)** folosește într-o prelegere publică termenul ***Geopolitik***. În concepția lui Kjellen, care reia ulterior termenul, publicându-l pentru prima dată în lucrarea ***Inledning till Sveriges geografi*** (*Introducere în geografia Suediei*, 1900), consacrându-l prin lucrările ***Die politischen probleme des weltkrieges*** (*Probleme politice ale războiului mondial*, 1916) și ***Der stat als Lebensform*** (*Statul ca formă de viață*, 1917) și ***Grundriss zu einem System der Politik*** (*Elementele unui sistem de politică*, 1920), geopolitica reprezintă un capitol al științei politice, anume acela care studiază așezarea, forma și teritoriul statului, deci geografia statului, care trebuie privit ca un organism viu. În această viziune determinist-organicistă, care era încă departe de a conferi geopoliticii semnificația ce i-a fost atribuită mai târziu, Kjellen va exprima unele opinii ce aveau să prefigureze ideile geopoliticii germane de mai târziu, pe drept cuvânt fiind integrat școlii geopolitice germane.

Domeniul geopoliticii cuprindea, în viziunea lui Kjellen, două subiecte majore: *statele*, văzute ca manifestând sentimente și rațiune, în aceeași măsură ca ființele umane și cunoscând aceeași soartă ca ultimele (naștere, creștere, dezvoltare și declin), respectiv *spațiul*, considerat de el factor esențial și obiectiv vital al statelor viguroase, dar limitate spațial, care aveau datoria să își mărească teritoriile prin colonizări, cuceriri și expansiune.

În principalele sale lucrări, fiind profund racordat tradițiilor culturale germane, Kjellen s-a opus și a respins în permanență ideile politice ale liberalismului, ale individului cetățean-politic, ale ideii de legitimitate a statului prin contract social. A promovat, în schimb, viziunea statului autoritar, corporatist și paternalist, care să fie constituit ca un stat-națiune organicist. Adversar declarat al individualismului exagerat și al cosmopolitismului, Kjellen vedea statul-național construit pe principiile solidarității corporatiste, urmând ca dezvoltarea și expansiunea acestuia să ia forma unei comunități bazate pe legături etnice, politice și economice. Atingerea unui asemenea stadiu presupunea și eliminarea oricăror manifestări represive la adresa cetățenilor.

Suedezul Kjellen, ca „inventator" al geopoliticii, intră în circuitul teoretic abia la sfârșitul anilor '20. Până atunci însă, imediat după 1900, timp de aproape 20 ani, geografia politică a fost suverană.

JOHAN RUDOLF KJELLEN
(1864-1922)

Johan Rudof Kjellen s-a născut la 13 iunie 1864, pe micuța insulă suedeză Torsö, crescând într-o atmosferă profund religioasă. Studiile universitare le face la Uppsala, sub atenta îndrumare a eminentului profesor Oscar Alin. În 1890, la aceeaşi celebră universitate, îşi ia doctoratul în ştiinţe politice, cu o lucrare despre stat. Un an mai târziu, în 1891, îşi începe cariera universitară, ca asistent şi mai apoi profesor (1892) de ştiinţe politice, în cadrul Universităţii din Göteborg. În paralel, predă cursuri de drept, istorie şi politologie la Universitatea din Uppsala, unde primeşte o largă recunoaştere academică. În activitatea ştiinţifică este influenţat de lucrările lui Friedrich Ratzel, aplicând multe din ideile şi teoriile acestuia în lucrările *Inledning till Sveriges geografi* (Introducere în geografia Suediei, 1900) şi *Der Staat als Lebensform* (Statul ca formă de viaţă, 1917). O importanţă deosebită pentru prezenta lucrare o are *Introducere în geografia Suediei*, în care Kjellen publică termenul **Geopolitik**. La rândul său, prin valoroasele lucrări şi idei, scrise şi expuse, influenţează numeroşi geopoliticieni, dintre care amintim: principalul discipol suedez, Edvard Thermaenius; Karl Haushofer şi Otto Maul, în Germania; Ragnar Nuelin, în Finlanda etc. În 1904, în timpul unei călătorii în SUA, alături de studenţii săi, rămâne impresionat de calitatea şi vastitatea spaţiului nord american, deseori făcând referiri la aceste particularităţi în comparaţie cu Suedia şi Europa. Alături de cariera universitară, Kjellen a desfăşurat şi o susţinută activitate politică, începând cu 1905 fiind ales deputat în parlamentul suedez. În acest domeniu, militează pentru menţinerea uniunii personale dintre Suedia, Norvegia şi Danemarca, formată în 1814, dar care suferă un eşec, uniunea destrămându-se în 1905. În restul carierei sale politice se dedică luptei contra birocraţiei şi socialismului, promovând importante proiecte de lege în domeniul demografiei, politicilor social-economice şi apărării, care vor ajuta la formarea Suediei moderne. Din 1909 până în 1917, schimbă poziţia de deputat cu cea de senator. Suferind de angină pectorală, moare la 14 noiembrie 1922 la Uppsala.

Kjellen, Rudolf, 1900, *Inledning till Sveriges geografi*, Stockholm
Kjellen, Rudolf, 1905, *Geopolitische Betrachtungen über Skendinavien*
Kjellen, Rudolf, 1914, *Samtidens stormakter*, Stockholm
Kjellen, Rudolf, 1914, *Die Grossmaechte der Gegenwart*, Berlin
Kjellen, Rudolf, 1916, *Die politische Probleme des Weltkrieges*, Leipzig
Kjellen, Rudolf, 1917, *Der Staat als Lebensform*, Leipzig
Kjellen, Rudolf, 1920, *Grundriss zu einem System der Politik*, Leipzig
Kjellen, Rudolf, 1930, *Die Grossmaechte vor und nach dem Weltkriege*, Berlin

În Germania, termenul de geopolitică apare în 1903, când **Robert Sieger** publică în *Geographische Zeitschrift* o recenzie a lucrării *Inledning till Sveriges geografi* scrisă de Kjellen în 1900. Criticând lucrarea, Sieger afirmă despre geopolitică: „..e un termen care-mi pare tot aşa de puţin reuşit cât e şi concepţia autorului despre locul ei în sistemul ştiinţelor”[23].

Karl Haushofer (1869-1946)

Ulterior, atât ideile lui Kjellen, cât şi ale lui Ratzel au fost preluate şi dezvoltate de către generalul german **Karl Haushofer (1869-1946)** şi colaboratorii săi, adepţi ai aceluiaşi curent organicist, în viziunea cărora geopolitica va căpăta nuanţări şi diferenţieri semnificative privind sensul şi poziţia acesteia în raport cu celelalte ştiinţe.

În paginile revistei ***Zeitschrift für Geopolitik*** (*Jurnal de geopolitică*), apărută regulat între 1924 şi 1944, al cărei editor era Karl Haushofer – se scria în 1928 că „geopolitica este teoria dependenţei evenimentelor politice în teritoriu”, scopul ei fiind să furnizeze indicaţii pentru acţiunea politică şi să fie „un îndreptar în viaţa politică”. Mai mult, geopolitica, se spune tot acolo, vrea şi trebuie să devină „conştiinţa geografică a statului”. Definită de Haushofer ca „geografie dinamică”, geopolitica este „ştiinţa care se ocupă cu analiza statului din punctul de vedere al instinctului de expansiune, izvorât dintr-un complex de temeiuri mai ales geografice”.

Acest „instinct de expansiune” presupunea pentru statul german şi un „spaţiu vital”, concept preluat de la Friedrich Ratzel, creatorul „antropo-geografiei”.

În condiţiile unei Germanii înfrânte, într-o atmosferă favorabilă, geopolitica a devenit în 1919 disciplină de studiu în învăţământul superior german, pentru ca în 1924 să se extindă în tot învăţământul din această ţară ca disciplină de studiu obligatorie.

Momentul de maximă dezvoltare şi interes acordat geopoliticii îl înregistrăm în 1939, când are loc transformarea catedrei de geopolitică a Universităţii din München în Institutul de Geopolitică.

O altă contribuţie importantă adusă de Haushofer este aceea a încercării delimitării conceptuale dintre geografia politică şi geopolitică. Dacă *geografia politică* reprezintă „învăţătura despre distribuţia puterii

[23] Ion Conea, *Geopolitica,* Editura „Ramuri”, Craiova, 1940, *apud* Emil I. Emandi, Gheorghe Buzatu, Vasile Cucu (editori), *Geopolitica*, vol. I, Editura „Glasul Bucovinei”, Iaşi, 1994.

statale în spațiul suprafeței terestre și despre condiționarea sa de pământ, prin formă, spațiu, climă și înveliș", *geopolitica*, reprezintă „știința despre formele de viață politice în spațiile de viață naturale, ce se străduiește să înțeleagă dependența lor geografică și condiționarea lor de-a lungul mișcării istorice", ambele definiții apărând în lucrarea colectivă *Bausteine zur Geopolitik*, pe care o scrie în 1928 împreună cu Erich Obst, Herman Lautensach, Otto Maull, colaboratori la revista *Zeitschrift für Geopolitik*.

Pentru geopolitica acelei perioade, aceasta a fost definiția standard, uneori formală, acceptată de comun acord de geopoliticieni, în ciuda faptului că la diverși autori și în lucrări diferite se înregistrează numeroase variații de sens și conținut.

Contribuția majoră a lui Haushofer la dezvoltarea geopoliticii este ilustrată în numeroase lucrări publicate. Primei lucrări, despre Japonia – ***Dai Nihon*** (*Marea Japonie*), publicată în 1913, i s-a adăugat în 1924 (fiind reeditată în 1938) ***Geopolitik des Pazifischen Ozeans*** (*Geopolitica Oceanului Pacific*). Astfel, problemele geopolitice ale Extremului Orient au constituit prima temă majoră tratată de Haushofer. Deși s-a considerat continuatorul intelectual al lui Ratzel și Kjellen, Haushofer s-a raportat permanent la Halford Mackinder și la proiecția dezvoltată de acesta asupra Eurasiei. De altfel, interesul său pentru Extremul Orient se explică prin convingerea că o alianță pe Axa Berlin-Moscova-Tokio, cu Rusia ocupând Mongolia, iar Japonia controlând Manciuria, ar fi putut oferi o rută transcontinentală, liberă de interferențele și presiunile anglo-saxone.

Aflat, ca întreaga societate germană, sub impactul situației în care ajunsese Germania după Primul Război Mondial, Haushofer a fost permanent motivat în a găsi soluții care să-i confere acesteia posibilitatea de supraviețuire ca mare putere. În acest sens, preia și dezvoltă ideile lui Kjellen, conform cărora statul se manifestă precum un organism, iar perpetuarea existenței acestuia putea fi asigurată prin achiziționarea unui spațiu îndestulător (*Grosseraum*). Aria respectivă urma să fie ocupată prin diseminare etnică (*Volk*), rasială (*Blut*) și culturală (*Kultur*). Aceste idei sunt prezentate în ***Grenzen in ihrer Geographischen und Politikschen Bedentung*** (*Importanța geografică și politică a granițelor*), publicată în 1927, în care Haushofer accentuează rolul esențial ce urmau să-l joace în această perspectivă granițele, considerate „mai degrabă locuri ale confruntării și coliziunilor, decât norme juridice ale delimitărilor politico-statale". Preluând și dezvoltând ideile lui Ratzel, cea a granițelor ca organe periferice și cea a granițelor în mișcare, cărora le adaugă teza lui Vidal de la Blache asupra spiritului frontierei, Haushofer elaborează conceptul de *instinct al graniței*, care trebuie să fie defensiv în interior și ofensiv în exterior.

Aceleaşi preocupări, vizând rolul Germaniei, vor fi reluate în următoarele sale lucrări, ***Geopolitik der Pan-Ideen*** (*Geopolitica pan-ideilor*), în 1931 şi ***Geopolitik von Hente***. Permanent preocupat de pericolele ce ameninţau Germania, identifică ameninţarea majoră ca venind din partea puterilor care controlau navigaţia maritimă. În acest sens, Haushofer a analizat şi configurat liniile de forţă ale distribuţiei ariilor cultural-politice. El a concluzionat că prin difuziunile culturale (pan-idei, -pan-gândire), geografia politică a lumii s-a configurat sub forma mai multor *pan-organisme*: Pan-Europa, care spera să devină germană; Eurafrica (bazinul Mediteranean şi nordul Africii), care urma să intre sub controlul Pan-Europei; Pan-Rusia, o citadelă care ocupa imensul spaţiu dintre Elba şi Amur; Pan-Pacifică, arie ce urma să fie disputată de Japonia cu puterile coloniale europene şi S.U.A.; Pan-America şi Pan-Islam, zona Orientului Mijlociu. În condiţiile în care Marea Britanie şi S.U.A. dominau întreaga Emisferă Occidentală, Haushofer s-a arătat convins că doar o alianţă contrabalansatoare a Germaniei cu Rusia, chiar şi Sovietică, şi Japonia putea asigura ţării sale supravieţuirea ca mare putere.

Astfel se explică opoziţia lui Haushofer faţă de războiul cu Uniunea Sovietică; cu toate că, prin conceptele promovate de el, *Lebensraum* şi *Drang nach Osten,* care urmau să asigure constituirea unui *Kulturboden* german compact, i-a oferit lui Hitler o bază ideologică. Ulterior, Haushofer se va pronunţa în favoarea unei reorientări a expansiunii germane spre Sud, Sud-Est (*Drang nach dem Süden*).

Conştient de prejudiciile aduse disciplinei pe care a slujit-o o viaţă, datorate aservirii ei regimului nazist în anii ’30, el a arătat că obiectivul său a fost de a oferi Germaniei o gândire politică superioară, *Wehr-geopolitik* (geo-strategie). În acest sens, prin lucrarea antumă *Defence of German Geopolitics*, publicată în noiembrie 1945, Haushofer a încercat să disculpe geopolitica.

Cu toate meritele deosebite aduse geopoliticii, Karl Haushofer se face, într-o oarecare măsură, răspunzător, prin apropierea de cercurile de putere naţional-socialiste şi „servirea” ideologiei naziste, de anatemizarea în perioada postbelică a acestei discipline ştiinţifice şi, mai ales, a termenului de geopolitică.

KARL HAUSHOFER
(1869-1964)

Karl Haushofer s-a născut la 27 august 1869, la München. Fiu al unui învățător bavarez, Haushofer a urmat, într-o primă fază, cursurile unor importante instituții de învățământ militar, alegând cariera militară. În 1896, se căsătorește cu Martha Myer Doss, de origine evreiască. Orientarea sa spre geopolitică a fost legată de numirea sa, în 1908, în cadrul Misiunii Militare a Germaniei din Japonia, fiind însărcinat cu îmbunătățirea performanțelor militare și de luptă ale armatei japoneze. Atât în călătoria sa maritimă, înspre arhipelagul nipon, cât și pe drumul terestru de întoarcere, prin Siberia, în anul 1910, Haushofer a fost fascinat de importanța strategică a spațiilor, respectiv a unor locații geografice. În 1912 și-a susținut teza de doctorat, publicată ulterior sub titlul *Dai Nihon* (*Marea Japonie*), lucrare în care, exemplificând prin cazul arhipelagului nipon, și-a argumentat teza conform căreia poziția geografică și caracteristicile teritoriale influențează destinul statelor. Își continuă, cu succes, cariera militară, participând activ la primul Război Mondial, obținând gradul de general. După război, părăsește armata, devenind în 1921 profesor de geopolitică, la Universitatea din München, unde fondează Catedra de Geopolitică, pe care o conduce până în 1933, încredințând-o, mai apoi, fiului său Albrecht. Deplina recunoaștere a activității sale științifice vine în 1934, când este ales președinte al Academiei Germane, funcție pe care o va păstra până în 1937. Recunoașterea politică se realizează în aceeași perioadă, când devine președinte al „Uniunii naționale a germanilor din străinătate", funcție din care demisionează în 1941. Relațiile cu conducerea nazistă, stabilite prin intermediul fostului său student, Rudolf Hess, se deteriorează o dată cu arestarea și executarea fiului, Albrecht, acuzat de participare la tentativa de asasinat împotriva lui Hitler. Karl Haushofer este arestat împreună cu familia și închis la Dachau, fiind eliberat la sfârșitul războiului. Acuzat și de aliați pentru activitate în slujba regimului nazist, este din nou arestat și închis. În timpul unei puternice depresii psihice, se sinucide pe 10 martie 1946.

Haushofer, Karl, 1913, *Dai Nihon – Betrachtungen ueber Gross-Japans Wehrkraft, Weltstellung und Zukunft*, Berlin
Haushofer, Karl, 1923, *Zur Geopolitik der Selbstbestimmung*, München
Haushofer, Karl, 1924, *Geopolitik des Pazifischen Ozeans*, Berlin
Haushofer, Karl, 1927, *Grenzen in ihrer geographischen und politischen Bedentung*, Berlin-Gruenewald
Haushofer, Karl, 1928, *Bausteine zur Geopolitik*, Berlin
Haushofer, Karl, 1930-1934, *Macht und Erde* Leipzig
Haushofer, Karl, 1931, *Geopolitik der Pan-Ideen*, Berlin
Haushofer,Karl, 1932, *Wehr-Geopolitik*, Berlin
Haushofer, Karl, 1934, *Weltpolitik von heute*, Berlin

2.1.2. **Şcoala geopolitică franceză**

Constituită în contextul sfârşitului de secol XIX, şcoala de geografie politică şi geopolitică franceză se identifică, în cadrul acestei prime perioade, prin studiile vizând problematica internă a spaţiului francez, revendicându-se din geografia umană.

Puternica criză identitară, pierderea provinciilor Alsacia şi Lorena în urma războiului franco-prusac din 1870-1871, deficitul demografic exprimat în imposibilitatea populării coloniilor, fapt ce creează sentimentul pierderii definitive a destinului planetar, creşterea expansionismului german – sunt câteva din condiţiile care au stat la baza formării curentului gândirii geopolitice în Franţa.

Alături de condiţiile care au marcat apariţia noii discipline, trebuie remarcat modul în care dezvoltarea geopoliticii franceze se face sub semnul geografiei politice, în cadrul mai larg al geografiei umane, constituindu-se într-o mare măsură ca o reacţie critică la geopolitica germană.

Această ultimă caracteristică, ce provine tocmai din intenţia distanţării de modul în care geopolitica a fost practicată în cadrul şcolii haushoferiene, se va constitui într-o lungă perioadă de evitare a termenului de geopolitică şi a concepţiilor geopolitice.

Neacceptarea folosirii termenului de geopolitică şi înlocuirea lui cu cel de geografie politică poate conduce la confuzii în analiza istoriografică a acestei perioade formative a gândirii geopolitice franceze. Cu toate acestea, se pot accepta o echivalenţă a anumitor studii elaborate în această perioadă şi o coabitare a celor două discipline, cel mai frecvent sub numele de *geografie politică*.

Trebuie remarcat faptul că această înfruntare conceptual-teoretică între geopolitica germană şi geografia politică franceză va fi benefică, subliniind diferenţele care există între cele două discipline.

În acelaşi timp, trebuie subliniat faptul că şcoala de geografie politică şi geopolitică franceză, în această primă perioadă, nu va reuşi să ajungă, din punct de vedere al importanţei istoriografice, la nivelul şcolilor germană şi anglo-saxonă, dar va juca un rol deosebit în canalizarea energiilor ştiinţifice ale începutului de secol XX. În acest sens, trebuie amintită influenţa exercitată de noul curent geopolitic asupra istoriografiei, care prin Lucien Febvre şi, mai târziu, prin Fernand Braudel, în cadrul şcolii create în jurul revistei *Annales*, va cunoaşte o nouă abordare, prin introducerea unei viziuni geografice.

În 1950, pe parcursul unei reuniuni a istoricilor şi geografilor francezi şi germani, desfăşurată la Sorbona, s-a hotărât eliminarea geopoliticii atât din învăţământul universitar, cât şi din cercetarea ştiinţifică.

Termenul de *geografie politică* este creat şi folosit, iniţial, în 1750, de economistul francez Anne Robert Jacques Turgot (1727-1781), „pentru care acest termen acoperă o arie apropiată celei a geografiei umane actuale, dar cu o componentă de reflecţie asupra unor condiţii mai bune de viaţă, temă caracteristică Epocii Luminilor" (Claval, 2001).

Termenul va fi reluat mult mai târziu, când Camille Vallaux (1870-1945) va consacra, în 1911, o amplă lucrare acestei teme – ***Le Sol et l'Ėtat***. În lucrare este folosit termenul de geografie politică pentru a desemna o nouă disciplină, însă, prin analiza definiţiei obiectului de studiu, „problemele politice şi economice pe care le pun regiunile sau marile individualităţi naturale ale planetei", identificăm, într-o accepţie largă, domeniul geopoliticii.

Termenul de *geopolitică* este folosit pentru prima dată în cadrul Şcolii franceze de Jacques Ancel **(**1879-1943), în lucrarea ***Geopolitique***, publicată în 1936.

Ca şi în cazul Şcolii germane, unde Friedrich Ratzel, unul dintre fondatorii geografiei umane germane, este considerat *precursor* al geopoliticii şi în cazul Şcolii franceze, noua disciplină va prinde contur prin aportul întemeietorului şcolii franceze de „geografie umană", Paul Vidal de la Blache. Deci, pe lângă poziţia de precursor, Vidal de la Blache are şi un rol *formator* al viitoarelor concepţii geopolitice.

Paul Vidal de la Blache (1845-1918)

Paul Vidal de la Blache (1845-1918), geograf cu o puternică orientare istorică, observă, spre deosebire de Ratzel, raportul intim care există între pământ, oameni şi istoria lor şi mai ales faptul că diversitatea umană se traduce în diversitatea peisajelor aflate în continuă înnoire. El opune determinismului ratzelian, în care omul este văzut ca un produs al naturii, *posibilismul*, în care omul, dincolo de anumite condiţionări socio-economice, prin activităţile sale poate schimba mediul. Mediul geografic încetează de a mai fi un element brut al geografiei fizice, el devenind, în concepţia lui Vidal de la Blache şi a discipolilor săi, un mediu complex, rezultatul interacţiunilor multiple, unde omul are un rol crescând. Această nouă orientare, *posibilistă*, va câştiga în timp numeroşi adepţi, aducând o contribuţie esenţială la corectarea interpretărilor geopolitice.

Teza centrală a întregii concepţii vidaliene, *interacţiunea oamenilor cu spaţiul geografic care-l populează*, este prezentată pe larg în lucrarea

Principes de Geographie humaine (publicată postum în 1922, sub îngrijirea lui Emmanuel de Martonne).

Orientarea geopolitică a gândirii lui Vidal de la Blache este exprimată în lucrarea ***La France de l`est*** (1916), care poate fi considerată prima lucrare de geopolitică franceză şi în care diferite strategii de industrializare, originea capitalurilor, relaţiile dintre clase, probleme militare şi politice sunt explicate prin legăturile ce se stabilesc între mediul natural şi elementele vieţii economice, sociale şi politice.

Finalitatea acestei lucrări, redactată într-o perspectivă patriotardă, este de a justifica apartenenţa Alsaciei şi Lorenei, ocupate de germani în urma războiului franco-prusac, la Franţa. Astfel, într-o pură viziune geopolitică, Vidal de la Blache identifică forţele care conduc la unificarea ansamblurilor regionale în cadrul unor unităţi teritoriale mai ample şi explică complementarităţile şi imperativele strategice ale statelor prin intermediul evidenţierii specificităţii elementelor cadrului natural cuprinse în interiorul graniţelor acestora.

Tot din această lucrare rezultă şi o altă caracteristică a gândirii geopolitice a lui Vidal de la Blache, şi anume tendinţa de supraestimare a realităţilor geopolitice a spaţiilor mici, a regiunilor substatale, pe care le priveşte ca nuclee de civilizaţie, numindu-le „moduri de viaţă". În opoziţie cu şcolile de geopolitică germană şi americană, în care analiza geopolitică vizează spaţii mari, continentale şi globale (panisme), concepţia vidaliană descrie, ca de altfel şi alţi geopoliticieni francezi, o „geopolitică a feudalităţilor".[24]

Pentru această fază precursoare a viitorului domeniu al geografiei politice şi geopoliticii, trebuie amintite şi contribuţiile lui **Elisée Réclus** (1830-1905)[25], **Jean Bruhnes** (1869-1930), **Albert Demangeon (1872-1940), Jacques Ancel (1879-1943)**, **André Siegfried (1875-1959)**, **Raul Castex (1878-1968)** şi ale multor altora.

[24] Aymeric Chauprade, François Thual, *Dicţionar de geopolitică*. *State, concepte, autori*, Grupul Editorial Corint, Bucureşti, 2003.

[25] Yves Lacoste îl consideră pe Elisée Réclus părintele intelectual al geopoliticii franceze. Această opinie nu este împărtăşită unanim, fapt ce nu ştirbeşte importanţa contribuţiei şi valoarea operei lui Elisée Réclus.

PAUL VIDAL DE LA BLACHE
(1845-1918)

Paul Vidal de la Blache s-a născut la 22 ianuarie 1845, în mica localitate franceză Pézenas, în familia profesorului Abel Antoine Joseph. Urmează cursurile şcolii primare în localitatea natală, pentru ca la vârsta de 13 ani, să plece la Paris, unde este înscris la Liceul Charlemagne. După absolvirea liceului se înscrie la Şcoala Normală Superioară, unde se remarcă la disciplinele istorie şi geografie. La puţin timp după absolvire, în urma căreia primeşte un certificat de profesor, Vidal părăseşte Franţa şi urmează pentru 3 ani cursuri de arheologie la prestigioasa Şcoală Franceză din Atena. În 1870 se întoarce la Paris, unde se căsătoreşte cu Laure Marie Elizabeth şi se angajează ca profesor la Liceul d'Angers şi ulterior la Şcoala Superioară de Litere şi Ştiinţe. În 1872 îşi susţine doctoratul şi merge să predea un curs de istorie şi geografie la Universitatea din Nancy. În februarie 1875, la doar 30 de ani, Vidal primeşte oficial titlul de profesor universitar şi se întoarce, în 1877, la Paris, unde timp de 21 de ani va preda geografia la Şcoala Normală Superioară. În 1898 se transferă la Universitatea din Paris, unde va conduce departamentul de geografie până la retragerea sa din activitatea didactică, în 1909. Migrarea spre geografie, dublând astfel pasiunea pentru istorie, survine în timpul studiilor din Grecia, unde în timpul unor călătorii pe care le face în Italia, Siria şi Palestina, sub influenţa lucrărilor geografilor Carl Ritter şi Alexander von Humboldt, îşi descoperă vocaţia geografică. La întoarcerea în patrie, în timpul războiului franco-prusac, este unul dintre cei care recunosc lipsa pregătiri topografice şi geografice a ofiţerilor francezi, ca una dintre cauzele înfrângerii armatelor franceze. Cu această ocazie susţine importanţa promovării geografiei ca domeniu educaţional de prim rang. Contribuţia ştiinţifică pe care a avut-o Vidal de la Blache la formarea unei geografii moderne în Franţa rezultă atât din numeroasele generaţii de studenţii şi mai apoi colegi pe care i-a îndrumat, cât şi din imensa muncă de cercetare materializată prin publicarea a 17 cărţi, 107 articole şi peste 200 de note, rapoarte ştiinţifice şi hărţi. Recunoaşterea activităţii este exprimată de titlurile şi medaliile primite în ţară şi străinătate: titlul de *Comandor al Legiunii de Onoare* (1912), medalia de aur *Charles P. Daly* oferită de Societatea Geografică Americană ş.a. Moare la 5 aprilie 1918 în localitatea franceză Tamaris-sur-Mer

Vidal de la Blache, P., 1903, *Tableau de la géographie de la France*, Paris
Vidal de la Blache, P., 1905, *Histoire et géographie:Atlas général*, Paris
Vidal de la Blache, P., 1917, *Collection de Cartes Murales. Accomppagnees de Notices*, Paris
Vidal de la Blache, P., 1919, *La France de l'Est – Lorraine-Alsace*, Paris
Vidal de la Blache, P., 1922, *Principes de géographie humaine*, Paris (postum)

Albert Demangeon (1872-1940), unul dintre cei mai fideli colaboratori ai lui Vidal de la Blache, activează la începutul carierei universitare în domeniul geografiei regionale şi economice. Integrând cele două discipline, elaborează o teză de doctorat consacrată câmpiei picardiene, care se poate constitui într-un model de studiu geopolitic regional.

Demangeon a avut o puternică influenţă asupra ştiinţei geografice franceze din prima jumătate a secolului XX atât prin lucrările elaborate, cât şi, mai ales, prin numeroasele generaţii de geografi cărora le-a fost profesor la Sorbona.

În domeniul geografiei economice, renunţă la numeroasele date statistice, care deformau percepţia studenţilor şi publicului larg despre această disciplină şi o reformulează în direcţia unei sinteze geografice moderne.

Profesionalismul de care dă dovadă în primii ani de activitate îl determină pe Vidal de la Blache să-i încredinţeze „pregătirea a două volume din *Géographie universelle*: cel despre Belgia, Ţările de Jos şi Luxemburg, şi cel despre Insulele Britanice”[26].

Documentarea şi cercetarea efectuate pentru volumul despre Insulele Britanice îi vor determina activitatea ulterioară, care se va desfăşura în planul geografiei politice. În 1923 publică o lucrare cu titlul ***L'Empire Britannique*** (*Imperiul Britanic*), care, în contextul mai larg al analizei sistemului colonial britanic, defineşte rolul factorului geografic, cu precădere poziţia insulară a Marii Britanii, şi al „civilizaţiei britanice” în formarea unităţii naţionale. Tot aici Demangeon anticipează *declinul* Imperiului Britanic, explicând faptul că dezvoltarea economică a diverselor colonii va atrage şi independenţa acestora, apreciere demonstrată de evoluţia ulterioară.

Anterior acesteia, în 1920, Demangeon publicase lucrarea ***Le Déclin de l'Europe***, în care, într-o analiză sectorială, arăta cauzele declinului continentului Europa, punând accentul pe scăderea producţiei şi reculul demografic. Demangeon prezintă tabloul unui continent răvăşit de război în care situaţia învingătorilor nu se deosebeşte cu mult de cea a învinşilor.

Situaţia Europei la începutul anilor ’30 şi cu precădere avântul luat de geopolitică în Germania vor determina o nouă cotitură în evoluţia ştiinţifică a lui Demangeon. Criticând aspru geopolitica germană, pe care o numeşte „o înscenare, o maşină de război”, publică o serie de articole în *Annales de*

[26] Paul Claval, *Geopolitică şi geostrategie. Gândirea politică, spaţiul şi teritoriul în secolul al XX*, Editura Corint, Bucureşti, 2001.

Géographie. În aceste articole, dintre care cel din numărul XLI/1932 se remarcă în mod deosebit, geopolitica este prezentată ca parte a propagandei naziste, prin care, dincolo de orice ştiinţificitate, Germania îşi explică tendinţele expansioniste.

Prin acestea, Demangeon subscrie tiparelor începuturilor şcolii franceze de geopolitică, în care termenul şi concepţiile geopolitice sunt repudiate datorită istoricelor adversităţi faţă de Germania, geopolitica aparţinând germanilor.

Un alt cercetător de marcă al primei perioade a geopoliticii franceze este **Jacques Ancel (1879-1943),** a cărui formare a fost inspirată în cea mai mare parte de scrierile lui Friedrich Ratzel şi de concepţiile lui Vidal de la Blache.

Acceptând până la un punct cadrele conceptuale definite de Ratzel, în care statul, teritoriul, frontiera şi capitala sunt privite într-o concepţie pur organicistă, el refuză şi combate militantismul pangermanist, dezvoltând analize opuse celor ale geopoliticienilor germani.

În scrierile lui Ancel apare, însă, şi o puternică influenţă vidaliană, el dezvoltând ideea posibilismului promovat de acesta. Determinismului fatalist ratzelian, el îi opune posibilismul vidalian, „subliniind că acelaşi element natural – fluviu, mare – poate fi, în situaţii diferite, un obstacol impermeabil la fluiditatea trecerilor umane sau, dimpotrivă, un loc al schimburilor”.[27]

Principala preocupare a geopoliticianului francez este reprezentată de problematica frontierei, într-un cadru oferit de propria viziune geopolitică în care realităţile geopolitice trebuie analizate plecând de la relaţiile biunivoce existente între grupurile umane şi teritoriile pe care le ocupă. Fixarea unei frontiere, susţine Ancel, are la bază fie un criteriu natural, atunci când o discontinuitate geografică (munte, fluviu, mare) se opune expansiunii unei populaţii, fie un criteriu antropic, în care două grupuri umane diferite, locuind într-un spaţiu continuu, ajung la un echilibru social-politic şi îşi delimitează propriile teritorii.

Metodologia folosită în elaborarea lucrărilor ***Geopolitique*** (1936), ***Geographie des frontiers*** (1938) şi ***Manuel geographique de politique européenne***, în care combină analiza inductiv-deductivă cu cea istorică în explicarea evenimentelor geopolitice, plecând de la anumite „constante geografice”, rămâne în actualitatea construcţiei teoretice a geopoliticii.

[27] Chauprade A., Thual F., *op.cit.*p.488.

André Siegfried (1875-1959)

André Siegfried, (1875-1959) reputat profesor şi om de ştiinţă francez îşi aduce contribuţia la dezvoltarea geografiei politice şi a geopoliticii, în primul rând prin analizele electorale, fiind considerat în această privinţă fondatorul geografiei electorale moderne. În acest sens, el a pregătit, între 1907 şi 1913, ***Tableau politique de la France de l`Ouest sous la Troisième République,*** consacrată regiunilor Bretagne, Normandia, Maine, Anjou şi Vendée, care analizează relaţia dintre opinia politică şi regimul proprietăţii, condiţiile geografice, evoluţia economică etc. Numeroasele eseuri şi lucrări publicate de A. Siegfried între 1904 şi 1956, în care ca temă favorită se distinge studiul *democraţiilor protestante* şi al *marilor rute comerciale*, acordă un loc important reprezentărilor, ceea ce îi conferă autorului un loc între geopoliticienii francezi ai acestei prime perioade.

Raul Castex (1878-1968), unul dintre cei mai străluciţi strategi navali francezi, poate fi considerat în cadrul istoriografiei geopoliticii franceze ca având o poziţie similară cu cea a amiralului Alfred Mahan în cadrul şcolii geopolitice americane.

Bun cunoscător al realităţilor geopolitice şi geostrategice ale începutului de secol XX, Castex „pledează pentru deplasarea centrului de greutate al Marinei militare către submarine – după modelul german, opunându-se prin aceasta viziunii anglo-saxone –, măsură prin care preconiza o repunere în discuţie a hegemoniei maritime”,[28] concepţie expusă în lucrarea ***Synthèse de la guerre sous-marine*** (1902).

Ofiţer superior în marina franceză, Castex este implicat activ în Primul Război Mondial. În 1932, în urma unei prodigioase cariere militare (în 1928 primise gradul de contraamiral), este numit la conducerea Şcolii Navale de Război, unde activitatea sa didactică şi de cercetare îi va atrage o largă recunoaştere ştiinţifică. În această perioadă, elaborează lucrarea ***Théorie stratégique*** (*Teorie stategică*), apărută în cinci volume, între 1929 şi 1935.

Dincolo de aspectele de artă militară, lucrarea constituindu-se în acest sens într-un veritabil tratat, Castex afirmă superioritatea puterii maritime în faţa celei terestre, dar, spre deosebire de Mahan, care ajunge la această concluzie bazându-se pe realităţi istorice, el o demonstrează pornind de la influenţa factorilor geografici asupra realităţii, demers realizat în spiritul determinismului geografic.

[28] Chauprade A., Thual F., *op.cit.*, p.489.

ANDRÉ SIEGFRIED
(1875-1959)

S-a născut în oraşul Le Havre, la 21 aprilie 1875, în familia lui Jules Siegfried, reputat om de afaceri şi politician al vremii (primar al oraşului Le Havre, deputat, ministru al comerţului în cabinetul Ribot). După terminarea şcolii primare în oraşul natal se mută la Paris, unde urmează cursurile Liceului Condorcet şi mai apoi ale Şcolii Libere de Ştiinţe Politice, unde, mult mai târziu, în 1911, se va întoarce ca profesor. Îşi definitivează pregătirea ştiinţifică cu două doctorate, unul în istorie politică cu teza „*La Démocratie en Nouvelle-Zéelande*", pe care o va publica în 1904 şi altul în drept. După anii de şcoală părăseşte Franţa pentru a întreprinde numeroase călătorii care îi vor marca viaţa şi activitatea ştinţifică şi politică. În 1900 şi 1901, într-un veritabil tur al lumii vizitează SUA, Mexic, Australia, Japonia, China şi India. Urmând modelul tătălui său, la întoarcerea în ţară se angajează în activitatea politică. Participă de trei ori la alegeri parlamentare (1902, 1906, 1910), candidând pentru funcţia de deputat, dar de fiecare dată suferă un eşec. În toată acestă perioadă nu abandonează preocupările ştiinţifice, materializîndu-le prin lucrarea „*Tableau de la France de l'Ouest*", pe care o publică în 1913. O dată cu începerea războiului, abandonează pentru o vreme cariera politică, servind ca interpret pentru armata britanică, cu care va continua ulterior colaborarea. Ulterior îşi va relua activitatea politică ca senator, ocupând chiar funcţia de Preşedinte al Senatului Franţei. În paralel, desfăşoară o susţinută activitate didactică şi ştiinţifică, elaborând numeroase lucrări, cu precădere în domeniul ştiinţei politice. În plan didactic, după 1932, predă o serie de cursuri de ştinţe politice şi geografie economică şi politică la Academia de Ştiinţe Morale şi Politice, Colegiul Franţei şi la Şcoala Liberă de Ştiinţe Politice. Încununarea activităţii ştiinţifice vine la 12 octombrie 1944 când este ales membru al Academiei Franceze. În 1945 devine primul preşedinte al Fundaţiei Naţionale de Ştiinţe Politice. Moare la Paris, la 28 martie 1959.

Siegfried, André, 1904, *La Démocratie en Nouvelle-Zéelande*, Paris
Siegfried, André, 1906, *Le Canada. Les deux races*, Paris
Siegfried, André, 1913, *Tableau de la France de l'Ouest sous la Troisième République*, Paris
Siegfried, André, 1924, *L'Angleterre d'aujourd'hui*, Paris
Siegfried, André, 1928, *Les États-Unis d'aujourd'hui*, Paris
Siegfried, André, 1937, *Le Canada, puissance internationale*, Paris
Siegfried, André, 1945, *Suez, Panama et les routes maritimes mondiales*, Paris
Siegfried, André, 1954, *Tableau des États-Unis*, Paris
Siegfried, André, 1956, *La Suisse, démocratie témoin*, Neuchâtel

2.1.3. **Şcoala geopolitică anglo-saxonă**

Şcoala anglo-saxonă şi-a elaborat conceptul referitor la obiectul geopoliticii aproape independent de filonul german şi cel francez. Spre deosebire de şcoala de geopolitică germană şi franceză, axate în această primă perioadă în mare parte pe teoretizări, fondatorii şcolii anglo-saxone s-au bazat în analizele lor pe o raportare concretă la istorie, cu un caracter pragmatic, accentuând problemele militare strategice şi tactice. Domeniul teoriei, al ideilor generale ocupă un rol secundar în raport cu răspunsurile practice date unor probleme de ordin politic.

O caracteristică indubitabilă a şcolii anglo-saxone este reprezentată de modul în care geopolitica modernă îşi revendică originile într-un ansamblu de trei curente de gândire diferite: curentul istorico-ambientalist, curentul geografiei politice şi, nu în ultimul rând, curentul geostrategic.

Curentul istorico-ambientalist cunoaşte o amplă dezvoltare începând din cea de-a doua jumătate a secolului XIX, având ca principali reprezentanţi pe Henry Thomas Buckle în Marea Britanie şi pe Frederic Jackson Turner, Ellen Churchill Semple şi Ellsworth Huntington în Statele Unite.

Istoricul britanic **Henry Thomas Buckle (1821-1862)** relevă în monumentala sa lucrare, *History of Civilization in England*, în trei volume, apărută în 1857, 1861 şi respectiv 1872, relaţiile de interdependenţă care există între climă, sol şi hrană, pe de o parte, şi respectiv modul de viaţă şi habitatul uman, pe de alta. Studiul se bazează pe o amplă documentare, în care metoda analizei comparative a popoarelor şi societăţilor în diferite medii de viaţă relevă faptul că societăţile ce se dezvoltă într-un mediu ambiental temperat-rece sunt mai disciplinate, mai organizate şi mai performante. Astfel, condiţiile vitrege de mediu i-au determinat pe locuitorii acestor zone să depună mai multe eforturi pentru obţinerea unui nivel de trai subzistenţial, acestea conducându-i finalmente spre standarde superioare de viaţă şi civilizaţie. În acelaşi timp, în regiunile cu un climat tropical-torid, unde hrana se putea obţine uşor, direct din natură, oamenii, lipsiţi de o motivaţie, nu au dobândit educaţia şi deprinderile necesare performării şi progresului. Într-o privire de ansamblu, concluzionează Buckle, societăţile respective se vor caracteriza printr-o distribuţie inegală a bogăţiei, poziţiilor sociale şi drepturilor politice.

În Statele Unite ale Americii, **Ellen Churchill Semple** (*American History and its Geographic Conditions*, 1903) şi, înaintea ei, mult mai cunoscutul **Frederick Jackson Turner (1861-1932)**, (*The Significance of the Frontier in american History*, 1893) publică primele studii, în care

prezintă influența simbiozei spațial-ambientale asupra civilizației din America de Nord. Un alt reprezentant de marcă al curentului ambientalist este istoricul şi geograful american **Ellsworth Huntington (1876-1947)**, (*Civilization and Climate*, 1924; *Mainsprings of the Civilization*, 1945), care a efectuat o minuțioasă investigație asupra influențelor şi rolului jucat de climat în istoria societății. Pe baza unor puternice argumente, Huntington a demonstrat că modificările climatice sau persistența unui tip climatic nefavorabil, au determinat marile migrații, dar mai cu seamă invaziile dinspre Orient spre Europa. În concluzie, Huntington consideră că temperatura medie optimă dezvoltării umane, în care se poate manifesta dorința de progres, se încadrează între 10^0-20^0 C, temperatură medie anuală.

Al doilea filon al geopoliticii moderne anglo-saxone se revendică din *geografia politică*, ce se va dezvolta cu precădere în contextul Primului Război Mondial. Dintre reprezentanții geografiei politice anglo-saxone, un rol precursor în formarea geopoliticii îl vor avea geograful britanic **James Fairgrieve** (*Geography and World Power*, 1915) şi geograful american **Isaiah Bowman** (*The New World: Problems in Political Geography*, 1921). Ambele lucrări, de o reală valoare ştiințifică, conturează atât cadrul teoretic al geografiei politice, prin delimitarea unui câmp operațional-metodologic şi a unei terminologii specifice, cât şi latura aplicativă şi funcțională, prezentată ca instrument în slujba guvernării. Această nouă funcționalitate oferită geografiei politice, prin translatarea ei în câmpul comun al geografiei cu ştiința politică, va crea premisele dezvoltării geopoliticii.

Un *al treilea filon* al devenirii geopoliticii anglo-saxone, deseori greşit interpretat ca aparținând direct câmpului geopoliticii, este cel al *studiilor strategice*[29]. Dezvoltarea studiilor strategice, în Statele Unite, se va realiza în sensul orientării generale a politicii americane, care deja constituită la acea vreme într-o mare putere economică şi comercială, face demersuri pentru o afirmare militară. Principalul comandament al ştiinței militare se regăseşte tocmai în necesitatea identificării mijloacelor necesare proiectării acestei puteri, la nivel global. Cercetători de formație educativă militară, precum Homer Lea sau generalul William Mitchel, au fost între promotorii acestui domeniu de studiu.

Dacă şcoala geopolitică germană l-a avut ca fondator pe Frederich Ratzel, cea franceză pe Paul Vidal de la Blache, şcoala anglo-saxonă îşi

[29] Studiile *strategice* reprezintă un domeniu al ştiinței militare, în timp ce studiile *geostrategice* aparțin câmpului geopoliticii.

bazează gândirea pe ideile a două mari personalităţi – Alfred Mahan, pentru şcoala americană, şi Halford John Mackinder pentru ce-a britanică. Atât Mahan, cât şi Mackinder, având în vedere contextul în care se formează şcoala geopolitică anglo-saxonă, aparţin curentului geostrategic.

Alfred Thayer Mahan (1840-1914)

Alfred Thayer Mahan (1840-1914), amiral american, oferă geopoliticii o nouă orientare privind structura şi obiectivele acesteia. Noul statut ştiinţific al geopoliticii, subliniază el, constă în „fundamentarea acesteia prin geostrategie", noile obiective urmărite având mai mult o valoare operaţională, ele vizând clasificarea statelor într-un sistem „al relaţiilor de putere istoriceşte" constituite. O caracteristică a tezelor lui Mahan o reprezintă modul în care acestea sunt construite, prin îmbinarea experienţei practice militare cu informaţiile istorice. Rezultatul acestei îmbinări va constitui suportul teoretic al întregii sale activităţi ştiinţifice şi politice.

Întreaga operă a lui Mahan are o evidentă tentă geopolitică, având ca principală temă de studiu *puterea maritimă* (*Sea Power*). În acest sens, publică, în 1890, lucrarea care îl face celebru ***The influence of Sea Power upon History, 1660-1783*** (*Influenţa puterii maritime asupra istoriei, 1660-1783*), prin care conferă o altă valoare reflecţiei asupra raporturilor dintre pământ şi apă. O a doua lucrare, la fel de celebră, este cea publicată în 1892 cu titlul ***The influence of Sea Power upon the French revolutions and Empire, 1793-1812*** (*Influenţa puterii maritime asupra revoluţiei franceze şi Imperiului, 1793-1812*). Pe baza analizei influenţei puterii maritime asupra diverselor evenimente istorice, Mahan subliniază, în 1897, rolul determinant pe care îl poate juca componenta maritimă în definirea unui nou statut mondial al Statelor Unite ale Americii, prin lucrarea ***The Interest of America in Sea Power*** (*Interesul Americii în puterea maritimă*).

Prin ocuparea unor diverse funcţii militare şi politice, prin prodigioasa activitate didactică şi publicistică, Alfred Mahan va exercita o puternică influenţă asupra orientării gândirii geostrategice şi geopolitice la începutul secolului XX.

ALFRED THAYER MAHAN
(1840-1914)

Alfred Thayer Mahan s-a născut la 27 septembrie 1840 în oraşul american West Point (statul New York) într-o familie cu tradiție militară. Tatăl, Dennis Hart Mahan, ofițer superior şi profesor la Academia Militară a Statelor Unite, imprimă tânărului Alfred o educație riguroasă, bazată pe valorile ordinii militare. Sub această puternică influență se va desfăşura şi evoluția lui Mahan. Înscris inițial la Universitatea Columbia, unde timp de doi ani va frecventa cursurile civile ale acestei instituții, se va transfera – la sugestia tatălui – la Academia Navală a Statelor Unite, pe care o va absolvi cu rezultate foarte bune în 1859. În cariera militară va parcurge toate treptele impuse de regulamentele marinei militare: în 1861, la 25 de ani, are gradul de locotenent, în 1865 pe cel de locotenent comandor, în 1872 pe cel de comandor, pentru ca în 1885 să devină căpitan şi în 1893 amiral. În 1896 se va retrage din serviciul activ, fiind însă cooptat ca membru al comisiei de strategie navală în timpul războiului dintre Statele Unite şi Spania şi membru al delegației americane la Congresul de pace de la Haga, din 1899. Ca ofițer, participă activ la toate confruntările armate ale Statelor Unite ale Americii timp de 30 de ani. În paralel, desfăşoară o bogată activitate academică şi politică. Ocupă, începând din 1886, funcția de Preşedinte al Colegiului Naval de Război, Preşedinte al Comisiei de Afaceri Navale şi pe cea de Preşedinte al Societății Americane de Istorie. În plan politic, influența exercitată asupra preşedintelui Roosvelt şi asupra Congresului American determină adoptarea de către Statele Unite ale Americii a unei politici externe bazate pe proiectarea puterii americane prin intermediul forței navale. O prodigioasă carieră universitară şi publicistică, alături de cea militară şi politică fac din Alfred Mahan una dintre personalitățile marcante ale Americii. Încetează din viață la 1 decembrie 1914, la Washington D.C.

Mahan, A.T., 1890, *The influence of Sea Power upon History, 1660-1783*, Boston

Mahan, A.T., 1892, *The influence of Sea Power upon the French Revolution and Empire (1793-1812)*, London

Mahan, A.T., 1897, *The Interest of America in Sea Power*, London

Mahan, A.T., 1899, *Lessons of the War with Spain*, London

Mahan, A.T., 1900, *The Story of the War with South Africa and The Problem of Asia*, London

Mahan, A.T., 1901, *Types of Naval Officers drawn from the History of the British Navy*, London

Mahan, A.T., 1902) *Retrospect and Prospect, studies of international relations*, London

Mahan, A.T., 1905, *The Safety of the White Race and empire of the Sea*, Paris

Mahan, A.T., 1907, *Some Neglicted Aspects of War*, London

Mahan, A.T., 1911, *Naval Strateggy Compared and Contrasted with the Principle and Practice of Military Operations on Land*, London

Halford John Mackinder (1861-1942)

În Anglia, cel mai de seamă reprezentant al curentului geostrategic şi fondatorul şcolii geopolitice britanice a fost geograful **Halford John Mackinder (1861-1942)**. Ca şi americanul Mahan, el considera geostrategia drept fundamentul geopoliticii, dar preciza că sfera acestui concept nu se identifică cu totalitatea elementelor care intră în componenţa geopoliticii.

Teza centrală a gândirii lui Mackinder, enunţată pentru prima dată în 1904, într-un scurt articol intitulat ***The Geographical Pivot of History*** (*Pivotul geografic al istoriei*), publicat în *Geographical Journal*, oferă bazele teoriei continentaliste, în care Asia Centrală reprezintă *aria pivot a istoriei*, dominarea acesteia determinând controlul lumii.

Mackinder îşi aduce contribuţia la dezvoltarea geopoliticii prin introducerea a două elemente noi în componenţa obiectivului urmărit de geopolitică: alcătuirea unei „noi configuraţii geostrategice şi geopolitice a planetei", realizată în conformitate cu „criteriul distanţei geografice" şi în termeni de bipolaritate, precum şi crearea unor noţiuni specifice geopolitice (*World Island*, *Heartland*, *Pivot Area*).

O nouă perspectivă în studiile geopolitice este introdusă de profesorul de relaţii internaţionale, olandez naturalizat american, **Nicholas John Spykman (1893-1943)**, de asemenea, reprezentant al curentului geostrategiei.

Principalele sale lucrări au fost ***America´s Strategy in World Politics*** (*Strategia americană în politica mondială*, 1942) şi ***The Geography of the Peace*** (1944), prin care introduce în analiza geopolitică conceptul de „*securitate de stat*", ca fiind unul dintre cele mai importante obiective pe care le urmăreşte geopolitica. În componenţa *securităţii de stat*, afirmă Spykman, există trei mari categorii de factori: *factori geografici* (mărimea teritoriului, poziţia geografică), *factori economici* (resurse agricole, industriale şi demografice), *factori politici* (stabilitatea politică, grad de integrare socială etc.).

În lucrarea *Geografia păcii* dezvoltă o nouă teorie, bazată pe critica teoriei *Heartland*-ului lui Mackinder, prin care afirmă că rolul politic major revine de fapt *inelului de state* cu ieşire la mare, aşa-numita *bordură maritimă* ce înconjoară *heartland-ul*. Acest *inel de state* este numit de Spykman ***rimland***, fiind considerat ca o zonă intermediară între forţele continentale şi cele maritime, păstrarea sub control a acestui inel asigurând supremaţia mondială.

HALFORD JOHN MACKINDER
(1861-1942)

Halford John Mackinder s-a născut la 15 februarie 1861 în micul orăşel britanic Gainsborough. A fost cel mai mic dintre cei şase copii ai doctorului Draper Mackinder. Profesia tatălui se va materializa prin interesul purtat de John Halford, într-o anumită perioadă, geografiei medicale. În primii ani de viaţă primeşte o solidă educaţie, la 9 ani vorbind fluent limba franceză. Urmează, pe rând, Gainsborough Grammar School, Colegiul Epsom din 1874, pentru ca în 1880 să urmeze cursuri de biologie, istorie, geologie şi drept, în cadrul Universităţii Oxford, pe care o va absolvi la 24 de ani. Un an mai târziu, în 1886, la doar 25 de ani devine membru al Societăţii Regale de Geografie. Tot în 1886 publică şi prima sa lucrare *The Scope and Methods of Geography*, în care insistă asupra unei reformări a geografiei, oferind noi perspective de abordare a acestei ştiinţe. În 1887 devine profesor suplinitor la Colegiul Oxford, pentru ca din 1899 să fie numit profesor titular şi director al învăţământului geografic de la Oxford. Între 1892 şi 1903 ocupă funcţia de director al Colegiului Universitar Reading, iar între 1903 şi 1908 pe cea de director al Şcolii Londoneze de Ştiinţe Economice şi Politice. În 1897 călătoreşte prin Europa, unde are contacte cu numeroşi geografi francezi şi germani, pentru ca în 1899 să ia parte, în cadrul unei călătorii în Africa, la escaladarea muntelui Kilimanjaro. În paralel, se dedică şi unei cariere politice ca membru în numeroase comisii şi comitete imperiale în care susţine menţinerea unui imperiu închegat, iar între 1910 şi 1922 funcţionează ca membru al Camerei Comunelor în Parlamentul Britanic. Contribuţia sa în domeniul geopoliticii este pe deplin recunoscută, conceptele şi teoriile elaborate constituie o parte esenţială a „osaturii" acestei discipline. Încetează din viaţă la Londra, în 1942.

Mackinder, H.J., 1887, *On the Scope and Methods of Geography*, în „Proceedings of the Royal Geographical Society", vol.9, London

Mackinder, H.J., 1890, *The Physical Basis of Political Geography*, în „Scottish Geographical Magazine", vol.6, London

Mackinder, H.J., 1902, *Britain and the British Seas*, London

Mackinder, H.J., 1904, *The Geographical Pivot of History*, în „Geographical Journal", nr.23, London

Mackinder, H.J., 1919, *Democratic Ideals and Reality: A Study of the Politics of Reconstruction*, Constable, London

Mackinder, H.J., 1924, *The Nations of the Modern World*, George Philip&Son, London

Mackinder, H.J., 1943, *The Round World and the Winning of the Peace*, în „Foreign Affaires", vol. XXI, nr.4, London

2.1.4. **Şcoala geopolitică rusă**

Preocupări în domeniul geopoliticii, în această primă perioadă, întâlnim şi în Rusia. Studiile elaborate în această țară sunt sporadice şi nu reprezintă o contribuție deosebită la dezvoltarea noii științe.

Dacă în cadrul şcolilor germană, franceză, anglo-saxonă şi chiar românească cercetările în acest domeniu cunosc o deosebită profunzime şi continuitate, geopolitica rusă, în acel moment, este una conjuncturală .

În Rusia sfârşitului de secol XIX şi început de secol XX, două sunt problemele puse în fața cercetătorilor: prima, reprezentând o problemă de geopolitică internă, se referă la cunoaşterea vastului teritoriu al Rusiei şi punerea în valoare a imenselor bogății ale solului şi subsolului acesteia; şi o a doua, orientată spre exterior, vizând racordarea şi impunerea Rusiei în cadrul noului sistem internațional.

Geopolitica rusă, apărută în cadrul şcolii de geografie, a evoluat în relație directă cu dezvoltarea social-economică a țării. Studiile geografilor-geopoliticieni au fost influențate de condițiile politice, economice şi sociale, având un puternic caracter utilitarist.

Cercetările acestei perioade sunt condiționate de o serie de factori, precum: necesitatea cunoaşterii şi populării vastului spațiu continental rus, tradiția marilor expediții organizate sistematic în timpul sec. XVIII, schimbările politice de la începutul sec. XX, influența ideologiei marxist-leniniste.

Pe fondul acestor condiții, la sfârşitul secolului XIX, geografia rusă cunoaşte o reorientare spre antropogeografie, pentru ca ulterior, o dată cu schimbările politice din 1917, să aibă loc o nouă reorientare prin puternica politizare a geografiei.

Relativa deschidere a geografiei ruse, la începutul secolului XX, permite cunoaşterea direcțiilor de cercetare şi a studiilor întreprinse în țările occidentale. Aceasta creează o nouă premisă a dezvoltării geopoliticii ruse, pe baza criticismului adus abordării spațio-temporale a realității fizice şi social-economice a țărilor occidentale, acuzând asemenea idei de *mecanicism* şi *idealism* şi de ruperea științei de concretul social-economic.

Până la evenimentele din octombrie 1917, nu se poate vorbi concret despre o geopolitică rusă, studiile ştiințifice atingând doar tangențial acest domeniu. Acest lucru a fost realizat într-o perspectivă deterministă de către istoricul rus **S.M. Soloviev (1820-1879)** şi de către **G.V. Plehanov (1856-1918)**, una dintre marile figuri ale marxismului rusesc, pe care Paul Claval (2001) îi identifică drept primii cercetători ai acestui nou domeniu. Teoria lui Plehanov, antrenat pe terenul determinismului ambientalist (legat de

mediul înconjurător), se axează pe explicarea istoriei prin geografia locului unde aceasta se derulează.

O dată cu schimbările radicale, politice şi social-economice, survenite în urma evenimentelor din octombrie 1917, sub influenţa noii ideologii, comuniste, întreg sistemul ştiinţific rusesc suferă transformări radicale, fiind politizate toate aspectele ştiinţei.

În acest context, geopolitica rusă se transformă într-o geopolitică sovietică, dezideratele politice ale noii puteri devenind direcţii de cercetare ale acestui domeniu. Totodată, multe din ideile ştiinţifice sunt preluate de gândirea politică sovietică şi transformate în sloganuri politice.

Termenul de geopolitică nu apare folosit nici în lucrările ruse (perioada scurtă scursă de la apariţia lui nepermiţându-i accesul în lumea ştiinţifică rusă) şi cu atât mai puţin în cele sovietice (aici refuzul este pur ideologic). În schimb, o serie din preocupările ambelor perioade se pot înscrie în formatul cercetării geopolitice. În schimb, cea de-a treia perioadă în evoluţia gândirii geopolitice ruse, determinată de schimbările ce au loc în ultimul deceniu al secolului al XX-lea, va consacra atât termenul, cât şi o puternică şcoală geopolitică.

Rolul lui Haushofer şi al geopoliticii germane în formarea gândirii naziste este preluat în Rusia sovietică de geograful şi anarhistul **Piotr Alexeievich Kropotkin (1842-1921)**, ale cărui idei au inspirat multe din sloganurile şi acţiunile politice ale lui Vladimir Ilici Lenin.

În urma unor expediţii efectuate, după 1862, în Siberia şi Manciuria, unde realizează numeroase observaţii ştiinţifice, Kropotkin îşi câştigă o puternică reputaţie ca geograf. În 1867 este ales preşedintele Societăţii Ruse de Geografie. În paralel, el desfăşoară şi o activitate politică, fiind adept al anarhismului promovat de N.A. Bakunin.

Implicarea din ce în ce mai mare în activităţi anarhiste subversive duce la arestarea lui în 1874. Este eliberat 2 ani mai târziu şi obligat să părăsească Rusia. Se stabileşte în Franţa, unde, în 1883, pentru aceleaşi idei anarhiste este arestat. După eliberarea din 1886, părăseşte Franţa pentru a se stabili în Anglia, unde va rămâne în următorii 30 de ani şi va desfăşura, de această dată, o importantă activitate ştiinţifică, dezvoltându-şi propriul sistem teoretic anarhist.

După „triumful" revoluţiei bolşevice, în 1917, se întoarce la Moscova, unde va lua parte la viaţa politică.

Tema centrală a gândirii lui Kropotkin a fost aceea a abolirii tuturor formelor de guvernare în favoarea unei societăţi care să se bazeze pe principiul ajutorului mutual şi al cooperării, fără implicarea instituţiilor

statului, această societate ideală anarhisto-comunistă reprezentând ultimul pas al unui proces revoluționar premergător comunismului.

Dintre lucrările sale, redactate în cea mai mare parte în franceză şi engleză se disting: *Cuvintele unui rebel* (1885), *Câmpuri, fabrici şi ateliere* (1899), *Ajutor mutual* (1902), *Teroare în Rusia* (1909) etc.

În faimoasa lucrare, *Mutual Aid* (*Ajutor mutual*, 1902), Kropotkin îl atacă pe T.H. Huxley şi darwinismul social, insistând asupra cooperării şi ajutorului mutual ca norme principale ale societății, reluând propria teorie a organizării sociale, prezentată, anterior, în lucrarea *Field, Factories and Worksops* (*Câmpuri, fabrici şi ateliere*, 1899). Tot în lucrarea din 1899, Kropotkin face aprecieri privind dezvoltarea industriei în zonele rurale, distribuirea curentului electric. Inspirându-se din această idee, Lenin formulează celebrul slogan „Ce este revoluția rusă? Puterea sovietică şi electrificarea întregii țări".

O activitate susținută, în domeniul geopoliticii, în perioada anilor '30, a desfăşurat şi geograful partidului, **N.N. Baransky**.

El expune în numeroase lucrări principiile conform cărora va fi concepută dezvoltarea economică şi spațială a URSS. Pe baza *tipologiei regionale a Uniunii Sovietice*, elaborată de Baransky, larg acceptată de conducerea sovietică, vor fi elaborate planul de dezvoltare a URSS, celebrele *planuri cincinale* în cadrul nu mai puțin celebrului *Gosplan*. „Într-un stat atât de vast şi inegal echipat, marşul spre dezvoltare a fost conceput ca o serie de campanii militare. Zonele cele mai dezvoltate constituie baza economică de unde sunt declanşate acțiunile. Scopul fiecărei etape este de a crea, în zonele goale şi neindustrializate, o nouă bază economică de la care progresul va continua. Aşadar, un caz rarisim, strategia militară este folosită astfel încât să contribuie pentru a construi o nouă geografie a țării"[30].

2.1.5. **Şcoala geopolitică românească**

Alături de celelalte şcoli de gândire geopolitică, specifice primei perioade de evoluție a noii discipline, şcoala românească interbelică va contribui substanțial la dezvoltarea geopoliticii prin întreg ansamblul teoretic şi aplicativ al lucrărilor elaborate de numeroşi oameni de ştiință, provenind din diverse domenii.

Spre deosebire de şcoliile franceză sau ruso-sovietică, unde termenul şi concepțiile geopolitice sunt respinse, în cadrul şcolii de gândire

[30] Paul Claval, *op. cit*., p. 83.

geopolitică românești, ele pătrund într-o perioadă relativ scurtă, determinând numeroase dezbateri multidisciplinare ce vor constitui în esență baza formării noului domeniu științific.

Reperele gândirii geopolitice românești se vor revendica în toată această perioadă din *necesitățile vremii*, identificându-se prin *orientarea pur defensivă a studiilor*. Principalele linii directoare ale gândirii geopolitice românești, pentru acea perioadă, vor fi orientate în apărarea recent dobânditului statut de stat național unitar. Amenințărilor exterioare li se va răspunde cu studii vizând continuitatea poporului român în spațiul carpato-dunăreano-pontic. Politica noastră „expansionistă" se va găsi reflectată în studiile geopolitice românești sub forma dorinței identificării unei poziții recunoscute în cadrul regional și continental. Geopolitica românească, departe de surorile ei gata oricând să impună, sau să demonstreze statutul de mare putere al țării de origine, sau chiar superioritatea acesteia, se va constitui în apărătoarea valorilor naționale românești.

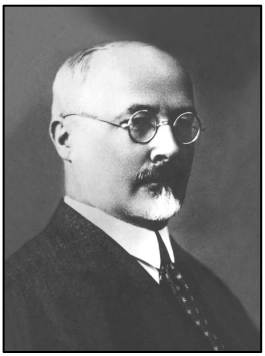

Simion Mehedinți (1869-1963)

În România perioadei interbelice, în contextul general de efervescență științifică, se naște la București **Școala românească de geopolitică**. Această nouă disciplină este legată de personalitatea marelui geograf **Simion Mehedinți (1869-1963)**, care, prin contribuția adusă, pune bazele gândirii geopolitice românești.

Simion Mehedinți, discipol al lui Vidal de la Blache și al lui Friederich Ratzel, este creatorul învățământul geografic românesc. Personalitate marcantă a începutului de secol XX, Mehedinți își va aduce contribuția științifică geografică prin stabilirea obiectului geografiei și precizarea locului ei în sistemul științelor, prin determinarea legilor, a categoriilor geografice și a metodelor geografice de cercetare.

Alături de realizările geografice, Simion Mehedinți a contribuit hotărâtor la formarea gândirii geopolitice românești. Numeroasele lucrări cu tematică geopolitică, elaborate de ilustrul savant, se pot constitui într-un ansamblu germinativ al viitoarei discipline.

Printre lucrările de mare importanță științifică în domeniul geopoliticii, amintim: ***Chestia orientală, din punct de vedere geografic și etnografic*** în 1914, reluată ulterior sub titlul ***România la marginea continentului. O problemă geopolitică românească și europeană*** (1941),

cu o variantă ***Fruntaria României spre Răsărit*** (1941); ***Le paix et le peuple roumain*** (editată în 1927 şi 1944); ***Ce este Transilvania?***(1940).

În mod concret, două mari probleme geopolitice au stat în faţa României Mari în perioada interbelică – ameninţarea potenţială a Rusiei sovietice, care nu se putea împăca cu pierderea Basarabiei, şi revizionismul maghiar, care, de asemenea, nu putea concepe pierderea Transilvaniei.[31]

În acest mediu îşi orientează Mehedinţi gândirea geopolitică, teza centrală fiind *geopolitica naţiunii* şi *a statului naţional*, cu referire directă la statul român, având un *caracter pur defensiv*, axat pe apărarea pământului şi neamului românesc. Semnificativă va fi, de asemenea, contribuţia acestuia la evidenţierea poziţiei geopolitice nefavorabile a României, într-un spaţiu în care marile puteri imperiale şi-au disputat permanent supremaţia, ameninţându-ne integritatea teritorială şi naţională.

Această orientare, menţinută şi în lucrările celorlalţi geopoliticieni români, evidenţiază şcoala românească, deosebind-o de toate celelalte şcoli mai sus amintite, în care caracterul studiilor şi demersurilor politice este pur ofensiv.

Astfel, şcoala românească poate fi definită prin caracterul naţional, revendicându-şi priorităţile din numeroasele probleme cărora România acelei perioade trebuia să le facă faţă. Fără a încerca să demonstreze, superior şi elitist, anumite poziţii de forţă şi să impună adevăruri inexistente, gândirea geopolitică românească va încerca să confirme realităţi istorice incontestabile vizând spaţiul şi neamul românesc.

Pe baza acestor coordonate, trasate de Simion Mehedinţi, s-a format şcoala românească de geopolitică, în frunte cu I. Conea, N.Al. Rădulescu, A. Golopenţia, M. Popa-Vereş, M. David, S. Manuilă, Şt. Manciulea, V. Mihăilescu, A.D. Xenopol, C. Brătescu şi mulţi alţii.

[31] Petre Deică, *Contribuţii geopolitice ale geografilor români*, în „Terra", nr. 2, Anul XXX(L), Bucureşti, 2000.

SIMION MEHEDINȚI
(1869-1962)

Simion Mehedinți s-a născut la 18 octombrie 1869, în localitatea Soveja, în județul Vrancea, într-o familie cu 11 copii, el fiind cel mai mic. Tatăl, Neculai Mehedinți, dascăl de biserică, se trăgea dintr-o familie de preoți. În 1875 începe şcoala primară la Soveja, pe care o continuă din 1878 la Vidra. În 1879 este admis la Seminarul de la Roman, iar în 1883 se transferă la Seminarul Central din București. Liceul, început la Focşani în 1884, îl termină la București în 1888. În același an se înscrie la Universitatea din București, unde va urma cursurile Facultății de litere şi unde profesorul Titu Maiorescu va exercita asupra lui o puternică influență, nu numai filosofică, dar şi istorică. În 1892 susține teza de licență cu lucrarea *Ideile lui J.-J.Rousseau asupra educației*. În același an își începe şi cariera didactică la catedra de istorie a liceului din Focşani. În 1893 primește o bursă de studii de un an la Paris din partea Societății Geografice Române, unde îl va avea profesor pe Paul Vidal de la Blache. În același an publică în Buletinul Societății Geografice Române un articol cu specific istoric: *Insula Şerpilor. O scrisoare pe care la 134 d.Chr.Adrian, guvernatorul Bytiniei, o adresează împăratului Adrian.* De la Paris, la îndemnul lui Vidal de la Blache, pleacă la Berlin, unde urmează, în 1894, cursurile eminentului geograf Ferdinand von Richthofen. Tot aici urmează şi cursurile de etnografie ale profesorului Adolf Bastian, care vor determina atașamentul permanent al lui Mehedinți față de această disciplină. În 1895 pleacă la Leipzig, pentru a studia sub îndrumarea marelui geograf Friedrich Ratzel. În urma unui puternic surmenaj intelectual abandonează studiile în Germania şi se întoarce în țară în 1986. În 1897 ocupă ca suplinitor catedra de limbă germană la Liceul Internat din Iaşi. În 1898 se întoarce la Leipzig, unde îşi reia pregătirea tezei de doctorat cu titlul *Über die Kartographische Induktion*, sub îndrumarea lui Ratzel, susținută şi publicată în 1899. În 1900, la întoarcerea în țară este numit profesor la Facultatea de Litere a Universității din București. În 1901 se căsătoreşte cu Maria Cicei, alături de care va avea doi copii, Maria-Simona şi Emil (d.1981). La 8 martie 1905, Mehedinți este ales membru al Societății Geografice Române, iar în 1915 devine membru al Academiei Române. În 1938, după 38 de ani de prodigioasă activitate didactică şi științifică, se retrage de la catedră. Continuă activitatea științifică şi publicistică atât în cadrul Societății de Geografie, cât şi a Academiei Române. La 14 decembrie 1962 se stinge din viață la 93 de ani.

Mehedinți, Simion, 1904 *Antropogeografia şi întemeetorul ei Fr.Ratzel*, București

Mehedinți, Simion, 1930, *Terra. Introducere în geografie ca ştiință*, București

Mehedinți, Simion, 1937, *Geografia umană şi politică*, București

Mehedinți, Simion, 1938, *Antropogeografia*, București

Mehedinți, Simion, 1940, *Fazele geografice ale istoriei. Observări geopolitice*, în Revista Geografică Română, an III, fasc. II-III, București

Mehedinți, Simion, 1941, *Die Geopolitische Lage Rümaniens*, Bukarest

Mehedinți, Simion, 1942, *La Roumanie a la frontiére orientale de l'Europe*, București

Mehedinți, Simion, 1943, *Die geopolitischen Folgen des wiener Schiedsspruchs*, Bukarest

Mehedinți, Simion, 1945, *Opere complete*, Bucureşti

Dacă Simion Mehedinți poate fi considerat precursorul acestui curent în gândirea științifică românească, **Ion Conea (1902-1974)** poate fi evidențiat, prin scrierile sale, drept cel mai de seamă reprezentant al acestui domeniu.

Ion Conea trebuie considerat, de asemenea, primul teoretician al geopoliticii românești, cu preocupări acoperind tot spectrul teoretic al acestei noi discipline, de la istorie la cadrul conceptual și metodologic. Temele predilecte asupra cărora se oprește autorul sunt atât cele teoretice, vizând statutul epistemologic al geopoliticii, cât și cele din zona aplicabilității concrete, precum: etnogeneza, continuitatea și unitatea poporului român, coordonatele geografice și geopolitice ale pământului românesc, caracteristicile spațiului românesc, frontierele naționale ș.a.

Deși perioada în care Ion Conea a activat în acest domeniu a fost scurtă, schimbările petrecute în România postbelică ducând la interzicerea geopoliticii, opera acestuia rămâne un model incontestabil pentru geopolitica contemporană românească. O aplecare mai atentă asupra scrierilor sale ar putea oferi numeroase repere în cercetarea geopolitică.

În studiul ***Geopolitica – o știință nouă,*** apărut în 1937, Conea definește geopolitica drept „știință a zilei", care își propune ca obiect de studiu „mediul politic planetar", adică „jocul politic între state", exprimat prin raporturi de forță, care creează „presiuni". Totodată, el leagă apariția geopoliticii de procesul denumit astăzi mondializare sau globalizare. „Geopolitica este viața politică explicată prin geografie. În acest sens ea distinge regiuni geopolitice, strategice, economice, de mare convergență comercială."

Principiile teoretice stabilite în domeniul geopoliticii își vor găsi aplicabilitatea în amplul studiu ***O poziție geopolitică***, apărut în 1944. Pornind de la constatarea că România face parte dintr-un vast teritoriu-tampon, având o poziție centrală între cele două Europe, una vestică, germanică și romanică, și alta estică, slavă, Conea decriptează toate consecințele ce decurg din această așezare, prin tendința de expansiune a celor două blocuri, operând cu un vast material documentar.

Printre multe teme abordate de Ion Conea în studiile sale a fost și aceea a *frontierelor naturale,* considerate drept *frontiere politice* de către geopolitica maghiară, care a lansat conceptul de *bazin carpatic*. Acestui subiect, Conea îi consacră trei studii: ***Destinul istoric al Carpaților*** (1941), ***Carpații, hotar natural?*** (1942) și ***Spațiul geografic românesc*** (1944).

Ion Conea argumentează convingător că munții nu despart, ci unesc oameni, aceștia sunt coloana vertebrală a pământului și poporului românesc.

Împreună cu M. Popa-Vereş şi A. Golopenţia, Conea publică în 1940 un amplu studiu teoretic intitulat ***Geopolitica***, în care autorii vor reuni şi interpreta o mare parte a concepţiilor anterioare ale cercetătorilor români şi străini, alături de care sunt prezentate coordonatele teoretice ale noii discipline.

Tot în această perioadă, un moment de referinţă în evoluţia geopoliticii româneşti îl constituie apariţia revistei ***Geopolitica şi Geoistoria*** – *Revista Română pentru sud-estul european* (1941), la iniţiativa unui grup de sociologi, istorici şi geografi – Gh.I. Brătianu, A. Golopenţia, S. Manuilă, Mircea Vulcănescu, Ion Conea.

După momentul *Geopolitica şi Geoistoria*, care timp de trei ani s-a bucurat de colaborarea a numeroşi istorici, sociologi şi geografi, marcând o perioadă de maximă înflorire în geopolitica românească, consemnăm apariţia, în 1943, sub egida Societăţii Române Regale de Geografie, a lucrării colective ***Unitatea şi funcţiunile pământului şi poporului românesc,*** reunind contribuţiile lui C. Brătescu, V. Mihăilescu, N.Al. Rădulescu şi V. Tufescu.

Spre deosebire de Ion Conea, pentru care geopolitica era o ştiinţă geografică, ce îşi îndreaptă atenţia spre *zarea planetară***,** sociologul **Anton Golopenţia (1909-1951)**, pentru care geopolitica era o ştiinţă socială**,** atrage atenţia asupra faptului că argumentele geopolitice interesează *orice stat*, fie el mare sau mic.[32]

Printre numeroase lucrări publicate de Golopenţia, două atrag în mod deosebit atenţia în direcţia geopoliticii teoretice: ***Contribuţia ştiinţelor sociale la conducerea politicii externe*** (1937) şi ***Însemnare cu privire la definirea preocupărilor geopoliticii*** (1938).

În viziunea lui Golopenţia, geopolitica trebuie să studieze *potenţialul statului* sau puterea reală a unui stat, cuprinzând: teritoriul, populaţia, forţa economică, structurile industriale şi agricole, marile axe de circulaţie, structura socială, cultura, modul de guvernare, mediul politic. Deci, analiza geopolitică trebuie să fie: geografică, demografică, economică, socială, culturală şi politică. Ea trebuie să fie *informativă* şi *continuă*, tinzând să devină un adevărat *buletin meteorologic*, rezultatele ei fiind *naţionale*.

[32] Sergiu Tămaş, *op. cit.*, p. 56.

ION CONEA
(1902-1974)

Ion Conea s-a născut la 15 ianuarie 1902, în satul Câşla, comuna Coteana din judeţul Olt. După absolvirea şcolii primare, remarcat datorită potenţialului intelectual ridicat de învăţătorul său, este trimis la Constanţa, unde urmează cursurile Şcolii Normale sub îndrumarea eminentului geograf şi profesor Constantin Brătescu. Cu sprijinul acestuia urmează cursurile Liceului Internat „Negruzzi" din Iaşi. Tot la sugestia şi cu ajutorul financiar al acestuia, în 1922 se înscrie la Facultatea de Litere şi Filozofie, Secţia Geografie, a Universităţii din Bucureşti. În 1926 obţine licenţa cu calificativul „Magna cum Laude". Tot în 1926, în ultimul an de facultate, conform regulamentelor acelei perioade, devine asistentul profesorului Simion Mehedinţi, sub îndrumarea căruia îşi va elabora şi teza de doctorat. Doctoratul îl va susţine în 1934, cu o temă de geografie istorică. Teza, cu titlul *Ţara Loviştei*, va fi publicată şi va primi premiul Gh. Lazăr al Academiei Române în 1936. Până în 1949, când devine profesor titular, Conea va parcurge toate treptele didactice ale învăţământului universitar. În paralel predă cursuri de geografie la Şcoala Superioară de Război. În domeniul geopoliticii, îşi începe activitatea în 1937 prin amplul studiu *Geopolitica – o ştiinţă nouă*. În 1941, participă, alături de alţi iluştri oameni de ştiinţă români, la fondarea revistei „Geopolitica şi Geoistoria". Prin scrierile sale, Ion Conea va oferi geopoliticii o nouă perspectivă, proprie, românească. Principalele teme ale operei profesorului Conea, făcute publice prin numeroase comunicări, prelegeri, articole şi lucrări în volum, sunt: stabilirea unui cadru conceptual şi teoretic al noii ştiinţe, procesul de etnogeneză şi continuitatea poporului român, coordonatele geografice şi geopolitice ale pământului românesc. Schimbarea regimului politic, ce se va produce după Al Doilea Război Mondial, va impune încetarea cercetărilor marelui geopolitician şi va culmina cu anatemizarea întregii opere geopolitice. Moare la 22 iunie 1974 la Bucureşti, lăsând în urma sa regretul unor studii ce nu au mai putut fi scrise. Cu toate acestea, Ion Conea rămâne una dintre cele mai ilustre figuri ale şcolii geopolitice româneşti.

Conea, Ion, 1937, *Geopolitica, o ştiinţă nouă*, în „Sociologia românească", nr. 9-10, an II/1937, Bucureşti

Conea, Ion, 1938, *Actualele frontiere româneşti, biruinţa geografiei asupra istoriei*, în „Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie", anul LVII, Bucureşti

Conea, Ion, 1940, *L'unita geopolitica della Stato Romena*, Bucureşti

Conea, Ion, 1941, *Destinul istoric al Carpaţilor*, Editura Ţară şi Neam, Bucureşti

Conea, Ion, 1941, *Transilvania, inimă a pământului românesc*, în „Geopolitica şi Geoistoria", an I, nr.1/1941, Bucureşti

Conea, Ion, 1941, *TotaTransilvania ad nos venit*, în „Geopolitica şi Geoistoria", an I, nr.1/1941, Bucureşti

Conea, Ion, 1942, *Carpaţii, hotar natural?*, în „Geopolitica şi Geoistoria", an II, nr.2/1942, Bucureşti

Conea, Ion, 1944, *O poziţie geopolitică*, în „Geopolitica şi Geoistoria", an III, nr.3

Conea, I., Golopenţia, A., Popa-Vereş, M., 1940 *Geopolitica*, Editura Ramuri, Craiova

*
* *

După cum se observă, atât şcoala de geopolitică germană, cât şi şcolile franceză şi anglo-americană, cărora li se adaugă şcolile rusă şi românească, prin numeroşii lor cercetători şi prin abordările diversificate, au creat la începutul secolului XX un puternic curent de gândire, ridicând geopolitica la nivelul multor ştiinţe şi discipline ştiinţifice cu mult mai vechi. Într-o perioadă relativ scurtă, dar puternic marcată de schimbările social-economice şi politice prin care trece umanitatea la începutul acestui secol, geopolitica devine, dintr-o preocupare a elitelor, o disciplină ştiinţifică academică.

Primul Război Mondial, cu întreg ansamblul dramatic de schimbări şi în special stabilirea păcii de după acesta, a constituit una dintre condiţiile dezvoltării acestei discipline, dar nu numai ca specialitate academică, ci şi, mai ales, pentru rezolvarea problemelor stringente din acea perioadă. După cum s-a văzut, mulţi geografi şi-au abandonat preocupările tradiţionale pentru a aborda problemele păcii şi războiului, ceea ce a condus la apariţia *Geografiei Militare*, pe care anumiţi cercetători o identifică în prezent cu *Geostrategia* şi o consideră o ramură aplicată a geopoliticii.

Odată pacea încheiată, harta Europei şi a lumii trebuia retrasată, ceea ce a condus la apariţia a numeroase studii legate de modele lingvistice şi naţionale, regiuni culturale sau religioase, precum şi de principiul autodeterminării naţionale, care s-a dovedit din nou foarte important prin aplicarea lui în practică. Numeroase alte lucrări abordau problema frontierelor şi relaţia lor cu mediul fizic şi uman, structura politică şi economică a statelor, puterea militară, existenţa minorităţilor naţionale etc., demonstrând interesul acordat acestui nou domeniu ştiinţific.

2.2. ***Perioada „anatemizării" geopoliticii***

A doua perioadă în istoria geopoliticii, care începe în 1945 şi continuă până începutul anilor '80, este marcată de o discreditare conjugată a acesteia din partea politicienilor şi de un puternic declin academic.

Avântul deosebit luat de această nouă disciplină în prima parte a secolului XX, a fost brusc curmat la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Anatemizarea ei nu se datorează numai faptului că geopolitica a servit ca instrument de pregătire şi justificare a politicii expansioniste germane, teză argumentată cu o suspectă măiestrie de est-germanul Günter Heyden în lucrarea *Kritik der Deutschen Geopolitik* – Critica geopoliticii germane (1958) editată de catedra de filosofie a Institutului de Ştiinţe

Sociale de pe lângă C.C. al P.S.U.G. şi tradusă în numai doi ani în toate ţările Europei comuniste (în România apare în 1960). Puterile învingătoare au căutat să elimine orice apropiere între practicile geopolitice şi înţelegerile încheiate la Yalta (1945), când au fost delimitate sferele de influenţă între URSS şi puterile occidentale. De asemenea, războiul ascundea multe răni pe care geopolitica le putea explica, aspect nu foarte indicat la vremea aceea.

La rândul ei, conducerea sovietică avea numeroase motive de a cenzura referirile la geopolitică. În primul rând, în plan extern, trebuia ascunsă natura geopolitică a înţelegerilor secrete încheiate în 1939 cu Germania, de împărţire a Europei Centrale şi de Est. În plan intern, trebuia ascunse modul în care au fost trasate *frontierele interioare* între republici şi regiuni, măsurile repetate de strămutare a unor populaţii, ca şi politicile economice promovate în întreaga ţară.

În toată această perioadă, care durează până la începutul anilor `80, geopoliticii i s-a aplicat stigmatul unei pseudo-ştiinţe, formulă folosită deseori şi în prezent, o „construcţie malefică" a gândirii, care incită la discriminare între state şi violenţă în politica externă. De aceea, în perioada *Războiului Rece*, confruntarea dintre capitalism şi socialism a fost prezentată doar ca un conflict ideologic, trecându-se sub tăcere *comportamentul geopolitic* al celor două *blocuri* antagoniste (Tămaş, 1995).

Cu toate că după cel de-al Doilea Război Mondial, mai ales în Statele Unite, au apărut o serie de teorii, cum este abordarea funcţională a statului a lui R. Hartshorne (1950), expusă în articolul *The Functional Approach in Political Geography*, teoria teritoriului unificat a lui S.B. Jones (1954) în articolul *The Unified Theory in Political Geography* sau a împărţirii lumii în două mari regiuni geostrategice şi şase regiuni politice a lui S.B. Cohen (1973) în lucrarea *Geography and Politics in a World Divided*, geopolitica a cunoscut un considerabil declin, care a culminat cu decizia Uniunii Internaţionale de Geografie de a interzice dezbaterile sub egida sa a problemelor geopoliticii, decizie menţinută până în 1964.

Geopolitica dispare total în statele europene, deţine un rol modest, după cum am văzut, în America de Nord şi nu cunoaşte un succes real decât în zonele limitrofe ale puterilor care domină lumea, cel mai bun exemplu în acest sens fiind studiile întreprinse în diverse state din America de Sud. Geopolitica antrenează în declinul său şi geografia politică, a cărei renaştere se schiţase ceva mai devreme.

Studiile geopolitice, în toată această perioadă, au fost *mascate* sau au fost prezentate în conţinutul lor sub *umbrela* altor ştiinţe, cu precădere în lucrările din sfera relaţiilor internaţionale şi politologiei, fără a se folosi termenul de geopolitică.

Toate acestea au luat sfârşit începând cu anii `80, când termenul revine treptat în dezbaterile politice şi ştiinţifice, fără însă a se reveni la ceea ce reprezenta geopolitica în perioada interbelică.

2.3. ***Perioada „renaşterii" geopoliticii***

A treia perioadă în evoluţia geopoliticii, cea a delimitării conceptelor, a explicării corelaţiilor, a redefinirii şi amplificării obiectului de cercetare şi a stabilirii locului ei în cadrul sistemului ştiinţelor, debutează la începutul anilor `80. Astfel, într-o ***primă etapă***, mai ales în SUA şi Franţa, geopolitica începe să se *reafirme*.

În SUA, în cadrul Asociaţiei Geografilor Americani se înfiinţează un grup specializat pe probleme de geografie politică, ce publică o revistă bilunară de larg interes. Începând cu 1981, în Franţa, G. Chaliand şi J.P. Ragean editează un modern Atlas geopolitic şi geostrategic. În 1982, la Paris se înfiinţează un institut şi o revistă de geopolitică. În 1983, NATO organizează prima conferinţă postbelică având ca temă geopolitica.

În această primă etapă a celei de-a treia perioade, numărul manifestărilor în cadrul domeniului geopoliticii se înmulţeşte, geopolitica căpătând o tot mai largă recunoaştere.

Începutul anilor `90 marchează intrarea în cea de-***a doua etapă*** a celei de-a treia perioade a evoluţiei geopoliticii.

O dată cu marea *fractură a istoriei* în urma căreia *ordinea*, echilibrul stabilit la nivel mondial între cele două superputeri au făcut loc unei etape de turbulenţă globală, „reinventarea" geopoliticii apare ca un imperativ.

Reinventarea geopoliticii constituia o *necesitate* în contextul schimbărilor rapide ce avuseseră loc în ultimii ani, în întreaga lume: prăbuşirea regimurilor dictatoriale comuniste din Europa de Est, unificarea celor două Germanii, destrămarea URSS şi crearea CSI, desfiinţarea *Tratatului de la Varşovia* şi a CAER, dezintegrarea *blocului comunist*, destrămarea Iugoslaviei şi Cehoslovaciei, numeroase conflicte locale, lovituri de stat, intervenţii armate, afirmarea supremaţiei americane, globalizarea flagelurilor, extinderea NATO şi UE, ameninţările şi atacurile teroriste.

Dacă, în prima perioadă a evoluţiei geopoliticii, şcoala germană a avut un rol important, pe parcurs, în afirmarea geopoliticii, şcolile anglo-americană, franceză, rusă, românească etc. au devansat-o, cercetările germane aproape lipsind în acest domeniu.

În ultimele decenii au apărut noi centre de geopolitică, în afara celor *tradiţionale* din America de Nord şi Europa de Vest, dintre acestea remarcându-se cele din Rusia, Israel, India, Brazilia, Japonia, Africa de Sud, Australia etc.

Pentru **şcoala anglo-saxonă contemporană,** deosebit de importante sunt contribuţiile geografului **Saul B. Cohen,** care publică *Geography and Politics in a World Divided* – Geografie şi politici într-o lume divizată (1973), în care ne oferă, printre puţinele studii ale acelei perioade, un model global al lumii. El împarte lumea în *regiuni geostrategice* (două regiuni geostrategice, fiecare dominată de către o superputere) şi *regiuni geopolitice*, insistând asupra distincţiei dintre cele două tipuri de regiuni, explicând că primele au o extindere globală şi un rol strategic, iar celelalte, o extindere regională şi un rol tactic. Regiunile geostrategice sunt expresia interconexiunilor mai multor părţi ale globului în ceea ce priveşte localizarea, mişcarea, orientarea comercială şi ideologică, fiind regiuni multicaracteristice, cu scop de regiuni unde se poate aplica puterea. Regiunile geopolitice sunt subdiviziuni ale primelor şi exprimă unitatea caracteristicilor geografice (Bodocan, 1997).

S. Cohen revine asupra propriei concepţii, printr-o versiune îmbunătăţită a lucrării *A New Map of Global Geopolitical Equilibrium* – O nouă hartă globală a echilibrului geopolitic (1982), pentru ca, în 1998, definitivând-o, să elaboreze ***teoria spaţiilor globale***, apărută în lucrarea *Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era* – Schimbări geopolitice majore în era post Războiul Rece.

Alături de Cohen, contribuţii importante în cadrul şcolii geopolitice anglo-americane au: **Peter J. Taylor**, *Political geography. World Economy, Nation-State and Locality* – Geografie politică. Economia mondială, naţiunea-stat şi peisajul (1991), **Martin Ira Glassner**, *Political Geography* – Geografie Politică (1995); **Colin Gray**, *The Geopolitics of the Nuclear Era* – Geopoliticile erei nucleare (1997); **Zbigniew Brzezinski**, – Între două ere (1978), *Game Plan* – Planul de Joc (1986), *Out of Control* (1993) – Fără control, *The Grand Chessboard* – Marea tablă de şah (1997) şi mulţi alţii.

O puternică şcoală de geopolitică a luat fiinţă în **Franţa** perioadei actuale. Una dintre cele mai reprezentative contribuţii la dezvoltarea geopoliticii moderne, cu un aport substanţial la refondarea acestei discipline, a adus-o geograful **Yves Lacoste,** care, în 1976, fondează revista *Herodot – strategie, geografie, ideologie*, transformată în 1983 în *Révue de géographie et géopolitique*, în jurul căreia se fondează prin numeroasele participări o adevărată *Şcoală Herodot*.

Lacoste este autor al unor remarcabile lucrări, care, prin conţinut, marchează noi direcţii şi moduri de abordare a ştiinţei geopolitice, dintre care amintim: *Questions de la géopolitique* – Întrebările geopoliticii (1988), *Dictionaire de géopolitique* – Dicţionar de geopolitică (1993) etc.

Geopolitica lui Y. Lacoste este puternic centrată pe problemele naţionale şi problemele minorităţilor, considerate printre factorii principali ai scenei politice. Metoda lui de analiză este „un fel de psihanaliză sau arheologie a comportamentelor colective", după cum o numeşte reputatul geopolitician **François Thual**, în nu mai puţin celebra lucrare *Méthodes de la géopolitique* (1996).

Există numeroase alte preocupări ştiinţifice deosebite în direcţia geopoliticii; dintre acestea amintim aportul câtorva autori: **Paul Claval,** cu lucrările *Religions, nations, grand espaces* – Religiile, naţiunile, marile spaţii (1968), *Les aspects modernes de la geographie politique* – Aspecte moderne ale geografiei politice (1977), *Géopolitique et géostratégie* – Geopolitică şi geostrategie (1994); **Michel Foucher**, *Front et frontières. Un tour du monde géopolitique* – Fronturi şi frontiere. Un tur geopolitic al lumii (1988), **Christian Daudel**, *La Géopolitique* – Geopolitica (1990); **Pierre Gallois**, *Géopolitique* – Geopolitica (1990).

După şapte decenii de regim sovietic, în care geopolitica fusese oficial interzisă ca ştiinţă, anii `90 aduc revirimentul acestei discipline în cadrul gândirii ştiinţifice ruse.

Una dintre figurile marcante ale noului val al **geopoliticii ruse** este Alexandru Dughin, care, în 1997, publică lucrarea *Bazele geopoliticii. Viitorul geopolitic al Rusiei*, iar în 2000 o reeditează sub titlul *Bazele geopoliticii. Gândind spaţial*[33], sub forma unui voluminos tratat de geopolitică. Alături de A. Dughin în cadrul şcolii geopolitice ruse mai activează: Kamaludin S. Gadzhiyev, care a publicat în 2000 *Introducere în geopolitică*[34]; Vladimir A. Kolosov şi Nikolai S. Mironenko care au publicat în 2001, *Geopolitică şi geografie politică*[35]; Nikolai A. Nartov, care a publicat în 1999, *Geopolitica*[36]; Dmitri Trenin, care în 2001 a publicat *Sfârşitul Eurasiei: Rusia la graniţa dintre geopolitică şi globalizare*[37]; Gennadiy Zyuganov, care în 1999 a publicat *Geografia victoriei. Bazele geopolitice ruse*[38]

---

[33] Aleksandr Dugin, *Osnovi geopolitiki. Misliti prostranstvom*, Arktogeia-Ţentr, Moskva, 2000**.**

[34] Kamaludin S. Gadzhiyev. *Vvedeniye v geopolitike*, Logos, Moskva, 2000.

[35] Vladimir A. Kolosov, Nikolai S. Mironenko, *Geopolitika i političeskaia geografiya*, Aspekt Press, Moskva, 2001.

[36] Nikolai A. Nartov, *Geopolitika*, Iuniti, Moskva, 1999.

[37] Dmitri Trenin, *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Carnegie Moscow Center, Moscow, 2001.

[38] Gennadiy Zyuganov, *Geografiya pobedî. Osnovi rossiyskoi geopolitiki*, Moskva, 1999.

În privința **geopoliticii româneşti**, desfiinţată în timpul regimului comunist, anii `90 marchează o puternică reafirmare. Una dintre primele acțiunii recuperatorii a fost reeditarea, în anii 1992-1993, în Editura Militară, a atlasului *Spațiul istoric şi etnic românesc*, apărut prima dată în 1942.

Cea mai semnificativă acțiune a fost publicarea în 1994, la Iaşi, de către E.I. Emandi, Gh. Buzatu, şi V. Cucu a unui amplu volum *Geopolitica* I, care reuneşte o seamă de studii geopolitice ale cercetătorilor români din trecut, alături de studii ale cercetătorilor contemporani români şi străini.

O importanță deosebită o prezintă amplul studiu în două volume *Sociologia şi geopolitica frontierei* (1995), coordonat de profesorul sociolog-geopolitician Ilie Bădescu, ca un prim studiu al perioadei actuale de geopolitică aplicată.

Tot în 1995, Sergiu Tămaş publică lucrarea *Geopolitica – o abordare prospectivă*, lucrare cu tentă monografică, în care sunt cuprinse aspecte atât teoretice, cât şi de geopolitică aplicată.

Tot acum apar reviste de specialitate, precum: *Euxin. Revista de sociologie, geopolitică şi geoistorie* (Bucureşti,1997), înființată în cadrul Institutului de Studii Socio-Comportamentale şi Geopolitice, *Revista română de geografie politică* (Oradea, 1999), *Geopolitica. Revistă de geografie politică, geopolitică şi geostrategie* (Bucureşti, 2003), înființată în cadrul Asociației de Geopolitică „Ion Conea".

Introducerea geopoliticii ca obiect de studiu în învățământul superior va avea efecte benefice pentru dezvoltarea acestei discipline. Au fost publicate primele cursuri universitare la Cluj (V. Bodocan, 1998), Târgovişte (T. Simion, 1998), Oradea (Al. Ilieş, 1999).

Profesorul Vasile Cucu, în două cărți despre România (1995 şi 1998), consacră un spațiu larg problemelor geopolitice ale spațiului românesc, poziției acesteia în cadrul Europei, Carpaților, Dunării, Mării Negre.

O contribuție remarcabilă în evoluția studiilor de geopolitică aplicată are profesorul Grigore Posea prin lucrarea *România. Geografie şi geopolitică* (1999).

Noul mileniu aduce prin numeroasele lucrări publicate o nouă şi puternică statuare, oferind continuitate preocupărilor vizând disciplina geopolitică. Dintre acestea amintim: *Geopolitica* (Paul Dobrescu, 2003), *Tratat de Geopolitică*, vol. I (I. Bădescu, 2004), *Geopolitica şi geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane* (Constantin Hlihor, 2005), *Introducere în Geopolitică* (Silviu Neguț, 2005), *Geopolitica* (Dragoş Frăsineanu, 2005) etc.

3. **ANALIZA GEOPOLITICĂ**

Abordarea geopolitică a unor probleme de complexitatea celor oferite de perioada contemporană implică, în mod obligatoriu, existența și regăsirea pe parcursul demersului științific a unor categorii epistemologice operaționale, care să dea consistență și rigurozitate oricărei analize. O știință fără o ierarhie clară a categoriilor epistemologice, a conceptelor și noțiunilor cu care operează nu poate fi considerată construcție științifică, ea căzând în desuetitudine, aspect deseori reproșat geopoliticii.

Principalele categorii epistemologice folosite în cercetarea geopolitică sunt: criteriile, principiile, metodele și teoriile.

3.1. ***Criterii, principii și metode folosite în analiza geopolitică***

Criteriul formează categoria epistemologică de bază, constând în existența unui element în funcție de care se realizează o clasificare a obiectelor și fenomenelor geopolitice. Această clasificare se poate face pe baza unui indicator elementar (suprafață, numărul populației, apartenența etnică sau confesională etc.), a unor indici simpli (densitatea populației, sold migratoriu, indicele segregării, rata inflației, rata șomajului, indicele de diferențiere etnică) sau complecși (indicele dezvoltării umane, indicele sintetic al sărăciei, indicele libertății economice).

Având în vedere existența relativ scurtă a demersului geopolitic, nu putem vorbi despre un set de principii și metode proprii, dar putem apela la un număr de principii și metode general-valabile în domeniul științei, care să completeze cadrul teoretic și conceptual geopolitic. Urmărind evoluția diverselor științe, aparținând atât sferei naturalului, cât și sferei socialului, putem afirma faptul că acesta este un procedeu frecvent folosit în faza premergătoare ridicării disciplinei științifice la rangul de știință. În această primă fază, o atenție deosebită trebuie acordată adaptării principiilor și metodelor generale la specificul cercetării geopolitice. Într-o fază ulterioară, principiilor și metodelor generale trebuie să li se adauge principiile și metodele specifice.

Principiile folosite în cercetarea geopolitică reprezintă totalitatea elementelor teoretice fundamentale pe care se bazează orice raționament ştiinţific. Printre cele mai importante principii cu aplicabilitate în analiza geopolitică menționăm:

– *principiul repartiției spațiale,* care defineşte legăturile indisolubile ale fenomenelor şi proceselor politice, economice, sociale şi culturale de teritoriu, oferind posibilitatea studierii repartiției geografice a fenomenelor la nivel planetar sau regional;

– *principiul cauzalității*, care este implicat frecvent în explicarea schimbărilor intervenite în structura şi funcționalitatea spațiului geopolitic;

– *principiul integrării*, care definește conexiunile ce se stabilesc între elementele ce recompun complexul teritorial, regional sau mondial, ca o unitate sistemică, fiecare dintre acestea fiind privit ca o unitate taxonomică integrată şi integratoare.

Metodele unei ştiințe reprezintă acel ansamblu de reguli, norme şi procedee de cunoaştere şi transformare a realității. Metodele de cercetare sunt subordonate principiilor şi reprezintă modul sistematic de cercetare, de cunoaştere şi de transformare a realității obiective. Principalele metode ce pot fi folosite în cercetarea geopolitică sunt:

– *metoda inductiv-deductivă,* care constă în cunoaşterea realității geopolitice de la singular la general, pe calea deducțiilor logice, ca şi descoperirea ulterioară a singularului pornind de la general. Această metodă reprezintă, de fapt, o îmbinare dialectică între două metode, metoda inductivă şi metoda deductivă. Legătura dintre cele două metode se defineşte prin faptul că metoda deductivă se bazează pe generalitățile efectuate prin inducție. Metoda inductivă reprezintă cunoaşterea realității geopolitice prin studiul singularului de la care se pleacă, la recompunerea pe baza deducțiilor logice ale generalului. Metoda deductivă pleacă de la generalizările realizate prin inducție şi pe baza unor deducții logice pornite de la premise ce conțin generalul, în final ajungându-se la cunoaşterea singularului, ca urmare a subordonării acestuia genului din care face parte. Importanța acestei metode cu largă aplicabilitate rezultă din posibilitățile oferite, pe de o parte, de a clasifica, ordona şi abstractiza bogatul material faptic în vederea generalizării, iar pe de altă parte, de a putea trage concluzii, pe baza generalizării, asupra unor fapte particulare;

– *metoda analizei şi sintezei*, care reprezintă tot o metodă compusă dialectic ce are la bază metoda analizei şi sintezei ce se întrepătrund şi se condiționează reciproc. Metoda analizei materiale, funcționale sau mentale, constă în descompunerea obiectelor, fenomenelor şi proceselor studiate în

părțile lor componente pentru observarea și cunoașterea în detaliu a caracteristicilor și funcțiilor pe care le au. Metoda sintezei constă în integrarea mentală a părților obiectului descompus inițial, prin analiză, în părți componente, în contextul sistemului din care fac parte;

– *metoda istorică*, ce oferă posibilitatea completării cercetării fenomenelor și proceselor specifice nu numai în desfășurarea lor spațială, ci și în cea temporală. Înregistrarea apariției unui fenomen geopolitic, etapele evoluției și desfășurarea lui prezentă fac ca această metodă să reprezinte o necesitate în studierea geopoliticii;

– *metoda cartografică*, ce constă în cartarea fenomenelor urmărite și întocmirea pe această bază a hărților necesare. Harta constituie reprezentarea în plan orizontal a suprafeței terestre sau a unei părți din ea, generalizată și micșorată conform unei anumite scări de proporție. Harta reprezintă un mijloc de informare de neînlocuit, un instrument de reprezentare evolutivă a fenomenelor și proceselor studiate, a corelațiilor dintre acestea sau dintre caracteristicile lor, dintre acestea și teritoriul dat. Analiza fenomenelor înscrise pe hartă permite obținerea imaginii raporturilor spațiale, privirea sintetică a corelației fenomenelor geopolitice. Geopolitica apelează la această metodă ca la un instrument de cunoaștere și expresie ce redă localizarea fenomenelor în corelația lor spațială, surprinse în diferite etape, și relațiile de cauzalitate reliefate de geopolitician prin studiile sale;

– *metoda statistico-matematică*, ce constituie una dintre metodele cu cea mai largă aplicabilitate în domeniul științelor, în general. Pornindu-se de la rapida evoluție materială și informațională pe care o înregistrează umanitatea la începutul secolului al XXI-lea, se deduce necesitatea aprofundării și în geopolitică a acestei metode, ce oferă posibilitatea cunoașterii fenomenelor prin analize cantitative de detaliu. Această metodă permite înregistrarea, prelucrarea și generalizarea unui volum imens de date strânse în diferite etape ale desfășurării fenomenului. În plus, ea oferă geopoliticianului posibilități sporite de rezolvare a problemelor cu care se confruntă și pe care, cu metodele specifice, nu le-ar putea rezolva. Dezvoltarea actuală a geopoliticii nu se poate concepe fără utilizarea pe scară largă a indicilor statistici, care permit evidențierea anumitor aspecte ale fenomenelor cercetate;

– *metoda modelelor*, care este o metodă modernă ce constă în reprezentarea mentală a unui sistem ce există în realitate prin construirea specială de analogii cu care sunt reproduse principiile organizării și funcționării acestuia. Ele servesc la ușurarea muncii de înțelegere a fenomenelor complexe, prin schematizare, aducând un plus de claritate.

3.2. ***Teorii geopolitice***

Pentru explicarea evenimentelor politice, sociale, economice, teoreticienii ştiinţei geopolitice au elaborat o serie de modele explicative, care, prin aplicare, au fundamentat un anumit comportament în relaţiile internaţionale (figura 1).

Evoluţia geopoliticii este astfel marcată de geneza teoriilor ce explică comportamentul geopolitic al actorilor politici, sociali şi economici în cadrul sistemului internaţional.

Încă de la începuturile ei, geopolitica îşi bazează raţionamentele pe teorii specifice, chiar dacă uneori, în mod greşit, domeniul teoriilor, ideilor, conceptelor şi, în general, al întregii construcţii ştiinţifice a fost considerat secundar în raport cu preocupările practice.

În acest sens, se impune o prezentare detaliată a principalelor teorii geopolitice, care vin să completeze aparatul metodologic impus unei ştiinţe în formare.

Abordarea teoriilor geopolitice va fi realizată într-o ordine cronologică[39] în cadrul celor două direcţii fundamentale ale gândirii geopolitice: *geodeterministă* şi *geostrategică*. În categoria teoriilor geodeterministe se încadrează teoria statului organic şi teoria spaţiului vital. În categoria teoriilor geostrategice intră: teoria puterii maritime, teoria puterii continentale, teoria ţărmurilor, teoria puterii aeriene, teoria spaţiilor globale.

[39] Abordarea cronologică evidenţiază cel mai bine evoluţia gândirii geopolitice în raport cu contextul general istoric.

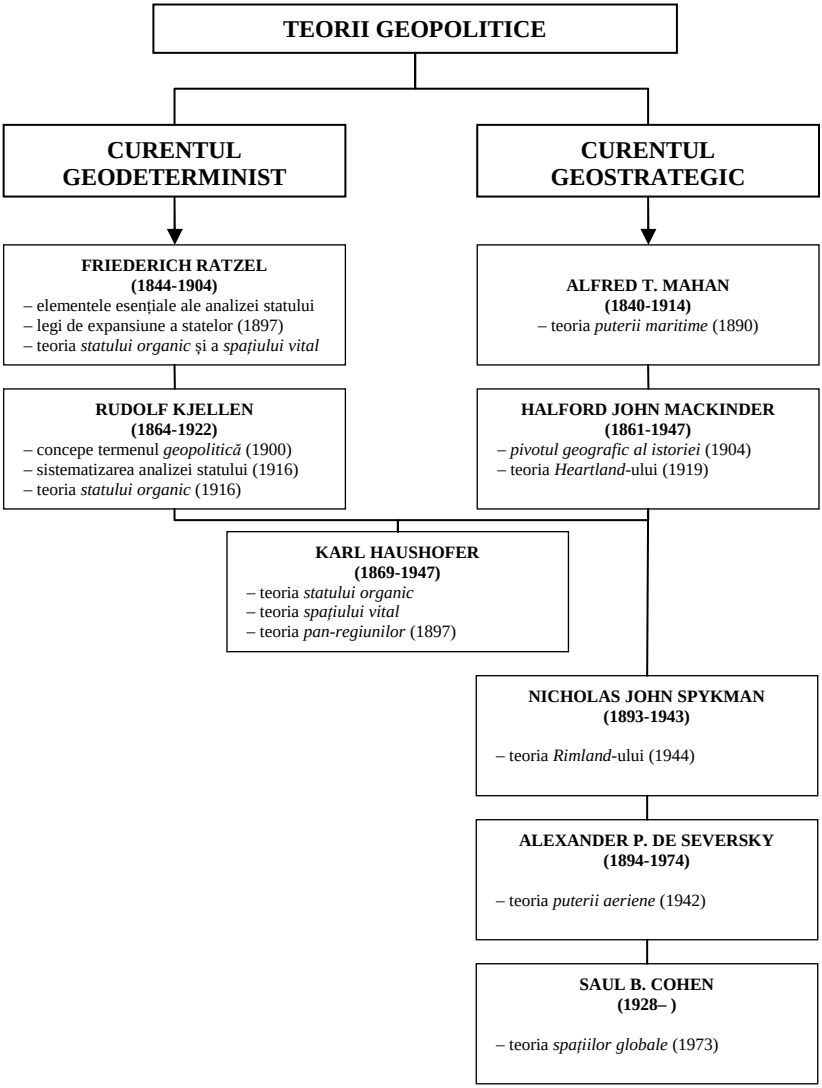

Fig. 1. **Principalele curente şi teorii geopolitice**
(Prelucrare după M.I.Glassner, 1996, p.333)

3.2.1. **Teoria statului organic**

Teoria **statului organic** ia naştere în cadrul curentului ştiinţific organicist, specific Europei sfârşitului de secol al XIX-lea, sub influenţa darwinismului social şi determinismului geografic.

Acest curent, puternic reprezentat în cadrul gândirii germane, are ca principali reprezentanţi pe Friederich Ratzel, Rudolf Kjellen şi Karl Haushofer.

Friedrich Ratzel s-a remarcat în cadrul ştiinţei geografice prin importanţa acordată raportului existent între om şi mediu. Formaţia naturalistă, în spiritul gândirii darwiniene, a determinat reorientarea concepţiei sale geografice spre descifrarea şi explicarea influenţelor pe care mediul le exercită asupra populaţiei umane. Din aceasta rezultă un punct de vedere determinist în întreaga construcţie ştiinţifică la Ratzel, chiar dacă relaţia om-mediu este abordată în ambele direcţii.

Două lucrări fundamentale cuprind esenţa gândirii lui Ratzel: *Antropogeografia*, publicată în 1882 şi 1891, respectiv primul şi al doilea volum, lucrare de bază în noua orientare a geografiei umane, şi *Geografia Politică*, publicată în 1897, în care este prezentat în detaliu rolul geografiei în istoria politică a diferitelor state.

În concepţia ştiinţifică a autorului se poate recunoaşte viziunea biologizantă, ideea de bază în construcţia teoretică fiind asemănarea între stat şi organismul viu – statul este subordonat „aceloraşi influenţe ca tot ce vieţuieşte". Limitele analogiilor sale de natură biologică sunt recunoscute de Ratzel, care afirma că statul este un organism imperfect şi se bucură de o independenţă care nu este specifică plantelor şi animalelor. El susţine că, pe măsură ce are loc dezvoltarea tehnologică şi socială, statul politic se îndepărtează de *fundamentul său organic*.[40]

Cele patru elemente esenţiale în analiza statului sunt prezentate de Ratzel ca fiind: întinderea sau spaţiul (*Raum*), poziţia (*Lage*), graniţele (*Grenzen*) şi centrul statal (*Mittelpunkt*-ul). Spaţiul este văzut ca un element care contribuie la formarea caracterului politic al grupurilor umane ce ocupă acel spaţiu şi care, la rândul lui, este dependent de acel caracter, deci o relaţie reciprocă de dependenţă între spaţiu şi caracterul său politic. Poziţia constituie, în viziunea lui Ratzel, factorul ce conferă unicitate spaţiului ocupat de un stat. Graniţa este privită ca un *organ periferic* ce reflectă mişcările istorice şi tendinţele naturale de creştere a statului.

[40] Alexandru Ilieş, *Elemente de geografie politică*, Editura Universităţii din Oradea, 1999.

Mittelpunkt-ul reprezintă punctul central, spațiul primordial de formare a viitoarei entității statale. Aceste patru elemente reprezintă *vectorii transformării statului*; fiecare stat se naşte, trăieşte şi moare, trecând prin etape de tinerețe, maturitate şi bătrânețe, cunoscând creşteri şi descreşteri.

Noțiunea de *poziție*, care conține o dimensiune materială măsurabilă (a fi central sau periferic) şi o dimensiune politică (jucător cu o putere globală sau locală), este considerată ca un concept *explicativ* principal. *Spațiul*, cunoaşte şi el o dimensiune materială măsurabilă, dar şi un ansamblu subtil de relații invizibile cu grupul social ce îl stăpâneşte, fiind considerat element *esențial*. Acest spațiu geografic şi politic esențial pentru existența unui popor este numit de Ratzel *spațiul vital – Lebensraum*: „…un popor creşte prin aceea că-şi măreşte numărul, o țară prin aceea că-şi măreşte teritoriul. Întrucât unui popor în creştere îi trebuie teritoriu nou, el creşte peste marginile țării."[41] *Granița* nu este o simplă linie de demarcație, în dimensiunea sa materială este privită ca un „organ periferic", asupra căruia se exercită presiunile externe, iar în dimensiunea sa abstractă este privită ca un simbol. *Mittelpunkt*-ul reprezintă elementul primordial sau „nucleul etno-politic" de la care statul-organism începe să se dezvolte. Istoria umanității oferă numeroase exemple de teritorii-nucleu: Valea Tigrului şi Eufratului, pentru civilizațiile mesopotamiene; Valea Nilului, pentru Egipt; Valea Indusului şi Gangelui pentru civilizația indiană, cele şapte coline ale Romei etc.

După cum se observă, în viziunea lui Ratzel, fiecare dintre aceste patru elemente este purtătorul unei dimensiuni materiale concrete şi al unei dimensiuni imateriale, spirituale şi psihologice. În final, din combinarea variabilă a celor patru elemente şi a caracteristicilor materiale şi imateriale rezultă stabilirea *puterii* unui stat. Ratzel constată, prin analiza comparată a statelor, că un stat de *dimensiuni* mari *radiază* şi că puterea depăşeşte realitatea, ceea ce duce la concluzia că acel stat, în creştere, trebuie să se extindă.

Plecând de la acest considerent, Ratzel elaborează, în 1896, celebrele şapte *legi de expansiune a* statelor, considerate punctul de referință al teoriei statului organic. Conținutul sistematizat al celor şapte legi se prezintă astfel:

1. *Spațiul unui stat creşte o dată cu creşterea culturii lui*. Creşterea unui stat este precedată de difuziunea culturii acestuia. Ratzel susține faptul că toate statele mari din trecut şi din prezent aparțin marilor culturi, lumea urmând să fie dominată de America anglo-saxonă, Brazilia, Rusia şi Australia, iar Europa, de Prusia şi Italia.

[41] G. Heyden, *op.cit.*, p. 129.

2. *Creşterea spaţială a statelor trebuie să fie precedată de alte manifestări ale dezvoltării lor, cum ar fi ideologia, producţia, activitatea comercială şi, mai ales, de creşterea numărului populaţiei.* Ca un stat să exprime tendinţe de expansiune trebuie să ajungă la un anumit nivel de dezvoltare a conştiinţei colective, a economiei, comerţului etc.

3. *Creşterea se realizează prin anexarea sau ocuparea unităţilor politice mici de către cele puternice.* Prin acestea, legea organică a lanţului trofic este complet transferată în domeniul geopoliticii.

4. *Graniţele constituie organul periferic al statului, reflectând toate transformările pe care acesta le suferă.* Ele se extind şi se contractă o dată cu variaţiile în suprafaţă ale teritoriului respectiv.

5. *În creşterea sa, statul încearcă să absoarbă poziţii şi teritorii valoroase* (faţade litorale, bazine fluviale, teritorii cu resurse) *din punct de vedere politic.* Ratzel foloseşte exemplul procesului de colonizare când s-au ocupat mai întâi cele mai favorabile regiuni, adică zonele litorale, fluvii şi lacuri etc.

6. *Stimularea pentru creşterea spaţială vine din afară, datorită prezenţei în apropiere a unor state nedezvoltate.* Prezenţa în vecinătate a unui stat slab dezvoltat cu o populaţie puţin numeroasă, dar cu un teritoriu mare reprezintă întotdeauna o tentaţie.

7. *Tendinţa generală spre anexări teritoriale este transmisă de la stat la stat, crescând continuu în intensitate.* Tendinţa de expansiune teritorială este preluată şi de statele mai mici care intră în competiţie cu cele mari, teritoriul reprezentând un element esenţial în aprecierea puterii unui stat.

Rudolf Kjellen, continuator al muncii lui Ratzel şi adept al curentului organicist, poziţionează geopolitica în câmpul ştiinţei politice, ea fiind doar *un capitol al ştiinţei politice*, care se ocupă cu studierea aşezării, formei şi teritoriului statului.

Esenţa gândirii lui Kjellen este exprimată în lucrarea *Statul ca formă de viaţă* (1917), în care el reia, în analiza statului, modelul organic, însă insistă asupra structurii ideologice a populaţiei.

El consideră statul ca un organism compus din cinci părţi, analizând aceste părţi în cinci capitole distincte ale lucrării *Elementele unui sistem de politică* (1920), fiecare capitol studiind câte un organ:

1. ***Geopolitica*** – în care analizează statul din punct de vedere geografic, ea precedându-le pe celelalte patru. La rândul ei, geopolitica este alcătuită din trei părţi:

   a. *Topopolitica* – subdisciplina care studiază aşezarea statului;
   b. *Morfopolitica* – studiază forma, graniţele şi reţeaua de circulaţie;

c. *Fiziopolitica* – studiază fizionomia teritoriului, resursele de sol şi subsol şi aşezarea matematică.

2. ***Ecopolitica*** – în care analizează statul ca gospodărie (relaţii comerciale externe, satisfacerea nevoilor economice proprii, viaţa economică).

3. ***Demopolitica*** – studiază statul ca neam (constituirea neamului, poporul, firea neamului).

4. ***Sociopolitica*** – statul ca societate (structură socială, viaţă socială).

5. ***Kratopolitica*** – studiază statul ca sistem, cu subdiviziunile:

a. *Nomopolitica* – forma de guvernământ;

b. *Praxiopolitica* – administraţia statului;

c. *Arheopolitica* – autoritatea statului.

Un alt urmaş al lui Ratzel, este generalul-geograf **Karl Haushofer**, în a cărui gândire geopolitică se întâlnesc elemente aparţinând atât curentului statului organic, cât şi celui geostrategic.

Contribuţia majoră adusă de Karl Haushofer la dezvoltarea geopoliticii nu poate fi trecută cu vederea, chiar dacă o lungă perioadă de timp aportul său a fost puternic contestat.

Datorită apropierii lui de cercurile de putere naţional-socialiste şi promovării unor idei folosite în cadrul ideologiei celui de al III-lea Reich, geopolitica lui Haushofer a fost deseori etichetată, imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, ca o operaţiune de propagandă care urmărea să justifice ştiinţific cuceririle hitleriste.

În direcţia organicistă, el preia de la Ratzel, în primul rând, concepţia despre stat ca organism viu, cu fazele sale variabile de existenţă (naştere, maturitate, declin) determinate de variaţiile frontierelor şi graniţelor, şi conceptul de spaţiu vital.

3.2.2. **Teoria spaţiului vital**

Teoria ***spaţiului vital*** îşi are originile în câmpul cultural specific Europei celei de-a două jumătăţi a secolului al XIX-lea, în care afirmarea identităţilor naţionale era o temă frecvent abordată.

Dacă ideea spaţiilor etnice şi istorice, a culturii şi conştiinţei naţionale, a statului şi suveranităţii aparţine întregii Europe, în schimb ideea organicităţii legăturii dintre un anumit spaţiu geografic şi populaţia care îl locuieşte este prin excelenţă o idee germană.[42]

[42] Ionel Nicu Sava, *Geopolitica. Teorii şi paradigme clasice. Şcoala geopolitică germană*, Editura Info-Team, Bucureşti, 1997.

Friedrich Ratzel este primul care conceptualizează termenul *lebensraum* (*spațiu vital*), dezvoltând teoria conform căreia evoluția oricărei specii, inclusiv umane, depinde, în primul rând, de adaptarea acesteia la condițiile de mediu. Ratzel consideră necesară expansiunea teritorială în procesul de evoluție a unei specii, spațiul inițial devenind insuficient o dată cu creşterea numărului populației. Pentru a se putea dezvolta, acea populație are nevoie să ocupe noi spații, să se extindă, acest lucru putând fi realizat prin ocuparea de noi teritorii, chiar şi în detrimentul altor populații mai puțin dezvoltate.

Ulterior, Ratzel renunță la contextul general, referindu-se doar la populațiile umane. Astfel, *spațiul vital* devine un teritoriu geografic delimitat de granițe în interiorul căruia o populație îşi produce şi reproduce mijloacele necesare vieții, se formează ca etnie (rasă, în accepțiunea lui Ratzel) şi îşi afirmă personalitatea istorică. În timp, acest teritoriu geografic al originii, al matricei etno-rasiale, o dată cu creşterea numărului populației şi dezvoltarea civilizației, devine insuficient, fiind necesare noi spații pentru o dezvoltare *sănătoasă*.

Teoria prinde rădăcini puternice în Germania începutului de secol XX, fiind reluată în numeroase lucrări. Dintre acestea, atrag în mod deosebit atenția, prin puternicul impact asupra conştiinței colective germane, lucrările: *Germania şi viitorul război*, publicată în 1912 de generalul **Friedrich von Bernhardi**, în care, sub influența ideilor lui Ratzel, apare explicit, pentru prima dată, identificarea Europei de Est şi Rusiei ca sursă pentru un nou spațiu, atât de necesar unei Germanii dezvoltate şi suprapopulate, şi nu mai puțin celebra *Un popor fără spațiu* („*Volk ohne Raum*"), publicată în 1926 de către **Hans Grimm**, devenită în scurt timp lucrare clasică în explicarea nevoii de spațiu a germanilor. Titlul lucrării devine unul dintre principalele slogane ale național-socialiştilor.

Teoria spațiului vital cunoaşte un moment de maximă afirmare prin contribuția lui **Karl Haushofer**. Pornind de la convingerea că toate dificultățile cu care s-a confruntat Germania după Primul Război Mondial, se datorează lipsei spațiului, Haushofer preia de la Ratzel teoria spațiului vital şi o dezvoltă în sensul justificării creşterii naturale a Germaniei, lucrările sale devenind baza de inspirație a politicii externe naziste.

În acest sens, Haushofer, în lucrarea *Bazele geografice ale politicii externe* (1927), afirmă: „Noi considerăm că baza pentru orice discuție despre politica externă este spațiul vital […]. Este datoria esențială a politicii externe de a veghea la acest spațiu vital, de a-l conserva la nivelul moştenirilor transmise de generațiile trecute, de a-l spori, atunci când a

devenit prea strâmt…”[43]. În consecință, el militează pentru extinderea acestui spațiu vital, elaborând *legea creşterii indefinite a statelor*. Conform acestei legi, populația unei națiuni active se extinde până când atinge maximum de spațiu necesar pentru satisfacerea nevoilor. Pentru satisfacerea acestor nevoi, orice cale este justificată, chiar şi aceea a cuceririi şi ocupării de noi teritorii pe calea războiului.

Haushofer argumentează necesitatea creşterii teritoriale a Germaniei printr-o suprapopulare şi o diminuare a resurselor, aducând chiar şi argumente de ordin cantitativ ca suport al acestei teze. El stabileşte un plafon maxim de 100 loc/km^2 pentru o dezvoltare normală a unui popor. Germania avea în 1930 o densitate medie de peste 130 loc/km^2. Astfel, afirmă Haushofer, „în Germania 133 de oameni sunt nevoiți să se înghesuie pe un km^2 al unei regiuni alpine nordice cu totul incapabilă să-i hrănească”, în timp ce „în toate imperiile coloniale, pe aceeaşi suprafață şi cu un sol mult mai fertil, trăiesc numai 7, 9, 15, 23 sau 25 de oameni”[44], de unde rezultă că Germania este îndreptățită să-şi modifice frontierele prin anexarea de noi teritorii.

În plan extern, Haushofer considera că pierderea periferiilor germane din Est, fapt statuat prin tratatele de pace ce au urmat războiului, va aduce Germania în pragul unei catastrofe.

Revenind în permanență la tema spațiului vital, Haushofer încearcă să aducă noi argumente. Astfel, în 1931, în cadrul unei conferințe cu titlul *Spațiul vital german*, Haushofer, constatând o deteriorare tot mai dramatică a situației geopolitice a Germaniei, susține necesitatea expansiunii în Est. Ajunge la această concluzie, corelând cele două mari formule operaționale germane ale vremii, prima referitoare la situația de suprapopulare a „solului” Germaniei şi nevoia lărgirii spațiului economic, cu a doua, referitoare la deznaționalizarea pe care o suferă populațiile de origine germană, rămase în afara granițelor politice, mai ales a celor din teritoriile est-europene. În acest fel, geopolitica haushoferiană devine o geopolitică a spațiului vital.

3.2.3. **Teoria puterii maritime**

În lumea anglo-saxonă, chiar înainte ca termenul de geopolitică să fie pus în circulație, preocupările practice impuse de situații concrete au condus la elaborarea unor teorii ce se înscriu în curentul *geostrategic* al gândirii geopolitice.

---

[43] Karl Haushofer, *Grenzen în ihrer geographischen und politischen Bedeutung*, Berlin, 1927, *apud* Paul Dobrescu, *Geopolitica*, Editura Comunicare.ro, Bucureşti, 2003, p. 95.

[44] *Idem*, 1927, *apud* Sava, 1997, p. 123.

O primă teză elaborată în acest context este cea a **puterii maritime**, prezentată de amiralul american Alfred T. Mahan în lucrările: *The influence of Sea Power upon History (1660-1789)* – Influența puterii maritime asupra istoriei *(1660-1783),* publicată în 1890, *The Influence of Sea Powers upon the French Revolution and Empire* – Influența puterii maritime asupra revoluției franceze şi imperiului (1892) şi *The Interest of America in Sea Power* – Interesul Americii în puterea maritimă (1897).

Bazându-se pe experiența practică dobândită prin participarea activă la evenimentele acelei perioade (anexarea insulelor Hawai, a Cubei, a Filipinelor, cumpărarea de la Panama a teritoriului pe care se va construi Canalul Panama etc.), Mahan observă importanța strategică a forței maritime în impunerea şi menținerea unui statut de mare putere.

Pentru a ajunge la definirea intereselor americane privind puterea maritimă, Mahan realizează o incursiune în istoria imperiilor, folosind numeroase exemple de bătălii în care victoria a fost hotărâtă de controlul asupra mării.

Începutul secolului al XX-lea reprezintă pentru Statele Unite un moment de definire a statutului său în arena internațională. Având în vedere perspectivele unui declin inevitabil al Angliei şi creşterea pretențiilor la hegemonie ale Germaniei şi Japoniei, Statele Unite, arată autorul, trebuia să-şi asigure statutul de superputere. Acest deziderat putea deveni funcțional prin completarea statutului de putere continentală, pe care SUA deja îl avea, cu cel de putere maritimă, condiție realizabilă.

Conform teoriei lui Mahan, pentru ca un stat să devină putere maritimă, el trebuie să îndeplinească trei condiții:

a) să se învecineze pe o întindere considerabilă cu Oceanul Planetar sau să aibă acces la acesta printr-o mare deschisă;

b) să nu aibă în vecinătatea imediată vecini puternici;

c) să dispună de o capacitate navală şi de un potențial militar ridicat al flotei maritime.

Toate aceste criterii, apreciază Mahan, au fost întrunite de Marea Britanie în perioada deținerii supremației mărilor şi pot fi atinse de SUA în perspectiva completării statutului de superputere.

Meritul deosebit a lui Mahan este acela de a fi formulat în termeni clari dimensiunea strategică a forței maritime.

Focalizând analiza asupra puterii maritime, Mahan observă în lucrarea *Influența puterii maritime asupra istoriei (1660-1783)* publicată în 1890, că există poziții geografice avantajoase, dar ele au doar o valoare strategică potențială atâta vreme cât nu beneficiază de o forță economică în măsură să le pună în valoare. Tot aici, Mahan identifică şase elemente fundamentale care influențează puterea maritimă a unui stat:

1) *poziția geografică*: ieşirea la mare, zone litorale expuse, baze navale strategice în alte mări şi oceane, controlul asupra unor rute comerciale importante;

2) *natura coastelor*: prezența unor regiuni de coastă cu estuare naturale favorabile construirii de porturi – pentru dezvoltarea comerțului, industriei navale şi marinei militare; prezența râurilor navigabile – pentru comerț interior sau ca o cale de penetrare a teritoriilor inamice;

3) *extinderea teritoriului*: lungimea țărmurilor, uşurința cu care o coastă poate fi apărată;

4) *numărul populației*: o populație numeroasă poate construi şi menține o marină comercială şi militară puternică;

5) *caracterul național*: aptitudinea pentru comerț, deoarece „puterea maritimă se bazează pe un comerț extins şi pașnic";

6) *caracterul guvernului*: felul în care guvernul valorifică condițiile oferite de mediu şi caracteristicile populației pentru a promova puterea maritimă.

Concluziile desprinse din analiza rolului puterii maritime în istorie sunt aplicate de Mahan asupra SUA. În 1897, în lucrarea *Interesul Americii în puterea maritimă*, el îşi defineşte propria doctrină, conform căreia SUA trebuia să se asocieze cu puterea navală britanică pentru împărțirea controlului mărilor, determinând Germania să se limiteze la rolul său continental, şi să se stabilească o apărare coordonată a europenilor şi americanilor, în stare să limiteze „ambițiile asiatice". Toate acestea nu aveau decât un singur scop – atingerea de către SUA a supremației mondiale.

La o analiză atentă se poate observa că multe din ideile elaborate de Mahan la sfârşitul secolului XIX au fost preluate ulterior în politica externă americană.

3.2.4. **Teoria puterii continentale sau a *Heartland*-ului**

În cadrul curentului geostrategic, geograful britanic **Halford Mackinder** se distinge drept cel mai cunoscut susținător al *teoriei continentaliste*.

În elaborarea propriei viziuni asupra lumii, Mackinder pleacă de la poziția de mare putere pe care Anglia trebuia să şi-o mențină în noua conjunctură internațională de la începutul secolului al XX-lea, accentul fiind pus pe raportul acesteia cu masa continentală euro-asiatică, în cadrul căreia puteri precum Germania şi Rusia începeau să exercite puternice presiuni geopolitice.

Teza centrală a gândirii lui Mackinder a fost enunțată pentru prima dată în 1904 într-un articol intitulat *The Geographical Pivot of History* – Pivotul geografic al istoriei, publicat în *Geographical Journal*.

Articolul oferă o concepție largă asupra istoriei mondiale, elementul central de analiză constituindu-l lumea ca întreg şi conflictele ei, care dintotdeauna au opus puterea continentală celei maritime.

„*Puterea continentală*", afirmă Mackinder, îşi are originea în inima Eurasiei, în Asia Centrală, de aici articulându-se toate dinamicile geopolitice ale planetei. Acest spațiu, reprezentând *aria pivot a istoriei*, *centrul* insulei mondiale (*World Island*), este plasat în reprezentarea cartografică europocentristă în partea centrală a planisferei.

Acest vast teritoriu ocupat în prezent de Rusia, fapt ce-i oferă un puternic avantaj în politica internațională, se întinde „dinspre ținuturile vecine cu Pacificul până în zona cuprinsă, la vest, între Marea Caspică şi Marea Neagră, de la Oceanul Înghețat până la munții şi podişurile care despart zona de nord şi centrală a Asiei de cea de sud"[45].

Mackinder imaginează la nivelul planisferei o construcție geopolitică completă a noii teorii. Astfel, la exteriorul *ariei pivot* se conturează două arce de cerc: primul, *inner crescent*, cuprinde Germania, Austro-Ungaria, Imperiul Otoman, India şi China, al doilea, *outer crescent* este format din Marea Britanie, Japonia, Canada, SUA, Africa de Sud şi Australia.

Acest decupaj geopolitic prezentat de Mackinder schimbă complet modul tradițional de divizare a globului în cinci continente şi cinci oceane şi propune o viziune dinamică, într-o perspectivă istorică, în organizarea geografică a planetei.

Un alt aspect important al teoriei constă în ideea conform căreia ansamblul fenomenelor geopolitice se poate explica începând de la lupta care opune pivotul central arcelor de cerc, interior şi exterior. El consideră că puterea care controlează aria pivot a insulei mondiale poate controla lumea.

Văzându-şi punctele de vedere confirmate de Primul Război Mondial, Mackinder îşi aprofundează propria teză, elaborând, în 1919, o amplă lucrare cu titlul *Democratic Ideals and Reality: a study in the Politics of Reconstruction* – Idealuri democratice şi realitatea: un studiu despre politica reconstrucției.

Mackinder îşi reia acum propria teză într-un context mult mai larg, lucrarea putând fi considerată un veritabil tratat despre ştiința păcii.

[45] Paul Dobrescu, *Geopolitica*, Editura comunicare.ro, Bucureşti, 2003.

În acest nou studiu, autorul aduce modificări atât în ce privește denumirea de arie pivot, care este înlocuită cu conceptul de ***Heartland,*** cât şi poziția acesteia. Astfel, Heartlandul translatat spre Vest include acum şi bazinele Mării Baltice, Mării Negre şi întreaga Europă central-orientală până la aliniamentul Elba-Marea Adriatică, învestind astfel Europa de Est cu o poziție geopolitică-cheie în controlul Eurasiei (figura 2).

În această lucrare, el formulează, ca o concluzie, celebra reflecție geopolitică: *Cine stăpâneşte Europa de Est stăpâneşte Heartland-ul. Cine stăpâneşte Heartland-ul stăpâneşte Insula lumii. Cine stăpâneşte Insula lumii stăpâneşte lumea.* Peste ani, această teză va face carieră, devenind una dintre cele mai celebre formule geopolitice.

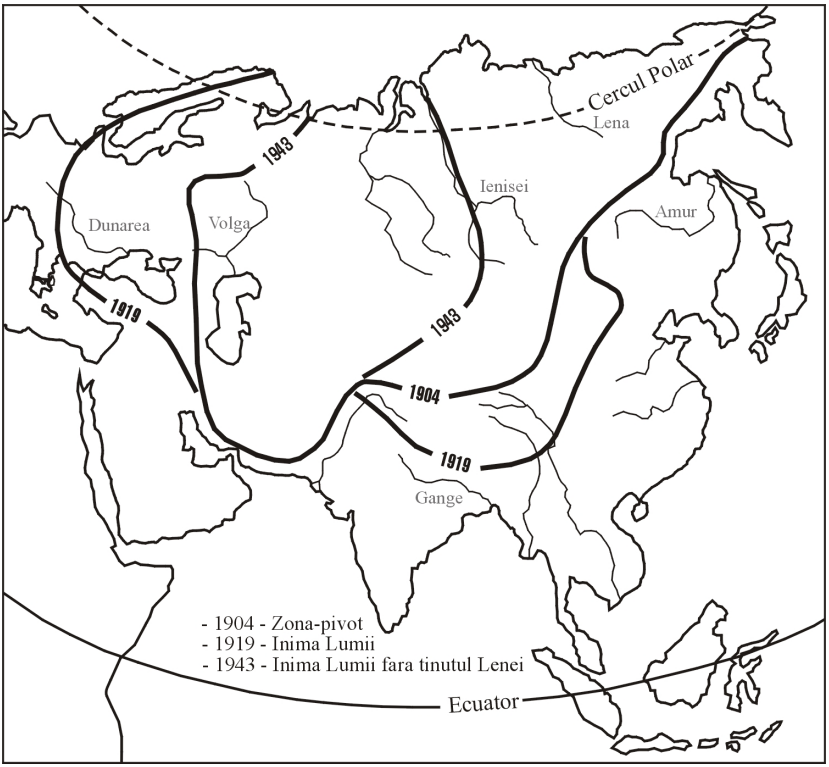

Fig.2. **Puterea continentală – modelul lui Halford Mackinder**
(sursă: P. Dobrescu, 2003, p.59)

Poziția centrală în cadrul *Heartland*-ului conferă, în viziunea lui Mackinder, Europei de Est un statut vital, acest spațiu fiind unul de legătură între cele două mari puteri ale vremii: Rusia şi Germania. În plus, stăpânirea acestui spațiu de către una sau alta dintre aceste două țări ar demonstra supremația la nivelul Heartland-ului, ceea ce ar genera un nou dezechilibru.

Pentru o Europă devastată de război, stabilitatea şi pacea reprezentau dezideratul dezvoltării. Trebuia asigurat un echilibru între statele lumii, astfel încât niciunul dintre ele să nu mai poată deveni atât de puternic încât să dorească dominarea celorlalte, fapt ce ar constitui cauza principală a unui alt război. Acest echilibru nu poate fi asigurat decât prin menținerea unui echilibru în interiorul *Heartland*-ului.

Viziunea lui Mackinder asupra echilibrului între națiuni, ca primă condiție a păcii, se regăseşte, prin asemănare, în principiul care a stat la baza constituirii Ligii Națiunilor. Astfel, „testul Ligii va fi în Heartland", afirma Mackinder; test pe care Liga nu l-a trecut, peste doar două decenii echilibrul rupându-se chiar în interiorul *Heartland*-ului.

În 1943, Mackinder revine asupra tezei puterii continentale, în articolul *The Round World and the Winning of the Peace*, publicat în numărul din iulie al revistei *Foreign Affairs*, precizând că teoria *Heartland*-ului, „este mai validă şi mai folositoare astăzi decât era cu douăzeci sau cu patruzeci de ani în urmă".

În noul context geopolitic în care se prefigura victoria forțelor aliate, Mackinder îşi reconsideră teoria, modificând încă o dată contururile *Heartland*-ului. Astfel, „Heartland-ul este constituit din partea de nord şi din centrul Eurasiei. Se întinde de la coasta arctică până la deşerturile centrale şi are ca limită vestică istmul larg dintre Marea Baltică şi Marea Neagră." În liniile sale mari, această zonă coincidea cu teritoriul URSS-ului, una dintre puterile ce puteau ieşi învingătoare din război. Victoria şi stăpânirea unui imens teritoriu, peste 10 mil. km^2, îi vor asigura Uniunii Sovietice supremația terestră. Pornind de la acest raționament, Mackinder concluzionează: „Dacă Uniunea Sovietică iese din acest război cucerind Germania, ea se va clasa ca prima putere terestră a lumii", având un potențial de creştere uman, teritorial şi material greu de stopat în perspectiva unor noi tendințe expansioniste pe care această țară le poate avea. Soluția găsită de Mackinder consta în constituirea unei comunități euroatlantice, capabilă să opună o forță credibilă procesului de creştere a Uniunii Sovietice şi de limitare a expansiunii acesteia dincolo de centrul Europei.

3.2.5. **Teoria ţărmurilor sau a *Rimland*-ului**

Un alt demers în cadrul curentului geostrategic este reprezentat de ***teoria ţărmurilor***, mai bine cunoscută sub denumirea de ***teoria Rimland***-ului**,** elaborată de profesorul american **Nicholas John Spykman**.

Contribuţia acestuia în domeniul geopoliticii este redată în lucrările *America´s Strategy in World Politics* (Strategia americană în politica mondială, 1942) şi *The Geography of the Peace* (Geografia păcii, 1944).

Prima lucrare, *Strategia americană în politica mondială*, reprezintă o pledoarie a implicării globale a Statelor Unite în cel de-al Doilea Război Mondial, în antiteză cu larg răspândita concepţie americană a menţinerii unui izolaţionism continental. În argumentarea acestei opinii, Spykman avansează teza conform căreia spaţiul american n-ar fi posibil de apărat împotriva unei puteri continentale hegemone şi, ca atare, SUA nu ar putea supravieţui, din punct de vedere economic dacă ar pierde pieţele europeană şi asiatică.

În lucrarea *Geografia păcii*, apărută postum, Spykman se ocupă de ordinea mondială ce se va instaura la sfârşitul războiului şi de strategia SUA în viitoarea conjunctură internaţională.

Ca discipol al scrierilor lui Mackinder, Spykman recunoaşte meritele teoriei Heartland-ului, apreciind, pe de-o parte, perspectiva globală oferită de aceasta în abordarea relaţiilor dintre state, şi, pe de altă parte, modul în care Mackinder opune, în cadrul relaţiilor internaţionale, tipul de putere maritimă celei continentale. Cu toate acestea, Spykman îşi construieşte propria teorie pornind de la o poziţie critică faţă de rolul geopolitic mondial al *Heartland*-ului.

El diminuează, dar nu elimină rolul geopolitic al *Heartland*-ului lui Mackinder, oferind ca alternativă, cu importanţă maximă în construcţia strategică a relaţiilor internaţionale, un teritoriu aflat la exteriorul zonei centrale a Eurasiei, un spaţiu al ţărmurilor, prin controlul căruia se asigură dominarea inimii lumii (*Heartland*).

Folosindu-se de argumente teoretice, dar şi practice, el identifică şi demonstrează această nouă zonă-pivot a geopoliticii mondiale, reprezentată de o „regiune intermediară dintre *Heartland* şi mările riverane”. În acest spaţiu se defineşte „adevăratul raport de forţe între puterea continentală şi cea maritimă”.

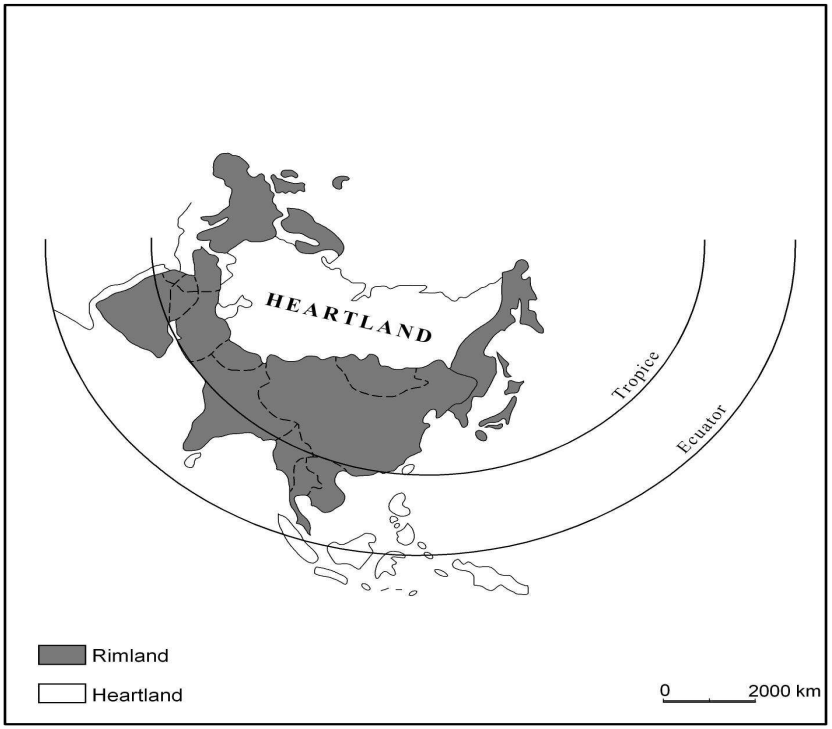

Fig.3. **Dominarea *Heartland*-ului de către Rimland**
(sursă: P. Claval, 2001, p.129)

Făcând o incursiune în istorie, Spykman observă numeroasele confruntări ale populațiilor acestei zone atât cu puteri continentale aparținând heartland-ului, cât şi cu puteri maritime aparținând spațiilor insulare, precum Marea Britanie şi Japonia. Din această *zonă de contact* s-au declanşat „asalturile către supremația mondială ale lui Napoleon, ale Germaniei şi ale Japoniei".

Această *bordură* uneori continentală, de cele mai multe ori maritimă, care înconjoară din cele mai multe părți *Heartland*-ul eurasiatic şi care cuprinde Finlanda şi Țările Scandinave, continuând cu Polonia, România şi Turcia, şi se prelungeşte cu țări aparținând Orientului Apropiat şi Mijlociu, până în India şi Mongolia, funcționează ca un spațiu tampon între uscat şi mare. Acest spațiu apare şi în teoria lui Mackinder, sub denumirea de *inel interior* („inner crescent"), dar fără a i se acorda aceeaşi importanță.

Pentru a defini această nouă zonă-pivot a geopoliticii mondiale, Spykman elaborează conceptul de **Rimland** (spațiu de țărm) (figura 3).

Evidențiind importanța acestui spațiu, Spykman modifică celebra formulă geopolitică a lui Mackinder, afirmând: „Cine controlează Rimland-ul, conduce Eurasia, cel ce conduce Eurasia, controlează destinul lumii."

Această nouă teorie elaborată din perspectiva geopolitică a problemelor de securitate cu care se confruntă SUA în acea perioadă, oferă soluția eliminării influenței din ce în ce mai puternice a Germaniei şi Japoniei asupra rimland-ului în detrimentul puterii anglo-saxone. Astfel, Spykman propune cooperarea forțelor terestre şi maritime ale Angliei, Rusiei şi Statelor Unite, în vederea înlăturării influenței Germaniei şi Japoniei şi instaurarea unui nou echilibru de forțe, controlul acestui inel al litoralului eurasiatic constituind cheia stabilității şi păcii.

Dacă în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, teoria Rimland-ului oferă rezolvarea problemei raporturilor de forță prin formarea unei coaliții între Anglia, Rusia şi Statele Unite, o dată cu declanşarea Războiului Rece, în 1947, şi delimitarea în tabere antagoniste a celor două mari puteri, teoria Rimland-ului oferă o bază în elaborarea strategiei de „îndiguire" a URSS-ului, în vederea limitării posibilităților de acțiune ale acesteia.

Această nouă teorie, cunoscută sub denumirea de „containement", de „reținere", este aprofundată de diplomatul american George Frost Kennan, devenind strategia de bază a SUA în timpul Războiului Rece.

3.2.6. **Teoria puterii aeriene**

Rapida dezvoltare a aviației impusă de puternica cursă a înarmărilor în cel de-al Doilea Război Mondial a atras atenția cercetătorilor în domeniul geopoliticii care au înțeles rolul acestei noi forme de putere în raporturile dintre state.

O contribuție deosebită în acest sens a avut-o americanul de origine rusă **Alexander de Seversky**, care, preluând o serie din ideile geostrategice referitoare la avântul puterii aeriene, elaborează teza potrivit căreia puterea aeriană poate depăşi în importanță puterea terestră şi cea maritimă (figura 4).

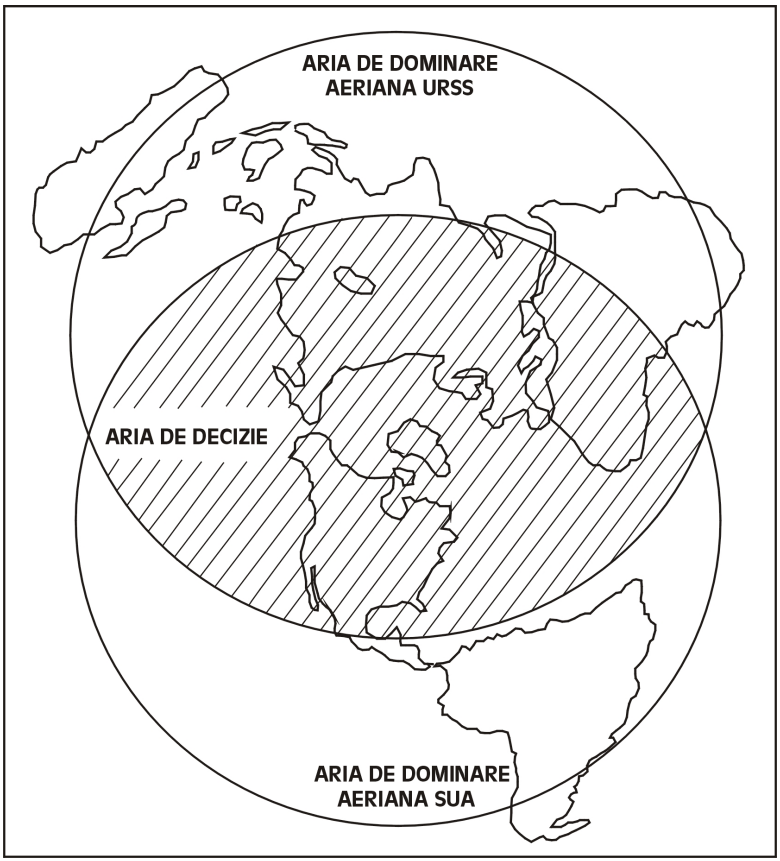

Fig.4. **Puterea aeriană – modelul lui Alexander de Seversky**
(sursă: M.I.Glassner, 1996, p.330)

Două lucrări reţin în mod deosebit atenţia: *A Victory Trough Air Power* (Victoria prin puterea aeriană, 1942), în care de Seversky prezintă importanţa folosirii aviaţiei în cadrul războiului, criticând totodată puterile aliate pentru insuficienta folosire a acestui nou mijloc, indispensabil unui război de anvergură, şi *Air Power: key to survival* (Puterea aeriană: cheia supravieţuirii, 1950), în care demonstrează superioritatea puterii aeriene asupra puterilor terestră şi maritimă.

În argumentarea teoriei sale, de Seversky foloseşte o hartă în care clasica proiecţie Mercator, europocentristă, este înlocuită cu o proiecţie

azimutală echidistantă, centrată pe emisfera nordică, tocmai pentru a demonstra apropierea pe această direcție a celor două mari puteri aflate în confruntare. Prin două cercuri mari suprapuse Americii de Nord şi Eurasiei, el delimitează vastele areale de dominare aeriană ale SUA şi URSS. Aria de suprapunere, centrată pe zona polară nordică, este denumită *aria de decizie*, iar ariile nesuprapuse ale celor două cercuri sunt denumite *aria de dominare aeriană a URSS* şi, respectiv, *aria de dominare aeriană a SUA*.

Conform acestei teorii, proiectarea globală a puterii prin intermediul forței aeriene depinde în cea mai mare măsură de controlul acelui areal central, denumit *arie de decizie*.

Este des împărtăşită opinia conform căreia teoria puterii aeriene, elaborată de Alexander de Seversk, ar reprezenta baza strategiei americane de apărare a teritoriilor nord-americane prin instalarea unei rețele de radare şi a mai multor baze aeriene, pentru prevenirea unei posibile invazii sovietice pe această direcție, peste Polul Nord. Acelaşi lucru a putut fi observat şi din partea URSS-ului, care şi-a dezvoltat o puternică forță aeriană, prin intermediul căreia să câştige controlul aerian al acestei zone nordice a planetei, considerată de maxim interes geostrategic.

Ulterior, prin apariția rachetelor intercontinentale şi prin dezvoltarea unei dense rețele de baze militare atât americane, cât şi sovietice, pe întreg globul, strategia inspirată de teoria lui de Seversky a fost considerată depăşită.

3.2.7. **Teoria spațiilor globale**

Într-o perioadă când preocupările geopolitice se diminuează până la dispariție, **Saul B. Cohen**, geograf american, este unul dintre puținii performeri în această disciplină.

În 1963, prin lucrarea *Geography and Politics in a World Divided* (Geografie şi politici într-o lume divizată), reeditată în 1973, Cohen propune un nou model de înțelegere a realității internaționale bipolare. Acest model global de analiză împarte lumea în *regiuni geostrategice* şi *regiuni geopolitice*.

Regiunile geostrategice sunt în număr de două, fiind configurate pe criterii multicaracteristice, în care ordinea ideologică ocupă primul loc. Astfel, blocul coordonat de SUA poartă denumirea de *lumea comercială maritimă*, iar cel polarizat de URSS, reprezintă *lumea continentală euro-asiatică*. Celor două mari regiuni geostrategice li se adaugă o miniregiune strategică formată din subcontinentul indian, care se găseşte în afara înfruntării celor două blocuri.

În cadrul regiunilor geostrategice, Cohen identifică regiunile geopolitice, care au la bază criteriul unității caracteristicilor geografice, ca factor al formării unui cadru de manifestare a acțiunilor politice şi economice comune.

Lumea comercială maritimă este formată din cinci regiuni geopolitice:

- anglo-americană şi caraibiană;
- europeană maritimă şi maghrebiană;
- sud-americană;
- africană transsahariană;
- Oceania cu Japonia şi Coreea de Sud.

Lumea continentală euroasiatică este alcătuită doar din două regiuni geopolitice:

- Europa Orientală;
- Asia Orientală (chineză).

Fiecare regiune geopolitică se individualizează printr-o structură internă proprie, dar se regăseşte printr-o anumită formulă integrativă în blocul geostrategic căruia îi aparţine.

În 1982, Cohen publică *A New Map of Global Geopolitical Equilibrium* (O nouă hartă globală a echilibrului geopolitic), care prezintă o versiune îmbunătățită a modelului din 1973, pentru ca în 1998 să elaboreze **teoria spațiilor globale**, apărută în lucrarea *Global Geopolitical Change in the Post-Cold War Era* (Schimbări geopolitice majore în era post Războiul Rece) .

De această dată, lumea este dispusă într-o ierarhie geopolitică ale cărei elemente se constituie, într-o ordine descrescătoare, ca: spații geografice globale (*realms*), regiuni, națiuni-state şi unități subnaționale.

Spațiile geografice globale sunt în număr de două, unul maritim şi altul continental. Astfel, în noua formulă, spațiile globale se identifică cu vechile regiuni geostrategice.

Regiunile actuale, conținute în spațiile globale, sunt vechile regiuni geopolitice asupra cărora Cohen revine, reducându-le numărul. Astfel, *spațiul global maritim* conține de această dată patru astfel de regiuni: America de Nord şi Zona Caraibiană, Europa Maritimă şi Maghrebul, Asia de coastă şi Africa Subsahariană. Pentru spațiul global continental, păstrează cele două regiuni geopolitice din studiul publicat în 1963: *Europa Orientală şi Asia Orientală*.

America de Sud, Africa şi Asia de Sud se găsesc în afara acestor zone globale, Cohen numindu-le „a patra sferă de marginalitate”.

Între *spațiile geografice globale*, Cohen identifică zone fragmentate din punct de vedere politic, ca rezultat al intereselor divergente ale celor două spații globale sub influența cărora se află, cunoscute sub denumirea de *zone aflate sub presiune geopolitică* (shatterbelts).

Una dintre cele mai celebre astfel de zone aflate sub presiune geopolitică este Orientul Mijlociu, care în toată perioada Războiului Rece, sub influența celor două blocuri-spații, a cunoscut o permanentă stare de insecuritate. După dispariția blocului estic, Orientul Mijlociu pare să migreze spre spațiul global maritim, cu toate că probleme precum gradul de fragmentare politică şi tensiunile etnice şi religioase mențin încă această zonă sub presiune geopolitică.

Între *regiuni*, Cohen plasează *porțile de trecere* („gateway"). Acestea joacă rol integrator între regiuni şi sunt reprezentate de zone distincte din punct de vedere cultural, istoric şi economic față de zonele din jur.

Cea mai importantă şi reprezentativă poartă de trecere este zona formată de statele central şi est-europene, care asigură legătura între regiunile marginale ale celor două mari spații globale.

4. **ORGANIZAREA SPAȚIULUI GEOPOLITIC**

4.1. ***Spațiul geopolitic – noțiune, proprietăți***

Spațiul este o noțiune polisemantică şi polivalentă. Din punct de vedere filosofic, spațiul poate fi interpretat ca o formă obiectivă şi universală a existenței materiei, având aspectul unui întreg cu trei dimensiuni, exprimând ordinea coexistenței obiectelor lumii reale. În sens curent, noțiunea de spațiu exprimă ordonarea corpurilor materiale în raporturile lor reciproce, folosind ca suport real şi concret omului şi activităților sale.

Geopolitica, disciplină ce analizează raporturile complexe, biunivoce, între activitatea umană politică şi spațiu, vizează ca principal demers ştiințific organizarea politică a spațiului. În acest sens, se poate vorbi despre un **spațiu geopolitic**, în care subspațiile reprezintă unități integrate din punct de vedere sistemic, între care există multiple relații de interacțiune.

Spațiul geopolitic reprezintă expresia superioară de integrare sistemică a spațiului geografic şi a celui social-economic, într-o configurare ordonată politic.

Introducerea acestei noțiuni se impune, pe de-o parte, din necesitatea abordării cantitative a realităților teritoriale cu care operează geopolitica, iar pe de altă parte, din inadecvarea unor noțiuni, ca regiune, zonă sau areal, de a răspunde tuturor cerințelor de ordin practic.

Absența analizei cantitative a realităților teritoriale cu care operează geopolitica reprezintă una din carențele asupra căreia se opresc foarte des criticile denigratorilor, pentru care această construcție „pseudo-ştiințifică" nu oferă decât abordări simplist-calitative, etichetând-o ca pură gândire speculativă.

În ceea ce priveşte raportul dintre spațiul geopolitic şi noțiunile de regiune, zonă şi areal, deseori folosite în analiza geopolitică, el trebuie foarte bine definit, plecând de la raționamentul conform căruia orice regiune geopolitică (zonă sau areal) poate fi considerată un spațiu geopolitic, relația inversă nefiind însă valabilă. Atât regiunea, cât şi zona şi

arealul sunt definite de anumite principii, între care omogenitatea ocupă locul central.

Noțiunea de spațiu geopolitic poate fi atribuită oricărui teritoriu, cu condiția analizei complexe şi integrale a tuturor relațiilor dintre componentele geografice, social-economice şi politice. Adoptarea acestei noțiuni implică o schimbare generală de optică privind apropierea geopoliticii de alte discipline care se ocupă cu organizarea spațiului şi creşterea aportului acesteia la rezolvarea unor probleme de interes practic.

Proprietățile specifice spațiului geopolitic decurg din variabilitatea cantitativă şi calitativă a relațiilor locale, regionale sau globale dintre componentele mediului natural, social, economic şi activitatea politică. Rezultatele cercetărilor formale multidimensionale asupra spațiului geopolitic trebuie confruntate permanent cu realitatea obiectivă, pentru că, pe de o parte, în calculele teoretice se omit numeroase variabile, iar pe de altă parte, un spațiu geopolitic dat nu este identic decât cu el însuşi. Există posibilitatea, în anumite împrejurări, a suprapunerii unui anumit spațiu geopolitic unui spațiu geografic sau social-economic, însă în permanență trebuie ținut seama de faptul că spațiul geopolitic implică o geometrie variabilă, ce cunoaşte modificări conjuncturale continue. Astfel, se înlătură obținerea unor concluzii eronate, generate de imposibilitatea utilizării tuturor variabilelor sau de generalizarea unora, neconforme cu realitatea.

Orice spațiu geopolitic se caracterizează atât prin particularități cantitative, cât şi prin aspecte calitative, rezultate ale interacțiunii diferențiate dintre componentele mediului geopolitic. Se disting, aşadar, proprietăți cantitative şi proprietăți calitative.

Proprietățile cantitative se referă exclusiv la caracteristicile măsurabile ale spațiului, exprimându-se prin suprafețe, distanțe, volume etc. Datorită dinamicii permanente a relațiilor dintre componentele spațiului geopolitic, aceste dimensiuni au caracter relativ. Unele dintre particularități sunt fixate aprioric prin limite administrative sau delimitări obiective, generate de necesitatea studierii unui anumit fenomen geopolitic.

Proprietățile calitative vizează multidimensionalitatea, continuitatea, coerența, organizarea, toate exprimând aspecte topologice şi morfologice ce asigură funcționalitatea spațiului geopolitic.

Pe baza acestor considerații generale se poate admite că noțiunea de spațiu geopolitic este atribuită unor entități teritoriale de mărime variabilă, de la cele mai mici unități geopolitice (spații geopolitice substatale) până la spațiul geopolitic planetar.

4.2. *Caracteristicile spațiului geopolitic*

Spațiul geopolitic, ca o realitate teritorial-politică structurată sistemic, se caracterizează printr-o serie de trăsături distincte.

Complexitatea reprezintă principala caracteristică a spațiului geopolitic. Spațiul geopolitic este o realitate sistemică în care coexistă şi interacționează numeroase subsisteme, compuse la rândul lor din elemente cu comportament specific. În acest sens, putem identifica la nivel de macroscară un sistem global, ce integrează subsistemele regionale, alcătuite la rândul lor din sisteme naționale. Întreaga sa organizare internă, structurală şi funcțională, indică o puternică asemănare cu un sistem termodinamic şi informațional deschis în care variabilitatea fluxurilor de intrare produce modificări şi impune reconfigurări ale sistemului. Caracterul deschis explică posibilitățile sale interne de autoreglare. Dispariția unuia dintre blocurile organizării bipolare a sistemului global a demonstrat posibilitatea de autoreglare printr-o reconfigurare structurală şi funcțională.

Organizarea sistemică a spațiului geopolitic face ca acesta să reacționeze la orice schimbare, pe baza unor procese de difuziune în lanț (*principiul dominoului*). Astfel, impulsul inițial generat de reformistul Gorbaciov în Uniunea Sovietică a antrenat, în procesul de decomunizare, întregul sistem spațial regional.

Polaritatea reprezintă o altă caracteristică a spațiului geopolitic. Funcțional, spațiul geopolitic prezintă numeroase centre de putere, de ranguri diferite, care dinamizează întregul sistem. Dezvoltarea acestor centre de putere depinde de natura relațiilor dintre ele şi de proprietățile ariilor adiacente.

Unicitatea. Spațiul geopolitic poate fi conceput ca un tot unitar, rezultat al unei incidențe de factori naturali, istorici, economici, demografici, sociali şi politici. Această caracteristică se aplică cu precădere centrelor de putere, care, prin geneză şi natura relațiilor generate în spațiul de influență şi în mediul internațional, se individualizează.

Dinamismul. Spațiul geopolitic are un caracter dinamic generat atât de mutații interne, cât şi de intervenția unor factori externi de natură politică, economică, socială, culturală etc. Acțiunile externe impun o dinamică permanentă în plan vertical a spațiului geopolitic, determinând permanente modificări ale ierarhiei, reorientări ale fluxurilor de materie, energie şi informație, conturarea a noi subsisteme spațiale generate de restructurarea rețelei anterioare. Toate aceste schimbări se reflectă şi în plan orizontal, unde sistemele şi subsistemele geopolitice se pot restrânge sau

extinde prin divizare sau prin includerea altor subsisteme spațiale. Aceste procese de restrângere şi de extindere a sistemelor spațiale reprezintă elemente de continuitate şi discontinuitate funcțională, dar care, prin caracterul lor compensatoriu şi prin situarea de fiecare dată la un nivel superior celui precedent, asigură specificul funcțional al sistemului respectiv.

Un bun exemplu al manifestării tuturor acestor caracteristici îl oferă analiza spațiului islamic.

Asupra tuturor caracteristicilor spațiului geopolitic, fie că este vorba de caracteristici calitative, fie, mai ales, de caracteristici cantitative, un rol determinant în alcătuirea configurațiilor spațiale îl axercită *criteriul temporal*.

Același spațiu geopolitic, cu o poziție geografică neschimbată, cum ar fi cel balcanic, şi-a modificat de câteva ori de-a lungul timpului *configurația geopolitică*: după 1829 (Tratatul de la Adrianopole), după 1877 (aduce Germania la Dunărea de Jos), după 1920 (Trianon), după 1945 (bipolarismul); după 1989, regiunea intră într-un ciclu de turbulențe, în care se redeschid vechile rivalități, revenind în scenă geopolitica *Mitteleuropei* şi a marelui spațiu slav de la nord. La sfârşitul secolului al XX-lea, lărgirea NATO şi extinderea UE produc o nouă reconfigurare a regiunii balcanice.

4.3. ***Regionarea geopolitică a spațiului***

Spațiul deține o poziție prioritară în cercetările geopolitice, el reprezentând unul din factorii de condiționare a deciziei politice, element prioritar în ecuația puterii, dar şi sursă a vulnerabilității, suport al întregii activități umane şi cadru general în care se desfăşoară acțiunea politică.

Spațiul geopolitic, ca sistem teritorial condiționat politic, reprezintă o entitate cu caracteristici foarte variabile, care pot fi identificate la nivel atât micro-teritorial, cât şi mezo-teritorial sau macro-teritorial. În principiu, problemele de structură, de dinamică, de organizare şi dezvoltare sunt aceleași, cu deosebirea că în funcție de scară şi complexitate sunt introduse caracteristici dimensionale şi temporale specifice. Dacă prima caracteristică este spațială şi se regăseşte în nivelul în care se plasează, cea de-a doua ține cont de coordonata timp, esențială în judecarea nivelurilor de organizare şi dezvoltare.

Pentru a asigura coerență demersurilor ştiințifice, în mulțimea de informații asupra spațiului, de-a lungul timpului s-au individualizat preocupări pe linia unei adevărate sistematici spațiale, încercându-se adoptarea unei scări de analiză, care să țină cont de particularitățile fiecărui

sistem teritorial, dar în acelaşi timp să şi generalizeze trăsăturile acestora, în vederea facilitării sintezelor.

Răspândirea inegală a elementelor şi fenomenelor geopolitice, diferenţierile cantitative şi calitative care se înregistrează în teritoriu, nivelul şi modul de abordare şi soluţionare diferită conduc la necesitatea delimitării în cadrul sistemului planetar a regiunilor geopolitice, care să servească în practica analizei geopolitice.

Regionarea geopolitică se conturează ca un proces obiectiv care urmăreşte delimitarea unor *spaţii geopolitice* cu condiţii particulare de desfăşurare a *fenomenului geopolitic*, ţinând cont de calitatea (caracteristicile) *elementelor geopolitice* şi de *profilul geopolitic* al diferitelor spaţii.

Regionarea geopolitică se bazează pe cunoaşterea complexă a caracteristicilor teritoriului analizat şi pe utilizarea unor criterii.

În acest sens, pentru o mai bună sistematizare a spaţiului geopolitic, propunem modelul *domeniilor geopolitice* de regionare teritorială.

Vom aplica o scară temporal-spaţială, structurată pe trei niveluri ierarhizate funcţional, în interiorul fiecăreia distingându-se o serie de categorii spaţiale.

Primul nivel sistemic, într-o ierarhie descrescătoare, este ***domeniul geopolitic global***. Acest nivel maxim de integrare ordonează totalitatea entităţilor spaţial-funcţionale, fiind caracterizat printr-un grad mare de eterogenitate şi printr-o dominanţă a relaţiilor de complementaritate a subsistemelor inferioare.

Un al doilea nivel este constituit de ***domeniul geopolitic regional***, unde scara de mărime descrie spaţii suprastatale, cu o geometrie variabilă ordonată de diverse funcţionalităţi politice, economice, sociale, militare etc. Domeniul geopolitic regional se identifică prin omogenitate, coerenţă individuală şi complexitate, sub raportul caracteristicilor sale naturale şi social-economice şi politice. Regiunea geopolitică este, aşadar, o entitate spaţială, integrată şi perfect delimitată teritorial faţă de unităţile înconjurătoare. Considerăm că regiunile geopolitice, deosebit de operaţionale în analiza geopolitică, au un evident caracter de obiectivitate, fiind ansambluri teritorial-funcţionale care există independent de optica de identificare.

Al treilea nivel sistemic de integrare a spaţiului geopolitic este reprezentat de ***domeniul geopolitic statal***, care descrie şi analizează fenomenul geopolitic la nivelul principalului jucător politic – statul. Acest nivel implică şi spaţiile politice substatale sau arealele geopolitice. *Arealul geopolitic* descrie o suprafaţă variabilă ca întindere, caracterizată printr-o maximă omogenitate a fenomenului analizat.

5. **DOMENIUL GEOPOLITIC STATAL**

Statul, ca unitate politico-teritorială fundamentală, atât prin natura caracteristicilor, cât şi a funcţiilor sale, se impune ca obiect principal de studiu al sferei gândirii geopolitice.

Abordarea geopolitică a statului trebuie să plece de la identificarea, cuantificarea şi interpretarea diferitelor categorii de fenomene specifice statului (geografice, demografice, economice, sociale, culturale, politice), pentru ca mai apoi accentul să cadă asupra relaţiilor dintre ele şi, în mod deosebit, asupra modului în care acestea influenţează raporturile geopolitice dintre diverşii actori statali şi non-statali ai scenei globale. Se poate observa, deci, modul în care geopolitica se grefează pe geografia politică în primele trei etape de analiză a statului (identificare, cuantificare şi interpretare), pentru ca ulterior, într-un sens pur geopolitic, cercetarea să continue cu stabilirea relaţiilor dintre populaţie, teritoriu, economie etc. şi politica externă a statului. Finalitatea abordării geopolitice a statului constă în stabilirea coordonatelor geopolitice în cadrul sistemului mondial.

În plus, gândirea geopolitică despre stat diferă, la un anumit nivel, de interpretarea geografiei politice, prin introducerea în analiză a unei perspective istorice a fenomenului şi prin raportarea statului la schimbările permanente ce au loc în cadrul relaţiilor internaţionale.

Un alt argument în favoarea folosirii statului ca etalon al gândirii geopolitice rezultă din înţelegerea nivelurilor de abordare a problematicii specifice. Astfel, nivelurile de abordare geopolitică, chiar dacă este vorba de niveluri suprastatale sau substatale, ce definesc o geopolitică externă sau o geopolitică internă (Posea, 1999) folosesc ca nivel de referinţă statul. Dacă în primul caz, al nivelului suprastatal, avem de-a face, în cele mai frecvente situaţii, cu o *integrare* a unităţilor fundamentale de drept internaţional, în reţele de ordin superior precum regiuni, supraregiuni sau sistemul global, în al doilea caz, al nivelului substatal, avem de-a face cu o *referenţiere* permanentă a unităţilor politico-administrative la întregul statal.

5.1. ***Apariția și evoluția statelor***

Aportul geografiei politice şi al geopoliticii la explicarea procesului de apariție şi evoluție a statelor a îmbogățit considerabil zestrea generală a cunoştințelor despre stat, introducând în studiul acestuia o nouă perspectivă de abordare.

În *Political Geography, world-economy, nation-state and locality* (1991), Peter J. Taylor clasifică teoriile despre stat în două categorii: deterministe şi funcționaliste. O aceeaşi clasificare este realizată şi de Martin Ira Glassner în *Political Geography* (1992).

Baza teoriilor **deterministe** moderne o constituie teoria lui Charles Darwin, materializată prin publicarea în 1859 a celebrei lucrări *Asupra originii speciilor*, teorie translatată ulterior, prin aportul a numeroşi oameni de ştiință din diverse domenii (istorie, drept, antropologie, sociologie), în domeniul ştiințelor sociale. Aplicarea ideilor darwiniene în geografie a îmbrăcat forma conceptului determinismului geografic. În geopolitică, primul exponent al darwinismului social, aplicat în teorii asupra statului, a fost Friederich Ratzel, prin ***teoria organică a statului.***

Alături de Ratzel, numeroşi alți geopoliticieni au abordat în scrierile lor, timp de aproape un secol, variante ale determinismului de influență darwiniană, printre aceştia numărându-se: Ellen Churchill Semple, Ellsworth Huntington, Griffiths Taylor, Samuel van Valkenburg. Acesta din urmă, preluând de la geograful fizician William Morris Davis spectaculoasa teorie a ciclurilor de evoluție ale peisajului, o adaptează la evoluția statului, enunțând, în 1939, ***teoria ciclurilor de evoluție a statului***, în care statul, ca şi valea unui râu, cunoaşte în evoluția lui patru cicluri de dezvoltare – copilărie, tinerețe, maturitate, bătrânețe, fiecare stadiu imprimând statului anumite caracteristici. O exemplificare a acestei teorii, ne oferă Peter J. Taylor (1991), care ia ca model de evoluție în cicluri – SUA. Astfel, intervalul 1776-1803, în care statul american îşi consolidează structura internă, poate fi identificat cu ciclul „copilăriei". Al doilea interval, ce se desfăşoară între 1803-1918, în care are loc procesul de expansiune, marchează stadiul de „tinerețe". După 1918, SUA atinge stadiul de „maturitate", jucând un rol relativ constant în relațiile internaționale.

Printre teoriile moderne ce rețin în mod deosebit atenția şi se înscriu în planul ideilor deterministe ale evoluției statului este şi cea a lui Norman Pounds, din 1963, ***teoria ariilor centrale***. Trebuie menționat faptul că ideea acestei teorii este de inspirație ratzeliană, conform raționamentului că statele s-au dezvoltat în jurul unor nuclee, „celule teritoriale" care, prin

creşterea numărului populaţiei şi prin expansiune teritorială, s-au extins îmbrăcând forma unor entităţi politico-teritoriale superioare. Termenul de arie centrală (în engleză, *core-area*) îi aparţine lui Derwent Whittlessey, care, de altfel, a şi dezvoltat ideile lui Ratzel în această direcţie. Teoria ariilor centrale a fost enunţată în 1963 de N. Pounds, în lucrarea *Geografie politică*, fiind aprofundată un an mai târziu, în colaborare cu S.S. Ball, în lucrarea ce a consacrat teoria, *Ariile centrale şi dezvoltarea sistemului statelor europene*. După cum rezultă şi din titlul lucrării, Pounds şi Ball au analizat şi definit ariile centrale ce au stat la baza dezvoltării sistemului de state din Europa. În identificarea ariilor centrale, ei s-au folosit de caracteristicile acestora (densitate ridicată a populaţiei, resurse necesare apărării împotriva invaziilor şi mijloace necesare expansiuni, fertilitate crescută a terenurilor, resursele şi intensitatea exploatării lor, posibilitatea de a face comerţ) ce le deosebeau, în perioada feudală, de alte regiuni ale Europei ce nu au reprezentat nuclee de dezvoltare statală.

O a doua mare categorie de teorii geografice asupra apariţiei şi evoluţiei statelor este cea **funcţionalistă.** Un loc aparte în cadrul curentului funcţionalist îl joacă teoriile lui Richard Hartshorne, Jean Gottman, Stephen B. Jones, dezvoltate la începutul anilor `50, în Statele Unite.

Richard Hartshorne, profesor de geografie la Universitatea din Wisconsin şi preşedinte al Asociaţiei Geografilor Americani, pune în discuţie printr-o alocuţiune ţinută în faţa geografilor americani, în 1950, o interpretare diferită faţă de cea deterministă a studiului statului. Alocuţiunea sa intitulată „Studiul funcţional în geografia politică" nu face altceva decât să continue o idee mai veche a autorului referitoare la raţiunea de a fi şi maturitatea statelor şi să demonstreze că studiul funcţiilor statului ar trebui să reprezinte principala problemă a geografiei politice.

Prin ***teoria integrării teritoriale,*** publicată în „Analele Asociaţiei Geografilor Americani", nr.40 din 1950, Hartshorne propune interpretarea statului pe baza structurii lui interne şi a funcţiilor pe care acesta le îndeplineşte. Statul, în viziunea acestei teorii, este un spaţiu organizat din punct de vedere politic, a cărui funcţionare este asigurată de prezenţa a două tipuri de forţe (centrifuge şi centripete) ce acţionează simultan asupra integrităţii sale teritoriale. Forţelor centrifuge, cu acţiune dezintegratoare, trebuie să li se opună, dominant, forţele centripete, ce acţionează în vederea menţinerii statului închegat. Condiţia obligatorie a funcţionării normale şi a menţinerii unităţii teritoriale a oricărui stat este, deci, asigurarea unei dominanţe permanente a forţelor centripete. În cazul când forţele centripete sunt depăşite de cele centrifuge, echilibrul ce asigură funcţionarea dispare şi statul poate intra într-un proces de dezintegrare. Secolul XX oferă

numeroase exemple în acest sens, dar poate cele mai semnificative sunt cazul Iugoslaviei şi Uniunii Sovietice, în care manifestarea brutală a forţelor centrifuge a depăşit rolul coeziv al forţelor centripete, ducând la dezmembrarea acestor state (Gassner I.M., 1992). O altă formă de manifestare a forţelor centrifuge ne-o oferă criza rwandeză (1994), în care rivalităţile dintre etniile Hutu şi Tutsi au generat, prin războiul civil declanşat, cele mai şocante crime ale ultimului deceniu al secolului XX, ce puteau duce la dezintegrarea ţării.

Jean Gottman, în lucrarea *The Political Partitioning of Our World: An Attempt at Annalysis*, apărută în SUA în 1952, identifică doi factori de bază ai împărţirii politice a lumii: iconografia şi mişcarea. Prin iconografie, Gottman înţelege un sistem de valori simbolice, naţionale prin care grupul de oameni cărora le sunt comune se deosebesc de alte grupuri – tradiţie comună. Sensul dat de autor acestui concept se aseamănă foarte mult cu acela dat de Hartshorne forţelor centripete, iconografia reprezentând factorul de stabilitate, de coeziune a statului. Mişcarea, cauzatoare de instabilitate, reprezintă continua deplasare a oamenilor, ideilor şi bunurilor în interiorul şi în exteriorul graniţelor. Raportul dintre aceşti doi factori (forţe, la Hartshorne) determină stabilitatea sau instabilitatea statelor şi, în concluzie, determină modificări în structura hărţii politice a lumii.

În 1954, **Stephen B. Jones** inspirat de ideile lui Hartshorne şi Gottman elaborează ***teoria teritoriului unificat***, publicată în articolul *The Unified Field Theory in Political Geography* apărut în „Analele Asociaţiei Geografilor Americani", Nr.44 din 1954. Teoria lui Jones, mai cunoscută sub formula *lanţul idee-suprafaţă*, explică formarea statelor plecând într-o înlănţuire unidirecţională, de la ideea politică la teritoriul politic organizat. *Ideile politice* (ideologiile, precum colonialismul, fascismul, sionismul) pot conduce la *decizii politice* de ocupare a unor teritorii, decizii politice care, puse în aplicare, determină *acţiunea politică* reprezentată în viziunea lui Jones de mişcare, prin care, ca şi Gottman, Jones înţelege deplasarea de populaţii, idei şi bunuri. Ultima verigă a lanţului, reprezentând de fapt finalizarea ideii iniţiale, o reprezintă *suprafaţa organizată politic*. Astfel, în cazul formării statului Israel, verigile lanţului idee-suprafaţă pot fi uşor identificate. Ideea politică este reprezentată de ampla mişcare ideologică a evreilor de pretutindeni – sionismul. Decizia politică este hotărârea Adunării Generale a ONU din 27 nov. 1947, care prevedea împărţirea Palestinei, aflată sub mandat britanic, în două state – arab şi israelian. Acţiunea este reprezentată, în această fază, de luarea în posesie a teritoriului repartizat în urma hotărârii ONU, căreia i se adaugă componenta migraţionistă. Ultima verigă, suprafaţa organizată politic, este reprezentată de formarea statului Israel, la 14 mai 1948.

O altă teorie ce se înscrie în rândul abordărilor funcționaliste ale statului este cea a lui **Karl Deutsch,** cunoscută sub numele ***teoria integrării şi dezintegrării statelor***. Teoria, enunțată într-un articol publicat în 1953, are ca bază de pornire ideea uniformității dezvoltării diferitelor națiuni. Deutsch argumentează această afirmație prin prezentarea unui „model frecvent de integrare". Apariția şi dezvoltarea unei națiuni se bazează, în viziunea autorului, pe parcurgerea a opt etape obligatorii:

1) trecerea de la o agricultură de subzistență la o economie de schimb;
2) apariția ariilor centrale;
3) evoluția oraşelor;
4) dezvoltarea rețelei de comunicații;
5) concentrarea capitalului;
6) creşterea intereselor personale şi de grup;
7) naşterea conştiinței etnice;
8) îmbinarea conştiinței etnice cu constrângerea politică şi, uneori, cu stratificarea socială.

În momentul formării sistemului politic, în urma dezvoltării după acest model, națiunea începe să-şi integreze teritoriul, îmbrăcând în timp forma statului național, forma „superioară de organizare a societății".

5.2. ***Evoluția hărții politice a lumii***

Probabil, cea mai familiară reprezentare cartografică a globului terestru este aceea care ne arată teritoriile statelor în dispunerea lor geografică. Această **Hartă Politică a Lumii**, dincolo de a fi o simplă reprezentare geografică a sistemului global al statelor şi altor unități politico-teritoriale, se constituie ca expresie finală a unui proces istoric de formare şi evoluție a fenomenului politic.

În acest sens, harta politică a lumii, alcătuită din totalitatea rețelei de state şi alte tipuri de teritorii, reprezintă o categorie istorică. De-a lungul secolelor, ea a cunoscut permanente prefaceri, care s-au succedat fără întrerupere, o dată cu naşterea celor dintâi state, până în zilele noastre.

Prima cerință a oricărui cercetător al geopoliticii este înțelegerea acestei hărți, dar nu prin simpla descriere a poziției, mărimii şi formei statelor la un moment dat, ci prin analiza întregului lanț evolutiv al schimbărilor ce au avut loc şi au premers actualei situații. Până a ajunge la această „formă", harta politică a lumii a trebuit să cunoască numeroase modificări, care nu reprezintă altceva decât o expresie a tuturor experiențelor prin care a trecut umanitatea în complexitatea evoluției ei. Pe

de altă parte, şirul modificărilor impuse de acumularea de noi experienţe va conduce la noi schimbări ale conţinutului hărţii politice a lumii, ceea ce împinge cercetătorul, dincolo de înţelegerea trecutului şi analiza prezentului, la o încercare de cercetare în perspectiva viitorului.

5.2.1. **Harta politică a lumii în perioada antică**

Perioada istorică cunoscută astăzi sub denumirea de Antichitate reprezintă momentul apariţiei primelor forme de organizare politico-teritorială caracteristice hărţii politice a lumii (figura 5).

Primele civilizaţii umane creatoare de entităţi politico-teritoriale s-au dezvoltat pe o arie relativ largă, pornind din nord-estul Africii până în Extremul Orient asiatic, polarizate de văile marilor fluvii şi de gurile lor de vărsare (Nil, Tigru, Eufrat, Indus, Gange, Huang He), ce ofereau condiţii favorabile pentru agricultură, transport şi comerţ.

Primele formaţiuni teritoriale organizate politic (*oraşele state* – Ur, Uruk, Kiş, Eridu, Lagaş, Nipur – transformate ulterior în *regate*) au apărut la sfârşitul mileniului IV î.Hr., în sudul Mesopotamiei (aproximativ teritoriul actualului Irak), pe văile fluviilor Eufrat şi Tigru, în cadrul **civilizaţiei sumeriene** (3200-2800 î.Hr.), continuând apoi, cu mici variaţii spaţiale, în cadrul civilizaţiilor **akkadiană** (2350-2100 î.Hr.)**, asiriană** (1800-612 î.Hr.), **babiloniană** (1728-539 î.Hr.) ş.a.

Tot la sfârşitul mileniului IV î.Hr., ceva mai la vest, în lungul fertilei văi a Nilului, sunt puse bazele a două regate: Egiptul de Sus – pe cursul mijlociu al Nilului şi Egiptul de Jos – în delta fluviului, care, în jurul anului 3200, vor fi unificate sub conducerea faraonului Menes. Noul *imperiu* creat se caracterizează printr-o centralizare politică, administrativă şi religioasă, ce îi vor asigura o lungă prezenţă (până în anul 525 î.Hr., când va fi transformat, prin cucerire, în *satrapie* persană) şi înfloritoare dezvoltare. O altă caracteristică interesantă a **Imperiului Egiptean** este prezenţa, pentru prima dată în istorie, a regionalizării administrative a teritoriului (circa 40 regiuni administrative – *nome*).

Mult mai spre Est, dar tot pe văile unor mari fluvii (Indus, Gange, Huang He – Fluviul Galben), la jumătatea mileniului II î.Hr., două dintre cele mai spectaculoase civilizaţii ale antichităţii – **indiană şi chineză** – pun bazele unor importante structuri imperiale. Fiind relativ izolate de zona nord-africană şi mesopotamiană, aceste două state s-au dezvoltat autonom, ajungând în perioada lor de maximă înflorire la o mare extensiune teritorială şi la un nivel general de dezvoltare ce le-a asigurat o lungă existenţă.

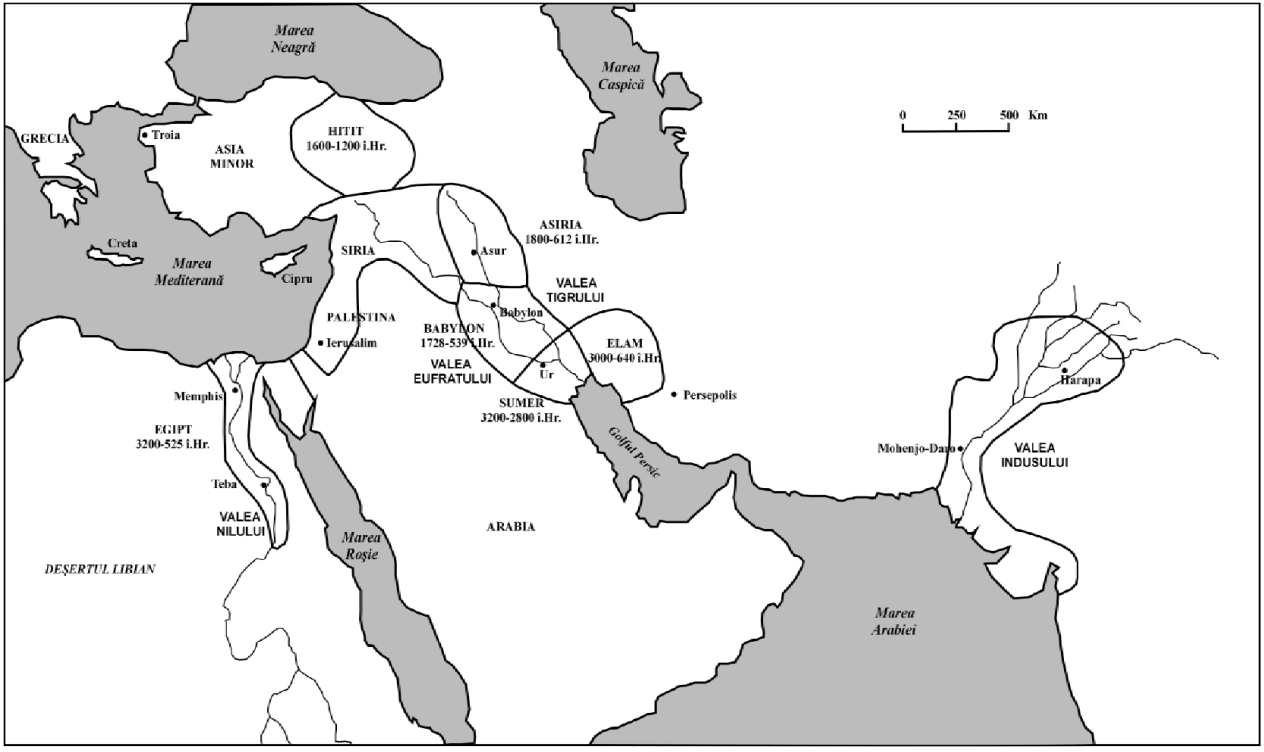

Fig.5. **Civilizațiile Antichității**
(Prelucrare după M.I.Glassner, 1996, p.55)

În Asia de Sud se remarcă statul indian, dezvoltat încă de la jumătatea mileniului III î.Hr., în cadrul civilizației Indus. Apogeul organizării politice şi al civilizației indiene antice se realizează prin constituirea a două mari imperii – Maurya, în sec. IV-III î.Hr., o dată cu care are loc răspândirea budismului, şi Gupta, în sec. IV-V d.Hr., în care se remarcă generalizarea brahmanismului.

În Asia de Est se afirmă, cu străvechi origini, statul chinez, adăpostind din mileniul III î.Hr. una dintre cele mai strălucite civilizații antice, comparabilă cu civilizațiile greacă şi romană. În secolul III î.Hr. are loc procesul de unificare a unui imens teritoriu în jurul statului Ch`in, tot atunci având loc şi cristalizarea limbii chineze. Unificarea politico-teritorială şi lingvistică a facilitat constituirea, continuitatea şi consolidarea națiunii chineze, care a stat la baza formării unuia dintre cele mai vechi state naționale unitare, cu o vechime de peste 2000 de ani, trăsătura predominantă fiind, întotdeauna, elementul de unitate.

Pe teritoriul actualului Iran se constituie, începând cu sfârşitul mileniului III î.Hr., unul dintre cele mai mari imperii ale Antichității, **Imperiul Persan**. Cea mai mare întindere a cunoscut-o Imperiul Persan în timpul regelui Darius I (521-486 î.Hr.), când se întindea din Egipt până la valea Indusului. Acest imens teritoriu a putut fi stăpânit doar datorită unei complexe organizări administrative şi celui mai complex sistem de comunicații pe care l-a cunoscut Antichitatea. Astfel, imperiul era împărțit în 26 de provincii (*satrapii*) conduse de către un guvernator, numit *satrap* („îngrijitorul țării”), ce răspundea direct în fața regelui. Întreg teritoriul imperiului, pe axele principale şi între provincii, era servit de drumuri pietruite, pe care la o distanță de cca 25 km se aflau hanuri şi stații de poştă, cu cai permanent la dispoziția funcționarilor regali şi guvernamentali.

În cadrul Antichității, perioada şi spațiul Orientului oferă pentru formațiunile statale sumeriene, akkadiene, asiriene, babiloniene, egiptene, indiene, chineze şi persane, o serie de trăsături structurale comune, ceea ce permite identificarea unui tip specific, ca formă istorică de stat.

O primă trăsătură comună este aceea a legitimării teocratice a puterii politice. În cazul complexului spațio-temporal mesopotamian (statele sumerian, akkadian, asirian, babilonian), regele era socotit fratele sau egalul zeilor pe Pământ. La egipteni, faraonul era Fiul Soarelui, el însuşi zeificat, iar în China, împăratul era socotit Fiul Cerului.

Regimul juridic al proprietății se prezintă ca o altă trăsătură comună. Astfel, întregul teritoriu aparținea împăratului sau regelui, care dăruia templelor şi membrilor Curții regale suprafețe întinse de pământ, iar țăranilor loturi colective în folosință pe un an calendaristic, percepând tribut în natură.

O altă caracteristică rezistă în „impermeabilitatea” şi circulaţia închisă a elitelor politice. Funcţionarii superiori ai statului se recrutau din rândul aristocraţiei. După o educaţie care dura 7-12 ani, în urma unor examene riguroase, aceştia erau promovaţi în aparatul central al statului.

Pentru **continentul american**, specifice perioadei antice sunt civilizaţiile precolumbiene. Dintre acestea, trei se remarcă în mod deosebit: civilizaţiile aztecă, incaşă şi mayaşă, atât prin nivelul cultural ridicat, cât şi prin rolul economic şi politic jucat în regiune. Pe teritoriul actualului Mexic, începând cu sfârşitul mileniului II î.Hr., se succed o serie de state cu un puternic caracter centralizat şi unitar, întemeiate de civilizaţii care au precedat-o pe cea aztecă: olmecă, xilanca, zapotecă, toltecă. Ultima constituită în acest spaţiu, cea aztecă, este şi cea mai puternică.

Un moment important în evoluţia umanităţii a fost impus de **civilizaţia greacă**. Prin contribuţiile aduse la dezvoltarea ştiinţei, culturii, comerţului, politicii, fenomenului urban etc., ea a reprezentat în bazinul mediteranean matricea pe care au apărut şi s-au dezvoltat atât civilizaţia romană, cât şi numeroase alte civilizaţii europene. Maxima înflorire şi expansiune teritorială a acestei civilizaţii se realizează la începutul mileniului I î.Hr, fiind exprimată prin colonizările civilizatoare ale unui imens spaţiu geografic (ţărmurile Mării Negre, Asiei Mici, Italiei sudice, sudul Franţei de astăzi, insula Sicilia şi nordul Africii). Civilizaţia greacă aduce în prim-planul structurilor politico-teritoriale, oraşul-stat (*polis*-ul), prin care se înţelege o formă de guvernare colectivă asupra unei unităţi teritoriale care cuprindea alături, de oraşul propriu-zis, şi pământurile şi satele din jur. Se deosebeşte astfel, într-o anumită măsură, de majoritatea oraşelor-state, anterioare, din Orient. *Polis*-ul implică, de asemenea, o „comunitate” cetăţenească ce se baza pe o unitate de origine, de interese, de tradiţii, de credinţe religioase. În întreaga lume greacă, la mijlocul mileniului I î.Hr., erau peste 200 de asemenea mici state – comunităţi autonome, suverane şi independente.

În a doua jumătate a mileniului I î.Hr., starea generală a societăţii greceşti se agravează în urma unui lung război (Războiul peloponeziac), care are ca principală consecinţă fărâmiţarea Greciei într-o mulţime de state rivale. Decăderea economiei şi luptele politice au creat premisele cuceririi lor de către puternicul rege macedonean Filip al II-lea. Macedonia şi-a întins astfel hegemonia asupra întregii Grecii. După moartea lui Filip, conducerea Regatului Macedonean este preluată de fiul acestuia, Alexandru. Pentru o scurtă perioadă (336-323 î.Hr.), Alexandru cel Mare, cucerind Imperiul Persan, Fenicia, Palestina, Egiptul şi alte teritorii asiatice, creează imensul (cuprindea teritorii aparţinând continentelor Asia, Africa şi Europa) **Imperiu Macedonean**.

Tot în „creuzetul” spațiului mediteranean, pe teritoriul actualei Italii, prin amestecul populațiilor indo-europene (sosite aici în timpul mileniului al II-lea î.Hr.) cu populațiile autohtone se formează popoarele italice. Dintre acestea, latinii (locuitorii regiunii Latium), în urma cuceririlor, ajung să domine întreaga peninsulă şi, mai apoi, cea mai mare parte a lumii antice cunoscute.

Imperiul Roman (cu apogeul în secolele I, II d.Hr.) era întins din Asia de Sud (India) până în nordul Africii, din Vestul Europei până la Marea Neagră, fiind centrat pe bazinul Mării Mediterane. Acest imperiu va determina formarea unei civilizații sclavagiste, avansate

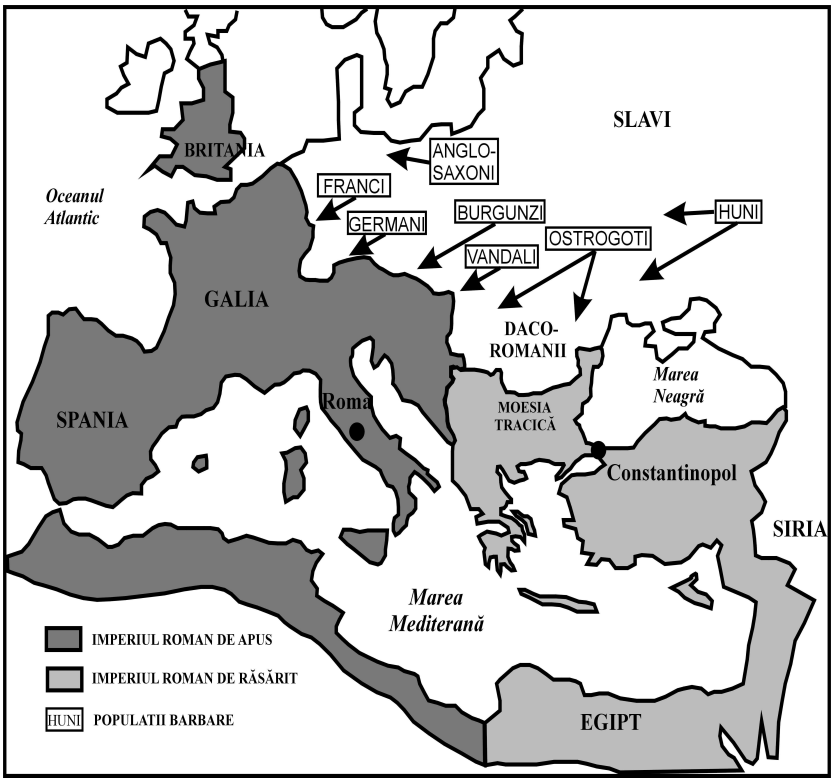

Fig.6. **Presiunea popoarelor migratoare asupra Imperiului Roman**

pentru acea perioadă, determinând geneza a numeroase popoare care formează în prezent „lumea romanică” europeană, între vestul extrem

(Spania, Portugalia) până în Est (România sau „romanitatea orientală”). După o perioadă de apogeu, Imperiul Roman se confruntă cu numeroase probleme care-i amenință supraviețuirea. Granițele sale sunt în pericol, iar în interior problemele economice şi revoltele legiunilor slăbesc puterea statului. În anul 395, imperiul nu-şi mai poate menține unitatea politică şi este împărțit în Imperiul Roman de Apus (cu capitala la Roma) şi Imperiul Roman de Răsărit (cu capitala la Constantinopole). Urmează o scurtă perioadă de prosperitate, întreruptă în 476, când presiunile exercitate de germani, anglo-saxoni şi franci duc la prăbuşirea Imperiului Roman de Apus (figura 6).

În cadrul civilizațiilor greacă şi romană ale Antichității, formațiunile statale se identifică prin trăsături structurale comune, după cea a Orientului Antic, ca o a doua mare formă istorică de stat.

5.2.2. **Harta politică a lumii în perioada medievală**

O dată cu dispariția Imperiului din Occident se sfârşeşte epoca veche (Antichitatea) şi începe o nouă epocă, cunoscută în istorie sub denumirea de Evul Mediu (din secolul al V-lea până în secolul al XVII-lea). Termenul provine din limba latină – *medium aevum*.

După dispariția Imperiului Roman de Apus, în Europa de Vest „pacea romană” este înlocuită cu permanente atacuri şi războaie, care vor conduce la decăderea civilizației.

În secolele V-XI, asistăm la pătrunderea în Europa romanică a numeroase **popoare migratoare** (vizigoții, ostrogoții, vandalii, burgunzii, longobarzii etc.) şi la constituirea regatelor barbare (regatul vizigot în Spania – 507-711; regatul ostrogot în Italia – 493-554; regatul longobarzilor în Italia – 568-774: regatul franc în Franța – 558-843). Regatele barbare nu rezistă mult timp (cu excepția celui franc, transformat de Carol cel Mare – 768-814 – în imperiu). Ele sunt prea puțin organizate şi nu pot face față noilor cuceritori, bizantinii şi arabii. Începând cu secolul al IX-lea, un nou val de populații migratoare (ungurii – sec. IX, pecenegii – sec. X, cumanii – sec. XI, tătarii – sec. XIII) vor pătrunde în Europa, până în Peninsula Scandinavă.

Una dintre contribuțiile majore ale migrațiilor de populație o reprezintă formarea de noi popoare în spațiul continentului european. Astfel, migrația populațiilor germanice (goții, francii, vandalii, anglo-saxonii, normanzii) a stat la baza formării *poporului german*, iar în regiunile puternic romanizate, prin asimilarea acestora, ele au contribuit la formarea unor noi popoare: *italienii*, *francezii*, *spaniolii*, *portughezii*.

Acestea sunt popoare romanice. În alte regiuni, unde romanizarea era mai slabă, localnicii au fost asimilați de noii veniți (Anglia). În Europa răsăriteană, slavii au stat la baza formării popoarelor rus, ceh, slovac, polonez, sârb, bulgar. În nordul Dunării, *românii*, mai numeroşi şi mai avansați din punct de vedere social-economic, i-au asimilat pe slavii care s-au aşezat aici.

Începând cu secolul al VI-lea, un nou imperiu se afirmă pe harta politică a lumii – **Imperiul Bizantin**. Moştenirea Imperiului Roman de Răsărit, la care se adaugă numeroasele reforme economice, administrative, militare, realizate în primul rând de împăratul Iustinian (527-565), vor crea premisele constituirii Imperiului Bizantin, important centru politic, economic şi cultural, prin care se va menține romanitatea în răsăritul Europei. Plecând de la civilizația greacă şi romană, prin intermediul civilizației bizantine s-a transmis noilor popoare,formate în Apusul şi Răsăritul Europei, cultura Antichității, care va sta la baza lumii moderne.

La începutul secolului al VII-lea, slavii au pătruns masiv în Peninsula Balcanică, fapt ce a dus la izolarea Imperiului Roman de Răsărit de romanitatea apuseană. În acelaşi timp, Imperiul a pierdut o serie din teritoriile sale în Europa (Regiunile dintre Dunăre şi Marea Egee, din Italia şi Spania), în Asia şi Africa. În aceste condiții, elementul grecesc a căpătat preponderență, limba greacă, vorbită de majoritatea populației, a devenit limba oficială în stat; capitala a început să se numească Bizanț (numele vechii colonii grecești), iar *imperiul* s-a numit *bizantin*.

Până în 1453 („*Căderea Constantinopolului*"), când turcii pun stăpânire pe oraş şi îl transformă în capitala Imperiului Otoman, Imperiul Bizantin parcurge o serie de etape în care alternează înflorirea cu declinul.

Lumea arabă începe să fie cunoscută după secolul al VIII-lea, când ea se „revarsă" peste Asia de Sud-Vest şi Africa de Nord până în Peninsula Iberică (în sudul Spaniei). Expansiunea arabă determină formarea a numeroase state arabe situate în Asia Centrală, Asia de Sud-Vest şi în Africa de Nord (arabo-berberă).

La începutul Evului Mediu, arabii trăiau împărțiți în numeroase triburi nomade, conduse de *şeici* şi *emiri*. Un rol determinant în unificarea triburilor arabe l-a jucat *islamismul* (*islam*-supunere), credința într-o singură divinitate (Allah), înlăturând credințele în vechii zei, care mențineau triburile arabe dezbinate. După moartea profetului Mahomed – în arabă înseamnă *cel lăudat* (570-632), fondatorul religiei islamice şi al statului unificat arab, conducerea a fost preluată de *califi* (discipoli şi locțiitori ai profetului), care prin ocuparea Siriei, Mesopotamiei, Egiptului şi Persiei au constituit *Marele califat arab*. După primii califi, tronul este

preluat de *dinastia Omeiazilor* (661-750), în timpul căreia califatul arab a cunoscut o maximă dezvoltare.

Tot din „creuzetul" Asiei porneşte şi expansiunea turcilor **otomani** care, începând din secolul al XIII-lea, intră în contact cu Europa de Est şi Centrală, influenţând puternic dezvoltarea economică, politică şi culturală a popoarelor din Peninsula Balcanică. Dezintegrarea acestui imperiu va avea loc în secolul al XIX-lea.

În **Europa de Vest**, în secolele V-X, se pun bazele teritoriale ale Franţei, Germaniei, Italiei (prin destrămarea Imperiului Carolingian – Tratatul de la Verdun, 843) şi Angliei (prin unirea în secolul X a tuturor statelor anglo-saxone într-un regat), pentru ca mai târziu, în secolele XII şi XIII, să se formeze primele state centralizate din Europa (Franţa şi Anglia).

Crearea statului centralizat a îmbrăcat forma clasică în **Franţa**, unde regii capeţieni (ce au urmat dinastiei carolingiene), întărindu-şi treptat autoritatea, cuceresc şi unifică provinciile vecine. Stabilirea legăturilor economice între diferitele regiuni ale Franţei, care a dus la crearea unei *pieţe interne*, lichidarea anarhiei feudale prin impunerea unei centralizări politice, impunerea monarhiei ereditare, anexarea de noi teritorii (Normandia, Burgundia) au creat condiţiile formării unui puternic stat în Europa.

De asemenea, şi în **Europa Centrală, de Est şi Sud-est**, în secolele VII-XIV se pun bazele a numeroase state independente (Cehia, Polonia, Rusia, Bulgaria, Serbia, Ungaria).

Primele **formaţiuni statale româneşti** sunt menţionate de diverse surse istorice încă de la sfârşitul secolului al IX-lea. Pentru Transilvania, cronicarul anonim al regelui Bela aminteşte prezenţa unor mici state, formate din mai multe obşti săteşti, pe care le numeşte voievodate (voievodatele lui Glad, Menumorut, Gelu). Supuse permanentei presiuni maghiare, după numeroase lupte, aceste mici formaţiuni statale sunt cucerite (cucerirea Transilvaniei este terminată la sfârşitul secolului al XII-lea). În cadrul Regatului maghiar, Transilvania (în ungureşte Erdely) îşi păstrează „autonomia" sub conducerea unui voievod numit de regele Ungariei. Deşi voievodatul este organizat în comitate, în regiunile de margine sunt amintite şi *ţările* (Ţara Făgăraşului, Ţara Haţegului, Ţara Bârsei, Ţara Maramureşului).

În afara arcului carpatic, sursele istorice menţionează, pentru aceeaşi perioadă, existenţa unor formaţiuni politice româneşti în Dobrogea (stătuleţe conduse de *jupanii* Dimitrie şi Gheorghe), în Oltenia şi în Muntenia (cnezatele lui Ioan şi Farcaş şi voievodatele lui Litovoi şi Seneslau). Mai târziu, în cursul secolului al XIV-lea, Ţara Românească şi Moldova se constituie ca state independente (figura 7).

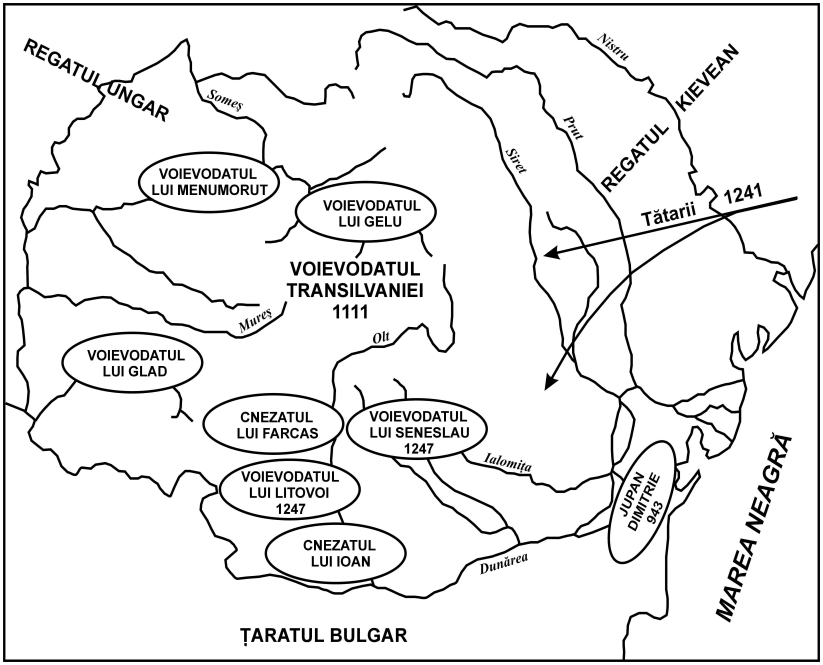

Fig.7. **Formațiuni statale românești**

În ultima parte a Evului Mediu (secolul XV– prima jumătate a secolului XVII), umanitatea cunoaşte importante transformări economice, sociale, politice şi culturale, care vor conduce la deschiderea unor noi perspective de evoluție a hărții politice. Două aspecte reţin în mod deosebit atenția pentru această perioadă. În primul rând, **organizarea de expediții** care au dus la descoperirea unor teritorii până atunci necunoscute şi, în al doilea rând, **crearea marilor imperii coloniale**. Ambele evenimente marchează un important moment de cotitură în cadrul istoriei universale, deschizând drumul spre globalizarea acesteia.

Primele țări care organizează explorări geografice sunt Portugalia, Spania, Franța, Anglia şi Olanda, care, geografic şi structural, se potrivesc cel mai bine acestui rol.

În 1488, Bartolomeu Diaz a depăşit Capul Bunei Speranțe, în 1492 Cristofor Columb ajunge în Insulele Antile, în 1497, Vasco Da Gama a ajuns în Indii ocolind Africa, între 1519 şi 1522, Fernando Magellan efectuează prima călătorie în jurul lumii. După 1600, olandezii

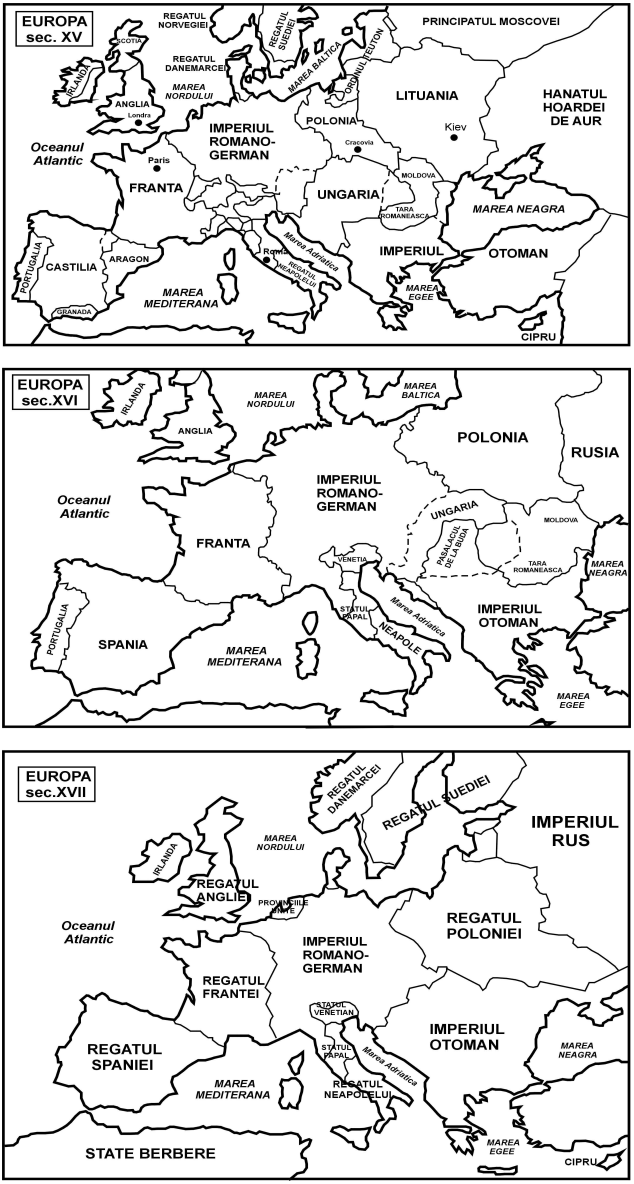

Fig. 8. **Harta politică a Europei, în secolele XV-XVII**

şi-au concentrat atenţia asupra sudului Pacificului, ajungând să descopere Australia.

În felul acesta, în aproximativ două secole, orizontul geografic al europenilor a reuşit să se extindă pe întregul glob, necunoscut rămânând doar continentul antarctic.

Prin descoperirea şi colonizarea acestor noi teritorii se pun bazele viitoarelor imperii coloniale, care vor influenţa redesenarea continuă a hărţii politice a lumii în următoarele două secole.

La sfârşitul perioadei medievale (1648 – Pacea de la Westfalia), harta politică a lumii se prezenta astfel: în Europa erau deja constituite şi organizate ca unităţi politico-teritoriale circa 30 entităţi statale, dintre care se remarcă o serie de state şi imperii mai întinse (Imperiul Romano-German, Regatul Franţei, Regatul Angliei, Regatul Spaniei, Imperiul Otoman – partea europeană), restul continentului fiind fragmentat în numeroase mici regate, principate şi republici (figura 8); spaţiul Asiei era dominat de Imperiul Otoman, Imperiul Chinez (cu statele vasale: Coreea, Manciuria, Tibet, Anam), Imperiul Marilor Moguli, o serie de mici state indiene şi Japonia; în Africa se remarcă o serie de formaţiuni statale (Ghana, Mali, Sonrhai, Congo, Baluba, Monomotapa, Bakuba, Bornu); în America nu se cunoaşte, pentru această perioadă, nicio formaţiune statală independentă, fostele state *precolumbiene* (aztec, mayaş, incaş) fiind integrate în imperiul colonial spaniol (Giurcăneanu C., 1983).

Dacă Harta politică a sfârşitului perioadei medii ne indică un număr relativ precis de formaţiuni statale, în ceea ce priveşte delimitarea lor spaţială nu avem decât o imagine aproximativă. Ideea de frontieră, în accepţiunea actuală a termenului, începe să existe abia în secolul al XVII-lea ca urmare a Tratatului Westphalic din 1648. Conceptul de frontieră, ce avea să constituie mai târziu însăşi substanţa statului modern, creând premisele naţionalismului şi ale formării statelor naţionale, rămâne încă ignorat în această perioadă.

5.2.3. **Harta politică a lumii în perioada modernă**

Perioada modernă (1648-1918), caracterizată prin numeroase modificări de ordin politic, economic, social şi cultural, determină numeroase schimbări structurale şi de fond ale hărţii politice a lumii.

Principalele procese care influenţează harta politică a lumii în această perioadă sunt: revoluţiile politice moderne (engleză, americană, franceză etc.), revoluţia industrială, apogeul imperiilor coloniale, apariţia statelor naţionale. Sub aspect geopolitic, fără a prejudicia rolul primelor două

procese ce se regăsesc ca factori generatori determinanți ai numeroaselor transformări specifice perioadei moderne, o atenție deosebită trebuie acordată dezvoltării sistemului colonial şi apariției statelor naționale, acestea indicând efectiv transformările structurale ale Hărții politice.

Perioada de început a epocii moderne este marcată de numeroase tensiuni şi transformări social-politice, care vor avea ca expresie imediată ***revoluțiile politice***.

Revoluțiile politice se caracterizează prin înlăturarea absolutismului monarhic şi constituirea unor noi forme de stat, întemeiate pe legea naturală şi pe rațiunea laică de a asigura libertatea personală şi egalitatea politică. Ele înlocuiesc statul feudal cu un stat modern şi declanşează apariția conştiinței naționale.

Ca proces istoric, revoluția a cuprins mai întâi Europa, iar o dată cu „globalizarea" dominației europene, prin expansiunea dincolo de Ocean, ea a cuprins şi continentul american, fiind orientată chiar împotriva Europei. O primă revoluție are loc în *Anglia* între 1640 şi 1660, considerată revoluția originară a Europei.

Tot ca o revoluție poate fi considerat şi, cel puțin potrivit modului în care s-a autoperceput, Războiul american de independență (1775-1783), care va conduce la fondarea Statelor Unite ale Americii (1787).

Asemănătoare „revoluției americane" sunt şi mişcările pentru independență națională din America Latină, declanşate cu o generație mai târziu (1808-1824).

Între 1789 şi 1792, în Franța, ca şi în Anglia, are loc o luptă a „cetățenilor" contra propriului lor stat, izbucnită pe fondul unei puternice crize politice (centralizare monarhică exagerată) şi economice (impozitele prea mari), ambele grefate pe o criză socială puternică. Revoluția franceză s-a desfăşurat în trei etape consecutive, în urma cărora monarhia a fost înlăturată, fiind înlocuită cu republica (1792), care a durat până în 1804.

Procesul revoluționar, început în Anglia secolului al XVIII-lea, va continua pe parcursul secolelor al XIX-lea şi al XX-lea, îmbrăcând diverse forme. Avântul nestăvilit al acestui proces va continua în Spania, Italia, Franța; de asemenea, menționăm lupta de eliberare a sârbilor şi grecilor din Balcani, revoluțiile din Țara Românească (1821/1848), mişcarea decembriştilor din Rusia sau luptele de eliberare ale polonezilor.

În acest mod, istoria modernă va fi marcată de numeroase revoluții, care vor cuprinde la început doar Europa şi America, serie care va fi întreruptă adeseori de procese având un caracter contrarevoluționar, restaurator şi reacționar, şi vor continua în spațiul altor continente în perioada contemporană.

Urmând revoluțiilor social-politice, perioada modernă consemnează şi o ***revoluție industrială***. Deseori se face o gravă confuzie în precizarea raporturilor temporale şi cauzale între cele două tipuri de revoluție. Revoluțiile politice (burgheze) nu trebuie legate din punct de vedere economic, de o manieră simplistă, de începuturile industrializării, ci de stadiul preliminar al acesteia, acumularea primitivă de capital. Aceasta va genera în mod evident numeroase tensiuni economice şi sociale, care se vor transforma în ceea ce se numeşte revoluție politică, pregătind cel mai adesea calea industrializării. Dezvoltarea Angliei capătă, în acest sens, valoare de model, ea fiind, începând din secolul al XVII-lea, patria-mamă a revoluției industriale.

Revoluția industrială înlocuieşte metodele de producție utilizate până atunci (meşteşugurile şi manufacturile), impunând producția de masă prin utilizarea maşinilor.

Mecanizarea va cuprinde în primul val ramura textilelor, fierului şi cărbunelui, ele reprezentând sectoarele-cheie ale creşterii economice, ulterior cuprinzând şi celelalte ramuri industriale.

Pornind din Anglia, principiile industrialismului vor cuprinde la început marile regiuni carbonifere – Belgia, Olanda, nordul Franței, bazinele Ruhr/Saar (Germania), Boemia (Cehia), Silezia superioară (Polonia), bazinele Donului şi Uralului (Rusia).

Rapida şi puternica industrializare, corelată cu numeroase reforme politice şi socio-culturale, va conduce „vechiul continent" către o epocă de modernizare şi progres. Trecerea la producția industrială în Europa de vest (aprox. 1760), necesitatea aprovizionării cu materii prime, apariția pieților comerciale şi mondializarea comerțului, creşterea necesarului de forță de muncă vor conduce la dezvoltarea şi modernizarea întregii lumi.

Diferențele de potențial dintre state se vor accentua în această perioadă, ascensiunea Angliei la poziția de dominare a lumii va căpăta un fundament material prin avansul ei de peste un secol în procesul industrializării. Din motive diferite (în primul rând, politice), Rusia şi Franța vor rămâne în urmă. Vidul de putere reprezentat de secole de Germania va primi în urma industrializării un puternic impuls către unificarea politică, aceasta fiind precedată de constituirea unei piețe interne comune (Uniunea vamală germană, 1834). După fondarea Imperiului (1871), Germania va cunoaşte un avânt uriaş, ea devenind o mare putere politică şi economică, fenomen cu urmări importante pe plan european şi mondial. Tot acum, SUA şi Japonia, puteri regionale, plasate în extremitățile *noului sistem mondial*, care se va extinde treptat, îşi vor începe ascensiunea către statutul de Mari Puteri, pornind de la procesul industrializării.

Industrializarea va da expansiunii europene în lume un nou avânt, transformând-o treptat în dominație colonială și imperialism. Ambele forme de dominație vor provoca însă, tocmai pe baza introducerii industrializării și în colonii, nașterea și victoria unui naționalism anticolonial după 1945. De asemenea, efectele pe termen lung ale industrializării, în plan social și politic, vor accelera escaladarea naționalismului în rândul popoarelor europene lipsite de statalitate, mai precis în rândul celor cuprinse până atunci în mari structuri de putere dinastice, care vor dispărea și vor lăsa loc formării noilor state naționale.

Un alt proces specific perioadei moderne, cu reverberații continue în planul structurării Hărții politice, îl reprezintă lupta pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii în contextul apogeului ***sistemului colonial***.

Politica de expansiune și colonizare începută de Portugalia și Spania în secolul al XV-lea și continuată de Olanda, Franța și Anglia în secolele XVI-XVII, cărora li se alătură Belgia, Italia, Germania, Japonia și SUA la începutul secolului XIX, reprezintă elementul-cheie în organizarea unui nou sistem de raporturi între state. Dacă până atunci istoria consemnase evoluții regionale ale raporturilor dintre state, o dată cu formarea sistemului colonial putem vorbi despre o mondializare și o diversificare a acestora.

Marile conflicte pe care le va genera rivalitatea dintre marile puteri vor căpăta și ele un caracter mondial. O primă astfel de înfruntare are loc, la sfârșitul secolului al XV-lea, între Portugalia și Spania. Numeroasele divergențe apărute între cele două puteri maritime ale vremii vor conduce la prima împărțire politico-economică a lumii. Papa Alexandru al VI-lea (Rodrigo Borgia), solicitat să medieze această dispută, elaborează în 1493 o bulă papală (*Inter caetera*) prin care o linie de demarcație meridiană trasată prin mijlocul Oceanului Atlantic, la 480 km (320 mile maritime) vest de insulele Capul Verde, împarte lumea între Spania și Portugalia. Astfel, Spaniei îi revine posesiunea asupra oricăror teritorii încă nerevendicate de la vest de această linie, iar Portugaliei, teritoriile jumătății estice. Nemulțumirile portugheze legate de acest acord se vor materializa în 1494 prin retrasarea liniei de demarcație, de această dată la 1770 km (1184 mile maritime) vest de insulele Capul Verde, în cadrul tratatului de la Tordesillas (Spania) încheiat direct între Portugalia și Spania.

Intrarea pe noua scenă globală a Olandei, Franței și Angliei determină reconfigurarea sistemului colonial, multiplicarea ariilor de influență politico-economică și o acutizare a relațiilor între puteri. Olanda își va crea imperiul colonial în detrimentul Portugaliei, Franța în detrimentul Spaniei, Anglia în detrimentul Franței.

Imperiul colonial portughez îşi va avea baza în Oceanul Indian, punctele forte fiind considerate coastele Africii. Portugalia îşi constituie imperiul colonial prin cuceriri succesive, începute cu Insulele Canare (1341), Ceuta (1415), Madeira (1419), Azore (1427), Insulele Capului Verde (1460), Guineea (1460), Angola (1491), Brazilia (1500), Mozambic (1505) şi continuate spre Oceanul Indian cu insula Socotora (1506), Goa (1510), Peninsula Malacca (1511), Ambon (1512), Aden (1513), Hormuz (1515), insula Timor (1586). Ca o caracteristică a sa, Imperiul colonial portughez era format îndeosebi din insule şi zone de coastă. Cea mai importantă colonie portugheză a fost Brazilia, cu o suprafaţă de 8,5 milioane km^2. Prin tratatele portughezo-hispanice de la Madrid (1750) şi Santo Ildefosó (1777) s-au fixat graniţele vestice ale Braziliei, ridicată în 1640 la rangul de viceregat. Instituirea unui sistem special de relaţii cu Spania, sub a cărei dominaţie intră împreună cu toate posesiunile (1580-1640), va aduce Portugaliei începutul decăderii ca putere colonială. Războiul de independenţă olandez contra Spaniei (1581) se materializează prin agresiunea olandezilor împotriva coloniilor portugheze. Astfel, la începutul secolului XVII, asistăm la prăbuşirea coloniilor portugheze din Oceanul Indian sub atacurile olandezilor, persanilor şi arabilor.

Imperiul colonial spaniol va avea punctul de plecare şi nucleul în Insulele Canare, Santo Domingo (1493) şi Cuba (1511). Principala sa zonă de dominaţie a fost America Latină, la care Mexicul şi Peru vor fi ataşate după cucerirea Imperiului aztec de către Cortez (1519-1521) şi a celui incaş de către Pizarro (1531-1533), devenind centre de greutate ale dominaţiei coloniale spaniole pe continent. Filipinele vor intra şi ele în posesiune spaniolă în 1529. Mult mai târziu, li se alătură Sahara spaniolă (1884) şi Marocul spaniol (1912).

Teritoriile cucerite de spanioli erau dependente direct de Coroană şi erau administrate de organe centrale (cu reşedinţa în metropolă) şi de organe locale.

Imperiul colonial spaniol s-a năruit sub loviturile mişcărilor de eliberare de la începutul secolului XIX. Între 1810 şi 1826 coloniile spaniole din America Latină îşi dobândesc independenţa. Spania pierde apoi, în 1898, Cuba, Porto Rico, Guam şi Filipine în favoarea SUA, iar în 1899 vinde Germaniei Insulele Caroline şi Mariane din Oceanul Pacific.

Imperiul colonial olandez. În secolul XVII, Olanda devine prima putere comercială a Europei şi pune bazele unui vast imperiu colonial în America de Nord şi de Sud, în Africa de vest şi de sud şi Asia sudică. În Marea Caraibilor a colonizat Antilele Olandeze – (1634), pentru ca în 1642 să se instaleze pe coasta estică a Americii de Nord, unde întemeiază Noul

Amsterdam (New York-ul de azi). În 1667 ia în stăpânire Guyana (Surinam) şi un mic teritoriu pe coastele Braziliei de nord-est, la Pernambuco.

În Africa, olandezii îşi fixează câteva puncte-colonii pe ţărmurile Senegalului şi Coastei de Aur (Ghana), iar în 1642 întemeiază în Africa de Sud oraşul Kaapstad (Cape Town), ca punct de sprijin în drumul spre Indii.

În Asia, îşi stabilesc colonii în Ceylon, Malacca, în arhipelagul indonezian şi în insula Formosa.

În secolul XVIII, în urma mai multor războaie cu Anglia (pentru hegemonia maritimă) şi cu Franţa, Olanda pierde poziţia de mare putere maritimă şi comercială, fiind cucerită în 1794 de Franţa şi transformată în Republica Batavă (1795-1806). În 1815 îşi dobândeşte independenţa şi formează împreună cu Belgia şi Luxemburg, Regatul Ţărilor de Jos Unite. Dintre coloniile olandeze ocupate de Marea Britanie şi Franţa (1795-1814), numai o parte sunt retrocedate Olandei, la Congresul de la Viena (Antilele Olandeze, Surinamul, Indiile Olandeze – Indonezia de azi).

Imperiul colonial francez, cu o suprafaţă de 11 milioane km^2 şi o populaţie de 63 milioane locuitori, ocupa locul al doilea în ierarhia imperiilor coloniale (la începutul secolului XX), după Marea Britanie. La începutul secolului XVII, Franţa cucereşte câteva insule de mici dimensiuni din Marea Caraibilor, urmând apoi să ia în posesie Cayenne (1604), Canada (1608) – pierdută în favoarea Angliei în 1759, insulele Martinica şi Guadelupa (1635), Lousiana (1673) – vândută SUA în 1803 şi Saint Domingue (Haiti) în 1697 – cea mai importantă colonie franceză din centrul Caraibelor (Haiti devine independentă în 1804). La începutul secolului XIX, în a doua perioadă colonială, baza imperiului francez este Africa. Aici Franţa cucereşte Congo de Mijloc (1880), Algeria (1830-1844) – anexată în 1848, Gabon (1878), Tunisia (1881), Africa Occidentală Franceză (1881-1900)[46], Maroc (1906-1911), Madagascar (colonie din 1896) de care erau ataşate dependenţele Mayotte (din Arhipelagul Comore – din 1886) şi Insulele Saint-Paul şi Amsterdam, apoi Insula Réunion (colonie din 1638) . După primul război mondial, obţine prin mandat: Siria, Liban, părţi din Togo şi din Camerun.

O a doua regiune colonială a Franţei se găsea în Asia de sud-est, unde ea avea în posesiune Indochina Franceză[47] (Uniunea Indochineză) şi 5 mici teritorii enclavate în India de Sud. În Oceanul Pacific, stăpânea Insula Noua

[46] Denumire sub care sunt cunoscute cele 7 colonii franceze din Africa Occidentală: Senegal, Mauritania, Guineea Franceză, Coasta de Fildeş, Dahomey (azi Benin), Sudanul Francez (azi Mali) şi Niger.

[47] În componenţa acesteia intrau 5 teritorii: Cochinchina (colonie din 1857), Anamul (imperiu protejat) şi Tokinul (protectorat), ambele din 1884, Cambodgia (regat protejat din 1863) şi Laosul (protectorat din 1899).

Caledonie (colonie din 1853), Arhipelagul Noile Hebride (împreună cu Anglia), iar în Oceania, insulele Wallis şi Toubouai, alături de Polinezia Franceză (cu reşedinţa la Papeete în Insula Tahiti).

În America, Franţa stăpânea micile insule Saint Pierre şi Miquelon, alături de Antilele Franceze şi Guyana.

Imperiul colonial britanic se întindea în secolul al XIX-lea pe o suprafaţă de 35 mil. km^2, grupa 530 mil. locuitori, fiind format din teritorii răspândite pe întreaga întindere a globului.

Expansiunea colonială britanică, ca şi cea franceză, s-a realizat în două etape. Prima aparţine secolelor XVII-XVIII, iar cea de-a doua, secolului XIX şi începutul secolului XX.

Drumul spre Indii, prin căutarea unui *culoar vestic,* a determinat şi în cazul Marii Britanii „alegerea" Americii ca primă destinaţie colonială. Astfel, sunt cucerite şi ocupate: Insulele Virgine (1584), Insulele Bermude, Bahamas, Grenada, Barbados (1612-1627), Massachusetts (1619), Jamaica (1655), New York (1664), Hudson-Bay, Newfundland (1713), Canada (1763, devenită dominion în 1867).

Atenţia Imperiului britanic rămâne totuşi îndreptată asupra Indiei, unde ajunge în 1614, când ocupă oraşele şi regiunile Bombay, Madras şi Calcutta. Ocuparea totală a Indiei se realizează prin înlăturarea dominaţiei franceze, în urma războiului de 7 ani (1756-1763). Datorită rezistenţei populaţiei autohtone, India nu poate fi declarată colonie britanică decât în 1858. În 1886, Birmania este înglobată Indiei. În aceeaşi regiune, Insula Ceylon este cucerită de la olandezi în 1796 şi declarată colonie britanică în 1802, înglobând şi protectoratul Insulelor Maldive. Urmează *Stabilimentul strâmtorilor* – înglobând Singapore, Malacca şi Penang (1826) – care din 1867 devine colonia Malaysia britanică. În 1880, Afganistanul devine protectorat britanic.

Australia devine colonie britanică în 1770, iar în 1901 este declarată dominion britanic. În Oceanul Indian, în posesiune britanică se aflau şi insulele Christmas (1888) şi Cocos (azi Keeling) din 1826.

În Asia de sud-vest, în zona Golfului, Marea Britanie deţinea protectoratul asupra Bahrein (1867), Oman (1891), Coasta Piraţilor (azi Emiratele Arabe Unite), Colonia Aden (azi Yemen), ambele din 1892.

În Africa, imperiul coroanei britanice cuprindea: protectoratul Gambia (1604), protectoratul Sierra Leone (1787), protectoratul Basutoland – azi Lesotho (1868), Coasta de Aur – azi Ghana (colonie din 1874, luată de la olandezi), protectoratul Somaliei (1887), insula Zanzibar protectorat din 1890, protectoratul Rhodesiei de Nord (1891) şi Rhodesiei de Sud – azi Zimbabwe (1891, colonie din 1923), protectoratul Ugandei (1894), protectoratul Africii Orientale Engleze – azi Kenya (1895, colonie din 1920), protectoratul Bechuanaland – azi Botswana (1885), protectoratul

Nyassaland – azi Malawi (1891), Sudanul Anglo-Egiptean (condominium din 1899), protectoratul Swaziland (1906), protectoratul Nigeria (1914). În Oceanul Atlantic: insulele Sfânta Elena şi Asuncion (1651), Tristan da Cunha şi Falkland (Malvine). În Oceanul Pacific: coloniile Tokelau (1765), Pitcairn (1767), Hong Kong (1841) şi Fiji (1874), Arhipelagul Gilbert, împreună cu Tuvalu (1892, împreună cu Ellice din 1916) şi protectoratele asupra Insulelor Solomon de Sud (1893), Tonga (1900), Noua Zeelandă (colonie din 1841 şi dominion din 1907). Colonia Papua a fost ataşată de Australia în 1910, iar insulele Cook şi Niue (1901) de Noua Zeelandă.

Una din caracteristicile imperiului colonial britanic consta în prezenţa tuturor tipurilor de administraţie existente în acea perioadă în sistemul colonial. Natura guvernării coloniale britanice varia foarte mult de la o regiune la alta. Astfel, guvernarea se manifesta fie prin exercitarea unui control direct, fie prin grade diferite de „protecţie", asigurate de un tratat, prin care conducătorul local accepta un consilier britanic.

Reconfigurarea economică şi politică a sistemului mondial în secolul XIX impune apariţia pe scena relaţiilor internaţionale a unei noi serii de puteri în expansiune. Astfel, Rusia, Belgia, Italia, Germania, Japonia şi SUA formează imperiile coloniale din generaţia a doua. Pe fondul noilor ambiţii hegemonice, imposibilitatea creării unor imperii similare celor din prima generaţie va conduce la acutizarea relaţiilor internaţionale. Aceste tensiuni, deseori transformate în conflicte deschise locale, vor culmina cu prima conflagraţie mondială, Marele Război din 1914-1918.

În politica sa colonială, *Rusia* a acţionat în sensul lărgirii graniţelor statului. După războiul din 1877-1878, guvernul ţarist a trecut la noi anexări teritoriale spre Orient şi Extremul Orient, prin supunerea mai mult sau mai puţin forţată a populaţiilor autohtone. În acest fel, au fost anexate: regiunea transcaspică (1869-1873), Buhara şi Hiva (1873), hanatul Kokand (1875), Fergana (1875-1876), Samarkand şi oaza Merv (1884), Sahalin (posesiune recunoscută de Japonia în 1875), Port-Arthur şi Dalnâi (1898) etc. La începutul secolului XX, teritoriul Rusiei împreună cu noile posesiuni însuma 17.700.000 km^2 cu o populaţie de 33,2 milioane locuitori, din care circa 20 milioane erau musulmani (Zamfir Z., 1999). În anul 2000, Rusia avea o suprafaţă de 14.075.400 km^2 şi o populaţie de 146.861.000 locuitori, faţă de 22.402.000 km^2 şi 264.000.000 locuitori, în 1980.

Belgia, fără a se constitui într-o mare putere, profitând de interesele coloniale divergente ale Marilor Puteri şi promovând o politică externă abilă, reuşeşte să-şi formeze un imperiu colonial. Dezvoltarea economică, declararea independenţei la 4 octombrie 1830 (recunoscută de Olanda în 1839) şi aprobarea Constituţiei în 1831, prin care Belgia devine monarhie constituţională, o proiectează în sfera relaţiilor internaţionale. În 1885,

regele Leopold al II-lea primeşte, în urma Conferinţei internaţionale de la Berlin, ca proprietate personală, Congo (de 80 de ori mai întins ca Belgia), care în 1908 devine colonie belgiană (până în 1960). Prin Tratatul de la Versailles (1919), Belgia dobândeşte mandat de administrare asupra coloniei Rwanda-Burundi (până în 1962).

Italia intră în „clubul" puterilor coloniale, în 1882, prin intermediul Companiei Rubattino, care înfiinţează la Assab, pe ţărmul african al Mării Roşii, o staţie pentru aprovizionarea cu combustibil a vaselor comerciale. În 1885 ocupă oraşele şi teritoriile de pe coasta eritreeană, înfiinţând în 1890 colonia Eritreea (până în 1941, când trece sub autoritate britanică). În 1912, în urma războiului cu Imperiul Otoman, Italia anexează Tripolitania şi Cyrenaica (unite în 1934, acestea devin colonia Libia – până în 1943, când intră sub protectorat britanic, iar din 1947 sub tutelă O.N.U.), păstrându-şi, în detrimentul Greciei, controlul asupra Arhipelagului Dodecanez din Marea Egee.

Germania perioadei moderne se dovedeşte mult mai interesată de problemele sale interne şi de raporturile de forţă din cadrul continentului european. Implicarea Germaniei în jocul colonial al puterilor se va face după 1880. În Africa pune stăpânire pe Togo, Camerun, apoi Tanganika şi Rwanda (Africa Orientală Germană) – toate în intervalul 1880-1890. În Oceanul Pacific ocupă partea de nord-est a insulei Noua Guinee (1884) şi cumpără Insulele Pacificului de la Spania (1899).

Japonia, la sfârşitul secolului XIX, devine în Extremul Orient o putere cu tendinţe expansioniste. În urma războiului cu China (1894-1895), cucereşte insulele Formosa (Taiwan) şi Pescadores. În 1905, cucereşte de la Rusia jumătatea sudică a insulei Sahalin şi partea de sud a Peninsulei Liaodong, cu porturile Dairen şi Port-Arthur (ambele luate în arendă de Rusia de la China). În 1910, ocupă Peninsula Coreea, asigurându-şi astfel dominaţia în Asia Orientală (Giurcăneanu C., 1983).

Statele Unite ale Americii părăsesc, la sfârşitul secolului XIX, izolaţionismul. Încep să se afirme ca putere regională, pentru ca ulterior să-şi construiască statutul de mare putere, superputere şi putere unică globală. În 1867, cumpără Alaska de la Rusia, împreună cu Arhipelagul Aleutine, iar în 1898 ia în stăpânire Insulele Hawai. Alte teritorii intrate sub dominaţie americană, sub diverse forme, sunt: Puerto Rico şi Guam (posesiuni spaniole cedate SUA prin Tratatul de la Paris din 1898), Insulele Virgine Americane (cumpărate de la Danemarca în 1916), Samoa Americană (colonie din 1899), Zona Canalului Panama (1903, retrocedată în 1999). Sub forme speciale de protecţie, prezenţa SUA se face simţită în Cuba, Haiti (între 1915-1934 se află sub protectoratul SUA, fiind ocupată *de facto* de trupele americane) şi Nicaragua (prezenţă militară americană între 1912-1933). Un caz aparte îl reprezintă Liberia, unde, din 1822, pe o fâşie litorală

cumpărată de la Portugalia de „Societatea Americană pentru Colonizare", sunt trimişi negrii din SUA eliberaţi din sclavie. În 1847, Liberia (numită astfel din 1824) îşi proclamă independenţa, continuând însă să primească sclavi nord-americani, până la abolirea sclaviei în cursul războiului de secesiune din SUA (1861-1865).

Dacă la mijlocul secolului XIX posesiunile coloniale însumau 46.494.000 km^2 şi o populaţie de 313.646.000 locuitori, în 1914, când imperiile coloniale cunosc expansiunea maximă, se ajunsese la o suprafaţă de 74.963.500 km^2 şi o populaţie de 568.694.000 locuitori (Zamfir Z., 1999).

La sfârşitul secolului XX, Harta politică a lumii înregistrează 67 de teritorii dependente şi cu statut special.

Într-o perspectivă istorică, componenţa structurală a imperiilor coloniale a fost foarte eterogenă nu numai prin funcţia pe care o aveau de îndeplinit teritoriile ocupate, dar şi din punct de vedere administrativ şi al gradului de subordonare faţă de metropolă. În acest sens, tipurile de exercitare a dominaţiei puterilor coloniale asupra teritoriilor şi populaţiilor locale au îmbrăcat de-a lungul timpului numeroase forme. Din punct de vedere al funcţiei îndeplinite, Claudiu Giurcăneanu, în *Statele pe harta lumii* (1983), distinge următoarele tipuri:

– *puncte de sprijin* cu funcţie de aprovizionare – folosite ca escale, pentru aprovizionare şi adăpost, dotate cu instalaţii de repararea navelor;

– *colonii de exploatare* cu funcţie economică – destinate să satisfacă nevoile de resurse minerale (*colonii minerale*), sau pentru cultura unor plante tropicale (*colonii de plantaţii*). În astfel de colonii era impusă munca forţată a băştinaşilor sau sclavilor;

– *colonii de populare* cu funcţie rezidenţială, care satisfăceau nevoile coloniştilor ce părăseau metropolele în scopul reluării vieţii într-un nou mediu;

– *colonii complexe*, cu funcţii mixte atât de populare, cât şi de exploatare;

– *baze navale şi aeriene* cu funcţii militare, stabilite în puncte de interes strategic;

Din punct de vedere al gradului de subordonare a teritoriului colonizat faţă de metropola colonizatoare, acelaşi autor distinge următoarele tipuri:

– *dominioanele*, care reprezintă o formulă de subordonare introdusă de Marea Britanie. Cu un statut de autonomie mai largă, dominioanele beneficiau de instituţii administrative proprii şi de reprezentare în cadrul parlamentului de la Londra. Un sistem similar dominioanelor britanice a

fost folosit de SUA în cazul Porto Rico şi Filipine, cunoscute sub denumirea de *teritorii neîncorporate*;

– *protectoratele*, care reprezintă cel mai frecvent tip de administrare colonială. Protectoratele erau administrate pe baza unor acorduri încheiate cu conducătorii populaţiilor băştinaşe prin care aceştia continuau să-şi exercite autoritatea sub controlul strict al puterii „protectoare". O formă specială de protectorat, aplicată în practica internaţională după Congresul de la Berlin (1885), în mod special vizând teritoriile din Africa, este stabilirea unor aşa-zise *sfere de interese* sau de *influenţă*, care delimitau anumite teritorii interioare mărginite de un sector de ţărm şi care urmau să fie preluate de una sau mai multe puteri coloniale. Într-o fază ulterioară, teritoriile supuse unei sfere de influenţă au generat *concesiunile închiriate* (Hong Kong, care, până în 1997, a fost colonie britanică, Macao, care, până în 1999, a fost concesionat Portugaliei, Zona Canalului Panama, concesionată de SUA până în 1999). Un alt caz special al protectoratului îl reprezintă *regimul de supraveghere*, instituit de SUA în Liberia şi Nicaragua, state independente;

– *condominiumurile*, care reprezintă teritorii asupra cărora îşi exercitau autoritatea două sau mai multe puteri coloniale. Această formă de administrare este specifică situaţiilor unde nu s-a ajuns la un acord în privinţa ocupării acelui teritoriu. Regimul de condominium ridica probleme în conducerea administrativă, cel mai frecvent optându-se pentru principiul rotaţiei, dar şi prin împărţirea atribuţiilor de administrare. Un exemplu de dublă administrare îl reprezintă condominiumul anglo-francez asupra Arhipelagului Noile Hebride şi de triplă coordonare, între Anglia, SUA şi Germania, asupra Arhipelagului Samoa;

– *coloniile*, care reprezintă forma de maximă subordonare. Sunt reprezentate de teritoriile administrate direct de metropole şi considerate efectiv ca proprietate a acestora, fiind total lipsite de autonomie.

Cea mai importantă caracteristică a perioadei moderne este ***formarea primelor state naţionale***. Statul-naţiune a fost şi rămâne forma de organizare social-politică cea mai bine conturată şi cea mai eficientă. Ambele elemente ale acestuia, statul (în sensul modern al termenului) şi naţiunea, sunt produse ale acestei epoci. În majoritatea cazurilor, epoca modernă a adus doar unul dintre cele două elemente: în unele locuri s-au format naţiuni, dar nu şi state corespunzătoare, în altele s-au format state, fără naţiuni corespunzătoare, dar cele mai eficiente organizări politico-sociale, care au eliberat cele mai mari cantităţi de energie, au apărut atunci când cele două elemente au fost unite, formând un stat-naţiune. În ordinea

aproximativă a apariţiei lor istorice, acesta a fost cazul Angliei, Franţei, Germaniei, Italiei şi Japoniei.

Cele două elemente s-au contopit mai întâi în Anglia secolului XVI, unde monarhia a înfiinţat şi folosit o birocraţie centralizată şi o biserică naţională pentru a crea primul stat-naţiune. Următorul loc în care s-a produs contopirea celor două elemente a fost Franţa secolului XVII. În acest al doilea caz, logica dezvoltării a fost dusă mai departe decât în primul caz, monarhia franceză înfiinţând o birocraţie mult mai amplă şi mai centralizată, care şi-a extins influenţa asupra economiei. Astfel, economia s-a alăturat ştiinţei de carte şi birocraţiei, fiind ultimul din cele trei puncte de sprijin ale statului-naţiune. Aceste două state-naţiune s-au înfruntat timp de un secol şi jumătate, până la înfrângerea armatei franceze, condusă de Napoleon, la Waterloo, în 1815. Confruntarea dintre cele două entităţi a contribuit la consolidarea caracterului naţional şi statal al acestora.

La începutul secolului XIX, existau două puteri şi un număr de alte entităţi statale. Dintre acestea, unele erau semimoderne, fiind state fără a fi naţiuni, sau naţiuni fără a fi state. Majoritatea nu erau moderne în niciun sens, fiind doar grupuri etnice unite în imperii., dar modelul statului-naţiune avea să se propage spre Est. La Est de Franţa se aflau două naţiuni care nu erau încă state, dar erau deja mai mult decât simple noţiuni geografice, anume Germania şi Italia. Acestea erau dominate de un stat care nu era o naţiune, Imperiul Austriac, dar atât Germania, cât şi Italia conţineau câte un stat cu adevărat modern, care nu era încă o naţiune: Prusia şi respectiv Piemont. Istoria modului în care Prusia şi Piemontul au creat statele-naţiune Germania şi respectiv, Italia este unul dintre cele mai importante episoade ale secolului XIX.

La sfârşitul secolului XIX, existau deci patru state-naţiune, care la Est se învecinau cu o serie întreagă de alte naţiuni. Majoritatea acestor naţiuni vorbeau limbii slave (cu excepţia românilor şi ungurilor), dar răspândirea către Est a elementului naţional, cu baze culturale, a fost mai rapidă decât răspândirea celuilalt element, statul, pe baze birocratice. Atunci când candidaţii la formarea unui stat erau gata să urmărească ţeluri panslave, răspândirea culturii cristalizase deja diferite limbi slave în literaturi naţionale şi naţiuni diferite. Astfel, s-au format multe naţiuni slave, majoritatea acestora fiind prea mici pentru a fi capabile să asigure securitatea sau funcţiile economice necesare unui stat-naţiune clasic. În schimb, Rusia era prea mare, ea formând mai curând un imperiu multinaţional decât un stat-naţiune. Statul ţarist a depus eforturi sistematice de rusificare a culturilor slave, dar efectul acestora a fost limitat de realitatea multinaţională.

Mai târziu, înaintând spre Est şi depărtându-se de nucleul din Vestul şi Centrul Europei, modelul statului-naţiune a suferit şi el incongruenţe. Japonia era deja o naţiune la începutul secolului XIX, când răspândirea ştiinţei de carte era comparabilă cu cea petrecută în majoritatea ţărilor europene. Restauraţia Meiji (1867-1912) a transformat Japonia într-un stat-naţiune. Astăzi, după aproape un secol şi jumătate de dezvoltare condusă de stat a unei naţiuni omogene din punct de vedere cultural, Japonia este un exemplu ideal al statului-naţiune.

Astfel, la începutul secolului XX existau cinci state-naţiune: Marea Britanie, Franţa, Germania, Italia şi Japonia. Fiecare dintre ele acţionau pe plan cultural şi economic şi pe cel al securităţii naţionale, bazându-se pe cele trei puncte de sprijin, care erau învăţământul, birocraţia şi industria.

Pe parcursul secolului XX, procesul de constituire a statelor-naţiune a continuat. În prezent, dintre statele europene ce nu pot fi desemnate ca state-naţiune a rămas doar Belgia, după destrămarea violentă a Iugoslaviei.

Numeroasele schimbări politice, economice şi sociale ce au avut loc în perioada modernă a istoriei umanităţii îşi găsesc expresia în restructurarea Hărţii politice a lumii. Astfel, la sfârşitul perioadei moderne existau *55 de state independente,* repartizate pe cinci continente: în Europa 23, în America 22, în Asia 5, în Africa 4, în Oceania 1.

5.2.4. **Harta politică a lumii în perioada contemporană**

Transformările petrecute în Europa după **Primul Război Mondial**, se vor constitui ca bază a schimbării ulterioare a întregului sistem mondial şi a „ordinii" ce a guvernat relaţiile internaţionale până la acel moment. Printre evenimentele ce au avut loc în această perioadă un interes aparte pentru tema analizată prezintă: dezmembrarea Germaniei, dezintegrarea Imperiilor Austro-Ungar şi Otoman, dispariţia Imperiul Ţarist. Un al doilea proces important constă în formarea statelor naţionale unitare (România, Austria, Ungaria) sau federale (Iugoslavia şi Cehoslovacia). De asemenea, această perioadă este marcată de apariţia comunismului în Rusia (1917) şi continuarea expansiunii ruseşti spre Europa de Est şi Asia Centrală şi de Est, alături de creşterea rolului şi influenţei, în planul relaţiilor internaţionale, a SUA care devine una din marile puteri ale lumii.

Conferinţa de pace de la Paris (1919) şi semnarea celor cinci tratate de pace: la Versailles cu Germania (1919), la St. Germain cu Austria (1919), la Trianon cu Ungaria (1920), la Neuilly cu Bulgaria (1920) şi la Sèvres cu Turcia (1920), cărora li se va adăuga Pacea de la Lausanne

(1923) marchează încheierea oficială a ostilităților primei conflagrații mondiale, impunând o nouă ordine internațională şi redesenarea hărții politice a lumii.

Prin *Tratatul de la Versailles*, semnat pe 28 iunie 1919, Germania era obligată să restituie Franței Alsacia şi Lorena, Poloniei Poznania şi o parte a Prusiei Occidentale, în timp ce Belgia primeşte cantoanele Eupen şi Malmédy, iar Schleswig-ul de Nord este ataşat, prin plebiscit, Danemarcei. În acelaşi timp, Saar-ul trece în administrarea Ligii Națiunilor pentru o durată de 15 ani, iar oraşul Danzig (Gdansk) este declarat „oraş liber". Prin acelaşi tratat, Germaniei i se impune renunțarea la toate teritoriile coloniale pe care le poseda în Africa, Pacific sau China, acestea fiind plasate sub tutela principalelor puteri, prin „mandat" al Ligii Națiunilor.

Ratificarea *tratatelor de la Saint Germain* cu Austria (10 sept. 1919) şi *de la Trianon* cu Ungaria (4 iun. 1920) consfințeşte dispariția Imperiului Austro-Ungar. Prin dezintegrarea acestuia i-au naştere o serie de noi state: Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Iugoslavia. Prin aceleaşi tratate, Italiei îi revine Tirolul austriac, iar României, Transilvania. Prin Unirea Transilvaniei cu România asistăm la formarea statului național unitar român.

Austria şi Ungaria rezultă din separarea celor două nuclee ale Imperiului Austro-Ungar, suferind în acelaşi timp deposedări teritoriale.

Cehoslovacia, formată prin unirea celor trei provincii slave (Boemia, Moravia şi Slovacia) situate în nordul Imperiului Austro-Ungar reprezintă un exemplu tipic de aplicare, în cadrul tratatelor din 1919-1920, a principiului naționalităților, în care fixarea frontierelor trebuia să țină cont de limitele spațiale ale grupurilor etnice.

Iugoslavia se formează prin alipirea provinciilor sudice austro-ungare (Croația, Bosnia şi Dalmația) statelor independente Serbia şi Muntenegru.

Prin *Tratatul de la Sèvres* (10 aug 1920), între Puterile Aliate şi Turcia (10 aug. 1920), asistăm la dispariția Imperiului Otoman. În urma aplicării tratatului au rezultat următoarele modificări teritoriale: Tracia răsăriteană şi malul european al Dardanelelor şi Izmirul revin Greciei, Siria şi Libanul trec sub mandat francez, Irakul şi Palestina trec sub mandat britanic, Dodecanezul revine Italiei, Transiordania, Arabia şi Yemenul devin formal independente.

Prin *Tratatul de la Neuilly* (27 nov. 1919), Bulgaria, participantă la război în tabăra Puterilor Centrale, trebuie să cedeze Iugoslaviei o parte a Macedoniei, României sudul Dobrogei şi Greciei Tracia orientală.

Între cele două războaie mondiale pe harta politică a lumii existau *71 de state independente*, repartizate astfel: în Europa 31, în America 22, în Asia 12, în Africa 4, în Oceania 2.

Deceniul trei al secolului XX este marcat de acutizarea tendinţelor hegemonice ale Germaniei şi expansiunea fascismului care va declanşa cel de-al Doilea Război Mondial, în care Germania anexează Austria şi Cehia, invadează Polonia, începe războiul cu Franţa şi Anglia în 1940. România, în această perioadă, suferă amputări teritoriale serioase prin ocuparea Basarabiei, Bucovinei de Nord şi ţinutului Herţei (iunie 1940), de către URSS, cedarea Ardealului de Nord-Est Ungariei horthiste şi pierderea judeţelor din Dobrogea de Sud (Durostor şi Caliacra) în favoarea Bulgariei. Astfel, se declanşează cea de-a doua conflagraţie mondială din acest secol cu consecinţe majore asupra hărţii politice atât a Europei, cât şi a lumii.

După cel de-al Doilea Război Mondial, pe Harta politică a lumii s-au produs o serie de modificări ce au dus la apariţia a încă 96 de state, în 1989, fiind *167 de state*.

Aceste modificări se explică astfel:

- destrămarea vechilor imperii coloniale aparţinând statelor europene, ce a dus la obţinerea independenţei politice a majorităţii statelor din Africa, Asia de Est, Sud-Vest, din Caraibe şi Oceania; (la 14 dec. 1960, O.N.U. adoptă Declaraţia cu privire la acordarea independenţei ţărilor şi popoarelor coloniale);
- apariţia unor noi forme de dominare economică, financiară, politică;
- apariţia sistemului comunist euroasiatic (13 state) şi a Cubei;
- împărţirea Germaniei între puterile învingătoare în cel de-al Doilea Război Mondial (între 1949 şi 1990);
- creşterea influenţei URSS în Asia de Est şi de Sud-Est, Africa, America Latină;
- creşterea influenţei SUA în Europa de Vest („planul Marshall") şi în America Centrală şi de Sud, Asia de Est;
- ciocniri de interese determină războaie locale (ex. Peninsula Indochina, Vietnam, Coreea, Afganistan etc.);
- dezvoltarea economică fără precedent a unor state învinse în cel de-al Doilea Război Mondial: Germania în Europa şi Japonia în Asia;
- „războiul rece" între blocurile ideologice, economice şi militare (NATO, Pactul de la Varşovia) şi „bipolaritatea mondială".

Harta politică a continentului **Europa** înregistra la nivelul anului 1945 un număr de 31 state independente, pentru ca până în 1989 numărul lor să crească, prin declararea independenţei Maltei în 1964, la 32 de state. În prezent, *numărul statelor Europei este de 44*. După 1989 au apărut 12 noi state: Lituania, Letonia, Estonia, Slovenia, Croaţia, Ucraina, Belarus, Moldova, Macedonia, Bosnia-Herţegovina, Muntenegru, Slovacia.

Dacă la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial pe harta politică a **Asiei** existau 12 state independente, situaţia a evoluat astfel:

– în perioada 1945 – 1960 au apărut 17 noi state (Indonezia, Iordania, Siria, Filipine, Pakistan, India, Myanmar, Sri Lanka, Israel, Coreea de Sud, Coreea de Nord, Bhutan, Vietnam, Laos, Cambodgia, Malaysia, Cipru);

– în perioada 1961 – 1970 au apărut 4 noi state (Kuwait, Maldive, Singapore, Oman);

– în perioada 1971 – 1990 au apărut 5 noi state (Bahrein, Qatar, Emiratele Arabe Unite, Bangladesh, Brunei);

– în perioada de după 1991 încă 8 foste republici unionale sovietice se alătură ca republici autonome statelor asiatice (Georgia, Azerbaidjan, Kîrgîstan, Uzbekistan, Tadjikistan, Armenia, Turkmenistan, Kazahstan);

– ultimul stat apărut pe harta politică a Asiei, dar şi a lumii este Timorul de Est a cărui independenţă declarată în 1998 a fost recunoscută în 2002.

Astfel, în prezent *numărul statelor independente pe harta politică a Asiei este de 48*.

Harta politică a continentul **Africa** număra în 1945 doar patru state (Africa de Sud, Egipt, Etiopia, Liberia); perioada ulterioară este marcată de o creştere explozivă a numărului de state, în prezent *numărul acestora fiind de 53*.

Evoluţia numărului de state pe harta politică a Africii s-a desfăşurat astfel:

– în perioada 1945 – 1960 au apărut 22 de noi state, din care 17 numai în anul 1960, numit astfel, „anul independenţei africane” (Libia, Sudan, Tunisia, Maroc, Ghana, Guineea, Togo, Madagascar, Congo/Zair, Somalia, Benin, Niger, Burkina Faso, Coasta de Fildeş, Republica Centrafricană, Congo, Gabon, Ciad, Senegal, Mali, Nigeria, Mauritania);

– în perioada 1961 – 1970 au apărut 15 noi state (Sierra Leone, Tanzania, Rwanda, Burundi, Algeria, Uganda, Kenya, Malawi, Zambia, Gambia, Botswana, Lesotho, Mauritius, Swaziland, Guineea Ecuatorială);

– în perioada 1971 – 1990 au apărut 11 noi state (Guineea Bissau, Mozambic, Capul Verde, Comore, Sao Tome şi Principe, Angola, Seychelles, Zimbabwe, Namibia);

– cel mai nou stat al Africii este Eritreea – 24 mai 1993.

Harta politică a celor două continente **americane** a înregistrat de asemenea modificări după 1945. La sfârşitul războiului, în afara celor trei ţări mari ale Americii de Nord, mai existau 19 state independente în America Centrală şi de Sud.

– în perioada 1961 – 1970 au apărut 4 noi state (Jamaica, Trinidad şi Tobago, Guyana, Barbados);

– în perioada 1971 – 1990 au apărut 9 noi state (Bahamas, Grenada, Surinam, Dominica, St. Lucia, St. Vincent, Belize, Antigua, St. Kitts).

Pe *continentul american sunt în prezent 35 de state* (3 în America de Nord, 20 în America Centrală, 12 în America de Sud).

Pentru Oceania, dacă în 1945 existau doar două state (Australia şi Noua Zeelandă), în prezent *numărul lor a crescut la 14*.

– în perioada 1961 – 1970 au apărut 4 noi state (Samoa, Nauru, Tonga, Fiji);

– în perioada 1971 – 1990 au apărut 7 noi state (Papua Noua Guinee, Solomon, Kiribati, Tuvalu, Vanuatu, Marshall, Micronezia);

– cel mai nou stat al Oceaniei este Palau (1994).

5.2.5. **Modificări pe harta politică a lumii după 1989**

O serie de modificări au survenit pe harta politică a lumii şi în special a Europei, plecând de la dezintegrarea sistemului comunist. Astfel, menționăm dezintegrarea URSS şi transformarea acesteia în Comunitatea Statelor Independente, ce a dus în 1991 la declararea independenței politice a statelor baltice, precum şi la mişcări centrifuge a statelor din Caucaz şi din Asia Centrală; reunificarea paşnică a Germaniei (1990) şi sfârşitul *Războiului Rece*; dezintegrarea Iugoslaviei (începând cu 1991, cu consecințe, de asemenea, imprevizibile în Peninsula Balcanică) şi apariția de noi state balcanice: Slovenia, Croația, Bosnia-Herțegovina, Macedonia, Muntenegru şi redimensionarea Iugoslaviei (Serbia); desprinderea paşnică a Cehiei de Slovacia (începând cu 1 ianuarie 1993); creşterea influenței SUA ca singura superputere mondială şi rolul acesteia de „arbitru" mondial (rezolvarea unor conflicte: Golf, Haiti etc.); influența sporită a lumii musulmane în Asia Centrală şi de Sud-Vest datorită importanței economice şi militare a Turciei; conflicte regionale şi locale în fosta URSS (Caucaz, Asia Centrală, Transnistria); creşterea rolului şi a influenței Germaniei şi Japoniei la nivel mondial şi dorința lor de a deveni membri în Consiliul de Securitate.

Sfârşitul anului 2006 consemnează o situație sinoptică complexă a entităților politico-teritoriale. Astfel, Harta politică a lumii cuprinde 261 de state şi teritorii neautonome (194 state suverane şi 67 teritorii dependente şi cu statut special) (tabelul 1).

- o formațiune supranațională: Uniunea Europeană;

- 194 state suverane: (193 state membre ONU şi Vaticanul, care nu este membru ONU);
- 67 teritorii dependente şi cu statut special.

Tabelul 1

Evoluția numărului statelor independente în secolul XX

CONTINENT AN	EUROPA	AMERICA	ASIA	AFRICA	OCEANIA	TOTAL
1900	21	20	5	2	0	48
1914	23	22	5	4	1	55
1945	31	22	12	4	2	71
1989	32	35	38	51	11	167
2006	44	35	48	53	14	194

O situație aparte o prezintă **teritoriile dependente şi cu statut special**. Despre statutul politic viitor al acestor teritorii se poate afirma că majoritatea acestora se află într-un veritabil *statu-quo*. În multe teritorii, pe bază de consultări populare (referendum), s-a hotărât apartenența lor la vechile metropole (sub aspect politic, economic sau militar). La nivelul metropolelor funcționează organisme specializate în administrarea teritoriilor dependente: autonome, cum este cazul *Departamentului Teritoriilor de Peste Mări*, în Franța sau în cadrul unor anumite ministere unde funcționează servicii specializate – Departamentul de Stat în SUA sau Ministerul de Interne în Marea Britanie).

În anumite cazuri, după îndelungate negocieri s-a ajuns la soluții de acordare a independenței sau de retrocedare a unor teritorii statelor în interiorul cărora se află. Astfel, în 1997, Hong Kong s-a reunit cu China, având un statut special, pentru ca în anul 1999 să-i urmeze Macao. Tot în 1999, Zona Canalului Panama a fost retrocedată statului Panama de către SUA.

Interesul geostrategic pe care îl prezintă unele teritorii se reflectă şi în prezența unor baze militare străine în Gibraltar, Panama, Svalbard, Falkland, Chagos s.a., aparținând marilor puteri. Uneori, disputele de interese s-au finalizat prin izbucnirea unor conflicte armate (războiul din Falkland dintre Marea Britanie şi Argentina din anul 1982 sau intervenția militară a SUA în zona Canalului Panama).

O altă problemă o constituie statutul Antarcticii, deşi acest imens spațiu a fost „împărțit" între diferite state: Marea Britanie, Australia, Franța, Norvegia ş.a.; totuşi, „continentul alb" reprezintă patrimoniul comun al

umanității, impundu-se să fie folosit doar în scopuri pur științifice, știut fiind că mediul geografic antarctic are un echilibru deosebit de fragil.

Un alt eveniment consemnat de Harta politică este cel al modificării denumirilor de state. Astfel, state cu denumiri schimbate sunt: Bangladesh (fost Pakistanul de Est), Sri Lanka (fost Ceylon), Myanmar (fost Uniunea Birmană) în Asia, Burkina Faso (fost Volta Superioară), Republica Democrată Congo (fost Zair) în Africa, ori Belarus (fost Bielorusia) și Georgia (fost Gruzia) în spațiul ex sovietic. Aceste schimbări au motivații istorice, tradiționale sau etnice.

În viitor, ***procesul de formare a noi state*** poate continua. În acest sens, Petre Deică, în *Radiografia geopolitică a sistemului economiei mondiale*, îi citează pe geografii americani S. B. Cohen și J. Mindey, care afirmă că „în viitorii 25-30 de ani numărul statelor va ajunge la 300"; ei argumentează această creștere prin „amplificarea procesului de atomizare a unor state mari pe criterii etnice sau religioase". Procesului de atomizare îi pot fi atribuite și cauze economice și politico-ideologice. Astfel, în Europa, unde Belgia a devenit stat federal constituit din trei părți, Flandra, Valonia și Bruxelles, există puternice tensiuni etnice; asemenea tensiuni există și în Țara Bascilor și Catalonia în Spania, în Republica Moldova, legate de Transnistria ș.a. În cadrul Rusiei, unde coexistă circa 60 de etnii grupate în 15 republici autonome și 10 districte naționale cu circa 70 de puncte de conflict interetnic, este posibilă constituirea a noi state separate. În Asia, Afganistanul s-ar putea împărți în trei state, corespunzătoare formațiunilor etnice dominante. Acelaşi proces de atomizare poate funcționa în cazul Sudanului, Mexicului, Braziliei etc. În plus, noi state independente pot apărea din rândul actualelor teritorii dependente și cu statut special.

5.3. ***Teritoriul de stat – unitate politico-teritorială fundamentală***

Teritoriul reprezintă elementul fundamental și indispensabil pentru existența statului. Cum nu se poate concepe un stat fără populație, tot așa nu putem concepe un stat fără teritoriu. În schimb, există încă popoare care, în absența teritoriului, nu se pot constitui în state, exemplele clasice fiind reprezentate de evrei până în 1948, când s-a format statul Israel, de palestinieni, care revendică teritorii anexate de Israel și formarea unui stat propriu, de kurzi.

Teritoriul de stat cuprinde totalitatea spațiilor terestre, acvatice și aeriene cuprinse în interiorul granițelor de stat asupra căruia statul își exercită autoritatea suverană exclusivă și deplină. *Spațiul terestru* cuprinde

totalitatea suprafețelor de uscat (sol şi subsol) limitate ca întindere prin granițe. *Spațiul acvatic* este reprezentat de apele interioare (fluvii, râuri, canale, lacuri, mări – aflate în întregime pe teritoriul unui singur stat) şi marea teritorială. În cazul în care un curs de apă sau un lac reprezintă graniță naturală între două state (Dunărea, Parana, Rio Grande, Lacul Tanganyika), exercitarea suveranității se realizează prin acorduri încheiate între statele riverane. Marea teritorială reprezintă fâşia de mare adiacentă țărmului, având o lățime de 12 mile marine, măsurate de la linia de bază (considerată ca fiind linia celui mai mare reflux) sau, în unele cazuri, de la linia ce uneşte punctele de uscat cele mai avansate în mare. Apele maritime teritoriale pot cuprinde: apele portului, rada portului, golfurile şi băile interioare, precum şi apele maritime situate între țărm şi limita interioară a mării teritoriale. *Spațiul aerian* reprezintă coloana de aer care se află deasupra solului şi domeniului acvatic al statului, fiind delimitat, orizontal, prin granițele statului, iar vertical se întinde până la limita inferioară a spațiului extraatmosferic (aproximativ 100-110 km deasupra nivelului mării). Spațiul extraatmosferic reprezintă o zonă asupra căreia nu se exercită suveranitatea națională, făcând parte alături de zonele polare şi de cele demilitarizate din zonele cu regimuri juridice internaționale speciale, al căror statut este reglementat de acordurile internaționale.

5.3.1. **Modalități de formare şi modificare teritorială a statelor**

Explicarea modificărilor structurii sistemului mondial de state nu se poate face în absența cunoaşterii modului de formare şi recunoaştere a statelor. În prezent, deşi sistemul politic mondial se bazează pe acceptarea suveranități statelor asupra teritoriului lor, există numeroase dispute teritoriale şi teritorii cu un statut „incert", fapt ce subliniază aspectul continuu al procesului de modificare teritorială a statelor (extensiune sau restrângere) şi chiar de apariție a unor noi entități statale.

În ceea ce priveşte modul de formare teritorială a statelor, istoria consemnează diverse astfel de modele, fiecare perioadă imprimând asupra acestora anumite particularități specifice.

Ca o primă formă a modului de creare a statelor este **ocuparea originară** sau **inițială**, realizată prin descoperire, populare şi administrare de către o populație, a unui nou teritoriu. Această formă-proces este atribuită perioadelor vechi ale istoriei omenirii, când teritorii nelocuite erau ocupate şi luate în administrare de populații aflate în căutarea unor condiții prielnice de viață.

O formă specială de constituire şi modificare teritorială a statelor, **ocupaţia efectivă**, a cunoscut o deosebită amploare în perioada marilor descoperiri geografice, când mari suprafeţe ale globului încă „nelocuite" reprezentau o tentaţie pentru marile puteri aflate în căutarea de noi resurse şi bogăţii. Ca exemple, pot fi date numeroase teritorii asiatice, africane şi americane ce au fost descoperite şi administrate într-o primă fază de o serie de state europene, pentru ca ulterior, sub diverse forme, mai mult sau mai puţin violente, prin declararea independenţei şi recunoaşterea lor să devină entităţi statale autonome.

Există şi situaţia când unele teritorii *ocupate* au fost abandonate de primul descoperitor, fiind reocupate. În asemenea cazuri au apărut diferende între state. Ca exemple de situaţii soluţionate, amintim: insulele Caroline din Pacific, care au dat naştere unui diferend între Spania şi Germania, rezolvat în 1885; insula Las Palmas (tot din Pacific), a făcut obiectul unui litigiu dintre Olanda şi Spania, rezolvat în 1925 de Curtea permanentă de arbitraj. Continuă să fie nerezolvată şi tensionată situaţia insulelor Falkland sau Malvine (Atlanticul de Sud) descoperite de un marinar portughez în 1590, colonizate de Franţa, cedate apoi Spaniei (1767), ocupate apoi de Argentina (1829) şi din 1833 de Anglia.

Pentru a justifica, pe plan teoretic, acapararea de teritorii, a fost elaborată *teoria priorităţii descoperirii sau a primului descoperitor*. Noile pământuri descoperite erau socotite „fără stăpân", iar stabilirea asupra lor a puterii statului cotropitor, aşa zisa ocupaţie iniţială, era recunoscută ca temei juridic pentru alipirea acestor teritorii.

O altă formă de constituire teritorială a statelor, poate cea mai frecvent întâlnită în istorie, o reprezintă **cucerirea** şi **anexarea** de noi teritorii sau de teritorii aparţinând altor state, în urma unui război. Deşi aparţine trecutului istoric al umanităţii, acest tip de modificare teritorială, nerecunoscută în dreptul internaţional contemporan, datorită încălcării principiului nerecurgerii la forţă, se regăsesc şi în perioada contemporană ca acţiuni de alipire forţată de teritorii aparţinând altor state (anexarea Austriei de către Germania în 1938; a ţărilor baltice şi a teritoriilor româneşti – Basarabia şi Bucovina de Nord – în urma pactului germano-sovietic, Ribbentrop-Molotov în 1940, de către URSS; a Saharei Occidentale de către Mauritania şi Maroc, a Kuweitului de către Irak în 1991).

O altă modalitate de constituire a teritoriului unui stat este **secesiunea**, prin care o parte a unui stat se desprinde din acesta prin forţa armelor. Ca exemple pot fi citate: formarea SUA, prin separarea celor

treisprezece colonii engleze din America de Nord, de metropolă şi declararea independenței la 4 iulie 1776 (independență recunoscută de Anglia doar în 1783); separarea statelor latino-americane de Spania (începutul sec. XIX). Un caz aparte de secesiune îl reprezintă ***dezmembrarea*** imperiilor, care reuneau în mod *forțat* națiuni diferite (imperiul otoman, imperiul austro-ungar). Astfel, în urma dezmembrării Imperiului austro-ungar (Tratatul de la Saint-Germain), o parte din teritoriile rezultate vor contribui conform principiului naționalităților[48] la desăvârşirea unității statale a două țări (România, Italia), iar alte teritorii se vor constitui în noi state (Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia).

Tot ca moduri de creare a noi state se cunosc şi **fuziunile** a două sau mai multe state într-un singur stat (Egiptul s-a unit cu Siria în 1958, formând Republica Arabă Unită; Zanzibar s-a unit cu Tanganika în 1964, formând Republica Unită Tanzania), precum şi reversul lor, **divizarea** (dizolvarea) unui stat în două sau mai multe state (de exemplu, divizarea federației Mali creată în 1960 şi divizată, în același an, în cele două state Senegal şi Mali, divizarea Republicii Arabe Unite, în 1961).

Ca moduri de creare şi modificare teritorială a statelor, cu o mai restrânsă răspândire şi cu o mai mică implicare a violenței armate, pot fi amintite: absorbția, transferul de suveranitate, creşterea naturală şi antropică.

Absorbția se produce când un stat având rolul unui centru polarizator (nucleu) atrage şi încorporează alte teritorii sau state (formarea în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea a Italiei în jurul Piemontului şi a imperiului german în jurul Prusiei).

Transferul de suveranitate este o formă de cedare voluntară de teritorii, pe baza unor înțelegeri, de cele mai multe ori contra unor sume de bani (Statele Unite cumpără Louisiana în 1803 de la Franța pentru 15 milioane dolari, Florida în 1819 de la Spania, Alaska în 1867 de la Rusia). Ca o formă particulară a transferului de suveranitate, în practica internațională se întâlneşte ***concesiunea*** – transfer de suveranitate asupra

[48] Acest principiu a fost dezvoltat pe plan teoretic de omul politic italian *Mancini* (1817-1888), aplicându-l însă numai națiunilor „civilizate". În România o contribuție deosebită în această direcție a avut-o Romulus Seişanu (1884-1955), om de litere şi ziarist, care publică, în 1935, *Principiul naționalităților. Originile, evoluția şi elementele constitutive ale naționalității.* Tipografia ziarului „Universul", Str. Brezoianu 23-25, Bucureşti. A doua ediție a apărut la Editura Albatros, Bucureşti, 1996.

unor teritorii pe timp limitat (Hong Kong, concesionat de Marea Britanie în 1898, pentru o perioadă de 99 de ani, a revenit în 1997 sub suveranitate chineză; Zona Canalului Panama (construit în 1914 pe teritoriul Columbiei), parte a teritoriului care aparține Republicii Panama, pe care SUA o concesionează începând cu 1903, pe 99 de ani, concesionare revizuită în 1979 – teritoriul fiind retrocedat statului Panama în 1999; tot în această categorie intră și bazele militare concesionate de anumite state sau organizații internaționale pe teritoriul altor state). O altă formă particulară a transferului de suveranitate constă în **schimbul de teritorii**. Ca exemple pot fi citate abandonarea de către Franța a intereselor sale în Egipt, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în schimbul dreptului de influență cedat de Anglia, asupra Marocului, și acordul din 1907, dintre Londra și Sankt Petersburg conform căruia s-au schimbat zonele de influență în Persia, Tibet, Afganistan și Mongolia.

O altă formă de modificare a teritoriului de stat, deosebită de cele prezentate până acum, dar care implică modificări reduse, poate avea loc prin acțiunea unor factori naturali (**creșterea naturală**), cum ar fi, de exemplu, modificarea liniei țărmului prin depuneri aluvionare ale unor râuri sau curenți marini (delta secundară formată de aluviunile cărate pe brațul Chilia), prin regresiunea apelor marine, prin transgresiunea apelor marine, prin erodarea țărmului; modificarea talvegului unui râu, prin meandrare, cea ce atrage modificarea liniei frontierei Tot de amploare redusă sunt considerare și modificările antropice (**creștere antropică**) ale suprafeței teritoriului, de exemplu, importante lucrări de desecare și îndiguire a unor suprafețe acoperite de mare (Olanda-polderele olandeze, Japonia-insule artificiale, Monaco, Italia, Singapore).

În prezent, legislația internațională admite modificări ale teritoriului de stat numai în cazul când acestea corespund respectării principiului dreptului la autodeterminare al popoarelor.

5.3.2. **Caracteristicile teritoriului de stat**

Teritoriul oricărui stat se individualizează printr-o serie de caracteristici calitative și cantitative, cu grad mare de variabilitate, ce constituie elemente fundamentale ale analizei geopolitice. Privite în acest sens, statele apar ca entități politico-teritoriale distincte, diferențiate ca poziție, structură, mărime și formă.

Rudolf Kjellen, părintele fondator al neologismului și al disciplinei analizate, pornea în abordarea „științei care studiază Statul…" de la „topopolitică" (*topos*, loc), privită ca o subdisciplină care studiază *așezarea*

statului „…în cadrul larg al politicii". Dacă „topopolitica" este primul capitol, „morfopolitica" şi „fiziopolitica" sunt următoarele două. *Morfopolitica* lui Kjellen este aceea subdisciplină care studiază forma teritoriului, graniţele şi reţeaua de circulaţie, pentru ca *fiziopolitica* să se refere la fizionomia, teritoriului, resursele de sol şi subsol şi chiar aşezarea matematică. După cum se observă, Kjellen pune accentul, în analiza geopolitică a statului, tocmai pe caracteristicile teritoriului de stat.

5.3.2.1. *Poziţia teritoriului de stat*

Poziţia teritoriului statal ne oferă *referenţierea* absolută şi relativă a statului în cadrul complexei reţele a sistemului mondial. Poziţia unui teritoriu poate fi exprimată atât geografic, cât şi geopolitic.

Poziţia geografică reprezintă expresia localizării unui teritoriu în funcţie de totalitatea parametrilor specifici geografici: matematici, fizico-geografici (elemente geomorfologice, hidrologice, climatice, vecinătatea spaţiului marin) şi economico-geografici. Folosind ca parametri ai referenţierii elemente cu mare stabilitate temporală, poziţia geografică se prezintă ca o caracteristică precisă la care ne putem raporta permanent în cadrul analizei geopolitice.

Localizarea matematică a unui teritoriu se realizează pe baza determinării coordonatelor matematice ale longitudinii şi latitudinii.

Longitudinea poate fi exprimată ca depărtarea unghiulară de la meridianul-origine (Greenwich), până la meridianul punctului (în cazul nostru, teritoriului analizat). Măsurarea distanţei faţă de meridianul-origine se face în grade, minute şi secunde sau kilometrii (lungimea arcelor de cerc corespunzătoare). În funcţie de coordonatele longitudinale, raportate la meridianul-origine, teritoriul unui stat poate fi desemnat ca făcând parte din emisfera estică (este cazul teritoriilor statelor europene, africane, asiatice, insulare ale Oceaniei, plus Australia şi Noua Zeelandă), sau din emisfera vestică (statele ansamblului continental american). Astfel, teritoriul României este cuprins între meridianele de $20^0$15` longitudine estică în vest şi $29^0$41`longitudine estică în est. În cazul României, o importanţă deosebită în vederea localizării în cadrul continentului Europa o joacă meridianul de 25^0 longitudine estică, care marchează jumătatea distanţei dintre Oceanul Atlantic-limita vestică a Europei şi Munţii Ural-limita estică. Din punct de vedere al localizării matematice longitudinale, România se găseşte în partea centrală a continentului Europa.

Latitudinea este distanţa măsurată în grade de la Ecuator spre nord sau spre sud, până la teritoriul analizat. Ca şi în cazul longitudinii,

măsurarea distanţei faţă de Ecuator, de această dată, se face în grade, minute şi secunde sau kilometrii (lungimea arcelor de cerc corespunzătoare) Astfel, în raport cu latitudinea statele sunt localizate în emisfera nordică sau în emisfera sudică. România, latitudinal, este cuprinsă între paralelele de $43^0$37` latitudine nordică în sud şi $48^0$15` latitudine nordică în nord.

Dispunerea teritoriului într-o anumită emisferă, cât şi extensia longitudinală sau latitudinală a acestuia, creează o condiţionare a organizării interne a statului (activităţi economice, mod de viaţă etc.).

În cadrul parametrilor fizico-geografici, un rol important în exprimarea poziţiei absolute a unui stat îl ocupă *vecinătatea ţărmului marin*. Din acest punct de vedere se disting două tipuri de state: cu ieşire la mare (maritime) şi interioare (continentale). În cadrul acestor două categorii majore există o serie de subtipuri.

Statele maritime reprezintă acele state al căror teritoriu de stat include mare teritorială. Subtipurile acestei categorii sunt:

– statele insulare al căror teritoriu ocupă o insulă sau un grup de insule (Islanda, Marea Britanie, Malta, Mauritius, Madagascar, Sri Lanka, Japonia, Cuba, Jamaica etc.);

– statele insular-continentale al căror teritoriu ocupă atât o parte continentală cât şi una insulară (Suedia,Grecia etc.[*]);

– statele istmice, al căror teritoriu ocupă un istm (statele istmice din America Centrală – Guatemala, Costa Rica, Honduras etc.);

– statele peninsulare, al căror teritoriu este aşezat într-o zonă peninsulară sau ocupă o peninsulă (Spania, Italia, Arabia Saudită, Coreea de Sud, Somalia etc.);

– statele litorale, teritorii de stat care dispun de litoral maritim sau oceanic (toate statele cu ieşire directă la mare).

Statele interioare sau continentale sunt acele state fără ieşire directă la mare. În această categorie se înscriu următoarele subtipuri:

– statele fără acces la mare sau ocean, teritoriile de stat situate la mari distanţe de ţărm (Mongolia, Nepal, Ciad, Mali etc.);

– statele cu acces la mare sau ocean prin intermediul unei căi fluviale navigabile (Ungaria, Cehia, Elveţia etc.) sau coridor terestru.

În ceea ce priveşte avantajele ce decurg din situarea teritoriului faţă de spaţiile marine, istoria consemnează o dezvoltare mai rapidă a statelor riverane, pe baza legăturilor comerciale maritime întreţinute cu alte state.

[*] Cazul acestor două state poate fi discutat, în sensul poziţionării lor într-un subtip *insular-peninsular*.

Poziția maritimă devine cu atât mai importantă cu cât marea respectivă este mai solicitată în traficul internațional, folosirea porturilor însemnând dezvoltarea regiunilor limitrofe (Marea Mediterană, Marea Nordului, Marea Caraibilor etc.). În plus, accesul la resursele complexe ale platformelor continentale asigură o dezvoltarea mai bună a statelor în posesia cărora se află.

O serie de alte avantaje decurg şi din configurația liniei țărmului şi a lungimii frontului maritim. Configurația liniei țărmului este una dintre cele mai importante caracteristici ale țărmurilor. Dacă acesta prezintă articulații propice pentru instalarea porturilor, dacă este înalt sau jos, dacă este supus sau nu înghețului iarna, sau expus furtunilor sunt doar câteva din avantajele sau dezavantajele pe care le impune configurația liniei țărmului.

Lungimea frontului maritim este o altă caracteristică a țărmurilor maritime sau oceanice. În situația în care deschiderea este îngustă, pe acel sector nu se vor putea instala decât un număr limitat de porturi şi ca atare, cele existente vor fi supuse unei solicitări maxime mai ales când deservesc hinterlandul cu o suprafață mare. Cel mai reprezentativ exemplu în acest sens este cel al coridorului oceanic al R.D. Congo/Zairului[49] – fâşie cu o lungime de aproximativ 500 km şi o lățime medie de 100 km – ce separă Republica Congo de Angola, asigurând R.D. Congo/Zairului acces la Oceanul Atlantic, în care lungimea insuficientă a frontului oceanic nu satisface cerințele unui stat de mărimea R.D. Congo.

Relieful, ca element fundamental al peisajului natural, joacă un rol determinant în conturarea unei anumite evoluții economico-sociale a statului. Există pe suprafața globului state cu teritorii predominant muntoase (Elveția, Andorra, Peru, Bolivia, Etiopia). În altele, relieful major îl formează podişurile (Iran, Mexic, Spania, Arabia Saudită, India), sau câmpiile (Olanda, Polonia). În unele țări, suprafața deşerturilor ocupă o mare pondere din teritoriu (Algeria, Libia, Egipt), fiecare dintre aceste state trebuind să-şi dezvolte un anumit tip de economie în concordanță cu tipul reliefului dominant. Un caz distinct îl reprezintă statele ale căror teritorii reunesc mai multe tipuri de relief, în proporții relativ egale (Germania, Franța, SUA). Referențierea geografică a unui stat în funcție de parametrul relief se constituie în practică prin identificarea acelui stat în cadrul unei regiuni geomorfologice (state alpine, state andine, state carpatice etc.).

[49] La 27 august 1971, Republica Democrată Congo (denumire adoptată în 1967) îşi schimbă titulatura în Zair. Începând cu anul 1997, acest stat şi-a reluat vechiul nume de Republica Democrată Congo.

Apele curgătoare şi lacurile, alături de celelalte elemente ale cadrului natural, joacă un rol hotărâtor în viaţa unui stat. În anumite cazuri, statele îşi definesc într-o mare proporţie existenţa pe baza reţelei hidrografice. Astfel, în istorie avem numeroase exemple în care apele curgătoare, cu întreg edificiul fluviatil aferent, au dus la apariţia şi dezvoltarea unor puternice civilizaţii. În Orientul Apropiat şi Mijlociu, civilizaţiile (egipteană, mesopotamiene) s-au format pe văile Nilului, Tigrului şi Eufratului. Rol similar l-a avut Gangele şi Indusul pentru civilizaţia indiană, iar fluviul Galben şi Albastru pentru China.

Pentru România, Dunărea alcătuieşte, alături de Carpaţi şi Marea Neagră, temelia unităţii pământului românesc.

În timpurile moderne, un rol deosebit l-au jucat şi lacurile, care uneori au constituit nucleu de formare a statelor. Astfel, lacurile celor Patru Cantoane din Elveţia au format centrul în jurul cărora s-au cristalizat germenii Confederaţiei Elveţiene. Crearea iniţială a statului suedez s-a localizat în jurul Lacului Molaren, în vecinătatea căruia se găseşte astăzi capitala.

Pe lângă rolul jucat în apariţia şi dezvoltarea unor civilizaţii şi mai târziu a unor state, în prezent componenta hidrografică a mediului natural ocupă un rol important în susţinerea activităţilor economice ale multor state („axe economice").

În ceea ce priveşte *clima*, aceasta a generat numeroase speculaţii cu privire la influenţa sa asupra dezvoltării socio-economice a umanităţii în general şi a dezvoltării inegale a diverselor regiuni ale globului, în particular. Montesquieu, în celebra sa lucrare *L`esprit des lois*, atribuia climei un rol decisiv atât în formarea moravurilor şi a credinţelor religioase, cât şi în instaurarea ordinii social-politice. El susţinea, de exemplu, că în regiunile nordice clima rece a stimulat vigoarea şi energia popoarelor din această zonă geografică, explicând astfel vitejia şi spiritul lor de libertate, în timp ce căldurile din Africa i-ar fi îndemnat pe locuitori la lene. (Montesquieu, preluat după Brucan, S.,1997). În aceeaşi direcţie, Simion Mehedinţi, în *Antropogeografia*, observa puternica influenţă a condiţiilor climatice asupra indivizilor şi asupra comunităţilor. Astfel, el considera temperatura, umezeala, vântul drept „cel dintâi stăpân al omului"[50].

În prezent, statele sunt răspândite în toate zonele climatice ale globului. Diversitatea climatică a localizării, fără a se constitui în cauză principală, a atras o puternică diferenţiere a condiţiilor socio-economice şi

[50] Simion Mehedinţi, *Antropogeografia*, Bucureşti, 1938.

cultural-politice. Mai mult, anumite teorii au avansat ideea că manifestările fenomenelor climatice extreme pot împiedica formarea statelor. Se socoteau ca nefavorabile formării statelor climatele reci, cele deşertice sau climatele calde şi umede. Cu deosebire zonele tropicale calde erau considerate ca „pasive" din punct de vedere politic, aprecieri care căutau să justifice expansiunea colonialismului. Aceste teorii au fost infirmate de evoluția istorică a evenimentelor (anii '60 în Africa).

Resursele naturale prezintă importanță pentru dezvoltarea economică a unei țări. Nu rareori, însă, „atracția" exercitată de acestea a reprezentat un factor de tensiuni şi conflicte. Petrolul a jucat un rol evident în generarea antagonismelor politicii de putere din Orientul Mijlociu. Zăcămintele minerale, aurul, diamantele, mai recent petrolul şi uraniul, constituie motivele ascunse ale multor conflicte în arena internațională. Expresii precum „competiția pentru cordonul cuprifer", „războiul aurului" sau „războiul petrolului" sunt elocvente în acest sens.

În analiza geopolitică a statului, şi cu precădere în definirea raporturilor dintre state, alături de poziția geografică se foloseşte şi referențierea exprimată prin poziția geopolitică.

Poziția geopolitică, mult mai complexă, dar şi mai variabilă, reprezintă expresia raportului ce se stabileşte între suma caracteristicilor interne ale unei entități statale (poziția geografică, mărimea şi forma, potențialul natural şi uman, nivelul general de dezvoltare) şi politica sa externă, pentru ca în final să devină expresia raporturilor politice, economice, culturale şi militare cu statele vecine, cu puterile regionale şi mondiale.

În cadrul poziției geopolitice, poziția geografică reprezintă o componentă importantă, deseori invocată ca argument definitoriu al unor decizii geopolitice şi geostrategice. Realitatea demonstrează însă imposibilitatea explicării anumitor evenimente fără a conexa poziția geografică cu o serie de alte caracteristici specifice actorilor implicați. Astfel, retragerea Franței din structura militară a Alianței nord-atlantice a fost sesizată ca „o lovitură de cuțit în inimă" dată acelei organizații, din cauza poziției geografice a acestei țări, dar şi a faptului că retragerea ei a creat un vid care nu a putut fi umplut în dispozitivul strategic al pactului. În cursul evenimentelor care au culminat cu invazia în Cehoslovacia din august 1968, poziția geografică a acestui stat socialist a fost invocată ca un argument major al deciziei politice. Războiul din Vietnam poate fi înțeles cu toate implicațiile sale doar în contextul interesului geopolitic şi geostrategic al puterii americane în Pacific şi în Asia de sud-est. Criza rachetelor din Cuba şi tensiunile continue legate de această țară derivă din

faptul că revoluția socialistă a izbucnit chiar în apropierea celei mai mari puteri capitaliste.

Poziția geopolitică își găsește reflectarea într-o anumită orientare preponderentă a relațiilor externe pe anumite „axe de interes geopolitic", în funcție de contextul general istoric și cel particular geopolitic. De aici rezultă marele grad de variabilitate pe care îl implică poziția geopolitică și necesitatea unei permanente reevaluări a reprezentării acesteia. Schimbările permanente care au loc în planul relațiilor internaționale impun o politică externă flexibilă, dar fermă, care să permită o adaptare continuă a poziției față de diverșii actori implicați în deciziile politicii mondiale.

„În practică e vorba mai ales de un studiu al vecinilor. Se oferă aici observației și reflecției toate problemele fundamentale pentru situația în lume a unei țări, care decurg: dintr-o vecinătate simplă sau complicată, din vecinătatea cu state mari sau mici, din distanțe mari sau mici ce le despart de centrele de forță și de cultură ale timpului, din situația față de punctele de fricțiune sensibile ale marii politici, din așezarea la centru, intermediară sau la margine și multe altele de felul acesta", afirmă R. Kjellen în *Grundriss zu einem System der Politik* (1920).

În cadrul poziției geopolitice se pot distinge trei niveluri de raportare a statului la mediul extern: macropoziția, mezopoziția și micropoziția geopolitică.

Macropoziția geopolitică evidențiază poziția unui stat pe harta politică a lumii. Până nu demult, în condițiile sistemului mondial bipolar de putere, macropoziția geopolitică era apreciată prin poziția unui stat față de cele două superputeri – SUA și URSS. În prezent, reconfigurarea ordinii mondiale impune o refacere a raporturilor între state. Dacă pentru SUA impunerea și menținerea supremației mondiale reprezintă principalul deziderat în planul relațiilor internaționale, pentru alte mari puteri, problema se pune în termenii stabilirii unei poziții cât mai avantajoase în ierarhia mondială. Pentru restul statelor se evidențiază o poziție dificilă în relațiile cu marile puteri și superputerea americană. Un exemplu elocvent îl pre-zintă chiar România, care, angrenată în procesul integrării europene și euroatlantice, întreprinde demersuri și în sensul stabilirii unor cât mai bune relații cu SUA. În perspectivă, într-o lume globalizată, macropoziția geopolitică trebuie reconsiderată în sens geoeconomic și geocultural. Configurarea unor mari „ansambluri regionale" economice și culturale, și mai puțin a unor „blocuri" ideologice și militare, impune o retrasare a „axelor de interes geopolitic" în care statele trebuie să se implice.

Mezopoziția geopolitică se referă la poziția statului în limitele unei regiuni sau subregiuni. În evaluarea ei un caracter important îl joacă vecinătatea nemijlocită, determinată de relațiile reciproce politice. Exemplul cel mai elocvent îl oferă poziția Israelului față de țările arabe. De asemenea, un bun exemplu ne oferă şi poziția Cubei în raport cu SUA.

Micropoziția geopolitică a unui stat are în vedere avantajul sau dezavantajul din punct de vedere politic, economic şi strategico-militar al diferitelor sectoare de frontieră. În cazul „vecinătății apropiate", relații stabilite istoric mențin o poziție geopolitică mai puțin variabilă decât în cazul relației cu marile puteri. O politică bazată pe principiul „bunei vecinătăți", stabilit pe criteriul reciprocității, poate impune o micropoziție geopolitică avantajoasă. Raporturile statului Israel cu statele vecine, permanent tensionate, uneori conflictuale, oferă cea mai clară imagine a unei micropoziții geopolitice dezavantajoase.

5.3.2.2. *Mărimea teritoriului de stat*

Mărimea reprezintă o a doua caracteristică definitorie a teritoriului statelor, care exprimă suma tuturor suprafețelor de uscat şi de apă cuprinse în interiorul frontierei de stat. Influența modului de formare şi de dezvoltare teritorială îşi găseşte expresia în marea diversitate a suprafețelor statelor. Formate în condiții geografice, politice, economice, sociale şi culturale diferite şi înregistrând de-a lungul timpului evoluții extrem de variate, teritoriile de stat cunosc în prezent o desfăşurare în suprafață care porneşte de la 0,44 km^2 (Vatican) şi merge până la 17 mil. km^2 (Federația Rusă).

Preocupările vizând această caracteristică s-au îndreptat în mod constant asupra clasificării statelor în funcție de mărimea suprafeței şi asupra stabilirii unei mărimi optime a teritoriului. Dacă clasificările după mărimea teritoriului intră în domeniul de studiu al geografiei politice, stabilirea mărimii optime a teritoriului, cu avantajele şi dezavantajele ce decurg din diversitatea suprafețelor, ne situează în sfera domeniului geopolitic.

Prezentăm în continuare câteva dintre cele mai semnificative sisteme de clasificare a mărimii teritoriului de stat:

– O primă clasificare este realizată în 1963 de geograful american **Norman Pounds,** în *Political Geography*, în care suprafețele statelor sunt încadrate în 8 categorii de mărime (tabelul 2).

Tabelul 2

Clasificarea statelor după mărime în viziunea lui Norman Pounds

Tipuri de state	Categorii de mărime
1. State gigant	peste 6 000 000 km^2
2. State peste măsură de mari	între 2 500 000 km^2 şi 6 000 000 km^2
3. State foarte mari	între 1 250 000 km^2 şi 2 500 000 km^2
4. State mari	între 650 000 km^2 şi 1 250 000 km^2
5. State mijlocii	între 250 000 km^2 şi 650 000 km^2
6. State mici	între 100 000 km^2 şi 250 000 km^2
7. State foarte mici	intre 25 000 km^2 şi 100 000 km^2
8. Microstate	sub 25 000 km^2

Sursa: T. Simion, 1998

– **A.L. Sanguin**, geograf elveţian, în „*Géographie politique, géopolitique, géostratégie: domaines, pratiques, friches*" (1992), realizează o clasificare în care foloseşte un indice de ierarhizare pentru determinarea poziţiei suprafeţei unui anumit stat într-un sistem valoric. El îşi bazează ierarhizarea pe următoarea formulă, cunoscută sub denumirea de *metoda G*: **Gx = Ga / Rx**, în care **Ga** reprezintă suprafaţa Pământului, iar **Rx** reprezintă suprafaţa teritoriului de stat. Cu cât valoarea indicelui **G** este mai mare, cu atât mai jos în ierarhie este poziţionat statul. Astfel, pentru teritoriul Vaticanului s-a obţinut o valoare de 3,10, iar pentru teritoriul fostei URSS o valoare de 1,35.

Conform acestei ierarhizări, asemănătoare celei realizate de Norman Pounds, Sanguin individualizează 9 categorii de state (tabelul 3).

Tabelul 3

Clasificarea statelor după mărime în viziunea lui A.L. Sanguin

Tipuri de state	Categorii de mărime
1. Macrostate	peste 6 000 000 km^2
2. State imense	între 2 500 001 km^2 şi 6 000 000 km^2
3. State foarte mari	între 1 250 001 km^2 şi 2 500 000 km^2
4. State mari	între 650 001 km^2 şi 1 250 000 km^2
5. State mijlocii	între 250 001 km^2 şi 650 000 km^2
6. State mici	între 100 001 km^2 şi 250 000 km^2
7. State foarte mici	între25 001 km^2 şi 100 000 km^2
8. Ministate	între5 001 km^2 şi25 000 km^2
9. Microstate	sub 5 000 km^2

Sursa: A. Ilieş, 1999

Se observă că Sanguin introduce, față de Pounds, o a noua categorie, unde încadrează statelor sub 5000 km^2, chiar dacă numărul statelor aparținând acestei categorii este destul de scăzut.

Realizarea acestei ierarhizării, urmată de o clasificare pe categorii de mărime, pleacă de la „considerentul că statele incluse într-o anumită grupă au toate şansele de a cunoaşte un anumit număr de probleme similare în ceea ce priveşte echiparea teritorială, rețeaua urbană sau de transporturi" (Ilieş, 1999).

– M. I. Glassner propune, în *Political Geography* (1996), o clasificare a suprafeței statelor în cinci categorii de mărime (tabelul 4).

Tabelul 4

Clasificarea statelor după mărime în viziunea lui M.I. Glassner

	Categoria de mărime	**Număr de state**	**Supr.tot. (mil.km^2)**
1	peste 2500000 km^2	9	75,8
2	între 350000 – 2500000 km^2	48	45,2
3	între 150000 – 350000 km^2	28	7,1
4	între 30000 – 150000 km^2	53	3,5
5	sub 30000 km^2	65	1,8
	Total	193	135,8

Sursa: A. Ilieş, 1999

În clasificarea lui Glassner, numărul mic al categoriilor de mărime (5) prezintă inconvenientul grupării în acelaşi interval a unor state cu suprafețe foarte diferite. De exemplu, în categoria statelor cu suprafață cuprinsă între 350 000 km^2 şi 2 500 000 km^2 intră şi Arabia Saudită (2 248 000 km^2) şi Papua Noua Guinee (463 840 km^2), ceea ce face această clasificare mai puțin operabilă, deci un grad mai mic de aplicabilitate.

Într-o astfel de clasificare, cu cât numărul intervalelor va fi mai mare, cu atât riscul cuprinderii într-o singură categorie a unor state cu suprafețe diferite este mai mic şi exactitatea mai mare.

În continuare, propunem o clasificare a statelor în funcție de suprafața teritoriilor de stat, alcătuită din 9 intervale de mărime (tabelul 5).

Tabelul 5

Clasificarea statelor după mărime

	Categorii de mărime	Număr de state	Suprafața (mil. km^2)	Ponderea din total suprafață uscat* (%)
1.	peste 5 mil. km^2	6	62,2	41,7
2.	între 1 şi 5 mil. km^2	22	38,9	26,2
3.	între 500 000 şi 1 mil km^2	22	15,5	10,4
4.	între 250 000 şi 500 000 km^2	25	9,04	6,1
5.	între 100 000 şi 250 000 km^2	30	4,9	3,3
6.	între 50 000 şi 100 000 km^2	20	1,5	1
7.	între 25 000 şi 50 000 km^2	19	0,6	0,4
8.	între 10 000 şi 25 000 km^2	15	0,2	0,16
9.	sub 10 000 km^2	33	0,04	0,02

*Suprafața totală a uscatului măsoară 148,9 mil. km^2 .

Observăm că un număr de şase state cu o suprafață de peste 5 mil. km^2 – Federația Rusă (17 mil. km^2), Canada (9,9 mil. km^2), China (9,5 mil. km^2), SUA (9,4 mil. km^2), Brazilia (8,5 mil. km^2) şi Australia (7,7 mil. km^2) – concentrează o suprafață totală de peste 62 mil. km^2, ceea ce reprezintă o pondere 41,7 % din suprafața uscatului. Dintre acestea, unele ocupă singure un întreg continent (Australia), sau se desfăşoară pe două continente (Federația Rusă), sau sunt cunoscute sub denumirea de „subcontinente" (Brazilia, SUA, Canada).

Un număr de 22 de state, cu o suprafață cuprinsă între 1 şi 5 mil. km^2, ocupă o suprafață totală de 38,9 mil. km^2 cu o pondere de 26,7 % din suprafața uscatului. Aceste state se desfăşoară ca mărime între India (3,2 mil. km^2) şi Mauritania (1,02 mil. km^2).

Aceste două prime categorii cu un număr de doar 28 de state (14,6 %), ocupă peste 100 mil km^2, ceea ce reprezintă peste 67 % din totalul suprafeței uscatului. Astfel, pentru cele 166 de state rămase nu rămân decât 33 % din suprafața uscatului.

Mărimea teritoriului de stat poate fi interpretată şi din punct de vedere al avantajelor şi dezavantajelor pe care le oferă. De cele mai multe ori, o suprafață mare, pe care o prezintă teritoriul anumitor state, nu poate însemna decât avantaje multiple: varietatea şi bogăția unor resurse naturale, mari suprafețe agricole, suprafețe numeroase cu potențial de habitat, numeroşi vecini frontalieri. În anumite cazuri, însă, un teritoriu cu o suprafață mare poate prezenta dificultăți în privința administrării, a

organizării infrastructurii, sau poate conduce la o repartiție inegală a populației (viduri de populație), la o dezvoltare regională inegală și, nu în ultimul rând, la dificultatea creării unui sistem de apărare viabil. Generalizând, putem observa cum suprafețele mari ale teritoriilor prezintă avantaje în cazul statelor cu un nivel ridicat de dezvoltare (SUA, Canada, Germania, Franța), și un dezavantaj, în cazul statelor slab dezvoltate (Sudan, Mali, Angola, Etiopia) și cu un potențial geostrategic și geopolitic ridicat în cazul Rusiei, Chinei, Braziliei etc.

În cazul statelor mici, ponderea dezavantajelor este net superioară celei a avantajelor. Există însă și situații, ca în cazul Japoniei, dar și al altor teritorii de stat, cu precădere din Europa (Monaco, Liechtenstein, Luxemburg), în care suprafața mică a teritoriului este compensată de nivelul economic, politic, social și cultural ridicat. Un exemplu aparte îl constituie state precum Bahrain, Kuwait, Qatar, în care prezența unei resurse naturale importante (petrol) poate echilibra raportul cu o suprafață mică a teritoriului.

5.3.2.3. *Forma teritoriului de stat*

După formă, statele lumii se înfățișează sub diferite configurații. Traseul frontierelor determină *configurația teritoriului*, care, în unele împrejurări, poate avea o influență majoră în viața acestuia. Astfel, putem identifica pe harta lumii state cu o configurație a teritoriului foarte ***alungită*** pe direcția meridianelor (Chile, Argentina, Suedia, Norvegia, Vietnam, Japonia) sau în sensul latitudinii (Rusia, S.U.A., Canada). Statele cu o configurație alungită sunt considerate acele state în care una dintre axe depășește de cel puțin șase ori lungimea celeilalte (lungimea este de șase ori mai mare decât lățimea medie). Această formă prezintă, avantajul unei diversități a tipurilor de peisaj, implicit a tipurilor de resurse specifice. Cel mai reprezentativ este cazul Chile, care se întinde pe 38^0 latitudine, între paralelele 18^0 și 56^0 latitudine sudică. O serie de dezavantaje, precum izolarea anumitor regiuni din cauza distanțelor foarte mari față de Capitală, greutatea asigurării legăturilor de transport, de alimentare cu energie, apă, materii prime etc. a regiunilor extreme, dezavantajele geostrategice fac din acest tip de configurație a teritoriului o problemă în ceea ce privește dezvoltarea de ansamblu uniformă a regiunilor statului respectiv. Acest lucru se poate observa foarte bine în cazul Italiei, unde discrepanța este foarte mare între nordul puternic dezvoltat și sudul slab dezvoltat și, de asemenea, în cazul Norvegiei, unde, datorită dispunerii alungite a teritoriului la latitudini mari, nordul țării (Laponia) se deosebește clar de sudul populat și dezvoltat.

Multe alte ţări îşi regăsesc configuraţia teritoriului în diverse forme geometrice: formă aproape *circulară* (România, Uruguay) sau *poligonală* (Franţa-hexagon, Togo, Ghana, Benin). Aceste două subtipuri se înscriu în categoria statelor ***compacte***, cu numeroase avantaje, precum posibilitatea asigurării legăturilor de transport şi aprovizionare eficiente, posibilitatea unei bune administrări politice, toate acestea conlucrând la o dezvoltarea uniformă de ansamblu.

În aprecierea gradului de compactivitate a teritoriului de stat sunt folosite, pentru o mai mare exactitate, metodele matematice. Astfel, Peter Hagget, Andrew D. Cliff şi Allan Frey propun următoarea formulă de determinare a indicelui de compactivitate (I_c):

$$I_c = (1{,}27\ S) / L^2,$$

unde 1,27 reprezintă coeficientul de ajustare, S suprafaţa teritoriului, L lungimea axei ce uneşte cele mai îndepărtate două puncte, extreme ale perimetrului.

Valori ale indicelui în apropiere de 1 exprimă un grad mare de compactivitate tinzând spre forma circulară, ce asigură gradul maxim de compactivitate. Cu cât valorile indicelui se apropie de 0, este exprimată forma alungită a teritoriului.

O altă formulă matematică de calculare a gradului de compactivitate a unui teritoriu este cea a lui J.P. Cole:

$$I_c = A_s / A_c \times 100,$$

unde A reprezintă suprafaţa teritoriului (aria statului), care se împarte la A_c suprafaţa cercului cel mai mic circumscris perimetrului, şi se înmulţeşte cu 100.

Rezultatul se apreciază astfel: un teritoriu prezintă un grad mare de compactivitate cu cât valoarea indicelui de compactivitate este mai apropiată de 100 (valoarea specifică statelor circulare) şi o formă alungită când valoarea indicelui scade spre 0. Conform acestei formule, autorul a calculat indicii de compactivitate ai anumitor ţări: Franţa are un indice de 57,5, Mexicul 22 şi Chile – stat alungit, 5.

Ca un subtip al configuraţiei compacte se înscriu teritoriile statale cu ***protuberanţe***. Acestea se prezintă sub forma unei configuraţii compacte din care pleacă o prelungire a teritoriului, ce intră, sub forma unei pene, în teritoriul altui stat (provincia Shaba, fostă Katanga – Congo Zair), sau chiar sub forma unui coridor ce separă două sau mai multe state (coridorul Caprivi – Namibia, coridorul Vakhan – Afganistan).

Cel mai bun exemplu în demonstrarea configuraţiei cu protuberanţe îl constituie teritoriul Republicii Congo Zair, care prezintă ambele tipuri de

extensiuni, atât cea de pană (extensiunea teritorială a unui stat în interiorul altui stat) în partea de SE, ce pătrunde pe teritoriul Zambiei cca 300 km. lungime. Regiunea Shaba, după podişul cu acelaşi nume, fostă Katanga, are o mare importanţă strategică, mai ales prin resursele de subsol pe care le deţine în cantităţi mari (uraniu şi cupru). În partea de nord-vest a Congo Zair se află coridorul ce asigură ieşirea la Oceanul Atlantic a acestei ţări. Coridorul are o lungime de aproximativ 500 km. lungime şi 100 km. lăţime medie şi separă Congo de Angola.

Un alt exemplu îl constituie fâşia Caprivi, ce reprezintă o parte a teritoriului Namibiei ce pătrunde sub forma unui coridor spre centrul continentului, separând Angola, Botswana, Zambia şi creând legătura frontalieră a Namibiei cu Zimbabwe. Coridorul are o lungime de cca 450 km şi o lăţime medie aproximativ 80 km, aflându-se în partea de nord-est a ţării, de-a lungul fluviului Zambezi.

În Asia, Afganistanul prezintă o extensiune teritorială sub forma unui coridor lung de cca. 300 km. ce separă Tadjikistanul de Pakistan asigurând legătura frontalieră cu China. Coridorul a jucat rol de zonă tampon între imperiul britanic şi cel rus. Pe continentul european, Olanda prezintă o zonă-coridor (regiunea Limburg), cu o lungime de cca 50 km., de-a lungul râului Meuse, ce separă, pe o porţiune, Germania de Belgia.

Un alt tip al configuraţiei teritoriului este cel ***polimeric*** sau fragmentat. Caracteristica acestui tip constă, în comparaţie cu cele monomerice sau compacte al căror teritoriu este format dintr-un singur nucleu, în existenţa mai multor nuclee teritoriale, fie numai părţi continentale (cazul Pakistanului până în 1971), fie părţi continentale asociate cu insule (Grecia, Danemarca, Canada, Filipine), sau numai insule (Marea Britanie, statele insulare din Oceanul Pacific).

Pe lângă numeroasele avantaje pe care le prezintă acest tip de configuraţie, o serie de dezavantaje tind să contrabalanseze situaţia. În plan geostrategic, dispersarea largă a insulelor greceşti până în apropierea ţărmurilor Turciei şi corelarea acestei situaţii cu descoperirea în 1973 a mari zăcăminte de petrol în subsolul platoului continental pe care se află aceste insule au generat o serie de puternice tensiuni între cele două ţări. În plan politic şi economic, legătura dintre insulele aflate la mari distanţe şi nucleul central poate fi dificilă. De asemenea, între insulele teritoriului statal pot exista mari deosebiri din punct de vedere al resurselor şi posibilităţilor de locuire, ceea ce poate explica inegalitatea răspândirii populaţiei şi a dezvoltării economice.

Tipul de stat ***perforat*** se caracterizează prin prezenţa în interiorul teritoriului statal a unor unităţi teritoriale aparţinând altor state (cazul enclavelor), sau chiar existenţa în cadrul teritoriului statal a unui ministat

(Vatican, San Marino). În cazul teritoriilor ocupate de populație de aceeași etnie cu a unui stat vecin, situația poate reprezenta o problemă în cazul revendicării alipirii la țara-mamă. Cel mai reprezentativ exemplu este cel al enclavei Nagorno Karabah, situată pe teritoriul Azerbaidjanului, dar populată în proporție de 80 % de armeni, ceea ce a dus în 1992-1993 la un sângeros conflict armat între Armenia şi Azerbaidjan.

După cum se observă, din clasificarea statelor în funcție de configurația teritoriului statal rezultă următoarele tipuri: alungit, compact cu două varietăți geometrice (circular şi poligonal), cu protuberanțe, polimeric sau fragmentat şi perforat (figura 9).

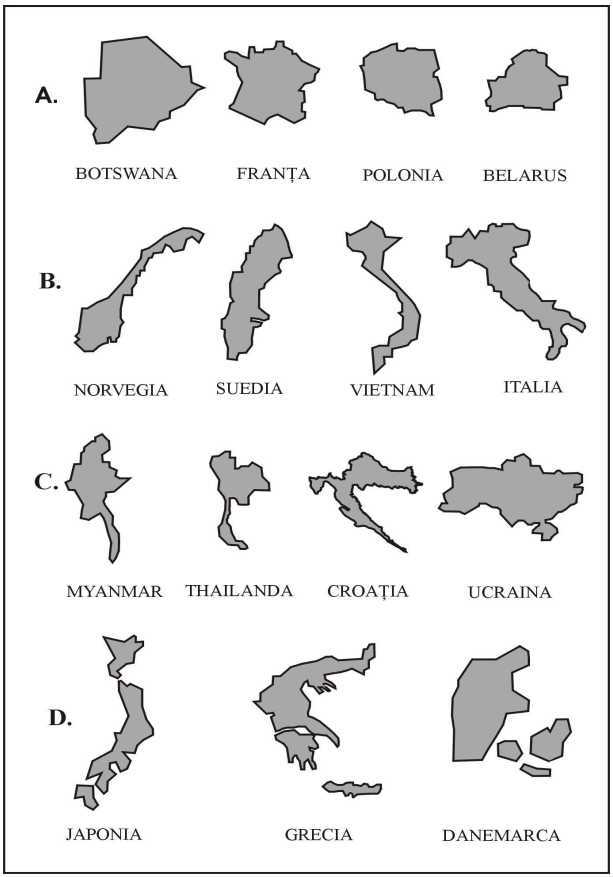

Fig.9. **Forma statelor**
(A. compacte, B. alungite, C. cu protuberanțe, D.polimerice)

5.3.2.4. *Delimitarea teritoriului de stat – frontiera de stat*

Frontiera de stat reprezintă „o linie reală sau imaginară trasată între diferite puncte pe suprafața terestră, care delimitează teritoriul statelor între ele sau față de marea liberă şi spațiul extraatmosferic" (Geamănu, 1981), sau o „linie naturală sau convențională care desparte teritoriul unui stat de teritoriul altor state sau, întinderi de apă care nu fac parte din teritoriul său" (*Dicționarul explicativ al limbii române*, 1996). Dacă, în ambele definiții prezentate, frontiera apare ca o *linie de demarcație*, în *Dicționarul de geografie uman*ă (1999), ea apare ca un „*spațiu de separație* între două state, de natură convențională sau impus, ce delimitează teritoriul în care îşi poate exercita suveranitatea exclusivă fiecare dintre ele". Tot în acest sens este şi definiția lui Voicu Bodocan (1997), care consideră frontiera „un areal politico-geografic, la limita unei unități politice bine definite ...".

Primele două definiții, prin reducerea frontierei la o „linie reală sau imaginară", respectiv la o „linie naturală sau convențională", creează confuzie, datorită asemănării cu sensul termenului *graniță*. Frontiera reprezintă spațiul de contact de dimensiune variabilă şi folosință comună dintre două sau mai multe unități politico-teritoriale statale. Dacă pentru definirea frontierei se folosesc sensurile de spațiu, zonă, areal etc., pentru graniță nu putem folosi decât sensul de „linie imaginară". Granița este un element component al frontierei. Astfel, granița reprezintă o linie de demarcație imaginară, situată în interiorul spațiului frontierei dintre două unități statale, recunoscută ca limită a teritoriului de stat. În acelaşi sens, *The Penguin Dictionary of Human Geography* (1987) defineşte granița ca fiind „linia de demarcație ce stabileşte limitele între două sau mai multe unități politice..., sau interfața verticală imaginară între state suverane, care intersectează suprafața terestră, continuând spre centrul Pământului conform cu reglementările internaționale, ceea ce conferă dreptul de utilizare a resurselor subterane..."[51].

Delimitarea propriu-zisă a teritoriilor de stat, care apare pe hartă sub forma unor linii de demarcație, este în realitate constituită din zone de lățimi variabile, înconjurate de garduri sau ziduri în interiorul cărora apar borne de demarcație care marchează în teren puncte cu coordonate topografice stabilite prin tratate internaționale. Aceste borne indică planul imaginar vertical al graniței de stat şi deci limita exercitării atributului suveranității asupra teritoriului.

[51] Godal, 1987, *op.cit*., p.44-45.

Ca şi teritoriul de stat, frontierele au jucat un rol important în relaţiile internaţionale, fiind supuse celor mai neprevăzute controverse. Din acest punct de vedere, putem afirma că noţiunea frontierei de stat este complementar indispensabilă noţiunii de teritoriu de stat, ea integrându-se organic în componenţa statului, reprezentând „limita juridică în cadrul căreia statul îşi exercită suveranitatea sa deplină şi exclusivă, iar naţiunea dreptul ei la autodeterminare”[52].

Ideea de frontieră apare relativ târziu în istoria umanităţii, ea fiind consemnată, în accepţiunea actuală a termenului, începând cu Congresul de Pace de la Westphalia, dintre anii 1644 şi 1648, care marchează sfârşitul Războiului de 30 de ani şi al perioadei medievale. Până la acel moment, noţiunea de *frontieră* avea un înţeles aparte, care corespundea, nu limitelor statale prezente, ci *spaţiilor mişcătoare* ce se interpuneau între universuri politice dinamice. În concepţia romană, frontiera era reprezentată de acel „limes”, cu sens de dispozitiv de protecţie militară. Un alt exemplu de ce s-ar putea numi frontieră îl întâlnim în Asia, în acele „deşerturi ale tătarilor”, nişte spaţii în general pustii, unde se încrucişau adesea diverse triburi nomade. Începând cu perioada modernă, ideea de frontieră se diversifică. Astfel, din punct de vedere al succesiunii frontierelor, pot fi evidenţiate: *frontiere coloniale*, respectiv cele formate ca rezultat al împărţirii sferelor de influenţă între puterile coloniale; *frontiere postbelice*, rezultate în urma conferinţelor de pace, sau a acordurilor dintre marile puteri; de exemplu, Viena (1814), Versailles (1919), Yalta (1944), Potsdam (1945) ; *frontiere de separare*, exemplu în acest caz este frontiera dintre India, Pakistan şi Bangladesh, sau impuse de un stat mai puternic, precum frontiera dintre SUA şi Mexic etc.

Prin caracteristicile şi funcţiile îndeplinite, frontiera a constituit o permanentă preocupare a cercetărilor geopolitice. Un aport deosebit în identificarea istoricului cercetării „fenomenului frontierei” în cadrul diverselor şcoli geopolitice (americană, germană, franceză, românească) îl are lucrarea *Sociologia şi geopolitica frontierei*, publicată în 1995 de I. Bădescu şi D. Dungaciu.

Un alt aspect important al analizei frontierei îl reprezintă identificarea şi clasificarea acestora. În acest sens vom folosi următoarele criterii: genetic, morfo-structural, funcţional şi statutul legal al demarcaţiei.

Criteriul genetic explică atât originea frontierelor, cât şi momentul „trasării” graniţelor. Clasificarea conform acestui criteriu, elaborat de

[52] Grigore Geamănu, *Drept internaţional public*, vol.1, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981.

Richard Hartshorne, în care momentul trasării frontierei este raportat la momentul stabilirii populației, indică trei tipuri de frontiere: antecedente (anterioare stabilirii populației), subsecvente (în paralel cu fixarea şi dezvoltarea populației) şi supraimpuse (ulterioare stabilirii populației).

Frontierele antecedente indică un tip de demarcație spațială anterioară formării teritoriale a statului. Exprimarea specifică acestui tip de frontieră este reprezentată de demarcațiile spațiale efectuate în perioada marilor descoperiri geografice, înaintea fixării comunităților coloniale. Spre exemplu, granița dintre SUA şi Canada a fost fixată înaintea constituirii statelor respective.

Frontierele subsecvente indică un tip de demarcație spațială produs al procesului istoric de formare a statelor, început o dată cu cristalizarea conştiinței teritoriale a grupurilor umane. Acest tip este specific majorității statelor europene în care fixarea limitelor teritoriale s-a realizat prin acorduri succesive în urma conflictelor dintre părți.

Frontierele supraimpuse indică un tip de demarcație realizat ulterior stabilirii populației. Ca exemple notăm trasarea arbitrară a frontierelor coloniale din Africa, în care interesele marilor puteri au contrazis de cele mai multe ori realitățile etno-teritoriale locale.

Criteriul morfo-structural impune analiza traseului frontierei şi a modului de trasare, delimitând frontiere artificiale şi frontiere naturale.

Frontierele artificiale, pot fi frontiere geometrice sau frontiere astronomice.

- *Frontierele geometrice* sunt constituite din linii drepte (de unde şi denumirea de geometrice), trasate în zone slab populate sau nevalorificate, care despart teritoriile statelor. Uneori, din anumite considerații de ordin practic (spre exemplu, pentru a nu despărți o localitate de sursele de alimentare cu energie şi apă, din cauza unor fenomene naturale precum aluviuni, ridicări de terenuri ş.a.), se admite ca frontiera geometrică să se abată de la linia dreaptă. Exemple: frontierele între Algeria şi Mali, între Mali şi Mauritania, Libia şi Ciad etc.
- *Frontierele astronomice* coincid, după direcția lor, cu paralela sau meridianul geografic, fiind folosite mai frecvent paralelele (o porțiune de frontieră dintre S.U.A. şi Canada).

Frontierele naturale se împart în: frontiere terestre, frontiere fluviale, frontiere maritime şi frontiere aeriene.

- *Frontiera terestră* desparte uscatul dintre două state. Ea poate fi artificială (geometrică) sau naturală (în regiunile de munte, frontiera urmează linia vârfurilor cele mai înalte).
- *Frontiera fluvială* separă în două părți apele unui fluviu situat între teritoriile a două state. Linia imaginară de demarcație urmăreşte în

general linia talvegului, dar ține cont şi de particularitățile apelor de frontieră.

- *Frontierele maritime* constau în linia exterioară a mării teritoriale, pe care şi-o fixează fiecare stat, ținând cont de anumite limite. În cazul limitelor laterale, acestea se stabilesc de comun acord cu vecinii.
- *Frontierele aeriene* sunt linii perpendiculare care pornesc de la frontierele terestre sau acvatice în sus, până la limita inferioară a spațiului cosmic.

Criteriul funcțional impune analiza funcției pe care frontiera o îndeplinește, indicând ca tipuri principale: frontiere de separare şi frontiere de contact. Raportul între aceste două funcții depinde de condițiile politice ale formării frontierelor şi de caracterul vecinătății cu alte state.

Frontierele de separare se impun prin *funcția de barieră*. Această funcție are drept scop filtrarea fluxurilor umane, de mărfuri, investiții, informație prin sistemul vamal.

Frontierele de contact se impun prin *funcția de legătură*. În condițiile intensificării proceselor de internaționalizare a situației politice şi economice, în prezent se dezvoltă tot mai mult legăturile transfrontaliere. Exemplul cel mai elocvent îl reprezintă Uniunea Europeană, cu regimul de circulație în spațiul Schengen. Tot ca o consecință a liberalizării frontierei au apărut zonele transfrontaliere, unde se creează întreprinderile cu mână de lucru din statele vecine.

M.I. Glassner (1996) folosește în clasificare **statutul legal al frontierei**, identificarea tipurilor făcându-se pe baza gradului de recunoaştere internațională. Din acest punct de vedere, Glassner identifică două tipuri de frontiere: de facto (reale) şi fictive.

Frontierele de facto indică delimitările reale ale teritoriilor de stat şi teritoriilor cu statut special, recunoscute în cadrul sistemului relațiilor internaționale.

Frontierele fictive indică delimitările recunoscute unilateral de unul sau mai multe state.

5.4. *Caracteristici geo-demografice*

Populația, în viziunea geopoliticii, reprezintă cel de-al doilea element esențial al existenței statului. În acest sens, populația trebuie privită atât ca „factor de putere" în relațiile dintre diverse entități geopolitice ce activează în arena relațiilor internaționale, cât şi, mai ales, ca element fundamental generator de procese şi fenomene geopolitice.

La ora actuală, pe Terra trăiesc peste 6 miliarde de oameni. Această cifră exprimă rezultatul unui întreg proces de evoluție numerică pornit în

urmă cu câteva sute de mii de ani[*] . Primul miliard a fost atins în 1830, cel de-al doilea în 1930. Doar treizeci de ani mai târziu, în 1960, a fost atins cel de-al treilea, la 14 ani (1974) cel de-al patrulea. Anul 1987 (deci numai după 13 ani) reprezintă data când omenirea a atins 5 miliarde, cel de-al şaselea miliard fiind atins în 1999. Această accentuată creştere a numărului de locuitori şi de scurtare a timpului de multiplicare, reprezintă una dintre problemele cele mai importante ale lumii contemporane.

Creşterea spectaculoasă a numărului populaţiei în secolul XX, cunoscută şi sub numele de explozia demografică, nu a caracterizat întreaga umanitate, ci numai o parte a acesteia, cunoscută, până recent, sub numele de „lumea a treia" (ţările slab dezvoltate).

Continentul european, care nu cunoscuse în perioada anterioară o creştere demografică deosebită, ca urmare a războaielor şi a scăderii fertilităţii populaţiei, înregistrează o creştere redusă comparativ cu alte regiuni ale globului: America Latină, Africa şi Asia. În prezent, 80% din locuitorii Terrei trăiesc în ţările în curs de dezvoltare, unde creşterea demografică este de 1,8% pe an, faţă de 0,4% în ţările dezvoltate. Regiunile industrializate ale planetei cuprind 1,1 miliarde locuitori şi vor avea 1,2 miliarde în anul 2025. În acelaşi interval de timp, populaţia din regiunile în curs de dezvoltare va spori de la 4,6 la 6,8 miliarde locuitori.

În prezent, peste 3,5 miliarde de locuitori trăiesc în Asia (4,7 miliarde în anul 2025), 905 milioane în Africa (1,4 miliarde în 2025; numărul populaţiei se va dubla), 561 milioane în America Latină şi zona Caraibilor (689 milioane în anul 2025), 330 milioane în America de Nord (369 milioane în 2025) şi 29 milioane în Oceania. Europa are în prezent 729 milioane şi va înregistra o scădere, ajungând la 701 milioane în anul 2025.

Diferenţieri demografice se întâlnesc chiar şi în cadrul aceluiaşi continent. Astfel, din întreaga populaţie a Asiei, cea mai mare parte revine giganţilor demografici: China – 1,307 miliarde locuitori şi India – 1,081 miliarde locuitori. La aceştia se adaugă Indonezia – 242 milioane, Japonia – 127,4 milioane, Pakistan – 162,4 milioane şi Bangladesh – 144,3 milioane locuitori.

China reuneşte tot atâţia locuitori cât două continente la un loc – Africa şi America de Nord, iar India cât cele două Americi plus Japonia. Se consideră că un locuitor al planetei din 5 este chinez, 1 din 6 indian, iar 1

[*] Vladimir Trebici, *Populaţia Terrei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991. Autorul susţine teoria cunoscutului istoric şi arheolog englez V. Gordon Childe (1892-1957), conform căruia data apariţiei omului trebuie situată cu cca 600 000 de ani î.Hr.

din 2 oameni trăieşte în una din cele 4 mai populate ţări: China, India, S.U.A., Rusia.

Continentul european, care a avut şi continuă să aibă un rol politic important, nu mai deţine în prezent o pondere la fel de mare în populaţia mondială. În prezent, 60% din populaţia sa este concentrată în 4 ţări: Germania, Franţa, Italia şi Marea Britanie.

Din totalul populaţiei Africii, 1/3 se regăseşte în doar 3 ţări: Nigeria, Egipt şi Etiopia, iar 33% din populaţia Americii Latine se găseşte concentrată în Brazilia şi Mexic.

Clasificarea statelor după numărul de locuitori prezintă următorul tablou:

– state cu peste 1 miliard de locuitori – China – statul cu cea mai numeroasă populaţie de pe glob (1,307 miliarde locuitori, adică circa 21 % din populaţia Terrei) şi India cu 1,081 miliarde (16%);

– state cu o populaţie între 250-500 mil. locuitori (SUA = 296 mil. locuitori) – reprezentând circa 5 % din populaţia globului;

– state cu o populaţie între 100-250 mil. locuitori (un număr de şapte state cu o populaţie totală de 989 mil. locuitori, adică 17 %);

– state cu o populaţie cuprinsă între 50-100 mil. locuitori (12 state cu o populaţie totală de 775 mil. locuitori, reprezentând 13,4 %).

Majoritatea statelor de pe glob au o populaţie între 5 şi 50 de milioane de locuitori (între care se înscrie şi ţara noastră cu 21 mil. locuitori);

– cele mai mici state ale lumii (sub 0,5 mil. locuitori) sunt: Luxemburg, Barbados, Guadelupa, Martinica, Islanda, Liechtenstein, San Marino, Vatican ş.a.

În concluzie, 22 de state ale lumii concentrează 76 % din populaţia Terrei, majoritatea statelor, peste 150, concentrează doar 24% din populaţia Terrei, existând de fapt o deplină concordanţă între suprafaţa şi mărimea geografică a statelor.

Una din realităţile tulburătoare ale începutului mileniului 3 o constituie şi faptul că ţările în curs de dezvoltare concentrează peste 4,7 miliarde de locuitori, cu o rată de creştere medie anuală de 1,8 %, în timp ce ţările dezvoltate grupează 1,1 miliarde locuitori, cu o rată medie anuală de 0,4 %, cu consecinţe şi implicaţii profunde din punct de vedere geopolitic.

Alături de numărul populaţiei, ***structura etnică*** a statelor constituie un indicator de stabilitate, mai mare sau mai mică, a relaţiilor interetnice. Din punct de vedere al structurii etnice, pot fi evidenţiate cinci tipuri de state: mononaţionale; state cu predominare netă a unei naţiuni alături de

care coexistă mai multe minorități etnice, reduse numeric; binaționale; cu o structură națională complexă, dar relativ uniformă etnic; multinaționale, cu structură etnică complexă şi diversificată.

Primul tip de state – mononațional – este cel mai răspândit. În Europa, acest tip caracterizează aproape jumătate dintre statele continentului. Islanda, Irlanda, Norvegia, Suedia, Danemarca, Austria, Slovenia ş.a. În Asia sunt mai puține – Japonia, Bamgladesh, Arabia Saudită. Şi mai puține sunt în Africa – Egipt, Libia, Somalia, Madagascar.

Cel de-al doilea tip – cu predominare netă a unei națiuni alături de care coexistă mai multe minorități etnice, reduse numeric – este la fel de frecvent. În Europa – Marea Britanie, Franța, Spania, Finlanda, România; în Asia – China, Vietnam, Thailanda, Sri Lanka Irak, Siria, Turcia; în Africa – Algeria, Maroc, Zimbabwe; în America de Nord – SUA; în Oceania – Australia şi Noua Zeelandă.

Al treilea tip – state binaționale – se întâlneşte mult mai rar. Din această categorie fac parte: Belgia, Canada şi Cehoslovacia (până în 1993).

Al patrulea tip – cu o structură națională complexă, dar relativ uniformă etnic – este specific Asiei (Iran, Afganistan, Pakistan, Malaysia, Laos) şi Africii central-estice şi sudice, dar şi Americii Latine.

Cele mai caracteristice state aparținând celui de-al cincilea tip – multinaționale, cu structură etnică complexă şi diversificată – sunt India şi Rusia, cărora li se adaugă Elveția, Indonezia, Filipine şi state din Africa de vest.

Una din caracteristicile negative ale sfârşitului de secol XX, generată tocmai de structura etnică a populației, este proliferarea *conflictelor interetnice*. Dintre acestea amintim: Bosnia, Kosovo, Cecenia, în Spania (bascii) ş.a. Conflicte separatiste caracterizează Sri Lanka, Indonezia, Etiopia, Nigeria, Zair, Sudan etc. Pe harta fostei Uniuni Sovietice sunt menționate 70 de nuclee de conflicte teritorial-etnice.

Structura confesională a populației reprezintă un alt element de larg interes al problematicii geopoliticii. Perioada actuală este marcată de o renaştere globală a religiilor. În statele occidentale dezvoltate, biserica, îndeosebi cea catolică, are o mare putere economică, influențează viața politică, educația. În statele din Asia sau Africa, unde nivelul general educațional este de obicei redus, influența religiilor este foarte puternică, fapt ce necesită cunoaşterea structurii religioase a populației pentru a înțelege multe din procesele şi fenomenele actuale.

Densitatea medie a populației mondiale este de 42,7 loc/km^2 (2005), dar, după cum se poate observa, corelând numărul locuitorilor cu suprafețele teritoriilor ocupate, rezultă valori diferite pe state. Anumite state şi teritorii au o populație foarte redusă în raport cu suprafața lor:

1-2 loc/km^2 în Australia, Libia Mauritania, Botswana, Islanda; 0,5-1 loc/km^2 în Mongolia sau Namibia şi chiar 0,01 loc/km^2 în Groenlanda.

Faţă de acestea se întâlnesc teritorii cu densităţi ridicate 200-500 loc/km^2 (Japonia, Germania, Marea Britanie, Coreea de Sud, Olanda, Belgia etc.); unele au densităţi între 500-1000 loc/km^2 sau chiar peste 1000 loc/km^2 – Barbados, Malta, Bermude. În aceste ţări, industria, agricultura intensivă sau turismul participă în proporţii diferite la susţinerea unui număr mare al populaţiei.

Neuniformitatea densităţii populaţiei la scară planetară relevă că în emisfera estică trăiesc 80 %, în cea nordică 90 %, în Asia 60 % din locuitorii Terrei.

În perspectiva geopoliticii, numărul, creşterea şi densitatea relativă a populaţiei reprezintă un element indispensabil al analizei statelor şi a raporturilor dintre ele.

În general, populaţia constituie un element component al forţei manifestate de naţiuni în societatea internaţională – o componentă care stimulează activităţile statelor sau le impun limite, în funcţie de natura politicii lor, de potenţialul natural al teritoriului ocupat şi de obiectivele lor strategice. Acest fenomen a fost studiat în detaliu, mai ales în ceea ce priveşte marile puteri; el s-a manifestat în mod izbitor în perioada imediat premergătoare celui de-al Doilea Război Mondial, când laitmotivul suprapopulării a fost folosit de Germania, Italia şi Japonia pentru a pretinde mai mult *spaţiu vital*. În prezent, un aport substanţial la rolul jucat de China în arena mondială este oferit de cei peste un miliard de locuitori ai săi – un atu subliniat cu vigurozitate de declaraţiile şi documentele chinezilor şi urmărit cu atenţie de adversarii şi partenerii Chinei. Populaţia devine uneori o problemă şi în conflictele de mică anvergură, cum ar fi în războiul care a izbucnit în 1969 între Honduras şi El Salvador. Ea este o problemă arzătoare în conflictul din Orientul Mijlociu, unde creşterea demografică şi densitatea îngrijorează ambele părţi.

Alături de număr, creştere şi densitate, o altă caracteristică a populaţiei joacă un rol major în problematica perspectivei geopoliticii – ***migraţiile***.

În contextul general al populaţiei globului, migraţia ocupă un loc foarte important în ansamblul vieţii socio-politico-economice a ţărilor. Cauzele migraţiilor sunt numeroase, dar cea care se impune la acest început de mileniu este cea determinată de conflictele ce împânzesc globul. Din această cauză, merită subliniat faptul că, în perioada actuală, refugiaţii reprezintă componenta majoră a deplasărilor de populaţie.

Deplasările masive de populație de la o țară la alta, sau la nivel internațional au luat o deosebită amploare începând din secolul al XIX-lea. Populația unor state ca S.U.A., Canada, Australia, Noua Zeelandă, Israel este aproape în totalitate rezultatul mișcărilor migratorii. Principalul nucleu al emigrației a fost Europa, care, din secolul al XIX- lea până la cel de-al Doilea Război Mondial, a contribuit cu peste 60 de milioane de emigranți. Dacă secolele XIX şi XX au fost secolele „Europei", în ceea ce privește ponderea în totalul emigrației, secolele XVI-XVIII au reprezentat perioada în care Africa a jucat rolul de principal emitent, zeci de milioane de negri sclavi fiind „transferați" pe continentul american; dar acest proces a fost forțat, tot așa cum, după cel de-al Doilea Război Mondial, circa 12 milioane de germani au fost strămutați de pe teritoriul Cehoslovaciei şi Poloniei. O țară „clasică" de emigrare poate fi considerată Irlanda. În S.U.A. trăiesc peste 40 milioane de persoane de origine irlandeză, adică de 12 ori mai mult decât locuitorii actuali ai Irlandei.

După al Doilea Război Mondial, amploarea mișcării migraționale internaționale s-a diminuat îndeosebi dinspre Europa. Se înregistrează mai mult deplasări interstatale. Astfel, în Asia, formarea – pe teritoriul fostei Indii britanice – a Indiei şi Pakistanului, urmată de transformarea acestuia în Pakistanul vestic şi Bangladesh, a generat strămutarea a 18 milioane de persoane.

După evenimentele din 1989 se înregistrează un nou val migratoriu din țările est-europene şi din fosta U.R.S.S. Mai mult, aceste state sunt folosite ca etapă intermediară pentru numeroşii asiatici care doresc să ajungă în țările occidentale.

În afara acestei categorii a deplasărilor de populație, ce au drept cauză factorul economic, viața internațională se confruntă tot mai mult cu o altă categorie, cea a *refugiaților*.

Termenul de „refugiat" a apărut după Primul Război Mondial şi definește „situația unor persoane care, din cauza evenimentelor de război, au fost obligate să-şi părăsească țara şi să rămână pe teritoriul unui stat străin, dar fără să fi pierdut sau renunțat la cetățenie"[53].

În perioada dintre cele Două Războaie Mondiale, numărul refugiaților a continuat sa crească, datorită instaurării regimurilor de opresiune fascistă într-o serie de țări, ca Italia, Spania, Germania.

În cursul celui de-al doilea război mondial au fost deportați din țările ocupate, de către armatele hitleriste, milioane de oameni, care au fost duşi

[53] Grigore Geamănu, 1981, *op.cit.*, p. 375.

la muncă forțată în Germania sau în alte părți ale lumii. Persoanele astfel deportate pe teritoriul unor state străine au căpătat denumirea de persoane strămutate. Preocupările pe plan internațional în acest domeniu s-au concretizat, în 1943, prin crearea Administrației Națiunilor Unite pentru Ajutor și Reconstrucție (în prescurtarea engleză, U.N.R.R.A.).

În 1947 a fost înființată, pe lângă O.N.U., Organizația Internațională pentru Problemele Refugiaților. Această organizație a fost înlocuită apoi de Înaltul Comisariat pentru Refugiați, care continuă să funcționeze și în prezent.

În 1951 a fost adoptată, de către Conferința Națiunilor Unite Convenția privitoare la statutul refugiaților, care a intrat în vigoare în 1954 și este valabilă și astăzi. Convenția definește calitatea de refugiat și acordă acestuia, fie regimul național – egal cu cel acordat cetățenilor statului respectiv –, fie regimul cel mai favorabil acordat străinilor .

În prezent, conform unei doctrine larg acceptate, refugiații sunt acei oameni care, de teama persecuțiilor la care ar fi expuși din motive politice, rasiale sau religioase, se decid să ceară azil în altă țară, sau care și-au părăsit așezămintele din cauza războaielor sau a conflictelor civile. Totuși, această noțiune convențională nu acoperă toate categoriile de populație ce sunt nevoite să-și schimbe domiciliul independent de voința proprie. Explicația acestei insuficiențe rezidă în faptul că criteriile de stabilire a tipurilor de refugiați nu sunt suficient de clare; de aceea, și evaluările cantitative ale fenomenului variază foarte mult. La nivel mondial, ele variază de la 15 – 20 milioane până la peste 100 de milioane.

Evaluările relativ credibile ar fi următoarele: pentru 1976 – 2,8 mil., pentru 1986 – 13 mil. pentru 1990 – 17 mil., iar pentru 1994 – 50 mil. din care 20 de milioane reprezintă refugiați în alte țări și 30 de milioane, persoane deplasate în cadrul țării proprii.

În privința cauzelor acestui fenomen de masă, specialiștii O.N.U evidențiază șapte categorii de refugiați. Ei au în vedere refugiați ce își părăsesc casele din cauza mizeriei, discriminărilor rasiale și naționale, persecuțiilor politice și religioase, acțiunilor militare și teroriste, deteriorării acute a situației ecologice .

În această abundență de motive este greu de evidențiat acea categorie de refugiați care își schimbă domiciliul din cauza conflictelor militare, politice și etnice.

În a doua jumătate a anilor ’80, cel mai mare număr de refugiați, circa 6 milioane, au provenit din Afganistan, au urmat 1,4 mil. din Mozambic, 1 mil. din Etiopia, 300-400.000 fiecare din Angola și

Cambodgia, 200.000 din Sri Lanka. La această enumerare putem adăuga şi cei 2,3 milioane de refugiaţi palestinieni.

Principalele ţări receptoare în această perioadă au fost Iran – 4 mil., Pakistan peste 3 mil., Iordania – 1 mil., Sudan – 800.000, Thailanda – 400.000 refugiaţi. Puternice au fost şi curentele de refugiaţi în interiorul unor state, îndeosebi Sudan – circa 2,3 mil. şi Afganistan – 2 mil..

Numărul oficial al refugiaţilor la nivel mondial, în 1994, a atins cifra de 23 milioane

Cifrele arată o rapidă şi aproape permanentă creştere încă de la jumătatea anilor ’70, creştere cifrată la o medie anuală de 12 %. Afganistanul a reprezentat sursa celui mai mare număr de refugiaţi – aproximativ 3 mil. la sfârşitul anului 1994. Această cifră reprezintă o scădere serioasă faţă de cele 6 mil. de persoane înregistrate la începutul anului 1990. A doua sursă ca mărime o reprezintă Bosnia-Herţegovina – mai mult de 2,7 milioane de persoane – deşi aceşti oameni dezrădăcinaţi sunt un grup întrucâtva neobişnuit dat fiind că mulţi dintre ei nu au trecut nici o graniţă naţională. Aceşti oameni reprezintă refugiaţi interni, dar Înaltul Comisariat al Naţiunilor Unite pentru Refugiaţi i-a inclus în statistica totală datorită nevoilor urgente de protecţie.

Rwanda deţine locul trei în privinţa numărului de refugiaţi, având peste 2,1 milioane. Liberia a fost a patra datorită celor 848.000 refugiaţi, aproape jumătate din cei 2,5 milioane de cetăţeni ai săi sunt în exil şi o mare parte din aceşti emigranţi au plecat din cauza persecuţiilor. Liberia este urmată de Mozambic, Azerbaidjan, Croaţia şi Tadjikistan, care au numeroşi refugiaţi, în principal oameni dezrădăcinaţi, fapt ce explică o creştere a dorinţei Naţiunilor Unite de a proteja oamenii care nu au trecut graniţele internaţionale.

Creşterea netă de trei milioane a numărului de refugiaţi în 1994 – într-un singur an – este mare potrivit standardelor lărgite. De exemplu, cifra este mai mare decât numărul emigranţilor care au părăsit de bună voie Spania pentru a coloniza cele două Americi în timpul secolului XIX şi la începutul secolului XX, perioadă care a cunoscut cea mai mare emigrare.

De asemenea, până în 1994, a avut loc o repatriere semnificativă a refugiaţilor; aproape 2,8 milioane de afgani s-au întors acasă în 1990. Un milion şi jumătate de irakieni s-au întors acasă din 1991. Începând cu 1992, aproape toţi cei 1,5 milioane de refugiaţi mozambicani au fost repatriaţi. Aproape 600.000 de oameni din cei 1 milion refugiaţi în punctul de maxim al emigrării din 1989 s-au repatriat în Etiopia, începând din 1991. Aproape 500.000 de refugiaţi din Rwanda s-au întors acasă, deşi teama de o

continuare a luptelor îi ține în exil pe cei mai mulți refugiați. Aproximativ o jumătate de milion de refugiați s-au întors în Burundi şi 400.000 în Somalia.

Europa a întrecut Asia în 1993, ajungând pe locul doi în privința numărului de refugiați, față de alte continente. La rândul ei, Africa a întrecut Asia în 1993, pentru a ajunge pe primul loc. Efectele sunt resimțite la nivelul dezvoltării, astfel încât produsul național brut pe locuitor a rămas la nivelul din 1980. O creştere rapidă a populației în țări cu terenuri arabile limitate şi puține locuri de muncă a contribuit la circumstanțele nesigure din Rwanda şi Somalia, Liberia, Kenya şi alte state.

Multe țări din Africa şi din întreaga lume îşi epuizează capitalul, consumându-şi rezervele de valută, pădurile, solul şi pânzele de apă freatică, precum şi capacitatea de supraviețuire a cetățenilor lor în scurt timp. Pe măsură ce aceste rezerve scad, presiunile şi conflictele cresc, iar unii oameni sunt forțați să emigreze. Aceştia sunt aşa-numiții refugiați „ecologici". Principala masă a acestui tip de refugiați caracterizează țările Sahelului (Burkina Fasso, Republica Centrafricană, Ciad ş.a.). Seceta repetată a silit, numai în anii 1984-1985, peste 4 milioane de africani să-şi părăsească locurile de baştină, invadând statele vecine.

O altă categorie de refugiați, „ecologici", au fost cei care au avut de suferit în urma catastrofei nucleare de la Cernobîl, din 1986. Aproape o jumătate de milion de persoane au fost evacuate din apropierea centralei.

Pe măsură ce cheltuielile provocate de criză cresc excesiv, eforturile de a stimula o dezvoltare, care ar permite acestor oameni să rămână la casele lor, se află în scădere. Ajutorul oficial de dezvoltare oferit de cele 25 de țări, cele mai bogate ale lumii, a scăzut cu 8% în 1993. În 1994, Națiunile Unite au prevăzut o cheltuială de cel puțin un miliard pentru refugiați şi menținerea păcii, şi nu pentru dezvoltare economică. Bugetul Programului de Dezvoltare al Națiunilor Unite este în prezent la acelaşi nivel cu acel al Înaltului Comisariat al Națiunilor Unite pentru Refugiați.

Dacă se menține această tendință, numărul refugiaților va continua să crească dacă ținem cont de creşterea rapidă a fluxului acestora. Într-adevăr, noi țări par pregătite să se alăture listei de națiuni părăsite de refugiați. Conflictul violent dintre Fundamentaliştii Mahomedani şi Guvernul Militar Algerian a provocat moartea a 28.000 de persoane. Alte țări ce par a fi surse sigure de refugiați sunt Irakul, Myanmar (fosta Birmanie), Sudanul.

Problema refugiaților va continua să perturbe echilibrul politic al multor state şi chiar continente, atât timp cât nu se vor lichida cauzele conflictelor, ale sărăciei şi foametei.

5.5. *Caracteristici geo-sociale*

Existența națiunilor este astăzi cel mai concret fapt al realității sociale. Nimeni nu poate nega că există anumite caracteristici care deosebesc o asociere de oameni de alta. Limba, etnia, religia, obiceiurile, instituțiile, idealurile, conştiința intereselor comune, mentalitatea apar modelate în chip diferit în viața oricărui grup organizat. Pentru a se ajunge la această formă de asociere, organizarea socială a evoluat în cursul timpului, trecând prin mai multe faze: familia, ginta, tribul, poporul, națiunea.

Familia reprezintă cea dintâi comunitate socială, perpetuată, regăsită şi astăzi la temelia societății moderne.

Ginta este forma de organizare socială proprie unui grup de oameni care provin dintr-un strămoş comun. Fiecare persoană este independentă, dar toate împreună sunt unite prin comunitatea de nume, cult şi interese politice. Ginta reprezintă forma specifică de organizare socială şi economică a comunei primitive.

Clanul şi *tribul* sunt formate din mai multe ginți cu aceeaşi origine etnică. Dintr-un clan sau dintr-un trib nu pot să facă parte familii sau indivizi cu origine etnică sau religioasă diferită. Tribul este o formă segmentară de organizare socială. Segmentul de bază este o familie extinsă, cu o vechime de trei sau patru generații. Fiecare segment de bază se contopeşte spontan cu un altul, formând un segment de rang superior, din momentul în care se simte amenințat. La rândul său, acest segment de nivel secundar se contopeşte cu un altul, la un al treilea nivel. Din aproape în aproape, întreg tribul sau chiar un grup de triburi se pot uni într-un ansamblu tranzitoriu, pentru a lupta împotriva unui inamic din afară.

Poporul reprezintă una dintre fazele superioare de organizare umană. Această formă de organizare este superioară numeric şi calitativ tribului, fiind specifică perioadei antice şi evului mediu feudal. În perioada antică, absența unei comunități de viață economică, caracterul lor eterogen făceau din popoarele acestei perioade formațiuni relativ efemere. În perioada medievală, popoarele capătă un caracter mai stabil, se accentuează procesul formării limbii naționale şi a altor condiții care au dus la transformarea popoarelor în națiuni.

Națiunea reprezintă forma superioară de organizare social-politică, apărută în Europa în secolele al XIV-lea şi al XV-lea, dezvoltată în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea şi extinsă în secolele al XIX-lea şi al XX-lea. În literatura istorică şi politică, națiunea se confundă deseori cu etnia, poporul sau chiar rasa. Interpretările ce se dau termenilor respectivi sunt foarte variate.

Originea cuvântului naţiune este în latină: nominativ *natio*, acuzativ, *nationem* (derivate ale cuvântului *natus* – născut). Într-un studiu privitor la originea termenului, citat de Romulus Seişanu în lucrarea sa *Principiul Naţionalităţilor*, se arată că în limba franceză *nation* are două înţelesuri: *ţara* şi *originea* unor locuitori, a membrilor unei comunităţi. Cuvântul a căpătat şi o nuanţă socială, însemnând o colectivitate constituită pe baza originii şi intereselor comune ale membrilor săi. Tot aici se observă că francezii înţeleg prin cuvântul *nation* ceea ce germanii numesc *Volk*, adică poporul organizat în stat şi nu o simplă comunitate de limbă şi dezvoltare intelectuală. *Volk* (das Volk), în sensul ce-l dau astăzi germanii acestui cuvânt, înseamnă popor legat de acelaşi teritoriu, cu credinţă şi tradiţie comună.

Dintre primele teorii ce explică *naţiunea*, patru reţin atenţia în mod deosebit: spiritualistă, materialistă, organicistă, voluntaristă.

Într-o celebră conferinţă susţinută la Sorbona, în 1882 – *Qu`est qu`une nation*? –, Ernest Renan a formulat următoarea definiţie: „O naţiune este un principiu spiritual, rezultanta complicaţiilor adânci ale istoriei; o familie spirituală, nu un grup determinat de configuraţia solului". El a demonstrat că acest principiu spiritual constituie de fapt *sufletul* naţiunii în care găsim „atât trecutul, cât şi prezentul. Trecutul – posesiunea în comun a unei bogate moşteniri de amintiri; prezentul – consimţământul actual, dorinţa de a trăi împreună, voinţa de a continua să pui în valoare moştenirea ce s-a primit indiviză". Definiţii asemănătoare cu aceea a lui Renan au formulat Jules Michelet, Al. Fouillie şi alţii. După Michelet, „unitatea sufletească alcătuieşte naţiunea". Ideea de naţiune nu poate fi complet definită de teoria spiritualistă, ce invocă doar comunitatea spirituală, fără un suport teritorial, şi fără elementele politice şi economice care o caracterizează.

În opoziţie cu concepţia spiritualistă, avem concepţia materialistă, pozitivistă, a naţiunii bazate pe cadru geografic, pe mediul fizic, pe teritoriu şi pe frontiere, pe condiţii şi factori economici – fiecare având valoarea lor în formarea şi evoluţia unei naţiuni.

Teoria organicistă vede naţiunea ca o fază de maturitate a organismului social, ce ar corespunde cu aceea a organismului individual. În această direcţie, A.C.Cuza, citat de Seişanu, defineşte naţiunea ca fiind „totalitatea indivizilor de acelaşi sânge, aşezaţi pe un pământ determinat ca bază necesară existenţei lor, având aceleaşi aspiraţii în viitor şi alcătuind, ca organism, aceeaşi putere".

Teoria voluntaristă, susținută de eminentul sociolog român Dimitrie Gusti, vede națiunea ca o „creație sintetică voluntară, o unitate socială, care reprezintă un sistem voluntar cu o motivare cosmică, biologică și psiho-istorică, cu voința socială drept *causa movens* a procesului de naționalizare și cu manifestările creatoare, pe tărâmul sufletesc, economic, juridic și politic al vieții naționale, care formează cultura națională".

Națiunea își găsește însă rațiunea de a fi într-un complex de elemente componente atât spirituale, cât și materiale; de idei-forță și de energii latente, de idealuri de îndeplinit și de aspirații, de sacrificii liber consimțite și de voințe puternic afirmate. Națiunea este o concepție spirituală și o realitate în lumea fizică, un fenomen biologic și sociologic, un corp politic, o persoană colectivă și morală – cu instincte, voință, inteligență, care acționează și reacționează continuu, sub influența legilor naturale și umane[54].

Elementele constitutive ale națiunii. Gruparea pe națiuni se bazează pe interese și reprezentări comune, care le inoculează membrilor săi convingerea unui destin comun diferit de cel al celorlalte națiuni. Acest destin este înrădăcinat într-un trecut comun, alcătuit din experiențe trăite împreună. De aceea, națiunea începe întotdeauna cu o istoriografie care se învecinează cu mitul, deoarece ea prezintă formarea națiunii ca pe o succesiune de etape orientate într-un sens definit și conduse de către eroii întemeietori. Destinul făurit printr-un trecut comun se exprimă printr-un prezent comun. Acest prezent este perceput ca un sistem dens de relații și interese, care determină pe fiecare să se simtă o parte dintr-un întreg, fără ca partea să-și piardă sensul și substanța sa.

Formarea unei națiuni implică existența unor elemente constitutive. Dintre acestea, cele mai importante sunt limba, religia, conștiința și comuniunea etnică, teritoriul, conjunctura politico-istorică, economia. O serie de alte elemente pot fi considerate factori ce contribuie la formarea și dezvoltarea unei națiuni – tradiții și obiceiuri, idealuri și aspirații comune, sentimentul de apartenență, numele colectiv, sentimentul de solidaritate etc.

Limba reprezintă unul dintre elementele de bază necesare în constituirea unei națiuni. În mod obișnuit, societățile evoluează, transformându-și treptat conștiința comunității de origine în conștiința comunității de limbă. Limba este instrumentul care înlesnește comunicarea între membrii societății și, prin aceasta, face posibile cultura și transmiterea experienței acumulate de la o generație la alta. Limba, pe lângă rolul de

[54] Romulus Seișanu, *Principiul naționalităților. Originile, evoluția și elementele constitutive ale naționalității*, Editura Albatros, București, 1996.

instrument, îndeplineşte şi un rol de creaţie. Societatea deprinde prin limbă conştiinţa unităţii sale de cultură, şi această conştiinţă are un orizont şi o potenţialitate cu mult mai mari decât cea de origine, care, la o primă vedere, ar părea primordială. Conştiinţa comunităţii de origine în absenţa comunităţii de limbă are un orizont redus. Pe baza comunităţii de limbă, şi nu pe aceea de origine, s-au trezit în conştiinţa popoarelor europene aspiraţiile spre suveranitatea lor naţională. Orice naţiune se caracterizează printr-o comunitate de limbă. Limba naţională este cea literară şi care îndeplineşte funcţiile sociale ale comunicării, stabilind legături trainice între oameni. Fiecare naţiune are la bază o limbă comună, vorbită pe întreg teritoriul de stat. Un popor poate să aibă mai multe dialecte regionale; o naţiune trebuie să aibă însă o limbă comună, chiar cu mici diferenţieri. „Numai o limbă unitară poate favoriza circulaţia ideilor, să întreţină şi să dezvolte cultura naţională”[55].

Într-o lucrare de mare importanţă, *Încercare a unei hărţi etnografice a ţării Româneşti*, Emm. de Martonne ilustrează locul pe care îl ocupă limba în structura constitutivă a unei naţiuni:

„Fără să fi fost discutată adânc, se admite în general că semnul naţionalităţii este limba. În realitate, deşteptarea conştiinţei naţionale în Europa Centrală şi Orientală apare pretutindeni legată de progresele instrucţiunii, iar luptele de influenţe naţionale au fost în Imperiul austro-ungar lupte şcolare. Restricţiunile sau greutăţile aduse dezvoltării şcolilor au fost considerate, mai cu seamă în Rusia, cel mai bun mijloc pentru a suprima revendicările populaţiunilor alogene. Limba a devenit simbolul naţionalităţii.”

Înţelegerea şi explicarea structurii lingvistice a unei naţiuni pot conduce la descifrarea modului de formare şi de dezvoltare al acesteia.

În prezent, statele lumii sunt constituite, din punct de vedere al limbii oficiale, în state *unilingve* – în cazul unei singure limbi recunoscute ca oficială şi state *multilingve* – în cazul când două sau mai multe limbi coexistă ca limbi oficiale ale aceluiaşi stat.

Dacă uniligvismul este uşor de interpretat în raport cu formarea unei naţiuni, evoluţia limbii indicând aria centrală de apariţie a acesteia, cazul existenţei a două sau mai multe limbi oficiale pe teritoriul aceluiaşi stat complică analiza, dar, în acelaşi timp, privind limba ca indicator al apartenenţei etnice, multilingvismul oferă răspunsul la multe situaţii altfel inexplicabile.

[55] Romulus Seişanu, 1996, *op.cit.*, p.78.

Din totalul de 192 de state câte existau la sfârşitul secolului XX pe harta politică a lumii, cu statut de suveranitate, 29 aveau două limbi oficiale[56], iar 9 mai mult de două[57]. Aceste state multilingve însumează cca 19% din populaţia mondială. Africa de Sud este ţara cu cele mai multe limbi oficiale, 11 la număr, din care afrikaans şi engleza au numărul cel mai mare de vorbitori. Ndebele, sotho din sud, sotho din nord, swanzi, tsonga, tswana, venda, xhosa, zulu sunt limbile provinciilor şi bantustanelor.

Din cele 38 de state multilingve, 29 au una din limbile engleză, franceză, spaniolă ca prima sau a doua limbă oficială. De aici rezultă, puternica influenţă colonială asupra caracteristicilor naţionale, chiar şi după declararea independenţei fostelor colonii.

O altă caracteristică a multilingvismului rezultă din analiza dispunerii vorbitorilor limbilor în interiorul unui stat. Din acest punct de vedere, pot fi descrise două tipuri de multilingvism: multilingvism prin juxtapunere şi multilingvism prin suprapoziţionare.

În cazul multilingvismului prin *juxtapunere*, populaţiile vorbitoare de diferite limbi sunt dispuse alăturat în interiorul unui stat, fără a se amesteca. Acesta este cazul Belgiei, Elveţiei, Canadei, Ciprului, Finlandei, Afganistanului, Sri Lankăi.

Multilingvismul prin suprapoziţionare implică suprapunerea mai multor limbi în acelaşi spaţiu şi folosirea lor comună. Acesta este cazul fostei URSS, Chinei, Indiei, Myanmarului, Maltei, Irlandei etc.

Consecinţele geopolitice ale multilingvismului juxtapus şi suprapoziţional constau în creşterea complexităţii situaţiilor zonale sau regionale. Astfel, acestea pot aduce o îmbogăţire a planurilor culturale, dar la fel de adevărat este că, de cele mai multe ori, multilingvismul a dus la tensiuni sau chiar la conflicte deschise.

Structura lingvistică mondială indică situaţia dominaţiei anumitor limbi, aşa-zis „majore". Astfel, o serie de 12 limbi din cele peste aproximativ 5000 înregistrate în prezent pe Terra sunt vorbite de peste 3 miliarde de oameni:

- 1,3 miliarde persoane vorbesc chineza;
- 420 milioane, indiana;
- 300 milioane, engleza sau engleza americană;

[56] State bilingve: Afganistan, Belarus, Burundi, Camerun, Canada, Ciad, Cipru, Comore, Djibouti, Eritreea, Finlanda, Haiti, India, Irlanda, Israel, Lesotho, Madagascar, Malta, Marshal, Nauru, Pakistan, Palau, Peru, Samoa, Somalia, Sri Lanka, Swaziland, Tanzania, Tonga.

[57] State multilingve: Africa de Sud, Belgia, Bolivia, Elveţia, Luxemburg, Rwanda, Seychelles, Singapore, Vanuatu.

– 250 milioane, spaniola;
– 180 milioane, rusa;
– 165 milioane, araba;
– 160 milioane, bengaleza;
– 130 milioane, portugheza;
– 110 milioane, franceza;
– 100 milioane, germana;
– 100 milioane, japoneza;
– 80 milioane, javaneza.

O altă problemă la fel de importantă, cu numeroase implicaţii geopolitice, este aceea a minorităţilor lingvistice puternic ancorate într-un teritoriu alogen, fără însă a avea posibilitatea juridică de fondare a unui stat naţional. Acesta este cazul laponilor, romilor, amerindienilor. În sfârşit, există cazul dureros al poporului şi limbii kurde. Există popoare fără stat, ai căror membri trăiesc în Turcia, Iran, Irak, Siria, Afganistan, Pakistan şi în câteva regiuni din fosta URSS.

Religia reprezintă cel de-al doilea element caracteristic al naţiunii, cu profunde implicaţii în formarea şi dezvoltarea acesteia.

Societatea a evoluat în forme organizate – de la tribul gentilic la poporul-naţiune, cu un aport deosebit al religiei. Nicio formă de organizare socială şi nicio perioadă din istoria umanităţi nu au existat fără o implicare a religiei. Primele manifestări ale conştiinţei naţionale îmbracă forma tradiţiilor religioase. Membrii societăţii se simt într-o legătură de comunitate prin cultul închinat forţelor supranaturale. Cuvântul latinesc *religio* păstrează chiar înţelesul de comunitate.

Este o certitudine istorică faptul că, în perioada premergătoare statului, religia juca un rol central în viaţa social-politică a oamenilor. Corelând acest fapt cu ideea că religia promovează anumite principii şi valori specifice, pe baza cărora se instituie un comportament, o comunitate spirituală, activităţi comune, între adepţii aceleiaşi religii stabilindu-se relaţii caracteristice, vom înţelege mai bine rolul jucat de religie în afirmarea naţiunii.

Religia, ca şi limba, a constituit în evoluţia omului un factor de coeziune. Unitatea credinţei religioase a reprezentat, în cele mai multe cazuri, punctul de plecare spre unitatea naţională. Cel mai elocvent exemplu este cel al naţiunii poloneze, care îşi identifică originea în momentul creştinării sale din 996 şi îşi leagă întreaga evoluţie naţională de momente cu o puternică încărcătură religioasă. La români, credinţa religioasă – ortodoxismul – a fost totdeauna considerată strâns legată de ideea naţionalităţii lor, fiind numită „lege românească, credinţă

românească” sau „lege sfântă strămoșească”. În Italia, catolicismul a contribuit la dezvoltarea comunității naționale și o parte dintre sfinți sunt „naționali”. Islamul contribuie fundamental la unitatea lumii arabe, putându-se vorbi chiar și de o „mare națiune arabă”. Nu puține au fost încercările de formare chiar și a unui „mare stat arab”.

Pe tot parcursul epocii moderne, religia, în raport cu națiunea, a fost folosită în două mari direcții: ca instrument al națiunilor puternice, care doreau să-și justifice sau să-și disimuleze expansiunea și dominația asupra altor națiuni, și ca factor unificator al mișcării pentru independență. Creștinismul Omului Alb a fost prea des invocat pentru justificarea colonialismului. Japonia și-a dezvoltat propria religie autohtonă ca o forță de cimentare a coeziunii naționale. Pakistanul, de asemenea, oferă exemplul capacității unei comunități religioase de a se transforma în entitate politică.

Religia joacă un puternic rol nu numai în formarea unei națiuni, dar și în menținerea ființei naționale. Astfel, poporul evreu, chiar și în absența legăturilor teritoriale și de limbă, ce își pierduse parțial impactul, a reușit să-și păstreze unitatea și ființa națională cu ajutorul religiei.

În prezent, într-o perioadă de puternice transformări prin care trece umanitatea, înțelegerea rolului jucat de religie și, eventual, reconsiderarea în anumite privințe a acestui rol pot conduce la rezolvarea multor probleme legate de națiune și mai ales de naționalismul exacerbat.

Limba și religia, ca elemente primare, alături de originea și evoluția comună, pot forma conștiința de comunitate. Dacă familia este fondată pe instinct și acționează ca un continuu, conștiința de comunitate există în permanență, dar se face mai puternic simțită în momentele necesare. Existența unei comuniuni etnice pe baza unei conștiințe comune este condiția existenței unei națiuni.

Un rol important în formarea unei conștiințe îl are *comunitatea de origine*, aceasta reprezentând fundamentul primelor organizări sociale. Membrii acestor forme de organizare se consideră ca având la originea lor strămoși sau ocrotitori comuni. Conștiința de origine comună întreține obiceiurile, ritualul cultului și toate tradițiile societății. De asemenea, conștiința și idealurile unui destin comun reprezintă un factor important în definirea comuniunii și conștiinței etnice. Conștiința comunității de destin își are originea în marile încercări prin care trece o națiune în decursul evoluției sale istorice.

La conștiință națională, fiecare popor ajunge în intervale de timp diferite. Etnicul, strâns legat de configurația teritoriului și de moștenirea biologică, apare, mai întâi, prin tradițiile de familie și prin obiceiurile

practicate din tată în fiu, ajungându-se pe această cale la conştiinţa comunităţii de origine. O următoare etapă este aceea a conştiinţei de comunitate de limbă. Literatura populară specific naţională oferă măsura acestei conştiinţe. Odată conştiinţa comunităţii de limbă formată, etnicul are create premisele trecerii spre naţional. Limba este instrumentul principal al acestei evoluţii, ea înlesnind comunicarea şi colaborarea oamenilor, ducând la apariţia culturii. Cultura şi valorile ei, răspândite la nivelul unui întreg popor, pregătesc conştiinţa comunităţii de destin, şi, cu aceasta, se desăvârşeşte conştiinţa naţională.

Teritoriul reprezintă un alt element indispensabil al apariţiei şi dezvoltării naţiunii. Orice naţiune a luat naştere într-o anumită regiune geografică şi s-a dezvoltat şi răspândit pe o arie mai mult sau mai puţin îndepărtată de leagănul ei, până când, sub influenţe diverse, istorice, sociale, politice, economice, s-a restrâns şi s-a fixat într-un cadru geografic delimitat de frontiere.

Există naţiuni ce nu au depăşit, după secole de existenţă, limitele geografice în care s-au format ori s-au stabilit prin invazie, când se găseau în faza de trib. Nu este vorba despre aria lor de răspândire prin infiltraţii sporadice sau prin expansiuni anormale şi trecătoare, ci de teritoriul-leagăn ce a favorizat evoluţia comunităţilor, până când s-a constituit naţiunea în statul ei unitar.

Un anumit curent de gândire susţine că teritoriul este un factor important etnologic: configuraţia regiunii, resursele, aşezarea maritimă, climatul, fenomenele meteorologice, flora şi fauna etc. influenţează totalitatea trăsăturilor psihice şi fizice ale unui popor. De aceea, factorul teritorial este integrat în ideea de naţiune.

Naţiunea dispune de un teritoriu care este patrimoniul său, constituit ca premisă materială, naturală a existenţei sale. Spre deosebire de organizaţia gentilică, bazată pe legăturile de sânge ale membrilor săi, naţiunea se caracterizează prin legături teritoriale, apărute ca urmare a aşezării statornice a oamenilor într-o anumită regiune geografică. Acest teritoriu, conform normelor dreptului internaţional, este intangibil şi inalienabil, toate părţile sale componente aflându-se sub puterea exclusivă a naţiunii care îl locuieşte. Această putere poartă denumirea de *suveranitate teritorială*, parte integrantă a suveranităţii de stat. Statul naţional nu poate aliena părţi din teritoriul său şi nici nu poate permite colonizări cu elemente străine pe acest teritoriu.

În unele cazuri, limba, religia, comuniunea etnică îşi pierd întâietatea în procesul formării şi dezvoltării naţiunii, locul acestora fiind luat de factorul *politico-istoric*. Exemplul cel mai expresiv este modul în care

identitatea națională își are originea și se sprijină, în SUA, pe valori și factori politici, nu pe valori lingvistice, religioase sau etnice. Americanii își regăsesc identitatea într-un ansamblu de principii și valori politice care alcătuiesc așa-numitul *crez american*, definit de Samuel Huntington[58] ca un „amalgam", un complex de idei, valori, atitudini și convingeri, cu un caracter difuz și nesistematic, ca un ansamblu de valori larg împărtășit de toți membrii societății. De aceea, în SUA, statul a premers națiunii.

Componenta *economică* poate ocupa în accepțiunea anumitor teorii o poziție importantă în formarea și dezvoltarea unei națiuni. Din acest punct de vedere, formarea națiunii trebuie plasată și legată de ascensiunea capitalismului. Spre deosebire de formele de organizare premergătoare, națiunea a fost constituită de mecanismele economiei de piață. Extinderea la scară planetară a acestui tip de economie a fost însoțită de universalizarea ideii naționale.

După cum se observă, uneori națiunea s-a constituit printr-un efort deliberat de centralizare politică, alteori s-a format prin desprinderea dintr-un conglomerat de etnii, iar în alte situații, națiunea a rezultat în urma unor delimitări politice arbitrare. Ca atare, granițele naționale nu constituie date naturale, ci s-au trasat în urma unor conflicte și dispute teritoriale, adesea pe calea armelor. Datorită acestor împrejurări și proceselor de emigrare și imigrare, în cadrul unei națiuni se găsesc minorități naționale. Odată formată, națiunea se caracterizează printr-o accentuată conștiință națională, ce se concretizează într-un complex sistem de sentimente, mentalități, credințe, care motivează identitatea națională și, totodată, generează un puternic orgoliu național. Această identitate este atât de puternică încât persistă în condițiile unei ocupații străine, ale împărțirii teritoriului sau al dispersării populației. De-a lungul istoriei contemporane, unele etnii au atins starea de stat național, altele însă continuă să aspire la formarea acestuia.

În prezent, se vehiculează ideea unei posibile faze post-naționale, care s-ar constitui datorită creșterii interdependențelor economice dintre națiuni și procesului de omogenizare culturală provocat de mijloacele de comunicare în masă. Procesul dezvoltării integrării europene este dat ca exemplu al acestei tendințe de constituire a unor comunități transnaționale.

[58] Samuel P. Huntington, *Viața politică americană*, Editura Humanitas, București, 1994, p.40.

6. **DOMENIUL GEOPOLITIC REGIONAL ŞI GLOBAL**

6.1. ***Evoluția formelor de integrare suprastatală***

Accentuarea interdependențelor dintre state a condus la studierea şi găsirea unor modalități cât mai adecvate de conciliere a unor interese deseori divergente, de organizare și ordonare a relațiilor internaționale. Necesitatea instituționalizării relațiilor dintre state este generată, în primul rând, de raportul dintre interdependențele globale şi interdependența națiunilor participante la viața internațională, raport care face necesară crearea unui cadru propice pentru colaborarea între statele respective. În al doilea rând, desfășurarea relațiilor internaționale pe baze instituționale poate contribui la democratizarea raporturilor dintre state, cerință obiectivă a epocii noastre.

Procesul de instituționalizare a relațiilor internaționale, început încă din secolul XIX, a continuat înregistrând o tendință de accelerare în secolul XX. În prezent există două tipuri de organizații internaționale, interguvernamentale (OIG – organizație interguvernamentală) şi nonguvernamentale (ONG – organizație nonguvernamentală), ambele având statut de organizații internaționale.

Organizația internațională guvernamentală reprezintă o asociație de state creată în baza unui tratat, act constitutiv sau convenție, având o structură bine definită, organe comune, posedând o personalitate juridică distinctă în raport cu cea a statelor membre.

Organizația internațională nonguvernamentală reprezintă o instituție creată dintr-o inițiativă privată sau mixtă – cu excluderea oricărui acord interguvernamental, grupând persoane private sau publice, fizice sau morale.

Prima organizație interguvernamentală modernă, ce se încadrează în tiparele definiției actuale, este Comisia Centrală a Navigației pe Rin, ale cărei baze au fost puse la Congresul de la Viena din 1815. Pentru organizațiile nonguvernamentale, o mare asemănare cu definiția actuală a unei astfel de organizații o prezintă Ordinul Rosacrucenilor (1614 – data când ordinul este cunoscut public).

Numărul celor două tipuri de organizaţii a crescut cu precădere la sfârşitul secolului XIX, creşterea fiind legată de dezvoltarea comerţului şi comunicaţiilor. La începutul Primului Război Mondial existau în lume circa 50 de OIG-uri şi peste 170 de ONG-uri (Wallace şi Singer, 1970, p.272; *Yearbook of International Organizations*, 1983, p.905). Perioada păcii interbelice a dus la creşterea numărului acestora, în 1940 existând peste 80 de OIG-uri şi aproape 500 de ONG-uri. Pentru anul 1960, o altă sursă indică 154 şi, respectiv, 1255 de organizaţii internaţionale (Defarges, P.M., 1998), pentru ca la începutul anilor `90 numărul acestora să ajungă la peste 300 de OIG-uri şi la circa 4600 de ONG-uri (tabelul 6).

Tabelul 6

Evoluţia numărului de organizaţii internaţionale

ORGANIZAŢII		1909	1914	1940	1960	1992
Interguvernamentale	(OIG)	37	50	80	154	284
Nonguvernamentale	(ONG)	176	cca.200	500	1255	cca 4600

Sursa: Philippe Moreau Defarges (1998), *Organizaţiile internaţionale contemporane*, Institutul European, Bucureşti; Wallace, M., Singer, D.J. (1970), *Intergovernamental Organization in the Global System, 1815-1964: A Quantitative Description. International Organization*, New York, *Yearbook of International Organizations, 1991/1992* (1992), Vol.1 şi 2, Munich, K.G.Sauer.

Cu tot acest număr impresionant de organizaţii internaţionale, la începutul secolului XXI se face din ce în ce mai puternic simţită o criză a acestora, bazată, în primul rând, pe insuficienţa sau neadecvarea mijloacelor lor la situaţia generală de ansamblu, supusă unui puternic val de prefaceri.

Perioada 1900-1945. După Primul Război Mondial, sub impulsul Statelor Unite se concretizează pentru prima dată viziunea unei încadrări a raporturilor dintre state şi chiar dintre societăţi, prin organizaţii internaţionale. **Societatea Naţiunilor (SN),** al cărei pact fondator este anexat tratatelor de pace din 1919, stabileşte un sistem de securitate colectivă, conform căruia lezarea securităţii unuia dintre membri este considerată *ipso facto* act de război împotriva tuturor celorlalţi membri ai Societăţii. În paralel, s-a creat **Organizaţia Internaţională a Muncii (OIM),** de două ori inovatoare: încurajând armonizarea normelor sociale cu scopul de a împiedica o concurenţă neloială între muncitorii care beneficiază de avantaje sociale şi cei care nu le au; desemnând pentru statele membre delegaţii tripartite.

Perioada 1945-1989. După cel de-al Doilea Război Mondial, organizațiile internaționale, mai întâi cele mondiale, dar şi cele regionale, au cunoscut o dezvoltare fără precedent. Tot la inițiativa Statelor Unite sunt înființate organizații cu vocație universală, în centrul dispozitivului figurând succesoarea Ligii Națiunilor, **Organizația Națiunilor Unite (ONU)**, constituită în 1945, destinată a fi o instituție interguvernamentală în principal *politică*, ce avea ca misiune esențială menținerea păcii, **Fondul Monetar Internațional (FMI)**, constituit în 1944**, Banca Internațională pentru Reconstrucție şi Dezvoltare (BIRD** sau **Banca Mondială)**, **Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație şi Agricultură (FAO,**1945**)**, precum şi **Acordul General pentru Tarife şi Comerț (GATT,**1947**)**.

Toate aceste instituții, create în contextul imediat următor războiului, urmăresc, pe de-o parte, organizarea în comun a mobilizării resurselor economice şi colaborarea în direcția reconstrucției zonelor afectate de urmările războiului, iar pe de altă parte, asigurarea suportului instituțional monetar-financiar de desfăşurare a schimburilor economice internaționale şi evitarea reîntoarcerii la protecționismul comercial antebelic prin convenirea unor principii şi mecanisme care să favorizeze desfăşurarea liberă şi ordonată a schimburilor comerciale internaționale.

Caracterul profund şi specific al interdependențelor politice şi economice care caracterizează raporturile dintre un anumit număr de state, interdependențe accentuate, deseori, de sistemele şi nivelurile similare de dezvoltare economico-socială, de sisteme şi idealuri politice comune, precum şi de proximitatea geografică au generat un avânt deosebit al dezvoltării organizațiilor la scară regională. Europa Occidentală, prin **Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oțelului (CECA,**1951**)** precursoare a ceea ce va fi **Comunitatea Economică Europeană (CEE**,1957**)** şi **Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (Euratom,** 1957), care au pus bazele începerii construcției europene, devine şi rămâne un laborator instituțional cu un potențial deosebit. Alte continente se dotează cu structuri analoage: de reținut **Organizația Statelor Americane (OSA**,1948**),** expresia unui panamericanism dominat de Statele Unite şi mobilizat, în anii Războiului Rece, pentru a combate comunismul; sau **Organizația Unității Africane (OUA,** 1963**)**, apărută ca urmare a decolonizării. Dacă efervescența instituțională pătrunde în toate părțile lumii, realizările şi impactul lor sunt foarte variabile de la o zonă la alta: astfel, Asia rămâne lipsită de organizații puternice, având în vedere în special gravitatea conflictelor din zonă (contestarea frontierelor, supraviețuirea statelor comuniste, rivalitățile multiseculare dintre puteri).

De la sfârşitul anilor `40 şi până la sfârşitul anilor `80, această proliferare haotică de organizaţii este continuu afectată de circumstanţa geopolitică majoră din această perioadă: antagonismul Est-Vest, între blocul sovietic şi blocul occidental. Astfel, mecanismul de menţinere a păcii de către ONU este îngreunat mai ales de confruntarea dintre Statele Unite şi URSS, cele două ţări blocând orice rezoluţie care ar fi putut să le deranjeze interesele, recurgând la dreptul de veto – acesta este recunoscut, prin Carta ONU, celor 5 membri permanenţi ai Consiliului de Securitate: SUA,URSS (astăzi Rusia), China, Marea Britanie şi Franţa.

În toată această perioadă de antagonism, fiecare bloc (blocul vestic capitalist şi cel estic, comunist) creează organizaţii destinate, pe de-o parte, să întărească coeziunea între statele membre, iar pe de altă parte, să contrapună celeilalte tabere acelaşi „arsenal" instituţional (**Alianţa Nord Atlantică – NATO** în Vest, **Tratatul de la Varşovia** în Est).

Perioada după 1989. În anii 1989-1991, prăbuşirea blocului sovietic şi dizolvarea URSS-ului au reprezentat încheierea „ostilităţilor", a antagonismului Est-Vest. Organizaţiile internaţionale, mai ales mondiale, nemaifiind afectate de această rivalitate planetară, au trecut la un mod de funcţionare, „normal". Pe fondul acestui climat de normalitate, de exemplu, între august 1990 şi aprilie 1991, apare înţelegerea din cadrul Naţiunilor Unite de pedepsire a agresiunii asupra Kuweitului, declanşată de Irak. Tot ca o urmare a destinderii climatului relaţiilor internaţionale, statele ex-comuniste (blocul sovietic) aderă sau fac demersurile necesare aderării la organizaţiile economice (Fondul Monetar Internaţional – FMI, Acordul General asupra Tarifelor Vamale şi Comerţului – după sigla anglo-americană GATT – metamorfozată de la 1 ianuarie 1995 în **Organizaţia Mondială a Comerţului, OMC**).

O altă caracteristică a acestei perioade este dată de proliferarea într-un ritm fără precedent a organizaţiilor şi organismelor *neguvernamentale*, ce reunesc persoane fizice şi juridice din diverse ţări ale lumii şi care urmăresc realizarea unor scopuri limitate, de interes specific, pe linia colaborării internaţionale în unele domenii mai restrânse.

6.2. ***Integrarea interstatală la nivel regional***

Unul din fenomenele definitorii în sistemul relaţiilor internaţionale postbelice este reprezentat de integrarea interstatală la nivel regional. Pornită din Europa, ca alternativă la cele două războaie mondiale, şi pe fondul declanşării Războiului Rece, ea a dat naştere la o serie de organizaţii interguvernamentale cu caracter regional.

5.2.1. **Europa**

O dată cu terminarea celui de-al Doilea Război Mondial, Europa se împarte în două blocuri, dominate de cei doi mari învingători ai Germaniei hitleriste: unul vest-european, protejat şi dirijat de SUA; celălalt est-european, sub influenţa URSS-ului. Majoritatea organizaţiilor europene care au luat fiinţă în perioada 1940-1970 sunt legate de circumstanţele Războiului Rece sau, cel puţin, sunt afectate de această conjunctură.

După terminarea războiului, încheiat în 1945, relaţiile internaţionale sunt umbrite de o altă ameninţare, cea generată de divergenţele dintre SUA şi URSS.

La sfârşitul anilor `40, în partea europeană pe care ea a „eliberat-o", URSS-ul constituie, într-un regim de ameninţare, o comunitate a statelor socialiste. Această comunitate, bazată pe relaţii bilaterale între fiecare dintre tinerele democraţii populare şi marele frate sovietic, creează două organizaţii: la 29 ianuarie 1949, **Consiliul de Ajutor Economic Reciproc** (**CAER** sau, după sigla anglo-americană, **COMECON**). Aceasta este replica socialistă la **OECE** înfiinţată la 16.04.1948 de către blocul vestic, diferenţiindu-se foarte strict de acesta prin regimul autoritar impus schimburilor economice de către URSS. CAER grupează alături de URSS următoarele democraţii populare est-europene: Bulgaria, Ungaria, Polonia, România, RDG, Cehoslovacia. Schimburile economice în cadrul CAER se realizau după reguli foarte stricte impuse de Moscova. La 14 mai 1955 ia naştere pandantul comunist al **Alianţei Nord-Atlantice**, **Tratatul de la Varşovia,** caracterizat printr-o influenţă covârşitoare a URSS-ului, ce deţine esenţialul potenţialului militar. Această organizaţie politico-militară serveşte într-un sens ca o contrapondere a NATO, dar şi ca instrument de rezolvare a problemelor din interiorul blocului comunist (Cehoslovacia, 1968).

În urma căderii regimurilor prosovietice din Europa Estică, CAER este dizolvat la 28 iunie 1991, iar Tratatul de la Varşovia la 1 iulie 1991.

În partea occidentală a continentului, sfârşitul celui de-al doilea război mondial, răcirea relaţiilor cu fostul aliat URSS, instaurarea „cortinei de fier", presiunea în creştere exercitată de blocul comunist au determinat reconstrucţia şi reorganizarea acestei părţi a Europei.

La 5 iunie 1946, generalul George Marshall – secretarul de stat al SUA – propune un plan de reconstruire a Europei cu ajutor financiar masiv din partea SUA. Iniţial, **Planul Marshall** viza ajutorarea întregului continent, inclusiv a ţărilor din Europa de Est şi chiar a URSS-ului. Datorită faptului că el impunea în contrapartidă un control cel puţin indirect al

economiei celor care beneficiau de ajutorul financiar, URSS-ul, ca şi celelalte state comuniste, refuză propunerea americană, Finlanda procedează la fel „din motive politice şi geografice", iar Cehoslovacia, care şi-a dat la început acordul, răspunde până la urmă printr-un refuz, în urma puternicelor presiuni sovietice. Cu ajutorul Planului Marshall (1948-1952), Europa Occidentală se reconstruieşte repede. Planul Marshall va aduce celor şaisprezece ţări care l-au acceptat aproape 13 miliarde de dolari, repartizaţi pe principiul priorităţii şi în număr descrescător. Condiţiile puse de Washington sunt, în afară de reducerea barierelor vamale, elaborarea unui plan comun de redresare şi crearea unor instituţii economice care să repartizeze şi să gestioneze ajutorul şi care, de altfel, sunt şi primele instituţii europene de după război: Organizaţia Europeană de Cooperare Economică (OECE, care va deveni mai târziu OCDE) şi Uniunea Europeană a Plăţilor.

Prima structură organizaţională ce furnizează un cadru multilateral de negociere şi de muncă între statele Europei de Vest este **Organizaţia Europeană de Cooperare Economică (OECE)**, constituită la 16.04.1948. OECE grupează Austria, Belgia, Danemarca, Franţa, Grecia, Irlanda, Islanda Italia, Luxemburg, Norvegia, Olanda, Portugalia, Suedia, Elveţia, Turcia, Marea Britanie, ca şi Germania de Vest, reprezentată în 1948 de comandamentele aflate în cele trei zone de ocupaţie occidentale (SUA, Marea Britanie, Franţa). Chiar dacă se află la originea organizaţiei, SUA nu este membru al ei.

În 1960, Europa Occidentală este reconstruită. OECE şi-a îndeplinit misiunea, acum ea trebuind să dispară, dar organizaţiile ştiu să se perpetueze şi să-şi găsească noi obligaţii. La 13 ianuarie 1960, Organizaţia Europeană de Cooperare Economică (OECE) este înlocuită cu **Organizaţia pentru Cooperare şi Dezvoltare Economică (OCDE)**. În timp ce OECE era europeană, OCDE este occidentală, cuprinzând, pe lângă membrii OECE, Statele Unite, Canada, Japonia, Australia şi Noua Zeelandă. Noua organizaţie are trei misiuni majore: să contribuie la pregătirea politicilor economice ale marilor democraţii industriale (reuniuni ministeriale anuale), să urmărească evoluţia acestor economii, să organizeze schimburi de informaţii în materie de ajutor pentru dezvoltare (Comitetul de Ajutor pentru Dezvoltare – CAD). În 1994, Mexicul intră în OCDE, fiind urmat de Republica Cehă. Ungaria, Polonia, Slovacia şi Coreea de Sud au început procedurile necesare pentru a devenii membre. Astfel, în anii `90, în lumea după Războiul Rece, OCDE s-ar putea defini printr-un rol nou: să verifice şi să certifice că anumite foste state comuniste sau altele provenite din „lumea a treia" sunt gata să se supună pe deplin regulilor economice internaţionale.

Mai mult decât orice altă organizație creată în această perioadă (1947-1950), Alianța Atlantică este un copil al Războiului Rece. Între 1947 şi 1950 – izbucnirea războiului din Coreea, Occidentul se simte în pragul unui al treilea război mondial. Pentru europenii din Est, ancorarea Statelor Unite în Europa, printr-o alianță permanentă, este vitală. La 11 iunie 1948, Senatul american votează Rezoluția Vandenberg, ce autorizează SUA să facă parte din alianțe, în timp de pace, din afara continentului american. Organizația **Tratatul Atlanticului de Nord (NATO)** ia ființă la Washington, la 4 aprilie 1949. Membrii fondatori ai tratatului sunt, în afară de SUA şi Canada, Marea Britanie, Franța, cele trei state din Benelux (Belgia, Olanda, Luxemburg), Danemarca, Norvegia, Islanda, Portugalia şi Italia. Grecia şi Turcia aderă în 1952, RFG în 1955, Spania în 1982.

Războiul din Coreea, declanşat în iunie 1950, fiind perceput drept preludiul unei înfruntări planetare, Tratatul creează o veritabilă organizație. NATO cuprinde două tipuri de structuri:

– *structurile civile*: Consiliul Atlanticului de Nord, reunind fie reprezentanți permanenți, fie (în general, de două ori pe an) miniştrii afacerilor externe ai statelor membre, reprezintă instanța politică supremă. Coordonarea comitetelor şi grupurilor este asigurată de un Secretariat general. Mai există Comitetul planurilor de apărare (DPC,1963) şi Grupul planurilor nucleare (NPG, 1966);

– *structurile militare*: Comitetul militar, aflat sub autoritatea Consiliului şi Comitetului planurilor de apărare, face recomandări pentru apărarea comună. Comitetul dispune de un organ executiv, Statul major internațional. NATO dispune şi de comandamente operaționale: Comandamentul aliat din Europa (ACE), însărcinat cu securitatea Europei (din Norvegia, până în Turcia), sprijinindu-se pe trei comandamente geografice (nord-vestul Europei – AFNORTHWEST, în centrul Europei – AFCENT şi sudul Europei – AFSOUTH); Comandamentul aliat al Atlanticului, responsabil cu securitatea Oceanului Atlantic.

De-a lungul înfruntării Est-Vest, NATO este mai întâi o alianță împotriva amenințării sovietice. Totuşi, destinderea Est-Vest instalându-se (nu fără paşi înapoi), începând din anii `60 NATO serveşte ca trambulină pentru negocierile cu blocul sovietic şi cu brațul său armat, Tratatul de la Varşovia. Astfel, în 1973, între cele două alianțe au loc negocieri cu privire la dezarmarea clasică din Europa (*Mutual Balanced Forces Reduction*, MBFR). Aceste negocieri nu reuşesc decât 17 ani mai târziu, când blocul sovietic s-a dislocat în Europa Orientală, în toamna lui 1989, iar URSS-ul nu a mai supraviețuit decât ceva mai mult de un an (Tratatul Forțelor Convenționale din Europa – FCE, 19 noiembrie 1990).

O dată cu prăbuşirea comunismului şi dizolvarea URSS-ului, NATO se vede pus în faţa unei noi situaţii. Pe de-o parte, în absenţa unui rival, se vede ameninţat cu dispariţia, iar pe de altă parte, i se conturează perspectiva lărgirii, datorită numeroaselor cereri din partea statelor foste comuniste, animate în evoluţia lor de dorinţa aderării la structurile NATO. Într-o primă perioadă, NATO, divizat faţă de aceste perspective de lărgire, imaginează dispozitive de asociere. În noiembrie 1991 are loc crearea Consiliului de Cooperare Nord-Atlantică (COCONA), ce organizează reuniuni periodice între statele Alianţei Atlantice şi ţările Europei Centrale şi Orientale (această categorie extinzându-se şi asupra republicilor provenite din fosta Uniune Sovietică) referitoare la problemele politice şi de securitate. În ianuarie 1994, la iniţiativa Statelor Unite, se deschide o nouă etapă: Parteneriatul pentru pace, oferind atât ţărilor din fostul bloc sovietic, cât şi statelor neutre europene (Finlanda, Suedia) posibilitatea de a semna cu NATO o declaraţie cadru care le face să beneficieze de *articolul 4* al Tratatului Atlanticului de Nord (consultarea statelor membre ale Alianţei în caz de ameninţare a securităţii acestor state) şi nu de *articolul 5*, care face din aceste state membre cu drepturi depline în Alianţă.

Între 7 şi 10 mai 1948, pe fondul unei tot mai puternice înăspriri a relaţiilor dintre Est şi Vest, are loc Congresul de la Haga, prima adunare a mişcărilor europene. Acesta reprezintă momentul şi locul apariţiei unei puternice opoziţii – permanentă în actualitatea anilor `90 – între federalişti (mai cu seamă francezi, belgieni, italieni şi olandezi) şi unionişti sau interguvenamentalişti (în mod esenţial, britanicii). Pentru primii, Europa unită are vocaţia de a deveni o federaţie, depăşind ţările participante şi dezvoltându-se în Statele Unite ale Europei. Pentru al doilea grup, Europa Unită nu ar putea fi decât o asociere între state suverane, având ca principiu de funcţionare cooperarea interguvernamentală. Aceste opinii divergente domină negocierile, dar conduc, la 5 mai 1949, la semnarea unui document cu valoare de statut pentru ce avea să reprezinte **Consiliul Europei**. Statele semnatare ale acestei convenţii-statut sunt: Belgia, Danemarca, Franţa, Irlanda, Italia, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Suedia şi Regatul Unit al Marii Britanii. Acestora li se alătură ulterior Grecia şi Turcia în 1949, Islanda şi Republica Federală a Germaniei în 1950, Austria în 1958, Cipru în 1961, Elveţia în 1962, Malta în 1965, Portugalia în 1976 (în urma instaurării democraţiei în această ţară), Spania (redevenită democratică) în 1977, Lichtenstein în 1978, San Marino în 1988.

Dimensiunea federalistă a Consiliului Europei este reprezentată de *Adunarea Consultativă*, alcătuită din parlamentari naţionali (18 pentru Franţa, RFG, Italia şi Marea Britanie; 12 pentru Spania; 10 pentru Turcia

ș.a.) desemnați după procedura aleasă de fiecare guvern al țărilor membre. Delegații își ocupă locul cu titlu personal şi au drept liber de vot. Adunarea adoptă, cu majoritate de două treimi, rezoluții în domeniile care țin de competența sa, dar aceste texte, odată votate, sunt transmise Comitetului de miniştri.

Dimensiunea interguvenamentală este reprezentată prin *Comitetul de Miniştri*. Acesta este alcătuit din miniştrii afacerilor externe ai statelor membre. El se reuneşte cu uşile închise şi votează în unanimitate în toate cazurile importante (abținerea împiedicând unanimitatea, deci constituind un veto).

Al treilea subansamblu al Consiliului Europei este *Secretariatul General* (cu 1200 de funcționari în 1994). Secretarul general este numit de Adunarea Parlamentară, la recomandarea Comitetului de Miniştri, pentru o perioadă de cinci ani cu posibilitatea de prelungire a termenului.

Activitatea Consiliului Europei are ca atribut esențial caracterul normativ: din 1949, Consiliul se află la originea a mai mult de 150 de instrumente juridice internaționale, vizând armonizarea legislațiilor naționale ale statelor membre. Aceste convenții au caracter obligatoriu pentru statele care le ratifică. Domeniile spre care se orientează acestea sunt foarte variate: de la drepturile omului la statutul juridic al muncitorilor şi până la convenții asupra televiziunii transfrontaliere.

După schimbările de la începutul anilor `90, Consiliul Europei îşi găseşte o nouă dinamică: el trebuie totodată să ajute la înrădăcinarea democrației în Europa ex-comunistă şi să verifice dacă aceasta se materializează prin adoptarea şi respectarea unor reguli precise. În consecință, pentru aceste foste națiuni comuniste a fi admis în Consiliul Europei înseamnă a primi un certificat de conformitate cu principiile democratice.

Între 1990 şi 1995, Consiliului Europei i se alătură Andora, Estonia, Ungaria, Lituania, Polonia, Republica Cehă, România, Slovacia şi Slovenia. Cu statut de invitat special, ce vizează pregătirea în vederea unei viitoare integrări, sunt: Albania, Belarus, Bosnia-Herțegovina, Croația, Letonia, Macedonia, Moldova, Ucraina. Rusia a fost admisă ca membru cu drepturi depline în februarie 1996.

Alături de Consiliul Europei, ce pune bazele construcției europene, la 9 mai 1950 prin planul Monnet-Schuman se propune crearea **Comunității Europene a Cărbunelui şi Oțelului (CECO),** care urmărea depăşirea limitelor unei organizații internaționale clasice şi construirea între statele europene a unor structuri care să le depăşească şi să le înglobeze. Aceasta este filosofia din care se inspiră cele trei comunități, **CECO** (18 aprilie 1951),

apoi **Comunitatea Economică Europeană (CEE** sau **Piața Comună)** și **Comunitatea Europeană a Energiei Atomice (CEEA** sau **Euroatom)**, ultimele două fiind definite prin cele două tratate de la Roma (25 martie 1957). Dintre cele trei organizații, CEE cunoaşte cea mai impresionantă dezvoltare prin edificarea progresivă a unui spațiu de schimburi organizat, întărit datorită unei solidarități bugetare și politice comune (mai ales pentru agricultură), acestea însoțind și accelerând faza de relansare a creșterii economice, caracteristică anilor `60. Anul 1975 a însemnat lărgirea CEE, de la 6 la 9 membri, Danemarca, Marea Britanie și Irlanda alăturându–se celor șase state fondatoare (Franța, Belgia, Italia, RFG, Luxemburg, Olanda), pentru ca ulterior, în 1981 și 1986, alte trei state să fie primite în cadrul organizației – Grecia și, respectiv, Spania și Portugalia. Inițial aceste organizații aveau organe proprii, dar din 1958 au devenit comune. Ulterior, o dată cu semnarea Actului Unic European („Constituția Comunităților") în 1986, cele trei organizații se regăsesc sub o singură titulatură, cea a **Comunității Europene (CE)**. La 1 iulie 1987 intră în vigoare „Actul Unic", care prevede modificarea mecanismelor da adoptare a deciziilor în interiorul Comunității. Aparatul instituțional al Comunității Europene, reunește într-o formă comună organismele celor trei predecesoare, după cum urmează: Comisia Europeană, Consiliul de Miniștri, Parlamentul European, Curtea de Justiție, la care se adaugă Curtea de Conturi, precum și instituții monetare și financiare, cu rol de instituții specializate (Banca Europeană de Investiții, Fondul European de Orientare și Garantare pentru Agricultură, Fondurile europene de dezvoltare etc.).

La 7 februarie 1992, prin semnarea **Tratatului de la Maastricht**, întreaga construcție europeană capătă o nouă dimensiune, instituindu-se o **Uniune Europeană**. Tratatul asupra Uniunii Europene (Tratatul de la Maastricht) concretizează voința politică de transformare a Comunității Europene, ca predecesoare a celor trei entități economice, într-o uniune dispunând de competențe politice. În contextul marilor schimbări produse în peisajul politico-economic european (căderea regimurilor comuniste est-europene, reunificarea Germaniei, dezintegrarea URSS), scopul Tratatului era de a da un impuls istoric construcției europene, înscriind tot ceea ce a fost deja realizat într-un „cadru instituțional unic care să asigure coerența și continuitatea acțiunilor…" (art. C al Tratatului). „Uniunea este fondată pe baza Comunităților europene completată cu politici și forme de cooperare, instaurate prin prezentul tratat. Ea are ca misiune organizarea, într-un mod coerent și solidar, a relațiilor între statele membre și popoarele lor" (art. A). Tratatul, după o ratificare foarte laborioasă, intră în vigoare la 1 noiembrie 1993. Deci, Tratatul asupra Uniunii Europene (Tratatul de la Maastricht)

este punctul în care se realizează voința politică de transformare a Comunității Europene, ca predecesoare a celor trei entități economice, într-o uniune dispunând de competențe politice.

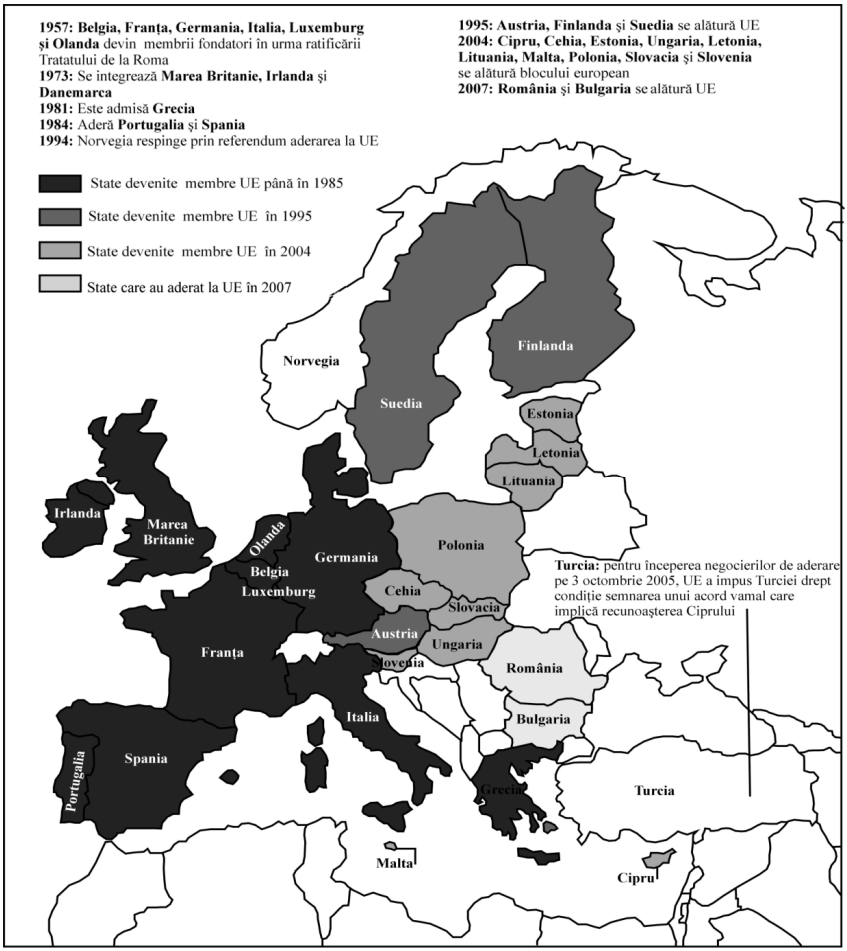

Fig.10. **Integrarea europeană**
(prelucrare după *A Thematic Atlas*, „The Economist")

În prezent, Uniunea Europeană însumează, prin aderarea în 2004 a zece noi țări – Cipru, Cehia, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Malta, Polonia, Slovacia şi Slovenia, 25 de state, cu o populație de peste 450 de

milioane de locuitori, iar din 2007, prin aderarea României şi Bulgariei, 27 de state (figura 10). În prezent, principalele organisme ale UE sunt: Parlamentul European, Consiliul Uniunii Europene, Consiliul European, Comisia Europeană, Curtea de Justiție, Curtea de Conturi. Aceste instituții colaborează îndeaproape cu mai multe organisme, şi anume: Comitetul Economic şi Social, Comitetul Regiunilor, Mediatorul European, Banca Europeană de Investiții, Banca Centrală Europeană.

O altă organizație internațională cu caracter regional european este **Asociația Europeană a Liberului Schimb (AELS)**, ce ia naştere la 4 ianuarie 1960 la Stockholm, prin încheierea unei Convenții. Această convenție a fost semnată inițial de Austria, Danemarca, Elveția, Norvegia, Portugalia, Suedia şi Marea Britanie. În 1961, Finlanda devine membru asociat, pentru ca în 1986 să devină membru cu drepturi depline. Islanda aderă la această organizație în 1970, iar Liechtenstein în 1991. În acelaşi timp, Danemarca şi Marea Britanie părăsesc organizația în 1972, iar Portugalia în 1985 pentru a adera la CEE. În prezent, AELS cuprinde şapte state. Scopurile acestei organizații, depăşind limitele unei uniuni vamale, sunt de eliminare a taxelor vamale la import şi de înlăturare a obstacolelor ce apar în calea desfăşurării unui comerț avantajos, liberalizarea comerțului mondial. Sediul AELS se află în Elveția, la Geneva.

Ca o replică a Asociației Europene a Liberului Schimb, a Europei Occidentale, în Europa Centrală şi de Est ia ființă **Acordul de Liber Schimb al Europei Centrale (CEFTA)**. Inițial, a fost creată *Trilaterala de la Vişegrad,* alcătuită de Polonia, Ungaria, Cehoslovacia; ulterior, a aderat şi Slovenia. Inițial, România nu a fost primită la această înțelegere. După îndelungate negocieri, cele 5 state (număr rezultat din împărțirea Cehoslovaciei) au hotărât şi primirea României – 1 iulie 1997. Dintre prevederile mai importante ale acestui acord trebuie amintite o serie de reduceri ale taxelor vamale la mai multe categorii de produse industriale şi agricole.

Cooperarea Economică la Marea Neagră (CEMN) a fost înființată prin declarația semnată în iunie 1992, la Istanbul, de către statele riverane Mării Negre: Turcia, Bulgaria, România, Rusia, Ucraina, Georgia, precum şi de alte țări: Grecia, Rep. Moldova, Armenia, Azerbaidjan.

CEMN reprezintă o structură regională cu rolul de a pune în valoare potențialul economic, resursele umane (250 milioane locuitori), situarea geopolitică.

Pentru România, importanța integrării în această structură regională rezidă, în primul rând, în atragerea transportului petrolului dinspre Marea Caspică spre Europa Centrală şi de Vest.

Primul pas concret în privința cooperării a fost făcut prin înființarea Băncii pentru Comerț și Dezvoltare a Mării Negre, cu sediul la Salonic, care a intrat în funcțiune în mai 1997, cu un capital inițial autorizat de 1,5 miliarde dolari.

6.2.2. **America**

În tot acest timp, în care inițiativele europene de integrare politică și economică au abundat, o serie de alte regiuni ale globului au inițiat și derulat numeroase scheme instituționale de integrare politică și economică, cu scopul unei mai rapide și mai solide dezvoltări. Cu un rol important atât în dezvoltarea regională, cât și în dezvoltarea globală se prezintă organizațiile americane.

Una dintre primele organizații interguvernamentale cu caracter regional, care a luat ființă în cadrul ansamblului continental american, este **Organizația Statelor Americane (OSA)**, la 30 aprilie 1948, când s-a semnat carta constitutivă a acestei organizații.

Primele încercări însă de a constitui o organizație a statelor americane au avut loc în America Latină, în epoca luptei pentru independență, împotriva Spaniei. În 1826, Simon Bolivar[59] a convocat în acest scop, o conferință la Panama, rămasă însă fără rezultat. În 1890 a fost creat un birou denumit *Uniunea panamericană*, care în 1910 a adoptat numele oficial de **Uniunea Internațională a Republicilor Americane**. Această uniune nu a funcționat pe baza unui tratat, ci în temeiul unor rezoluții ale statelor membre. Ea a dobândit tot mai multe funcțiuni cu caracter politic, definite într-o serie de conferințe panamericane. Printre aceste conferințe menționăm: Conferința de la Mexic (1901-1902), de la Rio de Janeiro (1907), de la Buenos Aires (1910), de la Santiago (1928), de la Havana (1928), de la Montevideo (1933), de la Lima (1938) etc. După cel de-al Doilea Război Mondial, structura organizatorică a Uniunii a fost întărită prin Actul de la Chapultepec, adoptat de Conferința din Mexic (1945). Prin același act se prevedea și asistența reciprocă a statelor americane în cazul unor agresiuni împotriva lor. Carta de la Bogota din 30 aprilie 1948 a dat o formă instituțională organizației panamericane, prin crearea OSA.

Scopurile Organizației Statelor Americane, proclamate formal în Cartă, sunt: menținerea păcii și securității pe continentul american; reglementarea diferendelor între statele membre pe cale pașnică;

[59] Simon Bolivar (1783-1830), unul dintre conducătorii luptei de eliberare a popoarelor din coloniile spaniole ale Americii, originar din Venezuela.

organizarea de acţiuni comune împotriva agresiunii; rezolvarea, prin eforturi comune ale statelor membre, a problemelor economice, sociale şi politice ale statelor americane. În fapt, OSA este inima unui dispozitiv vizând, sub direcţia SUA, protejarea continentului american împotriva oricărei agresiuni exterioare şi mai ales împotriva ameninţării din partea comunismului şi a Uniunii Sovietice. În acelaşi timp OSA a fost folosită ca un instrument împotriva mişcării de eliberare şi luptei pentru independenţă a popoarelor din America Latină, ca, de exemplu, în cazul Guatemalei (1954) şi mai ales împotriva Cubei, OSA hotărând în 1964 (la cererea SUA) ruperea relaţiilor diplomatice, economice şi comerciale dintre statele membre şi Cuba, primul stat comunist din emisfera occidentală. Un alt moment important ce accentuează lipsa unei unităţi puternice şi a unei misiuni precise a acestei organizaţii, este Războiul Malvinelor (1982), în timpul căruia SUA a pus pe planul doi solidaritatea panamericană, susţinând fostul aliat, Marea Britanie.

Structura organizatorică a OSA este deosebit de complexă, evocând sistemul ONU. Adunarea Generală este organul suprem ce fixează politica OSA, se reuneşte o dată la cinci ani. Ea este asistată de trei consilii: Consiliul permanent, Consiliul economic şi social interamerican şi Consiliul interamerican de educaţie, ştiinţă şi cultură (acestea două din urmă au fuzionat în Consiliul interamerican pentru dezvoltare integrală). Există, de asemenea, un Comitet juridic interamerican şi un secretariat general, care, de la reforma OSA din 1985, a dobândit o dimensiune politică, el căutând soluţii pentru crize şi pentru conflicte. În 1996, OSA cuprindea 35 de membri reprezentând toate statele americane, cu excepţia Cubei. Canada se alătură organizaţiei în 1990.

În anii `90, în urma profundelor modificări la care este supus sistemul relaţiilor economice internaţionale, ansamblul continental american cunoaşte o dezvoltare a organizaţiilor economice regionale şi subregionale.

Având câteva exemple de organizaţii înfiinţate în anii `60-`70, care au eşuat sau au fost prea puţin riguroase, actualele organizaţii au scopuri mult mai concrete, metode de aplicare a obiectivelor mult mai precise şi un suport logistic mult îmbunătăţit. Dintre organizaţiile anilor `60-`70 menţionăm: **Piaţa Comună a Americii Centrale (MCCA**,1960**)**; **Comunitatea Caraibelor (CARICOM**, 1973**)**, reunind 12 ţări ale Caraibelor plus Bahamas; **Sistemul economic latino-american (SELA**, 1976**)**, asociind 25 de ţări latino-americane.

Dintre organizaţiile înfiinţate după 1990, un loc aparte revine **Acordului de Liber Schimb Nord American (ALENA)** sau, conform denumirii în limba engleză, **NAFTA** (*North American Free Trade*

Agreement). A fost inițiat în 1989 între S.U.A. şi Canada, ulterior a aderat şi Mexicul, care, într-o primă fază, a întâmpinat dificultăți din partea S.U.A. Începând cu decembrie 1992, acordul a fost ratificat de cele trei țări şi a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1994. În termeni ce privesc populația (circa 385 milioane locuitori) şi producția economică, ALENA este considerată în prezent *a doua regiune de integrare, ca potențial, după Uniunea Europeană*. Obiectivul propus prevede o înlăturare progresivă, pe parcursul a 15 ani, a tuturor barierelor tarifare şi nontarifare pentru schimburi şi crearea unei piețe comune.

Piața Comună a Sudului (MERCOSUR) este, începând cu 1 ianuarie 1995, prima zonă de liber schimb şi de uniune vamală din America Latină, produsul intern brut fiind de circa o jumătate din cel total al Americii Latine; potențialul de dezvoltare este de asemenea foarte mare – 12 mil.km^2 şi 200 mil. consumatori. Această organizație reuneşte Argentina, Brazilia, Paraguay şi Uruguay. În prezent, MERCOSUR creează între statele participante o uniune vamală incompletă: în 1995, 90 % din schimburile acestor țări nu erau supuse taxelor vamale (restul de 10 % reprezentând aşa-numitele produse sensibile – hârtia argentiniană, peştele brazilian – asupra cărora țările producătoare şi-au păstrat drepturile); tariful exterior comun nu se aplică deocamdată decât la 80 % din produse. Aceste anomalii reprezintă, în perspectiva anilor ce urmează, principalele piedici ce trebuie îndepărtate în vederea creării unei uniuni vamale şi tarifare complete.

O altă grupare economică a Americii Latine este **Grupul Andin** sau (**Piața Comună Andină** sau **Pactul Andin**). Creat în 1971, când îşi propunea printr-un proiect ambițios crearea într-un timp scurt a unei uniuni vamale complete şi a unui sistem de dezvoltare integrat, Grupul cuprinde Bolivia, Columbia, Ecuador, Peru şi Venezuela (din 1973). Inițial făcea parte din Grup şi statul Chile al lui Pinochet, dar angajându-se în domeniul economic pe o cale ultraliberală, se retrage în 1976. La începutul anilor `90, Grupul, aflat mai mult sau mai puțin în dificultate, datorită marilor discrepanțe dintre statele membre, instabilității politice şi conflictelor încearcă să se reactiveze şi prevede crearea între membrii săi a unei zone de comerț liber.

În perspectiva anilor următori, la propunerea Statelor Unite, se doreşte cuprinderea tuturor statelor ansamblului continental american într-o imensă zonă de liber schimb. Inițiativa îi aparține preşedintelui american George Bush, care, la 27 iunie 1990, în a sa „Inițiativă pentru Americi", propunea crearea unei zone de liber schimb mergând din Alaska şi până în Țara de Foc. În decembrie 1994, *summit*-ul de la Miami, reunind 34 de

preşedinţi în jurul lui Bill Clinton, confirmă acest proiect şi chiar îşi propune iniţierea demersurilor necesare înfiinţării acestei uniuni în 2005.

6.2.3. **Africa**

De la decolonizarea începută în anii `50 şi terminată în anii `60, continentul african se manifestă continuu în vederea realizării unei uniuni panafricane. La sfârşitul secolului XX, Africa se prezintă drept continentul tentativelor organizaţionale, mai mult sau mai puţin ratate. Prima conferinţă a statelor africane independente, întrunită la Accra în 1958, şi care a reunit opt state, a demonstrat spiritul de iniţiativă politică şi unitate al popoarelor Africii. În anii următori au fost create grupări şi uniuni de state, dar cu finalităţi diferite, în majoritatea cazurilor s-au dovedit a fi efemere. În anii ’50, visul panafrican dă naştere unor federaţii precum Rhodesia, Mali, Uniunea Ghana-Guineea. În 1961 existau două grupări de state: Grupul de la Casablanca, alcătuit din Ghana, Guineea, Republica Mali, Maroc, Republica Arabă Unită (azi Egipt) şi Algeria; grupul de la Monrovia, alcătuit din statele care acceptaseră în 1958 să intre în Comunitatea franco-africană, precum şi din Liberia, Sierra Leone şi Nigeria

Ideea unităţii africane a fost afirmată cu putere la Conferinţa de la Addis Abeba a miniştrilor de externe a 30 de ţări africane (21-25 mai 1963). Această conferinţă a adoptat Carta **Organizaţiei Unităţii Africane (OUA)**. A fost creată astfel o nouă organizaţie cu caracter regional, marcată însă de moştenirea colonialismului. Unul din principiile sale este „respectul suveranităţii şi integrităţii teritoriale a fiecărui stat şi a dreptului său inalienabil la o existenţă independentă” (articolul 3 al Cartei OUA), adică menţinerea frontierelor trasate de colonizatori, chiar dacă ele sunt denunţate ca artificiale, neluând în considerare repartiţia etniilor şi chiar încurajând divizarea lor – ceea ce, se poate vedea, a dus la numeroase conflicte de frontieră. Această problemă a frontierelor preocupă în prezent, în mod deosebit, OUA. Formată atât pentru a obţine independenţa ţărilor africane, aflate încă sub ocupaţie străină, cât şi pentru desfiinţarea *apartheid*-ului, OUA se divizează îndată ce se confruntă cu noi probleme între statele africane. De la secesiunea Biafrei de Nigeria (1967-1970), majoritatea statelor africane îşi susţin intangibilitatea frontierelor, condamnând secesiunea biafristă; o minoritate, însă, recunoaşte Biafra. La fel, în 1975, când Spania acordă independenţa Saharei Occidentale, Marocul, afirmând că teritoriul îi aparţine, îl cucereşte imediat. În 1976 este proclamată o republică arabă sahariană democrată (RASD), ce revendică independenţa acestui teritoriu. Această situaţie, opunând partizani din Maroc şi apărători

ai RASD, conduce OUA în pragul exploziei: în 1982-1984, Republica Arabă Sahariană Democrată devine membru al OUA, iar Marocul îşi suspendă participarea la organizaţie. În perioada anilor ’80-’90, marile conflicte regionale – lupta pentru independenţa Namibiei şi Eritreii, războaiele din Somalia, Angola, Mozambic – sunt asumate (cu mai mult sau mai puţin succes) de către ONU, OUA nefiind capabilă să depăşească faza partizanatelor şi să mobilizeze mijloace suficiente pentru stoparea conflictelor. În 1991, OUA hotărăşte înfiinţarea unei pieţe comune africane, programată a fi definitivată în 2025. În 1995 în OUA sunt incluse toate statele africane. Ultimii aderenţi sunt Africa de Sud (în urma distrugerii apartheid-ului) şi Eritreea (separată în 1993 de Etiopia şi declarată independentă).

În plan economic, continentul african se caracterizează prin prezenţa a numeroase grupări subregionale, respectiv: Comunitatea Economică a Statelor din Africa de Vest (CESAV, în engleză CEAO), Comunitatea Economică a Statelor din Africa Centrală (CESAC, în engleză CEEAC), Uniunea Vamală şi Economică din Africa Centrală (UVEAC, în engleză UDEAC), Uniunea Magrebului Arab (UMA), Comunitatea Economică din Africa de Sud (CEAS, în engleză SADC).

Comunitatea Economică a Statelor Africane de Vest (CESAV) a fost creată în mai 1975. Ea regrupează în jurul colosului nigerian Benin-ul, Burkina, Insulele Capului Verde, Coasta de Fildeş, Gambia, Ghana, Guineea, Guineea-Bissau, Liberia, Mali, Mauritania, Nigeria, Senegal, Sierra Leone şi Togo. Scopul acestei comunităţi este de a crea între statele participante un spaţiu economic integrat, comparabil cu Comunitatea Europeană (circulaţia liberă a mărfurilor, a serviciilor, a capitalurilor şi a persoanelor; politici comune). Până în prezent, toate acestea au rămas doar un deziderat. După 1989, realizarea majoră a CESAV rămâne trimiterea în Liberia, căzută pradă unui război etnic, a unei forţe vest-africane de interpunere.

Comunitatea Economică a Statelor Africane Centrale (CESAC) a fost creată la 19 octombrie 1983. Ea regrupează Burundi, Camerun, Africa Centrală, Congo, Gabon, Guineea Ecuatorială, Rwanda, Ciad şi Congo Zair. La fel ca şi CESAV, CESAC are ambiţia de a forma între statele participante un spaţiu analog Comunităţii Europene (liberalizarea schimburilor pe o perioadă de 12 ani, circulaţia liberă a serviciilor şi persoanelor).

În 1979, mai multe state ale Africii Australe fiind confruntate cu forţa de atracţie economică a colosului sud-african (dominat atunci de apartheid) – Angola, Botswana, Lesotho, Malawi, Mozambic, Swaziland, Tanzania şi

Zambia reunite de Zimbabwe şi Namibia – instituie între ele **Conferința de Coordonare a Statelor din Africa de Sud (SADCC)**, destinată să promoveze o dezvoltare economică în comun. În 1994, o dată cu aderarea Africii de Sud, organizația îşi schimbă denumirea în **Comunitatea Economică a Statelor din Africa de Sud (CESAS, în engleză SADC)**.

6.2.4. **Orientul Apropiat şi Mijlociu**

Lumea arabă şi lumea islamică, în evoluția lor istorică, au întreținut raporturi complexe. Fondatorul religiei musulmane, profetul Mahomed (570-632), şi succesorii săi imediați, primii califi, sunt arabi; dar curând, Islamul, rămânând religia majorității arabilor, îi influențează mai întâi pe persani şi pe turci: la finalul secolului XX, aria de răspândire a Islamului se întinde din Filipine în Africa, pătrunzând în Europa şi chiar în America Latină. Cât priveşte arabii, ei formează ansamblul etnic ce posedă într-o anumită măsură aceeaşi limbă, prezent din Maghreb până în aria de răspândire a fostului Imperiu Otoman şi în Peninsula Arabică. Arabii, ca şi musulmanii, rămân marcați de acelaşi şoc, cel al Occidentului, colonizarea fiind resimțită ca o umilință greu de suportat şi în prezent, când ea a luat sfârşit.

Pe parcursul celor două decenii care au urmat celui de-al Doilea Război Mondial, lumea arabă, mult timp dominată de Imperiul Otoman, apoi colonizată sau aflată sub tutela Angliei şi Franței, îşi regăseşte independența. Asemenea altor entități continentale sau subcontinentale, dorința acestei lumi este să constituie o singură națiune. În vederea realizării acestui deziderat au fost întreprinse numeroase acțiuni. Printre acestea se numără şi constituirea anumitor organizații, ce au ca principal scop, mai mult sau mai puțin declarat, integrarea tuturor statelor arabe într-o unică şi puternică grupare.

Liga Statelor Arabe a fost înființată la 22 martie 1945, în urma unei inițiative egiptene. Organizația se doreşte a fi o uniune a popoarelor arabe, grupând inițial Arabia Saudită, Egipt, Irak, Iordania (atunci Transiordania), Liban, Siria, Yemen (de Nord – viitorul Yemen de Sud, Aden-ul, fiind atunci sub control britanic). Acestor state li se alătură, pe măsura dobândirii independenței, Libia, Sudan, Maroc, Tunisia, Algeria; statele Peninsulei Arabice – Kuweit, Yemenul de Sud, Bahrein, Emiratele Arabe Unite, Oman şi Qatar; urmând Mauritania, Somalia, Djibouti şi Comore. În 1965, Organizația pentru Eliberarea Palestinei (OEP) aderă la Ligă, mai întâi cu statut de observator, pentru ca în 1975 să devină membru cu drepturi depline.

Organul politic suprem al organizației este Consiliul Ligii, compus din reprezentanți ai statelor membre; el poate exista și la nivel de șefi de stat, regi și președinți (întâlniri la nivel înalt). Tot în cadrul ligii își desfășoară activitatea un Secretariat general. Liga este înconjurată de foarte multe structuri: consilii (Consiliul de Apărare Comună cu un comandament arab unificat chiar din 1964, Consiliul Economic), comisii permanente; agenții specializate (Organizația Arabă pentru Educație, Știință și Cultură); mecanisme de cooperare economică (de exemplu, în 1973, Fondul Arab pentru Dezvoltare Economică și Socială – FADES; în 1977, Fondul Monetar Arab – FMA).

În ciuda pretențiilor sale de unitate, lumea arabă continuă să fie profund divizată. Chiar lupta împotriva statului Israel – dușmanul declarat al lumii arabe, datorită ocupării istoricului pământ arab, Palestina – nu conduce la o adevărată uniune a statelor arabe, multe dintre ele disputându-și controlul asupra refugiaților palestinieni. Visul de unitate se spulberă la sfârșitul anilor `60 (în iunie 1967, deruta țărilor arabe și mai întâi a Egiptului lui Nasser față de Israel, în perioada războiului de 6 zile). Liga nu va ști în acel moment decât să-și etaleze tergiversările și să afișeze sciziunile lumii arabe. Astfel, în 1979, Egiptul, semnând un tratat de pace cu Israelul, este exclus din Ligă, dar revine în 1987. Atât în timpul războiului Irak-Iran (1980-1988), cât și pe parcursul invaziei Kuweitului de către Irak (1990-1991) sau față de mișcarea islamistă, țările arabe adoptă poziții diferite.

O altă formă de integrare ce se manifestă în aceast spațiu, este cea subregională. La 25 mai 1981, statele din Peninsula Arabică (Bahrain, Emiratele Arabe Unite, Kuweit, Qatar, Oman) constituie **Consiliul de Cooperare din Golf (CCG)**, sub conducerea Arabiei Saudite. Obiectivele oficiale ale acestei organizații sunt mai mult decât imprecise: este vorba de coordonarea, în toate domeniile, a afacerilor acestor state. De fapt, toate aceste state, foarte vulnerabile, sub amenințarea războiului dintre Irak și Iran, a cărei desfășurare capătă în acea perioadă amploare, încearcă, prin constituirea acestei organizații, formarea unui corp comun împotriva unei posibile agresiuni. CCG se dorește în realitate o structură de protecție colectivă. Bilanțul CCG este mediocru; fără sprijinul Statelor Unite, această organizație și-ar fi încetat de mult activitatea, statele membre aflându-se în imposibilitatea desfășurării unor acțiuni coerente. Astfel, aceste state preferă să rămână la adăpostul acestei mari puteri, care, în 1991, aflată la conducerea unei importante coaliții, eliberează Kuweit-ul ocupat de Irak.

La 17 februarie 1989, Algeria, Libia, Maroc, Mauritania și Tunisia formează **Uniunea Maghrebului Arab (UMA)**. Scopul este ambițios:

edificarea între aceste cinci state a unui ansamblu asemănător Comunității Europene (libera circulație a persoanelor, serviciilor, a mărfurilor şi capitalurilor). Viitorul acestei uniuni rămâne obscur: statele membre fac puțin comerț între ele şi realizează cea mai importantă parte a veniturilor din schimburile lor cu țărmul nordic al Mediteranei (Comunitatea Europeană); în plus, aceste țări sunt perturbate în evoluția lor de o amenințare majoră, mişcarea islamistă, care le-ar putea înlătura actualele sisteme politice.

În această regiune, alături de lumea arabă se dezvoltă lumea islamică a cărei coeziune organizațională este bazată pe fanatism religios. Astfel, *integrismul* islamic este perceput, la acest început de mileniu, ca o puternică amenințare nu numai la nivel regional, ci chiar şi la nivel global.

După prăbuşirea regimului Nasser, în Egipt, la sfârşitul anilor `60, calea rămâne deschisă, în Orientul Mijlociu şi, de asemenea, în restul lumii musulmane, pentru o organizație al cărei principiu federativ este islamismul – **Organizația Conferinței Islamice (OCI)**, ce ia ființă la Rabat, la 22 septembrie 1969. La această organizație poate adera orice stat cu populație musulmană în proporție de 20 %. În 1995, OCI cuprindea 51 de membri, adică toate țările arabe, plus 20 de țări africane şi din Asia de SE (Brunei, Indonezia, Malaysia) şi republicile musulmane din fosta Uniune Sovietică. Această mare diversitate de state membre face din OCI spațiul unui islam deschis, tolerant. Structurile sale sunt clasice. Ele cuprind o conferință a regilor şi a şefilor de stat şi de guvern, ce se desfăşoară, de principiu, o dată la trei ani; o conferință a miniştrilor afacerilor externe în cadrul căreia aceştia se întâlnesc cel puțin o dată pe an; un secretariat general instalat la Djeddah (Arabia Saudită). În 1981, OCI stabileşte chiar principiul unei Curți de Justiție Internaționale Islamice, care s-ar substitui, pentru statele membre, Curții internaționale de la Haga, dar această jurisdicție nu a fost pusă în funcție. Ca multe alte organizații de acest tip, luând, ca model ONU, OCI este proliferantă, multiplicând în preajma ei numărul de comitete specializate (de reținut Comitetul Al-Quadas, pentru Eliberarea Ierusalimului) şi de organe subsidiare. OCI se doreşte a fi instrumentul solidarității islamice. Astfel, organizația continuă să se opună anexării la Israel a Ierusalimului, al treilea oraş sfânt islamic, şi să susțină cauza unui stat palestinian. La fel, din 1992, OCI denunță răul făcut musulmanilor din Bosnia-Herțegovina şi reclamă o mai mare participare a statelor musulmane la soluționarea acestei drame. OCI este însă traversată de numeroase divizări şi rivalități. Fie că este vorba de războiul Irak-Iran (1980-1988) sau de invadarea Kuweit-ului de către Irak-ul lui Saddam Hussein (1990-1991), OCI se prezintă lipsită de putere în fața acestor conflicte care implică proprii săi membri. Islamismul extremist nu este

sursă de unitate, câteva state (Iran, Arabia Saudită, Sudan) ținând să şi-l apropie, majoritatea temându-se de teribilul său şoc destabilizator. Cu toate acestea, *summit*-ul de la Casablanca (decembrie 1994) a adoptat un „cod de conduită" împotriva extremismului.

Cu un statut aparte, față de organizațiile prezentate anterior ale acestei părți a lumii, se prezintă **Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol (OPEC)**, care nu este nici o organizație arabă, nici o organizație islamică. Cu toate acestea, creată la Bagdad, la 14 septembrie 1960, având ca membri Venezuela, Iran, Indonezia, Nigeria, Ecuador şi Gabon, OPEC asociază mai ales state arabe, mari vânzătoare de petrol: Arabia Saudită, Irak, Kuweit, Qatar, Libia, Emiratele Arabe Unite şi Algeria. OPEC-ul este de fapt un *cartel* al țărilor exportatoare de petrol, asociate pentru a controla piața. OPEC cunoaşte apogeul gloriei cu ocazia şocurilor petroliere din anii '70. Membrii săi realizează proporția majoritară a exporturilor de petrol, cei doi parteneri-cheie – Arabia Saudită şi Iranul – sunt apropiați cel puțin până la Revoluția khomeynistă din Iran (1979). În aceste condiții, pe parcursul toamnei anului 1973, prețul petrolului creşte de patru ori. Din anii `80, OPEC se află într-o permanentă dificultate chiar dacă principalii săi membri dețin două treimi din rezervele mondiale de hidrocarburi. Noii exportatori, cei din NOPEC, invadează piața; cursurile petrolului se năruiesc.

6.2.5. **Asia-Pacific**

Asia-Pacific este, dintre toate regiunile lumii, cea mai săracă în organizații internaționale. Explicația acestui fenomen rezidă în întreaga evoluție istorică a acestor teritorii. O analiză a celei de-a doua jumătăți a secolului XX ne prezintă această zonă cuprinsă în numeroase conflicte (decolonizare, antagonismul Est-Vest, rivalitatea chino-sovietică), ce nu au permis dezvoltarea decât a unor mici alianțe. Orientările actuale în privința cooperării regionale şi subregionale, într-o zonă ce pare să se fi regăsit, permit acordarea unei atenții sporite dezvoltării economice şi renaşterii sau emergenței structurilor instituționale.

Pentru zona asiatică, a ansamblului Asia-Pacific, o importanță deosebită prezintă două organizații: Asociația Națiunilor Asiei de Sud-Est (ANASE) şi Asociația Sud-Asiatică pentru Cooperare Regională (ASCAR).

Asociația Națiunilor Asiei de Sud-Est (ANASE sau după sigla sa anglo-americană cunoscută ca **ASEAN)**, este creată la Bangkok (Thailanda) la 8 august 1967. Apărută în timpul desfăşurării războiului din Vietnam, asociația avea ca scop regruparea statelor din zonă în fața

ameninţării comuniste. Statele fondatoare sunt: Indonezia, Malaysia, Filipine, Singapore şi Thailanda. În 1984, Brunei aderă la asociaţie, fiind urmat în 1995 de Vietnam, marele duşman comunist al anilor `60-`70, aflat în curs de conversie la capitalism. Cereri de aderare au iniţiat Birmania, Cambodgia şi Laos. În anii ’90, marea ambiţie a acestei organizaţii este de a se transforma în zonă de liber schimb (Asociaţia de Liber-Schimb Asiatică – ALSA sau Asian Free Trade Areea – AFTA) până în anul 2008. Din 1994, reuniunea anuală a miniştrilor afacerilor externe este prelungită printr-un *forum regional*, ce dezbate probleme de securitate regională, acceptând state non-membre ce se raportează la aceste probleme.

Asociaţia Sud-Asiatică pentru Cooperare Regională (ASCAR sau după sigla sa anglo-americană, **SAARC)**, creată în 1985, la iniţiativa Bangladesh-ului, regrupează statele din subcontinentul indian (Bangladesh, Bhutan, India, Maldive, Nepal, Pakistan, Sri Lanka). Ambiţia acestei organizaţii este de a edifica între statele membre o zonă de integrare economică şi politică. În practică, bilanţul este foarte modest: un dispozitiv de rezervă alimentară, o convenţie asupra înlăturării terorismului şi o alta asupra narcoticelor.

Pentru zona pacifică, un rol deosebit îl joacă **Forumul Pacificului de Sud**. În cadrul Comisiei Pacificului de Sud, creată în 1947, cuprinzând marile state ale zonei şi puterile occidentale prezente în această parte a lumii, este înfiinţat Forumul Pacificului de Sud la 5 august 1971. El grupează în exclusivitate statele insulare mari din zonă (Australia, Noua Zeelandă), dar şi diverse state minuscule (Insulele Fidji, Kiribati, Micronezia, Nauru etc.). Obiectivul acestei organizaţii este clar: transformarea zonei într-un spaţiu denuclearizat. La 5 august 1985, ţările Forumului semnează Tratatul de la Rarotonga (Insulele Cook), proclamând denuclearizarea Pacificului de Sud. În 1955, Franţa efectuează în Polinezia o ultimă serie de experienţe nucleare, fapt ce provoacă ostilitatea Forumului; pentru atenuarea acestei tensiuni, Franţa îşi ia angajamentul ca o dată cu terminarea acestor teste să semneze tratatul, fapt realizat în 1996. Regatul Unit al Marii Britanii şi Statele Unite s-au angajat să semneze acest tratat.

Un rol important în dezvoltarea de ansamblu a regiunii Asia-Pacific îl joacă **Forumul de Cooperare Economică Asia-Pacific (APEC)**, ce ia fiinţă la Seul (Coreea de Sud) în 1989. Această organizaţie a luat naştere dintr-o iniţiativă a S.U.A., ca o formă de avertizare a UE, că îşi poate găsi oricând aliaţi în Asia. Forumul, cu o acoperire foarte mare (cca o jumătate din produsul mondial brut şi 40 % din comerţul mondial) regrupează 18

entități: cei trei membri ai Asociației de Liber Schimb Nord-American (Statele Unite, Canada, Mexic) şi Chile; cele „trei Chine" (China, Hong Kong, Taiwan); statele din ASEAN (Indonezia, Malaysia, Filipine, Singapore şi Thailanda, Brunei, Vietnam); Japonia, Coreea de Sud, Australia, Noua Zeelandă şi Papua-Noua Guinee. Reuniunea de la Vancouver, a acestui forum, din noiembrie 1997, a hotărât primirea a trei noi membri: Federația Rusă, Vietnam şi Peru.

Forumul, în prezent, nu este decât un cadru informal, dar are ca principal obiectiv transformarea spațiului Asia-Pacific într-o zonă de liber schimb până în anul 2020. La nivelul țărilor dezvoltate (S.U.A, Canada, Japonia, Australia), acest obiectiv urmează să fie atins până în anul 2010. Datorită marilor disparități dintre țări şi marilor distanțe spațiale ce le despart o formă de integrare superioară, precum cea propusă, devine foarte greu de realizat.

6.3. ***Integrare interstatală globală***

Lumea contemporană se caracterizează printr-o multiplicare a organizațiilor internaționale. La una dintre extreme se găsesc organizațiile, în sensul juridic al termenului, stabilite prin convenție şi având o personalitate instituțională recunoscută, la cealaltă extremă figurează structurile informale, nefondate pe un text juridic strict, care să asigure o concertare între state. În sensul clasic, o organizație internațională este o asociație de state, constituită printr-un tratat, act constitutiv sau convenție organizată după o structură precisă şi cu organe comune, având o personalitate juridică distinctă de aceea a statelor membre.

Organizațiile internaționale interguvernamentale sunt create de un instrument juridic care stabileşte acordul statelor implicate, ce poate îmbrăca forma unui „pact" (Liga Națiunilor), „constituții" (OIM), „carte" (ONU). În principiu, numai statele suverane au calitatea de a fi membre ale acestei organizații. Statele fondatoare sunt membre originare, iar statele care aderă ulterior sunt membre admise.

Competențele acestor instituții pot fi grupate în două categorii: competențe *normative* – elaborarea textelor (convenții în ceea ce priveşte dreptul muncii pentru OIM, convenții de armonizare a legislației statelor pentru Consiliul Europei); coordonarea acțiunilor statelor membre şi mai ales controlul acesteia (de exemplu, drepturile omului în cadrul ONU, al Consiliului Europei etc.) şi competențe *operaționale* – menținerea păcii, asistență tehnică, ajutor financiar, diverse cooperări.

6.3.1. **ONU – organizație internațională cu vocație universală**

La sfârşitul celui de-al doilea război mondial, pe vechile structuri, mult îmbunătățite, ale unei Societăți a Națiunilor al cărei eşec s-a datorat unor cauze cum ar fi: absența (SUA) sau retragerea (Japonia, Germania, Italia), state care ocupau şi ocupă poziții-cheie pe eşicherul internațional, deciziile luate în unanimitate (totuşi, la examinarea unui conflict, voturile statelor implicate nu erau luate în considerare), ineficacitatea sancțiunilor, ia naştere Organizația Națiunilor Unite, ONU, al cărei sistem este conceput astfel încât să atenueze aceste neajunsuri.

Organizația se constituie cu prilejul Conferinței de la San Francisco (aprilie-iunie 1945), când a fost elaborat şi semnat actul său de „naştere" – Carta ONU (26 iunie 1945) – de către reprezentanții a 51 de state. În prezent din ONU fac parte 186 de state, România aderând la 14 decembrie 1955.

La fel ca Societatea Națiunilor, şi Organizația Națiunilor Unite este de inspirație americană. De la sfârşitul anilor `40, organizația este dominată de Statele Unite, jumătate din totalitatea membrilor fiind reprezentată de protejații sau aliații săi. Singura opoziție o reprezenta URSS-ul.

În iunie 1950, Coreea de Nord, clientelară Uniunii Sovietice, atacă Coreea de Sud, clientă a SUA. Acestea din urmă obțin de la Consiliul de Securitate aprobarea de a recomanda membrilor ONU să se mobilizeze pentru a respinge agresiunea nord-coreeană. În acest moment, URSS-ul, făcând uz de dreptul său de veto, blochează orice rezoluție referitoare la Coreea. SUA revin în organul plenar, Adunarea Generală, unde dispun de o majoritate confortabilă şi obțin votarea unei rezoluții conform căreia, în cazul în care „Consiliul de Securitate îşi neglijează responsabilitățile principale în menținerea păcii şi securității internaționale", Adunarea Generală poate face recomandările necesare (rezoluția 377 [V] „Uniunea pentru menținerea păcii din 3 noiembrie 1950).

Din a doua jumătate a anilor '50 şi până în anii '70, decolonizarea favorizează crearea a numeroase noi state, acestea regăsindu-se ca membri ai ONU în urma aderării la acest organism, al cărui număr de membrii s-a mărit, astfel, de peste trei ori.

Deoarece Consiliul de Securitate este în mare măsură paralizat de antagonismul americano-sovietic, Adunarea Generală devine centrul de gravitație al instituției. Adunarea, unită în jurul revendicărilor „lumii a treia" şi al condamnării Occidentului, votează nenumărate texte susținând dreptul popoarelor de a dispune de ele însele. Dezlănțuirea „lumii a treia", din perioada anilor '60, marchează, în cadrul sistemului relațiilor

internaționale, o fază de profunde modificări şi începutul trecerii la o nouă ordine mondială.

Această ofensivă a „lumii a treia" îşi atinge apogeul în anii '70 şi dispare în anii '80. Odată încheiat procesul de decolonizare, visele de pace şi de justiție suferă o turnură bruscă, „lumea a treia" pierzându-şi unitatea (unele state stagnează în sărăcia lor, în timp ce altele se dezvoltă din punct de vedere economic şi se inserează în competiția internațională). De asemenea, unitatea statelor „lumii a treia" este puternic afectată, până la dispariție, de numeroasele conflicte din aceste regiuni.

La cumpăna anilor '80 – '90, ONU pare să cunoască o renaştere, în cadrul a ceea ce constituie domeniul său – reglementarea conflictelor şi menținerea păcii. Antagonismul Est-Vest dispărând treptat în a doua jumătate a anilor '80 (experiența Gorbaciov, prăbuşirea blocului sovietic, destrămarea URSS-ului), Consiliul de Securitate scapă de paralizie şi redevine o incintă în care marile puteri se pun de acord pentru păstrarea ordinii internaționale, regăsindu-şi astfel misiunea inițială.

De la jumătatea anilor '90, ONU dă însă semne de şovăială, de incertitudine (în Somalia, ONU, după intervenția cu trupe de menținere a păcii, fără niciun rezultat, abandonează țara în starea de anarhie în care a găsit-o; în Bosnia-Herțegovina, căştile albastre devin mizele de care beligeranții – mai întâi sârbii – se servesc pentru a face presiuni internaționale); şovăială ce marchează o dată în plus criza prin care trec organizațiile internaționale, la sfârşitul secolului XX.

Structura organizației. În cadrul ONU există două tipuri de structuri organizatorice, în conformitate cu obiectivele acestei organizații stipulate în *Carta* ONU, ce subliniază în mod expres interdependența dintre asigurarea unui climat de pace şi bunăstare în lume, pe de o parte, şi rezolvarea problemelor economice internaționale, pe de altă parte şi, în consecință, necesitatea luării în considerare a acestei interdependențe în întreaga activitate a organizației.

Organele principale ale ONU sunt: Adunarea Generală, Consiliul de Securitate, Consiliul Economic şi Social, Consiliul de Tutelă, Curtea Internațională de Justiție şi Secretariatul.

Adunarea Generală este principalul organ de dezbatere al ONU, cel mai reprezentativ, alcătuit din toți membrii organizației, lucrează în reuniuni ordinare anuale şi reuniuni extraordinare, de urgență. În competența sa intră dezbaterea tuturor problemelor majore ce țin de ordinea internațională, în legătură cu care adoptă *rezoluții*, care au caracter de *recomandări* pentru statele membre şi celelalte instituții şi organisme din sistemul ONU.

Consiliul de Securitate este organul colegial restrâns care „are ca responsabilitate principală menținerea păcii şi securității internaționale” (capitolul 3, Carta ONU, *ONU şi menținerea păcii*). Consiliul este compus din 15 membri, dintre care 5 sunt permanenți (Statele Unite, Rusia – ce a urmat în 1991 URSS-ului, China, Regatul Unit al Marii Britanii şi Franța), fiecare dintre aceştia dispunând de drept de veto (adoptarea fiecărei decizii trebuie să aibă acordul celor 5 membri). Ceilalți zece membri sunt aleşi de Adunarea Generală pe o perioadă de doi ani, în funcție de contribuția lor la menținerea păcii şi pe baza principiului repartiției geografice stabilite.

Consiliul Economic şi Social (CES), aflat sub autoritatea Adunării Generale, este organul consultativ al ONU în domeniile „economic, social, al culturii intelectuale şi al educației, al sănătății publice şi al altor domenii conexe”. CES se compune din 54 de membri, aleşi de Adunarea Generală în funcție de repartiția pe grupuri regionale (Africa 14, Asia 13 etc.). CES este o structură complexă de analiză şi coordonare, care dispune de comitete permanente (resurse naturale, societăți transnaționale etc.), de comisii tehnice (populație, dezvoltare socială etc.) şi de cinci comisii regionale ce se află pe diferite continente (Africa, Asia-Pacific, Europa, America Latină şi Asia Occidentală).

Consiliul de Tutelă s-a ocupat de supravegherea administrației teritoriilor aflate sub tutelă; el asocia pe bază de paritate puterile administratoare şi cele non-administratoare. Prin decolonizare, Consiliul de Tutelă şi-a pierdut rațiunea de a mai exista.

Curtea Internațională de Justiție (CIJ), care îi succede din 1945 Curții Permanente de Justiție Internațională, creată de Societatea Națiunilor, este organul judiciar principal al ONU. Ea este compusă din 15 judecători independenți, aleşi pe o perioadă de 9 ani, de Adunarea Generală şi de Consiliul de Securitate, de pe listele de candidați recomandați de statele membre ONU.

Secretariatul este organul administrativ şi executiv al ONU, alcătuit din Secretarul General şi personalul pe care organizația îl consideră necesar. Secretarul general este numit de Adunarea Generală, la recomandarea Consiliului de Securitate, pe o durată de 5 ani.

Organele subsidiare, instituțiile specializate. *Organele subsidiare*, părți integrante ale ONU, sunt create în măsura în care este nevoie, de Adunarea Generală sau de Consiliul de Securitate. Astfel sunt forțele de urgență sau de observație pentru menținerea păcii. La fel, anumite structuri specializate: Conferința Națiunilor Unite pentru Comerț şi Dezvoltare (CNUCED), Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD).

Instituțiile specializate ale ONU sunt organizații internaționale interstatale care, potrivit actelor lor constitutive, îndeplinesc funcții în domeniile „economic, social, al culturii intelectuale şi al educației, al sănătății publice şi în alte domenii conexe". Ele îşi îndeplinesc funcțiile sub controlul ONU şi au raporturi de coordonare cu această organizație, precum şi între ele.

În prezent există 16 instituții specializate cu vocație de organizații mondiale, activitățile lor fiind destinate să cuprindă toate statele, neavând limite geografice: Agenția Internațională pentru Energie Atomică – **AIEA**, Organizația Internațională a Muncii – **OIM**, Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație şi Agricultură – **FAO**, Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință şi Cultură – **UNESCO**, Organizația Mondială a Sănătății – **OMS**, Fondul Monetar Internațional – **FMI**, Asociația Internațională pentru Dezvoltare – **AID**, Banca Internațională pentru Reconstrucție şi Dezvoltare – **BIRD**, Societatea Financiară Internațională – **SIF**, Organizația Aviației Civile Internaționale – **OACI**, Uniunea Poştală Universală – **UPU**, Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor – **UIT**, Organizația Meteorologică Mondială – **OMM**, Organizația Maritimă Internațională – **OMI**, Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale – **OMPI**, Fondul Internațional pentru Dezvoltare Agricolă – **FIDA**, Acordul General pentru Tarife şi Comerț transformat în Organizația Mondială a Comerțului – **GATT/OMC**.

Agenția Internațională pentru Energie Atomică (**AIEA)** a fost creată în 1957, prin intrarea în vigoare a statutului ei adoptat de Conferința de la New York din 1956, convocată de ONU şi la care au participat 81 de state. Scopul organizației îl constituie accelerarea şi sporirea contribuției energiei atomice la pace, sănătate şi prosperitate în lumea întreagă.

Organizația Internațională a Muncii (**OIM)** a fost creată în 1919, în cadrul Tratatului de la Versailles, şi a devenit, în 1946, prima instituție specializată a ONU. Sediul organizației este la Geneva. Obiectivul ei este de a contribui la realizarea justiției sociale. În 1990 OIM cuprindea 170 de state.

Organizația Națiunilor Unite pentru Alimentație şi Agricultură (**FAO)** a fost înființată în 1945. Scopurile proclamate sunt: ridicarea condițiilor de trai ale popoarelor statelor membre, îmbunătățirea randamentului producției şi a repartiției tuturor produselor alimentare şi agricole, îmbunătățirea condițiilor de viață ale populațiilor rurale, contribuind astfel la dezvoltarea economiei mondiale. Sediul organizației este la Roma. Numără în prezent 160 de membri.

Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (**UNESCO)** a fost creată în 1949, cu sediul la Paris. Scopurile organizației constau în favorizarea schimburilor culturale internaționale, stimularea educației, sprijinirea progresului și a răspândirii științei.

Organizația Mondială a Sănătății (**OMS)** ia naștere imediat după al Doilea Război Mondial. Statutul său este adoptat la 22 iulie 1946 și intră în vigoare la 7 aprilie 1948. Scopul acestei organizații este ridicarea nivelului de sănătate al omului.

Fondul Monetar Internațional (**FMI)** a fost creat la Bretton Woods în 1944, în același timp cu BIRD. Obiectivele majore ale organizației sunt: promovarea unui sistem multilateral mondial de plăți, crearea de rezerve monetare pentru a ajuta națiunile membre să depășească dezechilibrele pe termen scurt, din balanța lor de plăți. FMI are sediul la Washington și cuprinde cvasitotalitatea statelor.

Asociația Internațională pentru Dezvoltare (**AID)** a fost creată în 1960 ca filială a BIRD. Scopul acestei organizații este să ajute la dezvoltarea sectorului public din țările care solicită fonduri în acest sens. În 1996, organizația număra 158 de țări membre, față de 50 în 1960 și 130 în 1990.

Banca Internațională pentru Reconstrucție și Dezvoltare (**BIRD)** a fost creată la Bretton Woods în 1944, în același timp cu FMI, devine instituție specializată a ONU în 1947, are sediul la Washington. Scopul instituției este de a favoriza investițiile pentru opera de reconstrucție postbelică și pentru a ajuta dezvoltarea „lumii a treia". Numărul țărilor membre a ajuns la 169 în 1996 față de 35 în 1945 și 150 în 1990.

Societatea Financiară Internațională (SIF) a fost înființată în 1956, inițial afiliată la BIRD, în scopul de a sprijini întreprinderile productive private din țările în dezvoltare. În 1996, numărul statelor membre era de 156.

Organizația Aviației Civile Internaționale (OACI) și-a început activitatea la 4 aprilie 1947, după intrarea în vigoare a Convenției pentru Aviația Civilă Internațională semnată la Chicago la 7 decembrie 1944. Organizația are ca scop să asigure aplicarea dispozițiilor Convenției și, în general, să dezvolte principiile și tehnicile navigației aeriene internaționale, să stimuleze dezvoltarea transporturilor aeriene, să asigure condițiile de securitate ale zborului. Sediul OACI este la Montreal (Canada).

Uniunea Poștală Universală (UPU) a fost înființată în 1875 și a dobândit statutul de instituție specializată la 1 iulie 1948. Scopul ei este

colaborarea între administrațiile țărilor în domeniul serviciilor poştale şi în domenii învecinate cu acesta. Sediul uniunii este la Berna; regrupează cvasitotalitatea statelor.

Uniunea Internațională a Telecomunicațiilor (UIT). În 1865 s-a constituit o Uniune telegrafică a comunicațiilor, care în 1932 a fuzionat cu Uniunea Internațională Telegrafică, constituită în 1906, şi a căpătat denumirea actuală. Ea are statut de instituție specializată de la 1 ianuarie 1949. Scopul organizației este de a asigura colaborarea dintre state în folosirea şi îmbunătățirea telecomunicațiilor, în promovarea progresului tehnic şi în utilizarea eficace a acestuia. Telecomunicațiile, în sensul Convenției de la Buenos Aires din 22 decembrie 1952, cuprind telefonia, telegrafia, radiotelegrafia şi televiziunea. Din organizație fac parte toate statele membre ONU. Sediul ei este la Geneva.

Organizația Meteorologică Mondială (OMM) a început să funcționeze la 23 martie 1950, înlocuind o organizație particulară, care funcționa din 1878, în aceleaşi scopuri, pe baza colaborării între funcționarii din diferite state. Ea are statut de instituție specializată din anul 1959. Principalele ei scopuri sunt: stabilirea unei colaborări mondiale în domeniul operațiilor şi serviciilor meteorologice, difuzarea de informații meteorologice, încurajarea cercetărilor ştiințifice, favorizarea aplicării meteorologiei în diferite domenii. Sediul organizației este la Geneva.

Organizația Maritimă Internațională (OMI), fondată inițial sub denumirea de Organizația Interguvernamentală Consultativă pentru Navigație Maritimă (IMCO), şi-a început activitatea în 1959. Scopul acestei organizații este de a stabilii un sistem de colaborare între state în domeniul navigației maritime comerciale, spre a garanta printre altele, securitatea şi eficacitatea acesteia şi de a încuraja renunțarea la măsuri discriminatorii şi la practici restrictive. Sediul organizației este la Londra.

Organizația Mondială a Proprietății Intelectuale (OMPI) a fost fondată la 14 iulie 1967 (îşi începe activitatea la 24 aprilie 1970), cu scopul facilitării cooperării statelor pentru punerea în aplicare a acordurilor internaționale privind proprietatea intelectuală, acordării de asistență juridică statelor slab dezvoltate, raționalizării şi perfecționării sistemelor de informații privind proprietatea intelectuală. Sediul organizației se află la Geneva.

Fondul Internațional pentru Dezvoltare Agricolă (FIDA) a fost creat la 13 iunie 1976, în contextul agravării problemelor alimentației mondiale. Obiectivul major al FIDA este sprijinirea, printr-o finanțare

suplimentară, a dezvoltării agriculturii în țările în curs de dezvoltare, a introducerii şi extinderii metodelor de sporire a producției agricole, prin creșterea randamentului acesteia. Numărul țărilor membre este de 145, iar sediul organizației se află la Roma.

Acordul General pentru Tarife şi Comerț, transformat în Organizația Mondială a Comerțului (GATT/OMC) la 1 ianuarie 1995. GATT nu a avut statutul de organizație specializată în cadrul ONU, reprezentând doar un *acord comercial multilateral*, menit să elimine, pe bază de reciprocitate, obstacolele financiare (tarifare sau de altă natură) din calea schimburilor dintre ele. Crearea OMC constituie rodul a peste 7 ani de ample negocieri. Scopul organizației este realizarea unui cadru instituțional caracterizat prin stabilitate în interiorul căruia statele participante să asigure reciproc condiții previzibile de desfăşurare a comerțului şi o liberalizare a comerțului mondial. Sediul organizației este la Geneva.

7. **GEOPOLITICA STĂRILOR CONFLICTUALE**

7.1. ***O abordare geopolitică a stărilor conflictuale***

Lumea în care trăim ne-a obişnuit cu geopolitica stărilor conflictuale, chiar şi fără manuale şi lucrări de specialitate. Observăm cum informaţiile cotidiene, la capitolul ştiri externe, oferă o panoplie nesfârşită a tensiunilor şi conflictelor. Evenimentele epocii ne poartă nu numai prin capitale notorii, cu puncte de reper ce se vor instala temeinic în paginile cărţilor de istorie, ci şi prin insule pierdute în ocean, deşerturi cu oaze abia populate sau pe versanţii unor munţi cu nume greu de pronunţat. Într-o lume a interdependenţelor, tensiunile şi conflictele au devenit vector de integrare globală. Lumea nu a devenit mai mică, dar o cunoaştem mai bine. Ne-au obligat evoluţiile care au proiectat „reflectoarele actualităţii" asupra celor mai neaşteptate zone ale planetei. Am învăţat numele oraşelor coreene peste care a trecut tăvălugul războiului, apoi, începând din 1964 până în 1975, pe ale celor vietnameze, ne-am obişnuit cu cele din fosta Katanga, după care am străbătut, graţie unei informaţii globalizate, continentul african în diferite direcţii, ne-am familiarizat cu o bună parte din Asia şi mai cu seamă cu Orientul Apropiat şi Mijlociu şi nu ne-au rămas străine nici ţările Americii Latine. „Cursul" acesta de geopolitică l-am învăţat cu ocazia evenimentelor sângeroase şi mai puţin sângeroase, tensiuni ajunse la conflict sau stări de încordare a relaţiilor internaţionale oprite în pragul înfruntării armate, ce au marcat istoria ultimelor decenii. Din 1945 până în prezent, din cele peste 150 de războaie şi conflicte locale, 50 aparţin numai anilor '70. Exactitatea calculului nu are importanţă. Ceea ce ne interesează nu este cifra, ci fenomenul proliferării conflictelor în ansamblul relaţiilor interumane. Fenomenul trebuie privit ca inseparabil în raport cu mutaţiile produse la scară mondială, cu ciocnirile de interese, cu dezechilibrele intervenite pe fundalul tentativelor de a reîmpărţi sferele de influenţă, cu convulsiile generate de procesul apariţiei unui nou echilibru, actualul echilibru fiind într-o stare cu totul relativă, un proces care este departe de a se fi încheiat.

În asemenea condiții, conflictele locale au încetat, de mult, de a fi simple confruntări periferice, evenimente neglijabile, care au loc într-un orizont geografic îndepărtat, locuri ce nu au nimic în comun cu dezvoltarea de ansamblu a societății sau cu distrugerea totală a mediului natural. În prezent, datorită numărului mare de conflicte, amplorii fenomenului şi, în primul rând, impactului devastator pe care acestea îl au atât asupra diverselor componente ale mediului natural, cât şi asupra componentei umane, conflictele fac parte din sfera de interes a multor domenii de activitate. Abordarea multidisciplinară a acestui flagel, înțelegerea lui în perspectiva diverselor ştiințe pot duce final la eradicarea sa. Abordarea geopolitică a stărilor conflictuale deschide o perspectivă nouă şi foarte cuprinzătoare a fenomenului conflictual. Aportul geopoliticii, mai ales la înțelegerea globală a fenomenului şi a implicațiilor sale majore naturale şi umane, a originii şi a motivațiilor, oferă o nouă perspectivă în analiza conflictelor.

Orice conflict poate debuta într-un spațiu considerat local, însă implicațiile sale se globalizează vertiginos. Terra nu mai cunoaşte barierele de altă dată, iar politica internațională introduce transplantul de tensiune dintr-o zonă într-alta, de pe un continent pe altul. Extrem de îngrijorătoare şi cu implicații majore este tendința de a plasa situații locale, dispute fără miză în contextul confruntării dintre marile puteri. În acest mod se produce o inevitabilă agravare a tensiunilor, transferate pe un teren periculos.

N-ar fi pe deplin exact să se creadă că absolut toate conflictele locale au la origine un subtext în care pot fi descifrate interesele contradictorii ale unor mari puteri. Unele înfruntări debutează ca „războaie între aliați". În cazul conflictului Malvine-Falkland, ambele state beligerante erau aliate ale S.U.A., conflictul irano-irakian s-a desfăşurat între două state islamice, iar exemplele ar putea continua, deoarece nici similitudinile politice sau religioase şi nici diferențele economice nu au împiedicat declanşarea unor ciocniri armate.

Există conflicte ce par a se banaliza prin prelungirea lor în timp. De ani de zile întâlnim relatări pe aceeaşi temă, informații ce descriu o anumită zonă a globului ca fiind mereu afectată de conflicte (Orientul Apropiat şi Mijlociu, America Centrală etc.). Intrarea în obişnuință nu semnifică însă diminuarea potențialului exploziv. Aceste conflicte rămân la fel de acute şi periculoase chiar în condițiile în care s-au cronicizat. Persistența lor, acalmiile temporare nu presupun o scădere a gradului de periculozitate. Se produce, dimpotrivă, o acumulare de tendințe negative care pot să dea o forță mai mare unui eventual „şoc". Unica modalitate de reglementare durabilă a diferendelor o constituie negocierile.

Niciun conflict armat, oricât de „periferic", oricât de „banalizat" li s-ar părea unor cercuri politice sau analişti, nu poate fi ignorat. Lumea noastră este aşa cum a fost dintotdeauna – nici mai mică, nici mai mare. Ea a rămas aceeaşi din punct de vedere al suprafeţei. Oamenii însă au învăţat să se cunoască mai bine, să-şi înţeleagă mai bine problemele comune. Pe această planetă a armelor ultrasofisticate, pacea este indivizibilă. Nu se pot imagina „oaze" de linişte în mijlocul furtunilor războiului. Există categoric probleme şi preocupări specifice fiecărei regiuni, fiecărui continent, însă apărarea păcii vizează toate popoarele, întreaga planetă. Interdependenţa lumii contemporane se exprimă, pe acest plan, în dublu sens: orice „conflict local" poate afecta climatul politic la scară generală, după cum orice progres în direcţia diminuării tensiunilor, orice pas pozitiv pot uşura stingerea conflictelor din diferite părţi ale lumii. Conflictele nu constituie o fatalitate. Geografia atât de ciudată a conflictelor a oferit suficiente lecţii.

Războiul a constituit o caracteristică permanentă a perioadei de după 1945. Armele au fost folosite într-o măsură semnificativă, aproape fără întrerupere şi, de cele mai multe ori, în mod simultan în diferite locuri. Numărul victimelor umane a crescut necontenit, depăşind cifra celui de-al doilea război mondial. Suprafeţele terenurilor folosite în scopuri militare au ajuns să se exprime în procente din totalul suprafeţei planetei. Costurile desfăşurării războaielor depăşesc cu mult costurile oricărei alte activităţi umane. Şi totuşi, acestea nu reprezintă decât o mică parte din amploarea acestui complex fenomen şi a efectelor lui.

Numeroase sunt consecinţele activităţilor militare asupra mediului şi societăţii, multe dintre ele doar numindu-le trezesc o rezonanţă deosebită în conştiinţele noastre. Toate aceste activităţi au o importanţă deosebită în destabilizarea balanţei, şi aşa foarte fragilă, a mediului şi societăţii.

Activităţile militare prezintă două componente majore: una de pace şi una de război. În primul caz, activităţile militare în timp de pace implică un impact extrem de nefavorabil asupra societăţii şi mediului, dar nu total distrugător ca cea de-a doua componentă – războiul.

7.2. ***Contextul geopolitic internaţional în perioada postbelică***

Ca expresie a contradicţiilor lumii contemporane, situaţia politico-militară internaţională în ultimele şase decenii a evoluat într-un mod sinuos, putând fi luate în considerare, în linii mari, patru perioade distincte prin caracteristicile lor predominante (figura 11). Prima perioadă, cunoscută sub numele de „Războiul Rece", a fost inaugurată de discursul rostit de

premierul englez Winston Churchill, la Fulton, în 1946, prin care lumea occidentală era chemată să acționeze pe toate căile posibile împotriva „pericolului comunist", confruntarea deschisă, înverşunată între Est şi Vest, în domeniul economic, politic, ideologic şi militar fiind apreciată drept principala direcție de evoluție a vieții internaționale, iar colaborarea dintre statele aparținând celor două sisteme ideologice opuse fiind respinsă ca periculoasă. În această perioadă s-au constituit principalele blocuri militare – N.A.T.O. şi Tratatul de la Varşovia –, s-a accentuat tendința de utilizare a realizărilor tehnico-ştiințifice în scopuri militare, s-au dezvoltat în ritm accelerat armele de nimicire în masă, îndeosebi armamentul nuclear, au avut loc puternice conflicte armate, cum au fost cele din Coreea şi Vietnam, în care forțele politice şi ideologice opuse s-au confruntat direct în conflicte locale, precum şi intervențiile militare ale marilor puteri pentru menținerea dominației asupra unor state aflate în zonele lor de influență.

A urmat o *perioadă* de destindere, în deceniul 1970 – 1980, marcată de o serie de acțiuni politice, economice şi diplomatice, care au dus la inițierea de tratative între părți, bilaterale sau chiar multilaterale, cu importante repercusiuni pozitive asupra dezvoltării colaborării internaționale, cunoaşterii reciproce şi apropierii între state. Cadrele de negocieri create şi unele rezultate obținute (Tratatul de neproliferare a armelor nucleare, Acordurile SALT I si SALT II, Conferința pentru Securitate şi Cooperare de la Helsinki şi Actul ei Final etc.) au făcut să renască speranțele în întărirea păcii şi securității. Din păcate, destinderea politică şi economică nu a fost însoțită de o dezangajare militară, de înfăptuirea unor progrese semnificative în privința dezarmării. Dimpotrivă, în perioada destinderii a continuat cursa înarmării, îndeosebi a înarmărilor nucleare, Statele Unite şi Uniunea Sovietică şi-au continuat perfecționarea armamentelor. Au continuat în această perioadă unele conflicte armate cu mari implicații în viața internațională, cum ar fi cel din Orientul Apropiat, au izbucnit noi focare de conflict, în care sunt implicate direct state din „lumea a treia" şi indirect marile puteri.

A treia perioadă începe o dată cu intrarea în anii '80 şi este caracterizată printr-o puternică agravare a încordării în relațiile internaționale, determinată de mai multe cauze, dar în principal de instalarea noilor rachete americane cu rază medie de acțiune în Europa şi de contramăsurile nucleare luate de Uniunea Sovietică.

Întâlnirea de la Geneva, de la sfârşitul anului 1985, dintre Mihail Gorbaciov şi Ronald Reagan a deschis perspectiva unei îmbunătățiri a situației internaționale. Cele doua părți au căzut de acord că războiul

nuclear nu poate avea învingători şi au declarat că niciuna dintre ele nu aspiră la supremaţia militară. S-au realizat unele înţelegeri bilaterale şi s-a dat o perspectivă continuării tratativelor în problemele armelor nucleare şi militarizării Cosmosului. Ambele state s-au pronunţat pentru reducerea cu aproximativ 50 % a armamentelor nucleare şi trecerea la dezarmare, însă măsuri concrete în acest sens nu au fost adoptate. Problemele fundamentale au rămas nesoluţionate şi cursa înarmărilor a continuat

A patra perioadă, de după ’89, perioadă de debut al marilor schimbări europene şi mondiale, a antrenat un val de optimism şi speranţă care a inundat evaluările politico-strategice, modificându-le adesea nu numai nuanţele, ci însăşi perspectiva de abordare. Expresii de genul „noua ordine mondială”, „noua ordine economică şi politică internaţională”, devalorizate prin utilizarea excesivă în împrejurări internaţionale ce proiectau asupra lor umbra utopismului, dobândesc rapid aura credibilităţii, iar noi sintagme, de neconceput anterior, cum ar fi „Europa integrată şi liberă”, pătrund în limbajul geopolitic, cu şansa de a desemna obiective sau proiecte fezabile. Dar, pe măsură ce şocul momentului iniţial al detaşării de perioada confruntării bipolare se atenuează, atât din comentariile publice, cât şi din studiile de specialitate se conturează tot mai clar ideea că speranţele au depăşit, şi de această dată, realitatea. Victoria în „Războiul Rece” a adus învingătorilor mult mai multe probleme decât a încercat să soluţioneze. Tranziţia la economia de piaţă şi la societatea democratică în ţările din Centrul şi Estul european s-a dovedit a fi mai dificilă, mai lungă şi mai dureroasă decât se estimase iniţial, iar numeroasele conflicte izbucnite în spaţiul de la Adriatica şi până la Caucaz sunt o dovadă irefutabilă că pacea şi securitatea sunt încă fragile şi în pericol.

Pe fondul acestor transformări are loc inclusiv modificarea structurii sistemului internaţional. În stadiul său actual, marcat de înlăturarea regimurilor comuniste din Estul Europei, desfiinţarea Tratatului de la Varşovia şi dezintegrarea Uniunii Sovietice, sistemul internaţional realizează trecerea de la bipolarismul consacrat în perioada Războiului Rece, stare relativ simplu de controlat, la o structură multipolară de distribuţie a puterii. Datorită multiplicării variabilelor care intervin în sistem, această nouă stare ce se va instaura treptat, în noul secol şi mileniu, se caracterizează printr-un grad sporit de complexitate şi prin restructurarea în consecinţă a mecanismelor şi proceselor de autoreglare ce au loc în sistem.

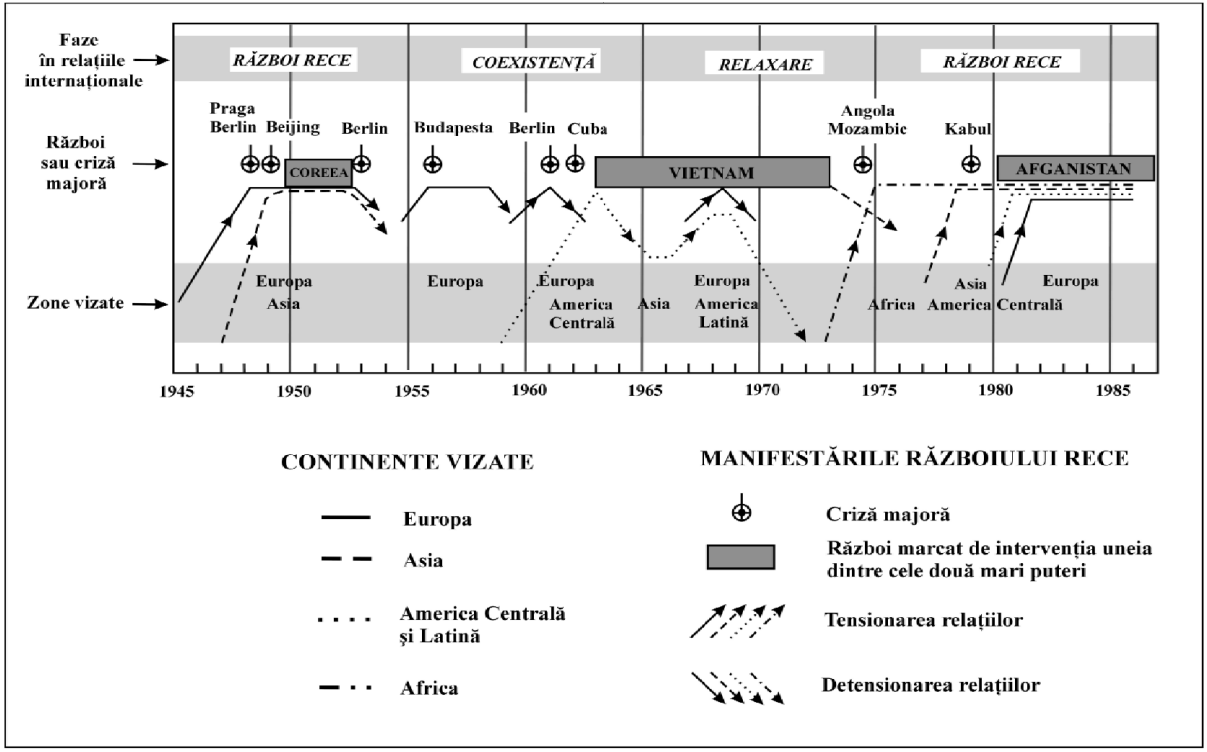

Fig.11. **Periodizarea Războiului Rece**
(prelucrare după M. Nouschi, 2002, p.99)

Pe termen scurt sau poate chiar mediu, sistemul internațional menține un inedit aspect monopolar. S.U.A. rămân în prezent singura mare putere care dispune de capacități naționale ce-i permit să organizeze singură sau în cooperare cu alte state acțiuni politice, economice şi de securitate de mare amploare. Victoria coaliției multinaționale în războiul din Golf împotriva Irakului a probat posibilitățile de care dispune Washingtonul de a motiva, organiza şi conduce spre victorie o coaliție de genul celei din 1990 – 1991[60], 1998 şi 2003 – 2004.

Chiar dacă S.U.A. ocupă încă o poziție confortabilă, imprimând inclusiv coloratura monopolară a sistemului internațional, presiunile spre multipolarism sunt, încă de acum, puternice. Deşi Rusia a pierdut, cu excepția armamentului nuclear strategic, statutul de superputere, după o relativă echilibrare politică internă în perioada 1993 – 1994, ea a reluat deja ofensiva pentru a-şi consacra un rol important în relațiile internaționale. Extinderea preocupărilor sale politice şi de securitate la spațiul din afara granițelor proprii, denumit „vecinătatea apropiată", intenția declarată de a menține sau instala 30 de baze militare în aceste teritorii, primirea în rândul statelor industrializate, semnarea Cartei pentru Parteneriat şi Prietenie americano – rusă, precum şi încercarea de a dobândi o poziție privilegiată în relațiile cu N.A.T.O., inclusiv tendința de a avea un cuvânt important de spus în extinderea alianței nord-atlantice spre Est, sunt indici relevanți ai acestei ofensive politice. Redresarea economică într-un anumit interval de timp, precum şi succesul tranziției la o societate pluralistă, democratică pot da o consistență suplimentară acestor eforturi.

Îndeplinirea programului de integrare politică şi de securitate conținut în Tratatul de la Maastricht va transforma Uniunea Europeană şi, în cadrul ei sau poate chiar autonom, Germania sau cuplul franco-german într-un pol esențial al securității internaționale, probabil în cel mai important partener al SUA în gestionarea afacerilor mondiale. Afirmarea Germaniei va fi tot mai mult potențată de schimbările antrenate de unificarea landurilor din est, realizată în contextul evoluțiilor din Estul Europei, cu sprijinul aliaților occidentali şi exploatând interesele economice ale Rusiei, fenomen ce a surprins, prin ritmul alert de înfăptuire, cele mai optimiste previziuni. Deşi evaluarea consecințelor acestui important eveniment istoric nu poate fi considerată încheiată, iar în gama aprecierilor formulate au fost prezente puternice accente optimiste, dar şi destule avertismente cu vădite tonuri pesimiste, se poate aprecia că unificarea Germaniei va marca nu numai

[60] Colin S. Gray, *Deterrence în the New Strategic Environment*, în *Comparative Strategy*, London, vol.2, nr.2, 1993.

destinul naţiunii, ci şi însuşi viitorul continentului şi al relaţiilor internaţionale în ansamblu.

În Extremul Orient, Japonia, împreună cu partenerii privilegiaţi din zona sa economică, competitori comerciali principali ai S.U.A. şi Uniunii Europene, îşi vor asuma, în timp, un rol pe măsură în arena internaţională.

La rândul său, China, membru permanent al Consiliului de Securitate O.N.U., angajată într-un proces de reformă economică bine controlată, fapt ce-i permite să înregistreze în mod constant o creştere economică remarcabilă, devine din ce în ce mai mult un partener cu greutate în relaţiile internaţionale.

Autonomia polilor asiatici în sfera internaţională va fi afectată, cel puţin pe termen mediu, de starea relaţiilor politice şi de securitate în această zonă a lumii. Din multe puncte de vedere, aici se manifestă reminiscenţele politicii internaţionale tradiţionale, asemănătoare cu aceea practicată în Europa în perioada interbelică sau chiar înainte de primul război mondial.[61] În această zonă nu s-au declanşat procese de dezvoltare a cooperării în domeniul securităţii de genul O.S.C.E., nu s-au încheiat şi aplicat acorduri importante de dezarmare sau programe multilaterale de măsuri de întărire a încrederii şi securităţii.

Tranziţia către o lume multipolară implică, inevitabil, şi scăderea relativă a ponderii S.U.A. şi, implicit, a capacităţii lor de influenţare în relaţiile internaţionale. Paralel cu mutarea centrului de interes economico-financiar şi geopolitic al S.U.A. în Extremul Orient, se înregistrează un anumit gen de „retragere strategică" a Statelor Unite, prin reducerea angajamentului lor pe continentul european. Succesul în *Războiul Rece*, dispariţia adversarului de altădată, precum şi presiunile interne pentru restructurarea şi creşterea capacităţii propriei economii pot tenta S.U.A. să considere că protejarea noii ordini mondiale ar putea fi realizată „mai ieftin" în mod colectiv.

Trecerea, în perspectivă, la un sistem internaţional multipolar poate avea consecinţe importante asupra evoluţiilor în materie de securitate.

7.3. ***Cauzele conflictelor armate***

Numeroasele teorii exprimate în legătură cu cauzele conflictelor îşi au izvorul, pe de o parte, în însăşi complexitatea fenomenului, iar pe de altă parte, în diversitatea pregătirii specialiştilor ce s-au ocupat de aceste

[61] Zbigniew Brzezinski, *Order, Disorder and U.S.Leadership*, în „The Washington Quarterly", martie 1992, p.7.

probleme. Cu toate acestea, pot fi identificate câteva direcţii principale de orientare a acestor studii.

a) Astfel, una din direcţiile principale este cea care afirmă că rădăcinile războaielor, cauzele conflictelor armate sunt, în primul rând, de natură politică, economică, socială, ideologică, decurgând din viziunile despre putere şi dominaţie, realităţile şi dinamicile născute din aceste concepţii.

Astfel, încă din timpul său, Erasmus de Rotterdam (*Dolce bellis inexpertis*) considera că războaiele sunt cauzate de setea de bogăţii, de nesăţioasa poftă de stăpânire şi de deşănţata dorinţă de glorie a principilor. Adică, de mai multe cauze – economice, politice sau de altă natură –, dar, într-un cuvânt, se poate spune că, de fapt, este lupta pentru putere, pentru hegemonie şi dominaţie.

Celebrul istoric britanic Arnold I. Toynbee este de părere că hegemonia a fost întotdeauna generată de un stat aflat în centrul continentului (Franţa, Germania, Austria, Prusia). Afirmaţia este însă discutabilă, pentru că nu se poate afirma că marile puteri aflate la „periferia" Europei (Anglia, Spania, Turcia şi Rusia) nu au urmărit-o niciodată. După unele teorii, nu lipsite de temei, conflictele ar decurge implicit din dialectica continuă a luptei pentru putere, statele hegemonice nefiind capabile să-şi menţină poziţia cucerită.

b) O altă direcţie este determinată de şcolile ce scot în evidenţă importanţa *cauzelor economice*, în accepţiunea acestora conflictele fiind determinate de interese şi de dorinţa de putere economică, hegemonia manifestându-se, în primul rând, prin dominaţie economică, industrială, comercială[62] sau prin crearea unui cadru politic şi economic corespunzător noii constelaţii a capacităţilor de producţie, economice, tehnologice şi comerciale, într-o lume dezvoltată inegal. În aceeaşi zonă se înscriu şi alte teorii care au în vedere nivelul de dezvoltare economică sau industrială a părţilor aflate în competiţie pentru putere sau fazele ciclului – ascendenţă, maturizare, declin. Principalele teorii publicate după anii '60 caută să stabilească regularităţi legate de ciclurile economice lungi (de tip Kondratieff), de nivelul de dezvoltare economică şi tehnică şi de alianţe între state.

c) Alţi autori au încercat să găsească sursele generatoare de război în suveranitatea naţională, în existenţa statelor naţionale independente, susţinând că rădăcinile conflictelor internaţionale s-ar afla în individua-

[62] Immanuel Wallenstein, *Sistemul mondial modern*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1993.

litatea, independenţa unităţilor naţionale, soluţia păcii constând, ca atare, în renunţarea la suveranitatea naţională şi crearea unor organisme supranaţionale continentale sau chiar mondiale. Reluând ideea, sociologul american Amitai Etzioni propunea drept cale a păcii o extindere a blocurilor militare pe considerentul că statele participante la acelaşi bloc nu poartă războaie între ele, argument pe care evenimentele ulterioare l-au infirmat (de exemplu, războiul dintre Grecia şi Turcia, ambele făcând parte din blocul NATO).

Pe o poziţie asemănătoare s-a situat şi Henry Kissinger în cartea sa *Alianţa tulburată*: „Astfel, cea mai adâncă problemă ce se pune în faţa alianţei (nord-atlantice – n.a.) este că presiunile exercitate de dezvoltarea noii tehnici se opun noţiunii tradiţionale de suveranitate. Riscurile unui război nuclear pot fi prea mari pentru a fi combinate cu ceea ce s-a considerat până acum a fi atributul cheie al suveranităţii: dreptul multilateral al unui stat suveran de a-şi schimba vederile politice şi strategice”.[63]

d) O altă direcţie importantă, pe a cărei cale se înscriu mulţi cercetători ai cauzalităţii conflictelor, este „schimbarea”.

Chinurile naşterii noului au însoţit permanent istoria civilizaţiei umane. Noul a creat temeri şi opoziţii şi aceasta nu întotdeauna justificat. Ele au provenit şi din necunoaştere, dar şi din elementele şi influenţele negative sau chiar ameninţările ivite o dată cu avantajele aduse de nou.

Noul a atras întotdeauna şi decalaje, acestea generând în permanenţă ideea de a obţine bunul celuilalt pe alte căi decât prin cooperare şi astfel ajungem la o altă cauză majoră a conflictelor.

e) O încercare, de asemenea, interesantă în cercetarea cauzalităţii conflictelor armate a fost întreprinsă de Gaston Bouthoul şi şcoala sa polemologică prin elaborarea şi aplicarea conceptului de *structură beligenă*, înţeles ca o stare de dezechilibru social care generează conflicte armate. „Există în societate structuri şi conjuncturi beligene, pe care polemologia trebuie să la descrie şi să le analizeze cu atenţie. În ele rezidă cauzele profunde ale războaielor”.[64] O structură beligenă ar prezenta două trăsături caracteristice aflate într-o strânsă legătură: 1) un dezechilibru demografic, un excedent de populaţie ce depăşeşte posibilităţile economiei; 2) un impuls războinic colectiv ca stare specifică a psihologiei sociale. Aceasta ar constitui cauza structurală a războiului, la care se adaugă cauza

[63] Henry Kissinger, *The World Partnership*, McGrow-Hill, New York, 1965, p.15.

[64] Gaston Bouthoul, *Avoir la Paix*, Payot, Paris, 1954, p.239.

conjuncturală (evenimente politice, alianțe și coaliții, partidele, acțiunea ideologiilor și credințelor de tot felul) și cauza ocazională (evenimente neprevăzute, al căror rezultat depinde de interpretarea opiniei publice și a conducătorilor). Funcția principală a războiului ar fi cea demografică, după fiecare război urmând o relaxare demo-economică, prin distrugerea excedentului de populație, mai ales a tineretului. De aceea, Bouthoul numește războiul „un infanticid amânat" și conchide că „… într-o societate mai înțeleaptă această adaptare (demografică – n.a.) se va face fără suferințe și fără distrugeri inutile".

Teoriile, mai sus amintite, care au încercat să identifice cauzele conflictelor armate într-un singur factor, fie el biologic, psihologic, cultural, economic sau ideologic, n-au rezistat confruntărilor cu realitățile istoriei. Aceste cauze pot fi de natură foarte diversă – și, în primul rând, lupta pentru putere, dominație și sfere de influență, având rădăcini complexe – economice, politice, teritoriale, geografice, strategice, etnice, religioase, ideologice, psihologice. Așa s-a ajuns să se afirme că orice teorie a cauzelor conflictelor, în general, sau a unui conflict armat în particular, care nu este eclectică, este necesarmente greșită. De regulă, aceste cauze nu le găsim singulare, ele acționează combinat, influențându-se, având la origine cele două planuri principale, comunitatea etnică și antagonismul de clasă. Luptele, conflictele armate se desfășoară între etnii, pentru putere, au loc pentru revizuirea unor frontiere sau eliberarea unor teritorii sau națiuni, pentru acapararea unor noi piețe de desfacere și surse de aprovizionare, pe motive religioase, ca urmare a apariției unor noi centre de putere sau a unor alianțe, pentru dobândirea unor noi sfere de influență, pentru a promova revoluții sau pentru a le înăbuși etc.

În general, se poate observa că războiul este un produs al competiției externe și al dinamicii specifice a sistemului interstatal, generat de inegalitate, de contradicțiile și tensiunile existente, în lipsa unor autorități internaționale și a unor modalități eficace de soluționare a lor. Aceasta nu înseamnă că trebuie acceptată ideea unei autorități suprastatale.

O cronologie a istoriei civilizației umane ne prilejuiește constatarea că, în linii generale, cauzele războaielor, în pofida particularităților pe care le prezintă în cadrul fiecărui conflict, au și trăsături dominante comune, ca și unele trăsături specifice fiecărei epoci. *Instituția războiului* și-a făcut apariția încă în Comuna primitivă, o dată cu apariția embrionară a „politicului" și „economicului" în viața socială a comunității. Formarea unor comunități mai largi decât tribul – bazat pe relații de rudenie și etnie – prin reunirea mai multor grupuri etnice, a determinat și nevoia unei puteri centrale, care să organizeze, să controleze și să apere teritoriul și viața

economico-socială a comunității respective. Așa au apărut și forțele armate, organizate astfel încât să poată apăra atât viața și ordinea internă, cât și să riposteze vecinilor invadatori și prădalnici. Iată una din explicațiile pentru care originea conflictelor armate trebuie căutată atât în originea etnică, cât și în cea socială, a claselor.

Încă în Comuna primitivă, cauzele conflictelor erau determinate, în general, de lupta pentru prădarea și distrugerea vecinului. În epoca sclavagistă, asistăm în principal la o luptă de cucerire a unor teritorii, pentru lărgirea limitelor imperiilor, pentru procurarea de sclavi și bogății, pentru dominație și exploatare, ca și la războaie determinate de migrațiile barbare, de luptele dintre sclavi și stăpânii de sclavi etc. În epoca feudală, principalele conflicte sunt cauzate de disputele dintre principi, dintre regi și state pentru hegemonie, de luptele pentru constituirea statelor naționale, de luptele religioase, ca și de cele dintre feudali și șerbi, de luptele între națiuni pentru colonizarea unor teritorii și ocuparea unor puncte strategice.

În perioada modernă, se amplifică războaiele dintre națiunile aflate în competiție pentru dominație și împărțirea sferelor de influență și a hinterlandului colonial, pentru resurse de materii prime și piețe de desfacere, amplificându-se, totodată, lupta revoluționară și de eliberare națională.

În epoca contemporană, mai ales după cel de-al doilea război mondial, principalele conflicte armate rezultă din:

1) lupta pentru dominație și reîmpărțirea sferelor de influență; apariția și dispariția unor centre de putere;

2) revendicarea unor teritorii, rectificarea unor frontiere, mai ales ca urmare a destrămării imperiilor coloniale și a luptei de eliberare națională;

3) natura relațiilor de dominare, dependență și exploatare îndelungată dintre Nord și Sud;

4) competiția dintre sistemele socio-economice diferite, dintre Est și Vest;

5) jocul strategic general, al alianțelor militare și al unor conflicte locale prin interpuși;

6) mișcările revoluționare sociale și războaie de civile;

7) litigii bilaterale;

8) alte cauze generate de competiția economică, tehnologică și lupta pentru putere, dominație și obținerea unor avantaje militare.

În anii ce au urmat imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, principalele conflicte au fost cele de tipul 2, 3, 6 și 7, iar pericolul principal l-a constituit un conflict între Est și Vest. În ultimul timp, principalele pericole decurg din deosebiri naționale, din rivalități strategice, din relațiile

Nord-Sud, din mişcările revoluționare şi războaiele civile, din revendicarea unor teritorii, ca şi din competiția economico-tehnologică şi din lupta pentru reîmpărțirea sferelor de influență şi dominație. Dacă în perioada 1900-1941, după constatările lui Quincy Wright, 79 la sută din războaie erau internaționale, în perioada postbelică ele au avut loc, în general, pe teritoriul unei singure țări, deci cu caracter local, iar din 97 de războaie (până în 1970) 93 s-au desfăşurat în Asia, Africa şi America Latină; majoritatea au fost războaie de eliberare națională sau determinate de revoluții sociale şi războaie civile.[65]

Atunci când abordăm problema cauzelor confruntărilor armate în condițiile actuale, considerațiile teoretice, generale reclamă, fără îndoială, o discuție concretă, legată nemijlocit de realitățile proprii lumii contemporane; cu alte cuvinte, o determinare nemijlocită a proceselor beligene pe baza şi în contextul structurilor inegale economice, sociale, politice şi militare ale lumii în care trăim, deci a contradicțiilor specifice unui anumit stadiu de dezvoltare al acestora.

În studiile apărute, în dezbaterile ce s-au purtat asupra acestei probleme, s-a relevat că principalele contradicții ale lumii contemporane ce pot induce stări tensionale şi de beligeranță ar putea fi considerate următoarele:

* *Contradicția dintre țările bogate şi cele sărace*. După cum se observă, aceasta a fost şi rămâne una dintre cele mai importante contradicții ale lumii contemporane. Politica neocolonialistă, criza economică şi politica dobânzilor înalte au ca urmare menținerea şi accentuarea decalajelor dintre țările bogate şi cele sărace.

* *Contradicția dintre mari puteri angajate în confruntări de interese globale*. Condiționată de o varietate de factori obiectivi şi subiectivi, politica de mare putere se manifestă prin atitudinea adoptată față de țările mici şi mijlocii, considerate în genere ca reale sau posibile sfere de influență, cât şi prin relațiile reciproce dintre noile mari puteri, dominate de competiția lor. Situația actuală, de multipolarism în formare, se prezintă mult mai complicată decât perioada bipolară în care competiția avea loc între cele două superputeri, SUA şi URSS.

* *Contradicția dintre viitoarele noi centre de putere şi actuala structură de polarizare a puterii*. Schimbările profunde produse în viața internațională în deceniile ce s-au scurs de la terminarea celui de-al Doilea Război Mondial au făcut ca lumea de azi să fie multipolară, să apară noi

[65] Istvan Kende, *Twenty Five Years of Local Wars*, Oslo, „International Peace Research", 1979.

centre de putere, o nouă structură a raportului de forțe pe plan politic de care trebuie să se țină seama. Din punct de vedere economic – și nu numai – nu se mai poate face abstracție de forța pe care o reprezintă Uniunea Europeană, Japonia, China, Liga Arabă .

* *Contradicțiile dintre diferitele state și grupări de state determinate de persistența unor probleme litigioase de natură economică, geopolitică sau chiar ideologică*; în mod deosebit, probleme teritoriale și de populație, multe dintre ele cu origine foarte îndepărtată.

Toate aceste contradicții și numeroase altele ce se manifestă în viața internațională nu pot fi tratate izolat unele de altele. Ele formează un *sistem de contradicții*. Aceasta arată necesitatea unei abordări sistemice a complexului cauzal al contradicțiilor, tensiunilor și conflictelor. Punctul de plecare al unei asemenea analize trebuie să-l constituie evidențierea următoarelor fenomene, aflate într-o strânsă legătură:

1. Expansiunea continuă a aparatului militar și „reabilitarea" valorii utilizării forței armate.

Evenimentele din ultimii ani – mai ales răspândirea practicii „faptului împlinit" în materie de recurgere la violență – indică o renaștere treptată a încrederii în întrebuințarea „cu succes și în mod legitim" a armelor, a convingerii că manipularea capacităților militare permite atingerea unor rezultate semnificative. Acest curs se autoîntreține și se dezvoltă, fapt de natură să-i confere un rol nemijlocit în definirea anumitor date cheie ale configurațiilor politico-strategice regionale și mondiale în perioada următoare.

2. Multiplicarea obiectivelor urmărite, a sarcinilor asumate și, în general, extinderea implicării factorului militar în evoluțiile care au loc pe plan național și în viața internațională. În prelungirea misiunilor propriu-zise de luptă, au apărut numeroase misiuni noi, care transformă aplicarea forței într-un aspect continuu al proceselor economice, politice, sociale și ideologice. În interior avem de-a face cu orientarea dezvoltării societății în conformitate cu așa-numita doctrină a „securității naționale" și asigurarea preeminenței anumitor interese în modificarea obiectivelor naționale etc., iar în exterior, cu crearea unor canale sigure de exercitare a influenței politice, oferirea unui fundament logistic pentru inițiativele non-militare, asistarea sau legitimarea unor regimuri „prietene" nesigure, stimularea aprecierii externe a capacității materiale a statului respectiv etc.

3. Articularea și fuzionarea activităților economice, politice și militare la nivel național (locul producției militare în cadrul producției generale sau fenomenul de militarizare a vieții politice în diferite state) și internațional (utilizarea simultană sau consecutivă – în legătură cu aceeași

problemă sau zonă – de către politicile externe a mijloacelor economice, politice şi militare, ca şi întrepătrunderea ordinii militare cu celelalte niveluri ale ordinii mondiale).

Ținând seama de aceste evoluții, rezultă, că oricât de diferite s-ar dovedi în privința cauzelor nemijlocite, a conținutului concret şi a scopurilor urmărite, toate manifestările actuale de utilizare a forței armate au la origine un proces beligen global şi aparțin unui sistem relativ unitar, determinat, la nivel mondial, de întrebuințarea mijloacelor coercitive, a violenței organizate.

În ceea ce priveşte cauza nemijlocită, numeroasele conflicte armate care au avut loc în ultimele decenii înfățişează situații şi împrejurări foarte variate sub aspect social, politic, ideologic şi militar. În aceste confruntări au fost implicate mari puteri, țări dezvoltate, țări mai puțin dezvoltate, state care aparțin aceluiaşi bloc militar. În asemenea condiții nu se poate pune problema unei determinări univoce în cercetarea cauzelor conflictelor.

7.4. ***Forme de manifestare a puterii în relațiile internaționale***

Recursul la forță, fenomen ce caracterizează întreaga evoluție a societății omeneşti, constituie unul dintre factorii cei mai destabilizatori ai vieții internaționale contemporane, un fenomen care provoacă efecte dintre cele mai nocive în planul relațiilor interstatale.

Fenomen inerent unei comunități în care statele sunt diferite ca mărime, resurse, posibilități, *puterea* s-a afirmat ca un element-cheie în modelarea sistemului internațional, relația de putere – în special unilaterală – devenind decisivă în prefigurarea sistemului de raporturi ce s-au statornicit în comunitatea mondială. Este general admis că puterea reprezintă *capacitatea unui stat de a adopta şi aplica o anumită politică internă şi externă, de a participa la interacțiunile internaționale şi de a influența, în conformitate cu propriile interese, comportamentul altor state, mediul internațional în general*. Această capacitate se bazează atât pe existența unor atribute inerente pe care le posedă statul național, cât şi pe pozițiile ce se stabilesc între state în relațiile lor politice, economice sau militare. Cu cât un stat dispune de o putere mai mare, cu atât creşte posibilitatea sa de a se afirma în mod independent – pe plan intern şi extern – şi de a influența mediul în care acționează potrivit intereselor sale.

Fenomenul puterii a constituit mult timp şi constituie încă un obiect de analiză atentă pentru diferiți specialişti. Dacă fenomenul puterii constituie în mod evident o realitate şi acțiunea lui este cât se poate de

vizibilă, în ceea ce priveşte ierarhizarea structurilor internaţionale, în literatura de specialitate s-au emis puncte de vedere diferite, adesea contradictorii, atunci când s-a încercat a se descifra care anume elemente definesc de fapt puterea. După cum apreciază un reputat analist american, „puterea naţională, descrisă în mod realist, reprezintă un amestec de avantaje şi slăbiciuni strategice, militare, economice şi politice. Ea este determinată în parte de forţele şi de stabilimentele militare ale unei ţări, dar si mai mult de întinderea si aşezarea teritoriului, de natura frontierelor, de populaţie, resursele de materii prime, structura economică, dezvoltarea tehnologică, puterea financiară, amestecul etnic, coeziunea socială, stabilirea procesului politic şi decizional şi, în sfârşit, de cantitatea intangibilă descrisă de obicei ca spirit naţional".[66] Potrivit punctului de vedere exprimat de acest autor, calculul puterii internaţionale ar putea fi rezolvat prin recurgerea la o formulă de genul:

Pp = (C+E+M) x (S+W),

ale cărei elemente sunt:

Pp = puterea percepută, însumând:
C = masă critică = populaţia + teritoriul
E = capabilitate economică
M = capabilitate militară
S = scopul strategic
W = voinţa de a conduce o strategie naţională

Deficienţa sistemului propus constă, după părerea noastră, în faptul că elementele menţionate sunt apreciate ca având o „valoare egală" în „cuantificarea puterii". Or, aşa cum arată practica, unele dintre ele pot prevala cel puţin în anumite perioade (de pildă, factorul politic, „voinţa de a conduce o strategie naţională").

Dând curs unei păreri care este larg răspândită şi astăzi în literatura geopolitică şi a relaţiilor internaţionale, s-a emis opinia că puterea ar reprezenta de fapt însumarea anumitor elemente politice, militare şi economice pentru detectarea cărora ar fi suficienţi o serie de indicatori desprinşi din anuarele de specialitate, în măsură să demonstreze cu precizie nivelul capacităţii şi potenţialităţii unor ţări într-un domeniu sau altul. Într-o

[66]Ray S. CLINE, *World Power Assessement 1991, A. Calculus of Strategic Drift*, în *West View Press*, The Center of Strategic and International Studies, Washington, 1991.

concepție considerată „clasică”, puterea devenea practic o evaluare făcută după criterii științifice a unui complex de factori, care, luați împreună în considerare, ar fi permis să se stabilească, mai mult sau mai puțin precis, o anumită „poziție” a unui stat sau a altuia, în contextul relațiilor internaționale, la fel ca într-o foarte precisă tabelă a elementelor lui Mendeleev.

În cadrul unei asemenea concepții, puterea militară a fost și este considerată ca unul din factorii cei mai importanți ai ecuației, în măsură să asigure un loc proeminent, de maximă importanță, unei țări sau alteia, în sistemul internațional. Elementul militar a constituit întotdeauna unul din factorii de bază, în virtutea căruia erau identificate relațiile de putere și, evident, revendicate anumite privilegii politice.

Conceptul de forță are în practica relațiilor internaționale și în dreptul internațional un mult mai larg înțeles decât „forța militară”; el cuprinde orice alte forme de constrângere – unele implicând folosirea forței armate (represaliile, blocada pașnică, ocupația militară a unui teritoriu, terorismul internațional), altele neimplicând folosirea forței armate (presiunile politico-diplomatice, amenințările și acțiunile agresive economico – financiare și tehnologice, agresiunea informațională, acțiunile psihologice).

7.4.1. **Acțiuni agresive nonmilitare**

Din această categorie fac parte presiunile politico-diplomatice, amenințările și acțiunile agresive economico-financiare și tehnologice, agresiunea informațională, acțiunile psihologice, migrația cu efecte destabilizatoare. Ele au ca specific interferența și, eventual, disimularea lor, în contextul unor comportamente și activități normale sau care nu afectează securitatea internațională.

Presiunile și acțiunile politico-diplomatice ostile pot avea ca obiective: discreditarea și izolarea pe plan internațional a statului vizat, slăbirea capacității de acțiune a guvernului și a forțelor politice aflate la putere, obținerea acordului și a sprijinului tacit sau explicit din partea altor țări sau a unor organisme internaționale pentru satisfacerea anumitor pretenții în dauna altui stat; determinarea organelor politice și diplomatice ale statului să acționeze în sensul dorit de adversari; crearea condițiilor necesare pe plan internațional pentru declanșarea altor genuri de acțiuni ostile sau agresive.

Presiunile sau acțiunile ostile politico-diplomatice pot fi exercitate direct de statul (alianța) beneficiar (ă), prin intermediari[67] sau uzând de influența în anumite structuri internaționale.[68]

Acțiunile agresive economico-financiare şi tehnologice au fost şi vor fi prezente şi în viitor în relațiile internaționale, atât independent, cât şi corelate cu alte manifestări agresive. Relațiile comerciale şi financiar-bancare, investițiile străine, ajutorul economic, dependența tehnologică pot fi utilizate pentru a forța un stat mai slab din punct de vedere economic să adopte o anumită atitudine în dauna securității sale sau pentru a-i perturba unele activități vitale. „O abilă politică comercială şi de investiții bine plasate procură aceleaşi avantaje ca şi o expediție militară, fără inconvenientele respective".[69]

În planul relațiilor economice internaționale pot fi exploatate: dependența statului în cauză de importul materiilor prime şi resurselor energetice, cooperarea în producție, importul de tehnologie, asistență tehnică. În practica presingului economic cu scopuri politice s-au întâlnit destul de frecvent condiționarea exportului unor produse vitale de acceptarea anumitor clauze politice, sistarea relațiilor comerciale şi a cooperării în producție[70], ruinarea prin dumping a unor firme sau chiar a unor subramuri economice esențiale. În situații conflictuale grave se recurge la provocarea de sabotaje, încetarea sau sprijinirea unor greve sau la impunerea embargoului prin forță armată.

---

[67] Un exemplu de presiune indirectă îl oferă SUA în 1974. În urma crizei cipriote, relațiile Greciei cu Turcia s-au deteriorat din nou. Întrucât SUA nu a răspuns cerințelor lui Karamanlis, acesta a pus în discuție desființarea bazelor militare americane de pe teritoriul elen. Drept răspuns, Turcia s-a arătat imediat interesată de experiențe şi sondaje asupra platoului submarin al Mării Egee.

[68] Un caz interesant, ce ar putea fi invocat drept precedent, îl reprezintă modul cum a impus Germania recunoaşterea Croației şi Sloveniei de către CEE: „Mai întâi, Germania propune şi obține suportul unei minorități, apoi urmează o înştiințare prin care se anunță că Germania va merge înainte oricum. După această transformare a dubiilor în jenă vizibilă, o întoarcere cu 180 de grade, miraculoasă" (*The giant stumbles*, în *The Spectator*, 25 ian. 1992).

[69] Jaqueline Grapin, Jean Bonard Pinatel, *La guerre civile mondiale*, Colmann Levy, Paris, 1976, p.155.

[70] Chiar şi un stat foarte puternic ca Germania a fost supus embargoului de către SUA, în 1986, pentru a-l determina să renunțe la convenția cu URSS privind importul de gaze naturale.

Mijloacele financiare sunt, de asemenea, foarte eficiente pentru exercitarea de presiuni sau ca acțiuni agresive împotriva statelor dependente. Condiționarea politică a ajutorului financiar, impunerea de soluții de restructurare economică de natură să defavorizeze pe termen lung statul client, suspendarea creditelor sau a plății datoriei, controlul devalorizării monedei şi deficitul balanței de plăți pot fi utilizate cu abilitate împotriva unei țări, afectându-i grav securitatea.

Agresiunea informațională cuprinde o mare diversitate de manifestări ostile al căror efect se realizează, în principal, prin intermediul informațiilor şi are ca obiect de acțiune, sistemele de referință ale personalităților civile, militare şi populației, precum şi sistemele informatice. De regulă, acest gen de acțiune pregăteşte şi însoțeşte alte tipuri de agresiuni, care afectează nemijlocit valorile ce definesc starea de securitate a statului. Agresiunea informațională subsumează: acțiuni informatice ostile, culegerea de informații şi dezinformarea, agresiunea imagologică, penetrația culturală, agresiunea ideologică etc.

Acțiunile informatice ostile sunt îndreptate asupra sistemelor informatice şi de transmisiuni care servesc centrele de decizie politică, militară, financiară, perturbându-le funcționarea sau lipsindu-le de facilitățile oferite de tehnica de calcul. În situații conflictuale, aceste acțiuni pot afecta grav, până la paralizare, capacitatea de decizie şi, implicit, de reacție a sistemelor de apărare din statul agresat. Pentru a realiza asemenea efecte au fost experimentate tehnici corespunzătoare, începând cu bruierea mijloacelor radiotehnice şi virusarea calculatoarelor şi terminând cu impulsuri electromagnetice ale unor explozii nucleare provocate în atmosferă pentru a scoate din funcțiune aparatura electronică la mare distanță.

Culegerea de informații şi dezinformarea. Manifestările de această natură pot fi destul de numeroase: culegerea de date şi realizarea de monografii utilizate pentru acțiunile de influențare politică, destabilizare socială sau acte economice agresive; pregătirea informațională a acțiunilor militare; penetrarea mediilor politice, economice, financiare, militare; pregătirea şi executarea de sabotaje, atentate şi alte activități diversioniste etc.

Războiul Malvinelor a prilejuit extinderea asistenței informaționale acordate de un stat (SUA) aliatului său (Anglia), sprijinul masiv constând în furnizarea de informații culese de satelit asupra amplasamentului şi capacității de luptă a trupelor şi bazelor de plecare la atac ale aviației inamice şi în dirijarea, cu ajutorul satelitului, a zborului avioanelor de alimentare în aer.

Dezinformarea poate viza, în primul rând, mediul intern, focalizându-se punctual, pentru a induce în eroare centrii de decizie, ori se extinde pe front larg pentru a crea un curent de opinie sau chiar o atitudine de masă tolerantă sau favorabilă realizării obiectivelor agresorului.

Agresiunea imagologică utilizează mass-media pentru acțiuni indirecte, îndreptate nu asupra statului vizat, ci direcționate pentru influențarea în special a mediilor politice din alte state, a organismelor internaționale, dar şi a anumitor segmente ale publicului. Scopul campaniilor imagologice îl poate reprezenta crearea unei imagini externe defavorabile statului în cauză, culpabilizarea acestuia prin acțiuni care, în realitate, sunt îndreptate împotriva lui sau vizează impunerea anumitor soluții care lezează interesele acelui stat.

Penetrația culturală necesită eforturi materiale mari şi un timp îndelungat. Ea se exercită în special de către statele puternice, cu tendințe expansioniste, față de populația unui anumit teritoriu ce se intenționează a fi anexat, integrat sau agresat prin alte forme neconvenționale. Acest gen de manifestare tinde să estompeze şi să înlocuiască valorile culturale autohtone, discreditând valorile din sistemele de referință individuale şi de grup ale populației, pe care se întemeiază conştiința propriei identități şi rezistența la asimilare.

Migrația cu efecte destabilizatoare constituie o amenințare destul de probabilă în condițiile liberalizării circulației persoanelor, stărilor conflictuale şi perpetuării crizei economice.

Războaiele sunt, de regulă, cauza care generează fluxuri migratorii puternice, dar ele sunt conturate tot mai mult de discrepanțele economice şi de marasmul anumitor zone, suprapopularea unor zone, degradarea gravă a mediului sau persecuțiile la care sunt supuse unele categorii de cetățeni în statele cu regimuri autoritare sau totalitare.

Analizele ONU estimează numărul total al refugiaților în lume la aproximativ 17 milioane, un număr echivalent fiind probabil dislocat în cadrul frontierelor naționale.[71]

Migrația, cu precădere în forma refugierii, este consecința şi, în acelaşi timp, expresia unor situații de mare dramatism individual şi social. Ea este percepută, însă, tot mai mult, ca un risc sau ca o amenințare la adresa securității statelor. Sunt cunoscute tulburările violente provocate de mişcări de extremă dreapta din Germania, ca reacție față de imigranți. În condițiile unor societăți care parcurg perioade grave de criză economică şi

[71] Doris Meissner, *Manging Migrations*, în „Foreign Policy", nr.86, primavara 1992, p.72.

instabilitate internă, un fenomen imigraționist de proporții ar putea perturba grav sau chiar distruge echilibrul social fragil.

În Europa, procesul imigrării afectează, în prezent, mai ales țările occidentale. Acestea au trecut la adoptarea unor măsuri de protecție, reducând procentul cererilor de azil acceptate la 5-10 la sută din totalul solicitanților.[72] Unele partide politice din Franța, Austria, Belgia şi Germania consideră deja migrația ca o amenințare internă şi externă la adresa securității. Țările central şi est-europene încep a se confrunta şi ele cu aceste probleme, mai ales din cauza fostului război iugoslav, plus tranzitarea efectivă de către cei ce merg în Vest sau sunt respinşi de acolo şi care nu pot fi repatriați în țările de origine.

7.4.2. **Acțiuni agresive implicând utilizarea forței armate în modalități atipice**

Manifestările agresive implicând utilizarea forței armate în modalități atipice subsumează, în aceeași categorie, subversiunea internă, confruntările interetnice, terorismul şi traficul de droguri. Acestea au ca notă comună prezența violenței armate în modalități şi cu o amploare diferite de cele caracteristice războaielor.

Acțiunile subversive, formă a luptei politice duse cu mijloace ilegale, contrar normelor democratice specifice oricărei ordini de drept, vizează destabilizarea sistemului politic, dezorganizarea statului şi a societății pentru a i se putea impune mai uşor condițiile care îi vor leza securitatea. Acțiunile reprezintă o combinare a mijloacelor şi metodelor teroriste cu cele proprii luptei politice, economice şi psihologice pe plan intern. Ele sunt pregătite şi puse în practică prin intermediul unor organizații clandestine, bine structurate şi coordonate.

Pentru realizarea destabilizării interne a țării vizate se profită adesea de perioadele de mari dificultăți economice sau tensiuni sociale, în care sunt frecvente grevele, demonstrațiile, mitingurile şi alte manifestări contestatare cu care se interferează acțiunile subversive.

Stipendiate din exterior şi sprijinite informațional şi logistic, elementele şi grupurile subversive aplică scenarii concepute şi, eventual, testate de profesioniști ai destabilizării. Se acționează pentru inițierea sau amplificarea mişcărilor protestatare ale populației, urmărindu-se discreditarea forțelor politice aflate la putere, erodarea prestigiului şi

[72] *Approches Polemologiques*, Institutul Francez de Polemologie, FEDN, Paris, 1991, p.112.

credibilității organelor statului, alese în mod democratic, pentru distrugerea coeziunii sociale. În final, se poate ajunge la generalizarea confruntării politice şi sociale, împingând țara agresată într-o stare de haos şi dezordine. Răsturnarea conducerii statale legitime, sprijinirea pentru a accede la putere a unor forțe dispuse să accepte condițiile impuse, declanşarea sau finalizarea secesiunii unor provincii sau orice alte scopuri similare devin posibile în aceste condiții.

Subversiunea permite „… să se invadeze în mod clandestin o țară străină, fără a fi tulburată opinia mondială. Ea are avantajul de a forța o frontieră fără să creeze un «cassus belli»”.[73]

Confruntările interetnice fac obiectul unor preocupări intense în perioada actuală. Acest gen de confruntări reprezintă una din consecințele situației minorităților în lumea contemporană.

Problema minorităților cuprinde o multitudine de aspecte corelate cu drepturile omului; situația internă, politică, economică şi socială a statelor; raportul centralizare statală – autonomie locală; pentru prezenta lucrare vom folosi numai analiza relațiilor conflictuale violente dintre grupuri etnice.

Situația statelor lumii în momentul actual este extrem de diferențiată din punct de vedere etnic. În fosta URSS erau înglobate peste 300 de popoare şi grupuri etnice, din care 99 erau recunoscute oficial. Franța, stat național, cuprinde minorități etnice, între care alsacienii şi corsicanii, respectiv bretanii şi occitanii, care sunt mai diferiți unii față de alții decât grupurile slave care trăiesc în Serbia, Croația, Ucraina, Belarus sau Rusia.[74]

În ceea ce privește repartiția geografică pe continentul european a situațiilor conflictuale acute, generate de tendințele separatiste ale unor comunități etnice, acestea sunt preponderente, în perioada actuală, în spațiul central-est european. În forme de mai mică amploare, dar nu lipsite de răbufniri violente, fenomenul este prezent, însă, şi în Vestul continentului. Regionalismul constituie o problemă serioasă pentru Marea Britanie (Irlanda de Nord), Franța (Corsica), Spania (provincia Bască) şi alte state ca Italia şi Belgia.

Eroarea cea mai gravă, care se comite adesea când sunt analizate conflictele interetnice ca risc pentru securitatea statelor, o reprezintă includerea lor într-o singură categorie, pusă sub eticheta problemei etnice.

---

[73] Roger Triniquier, *La Guerre*, Editions Albin Michel, Paris, 1980, p. 78.

[74] Jean-Francois Kohn, *En France comme URSS?*, în „L'Événement du Jeudi”, nr. 357, sept. 1991, p. 25.

În realitate, această emblemă mică acoperă o diversitate de aspecte, foarte diferențiate de la un caz la altul, care pot fi grupate în cel puțin trei categorii: manevrarea minorităților pentru a putea împiedica dobândirea sau consolidarea independenței unor republici ce au aparținut statelor naționale; instigarea și sprijinirea unei minorități pentru a obține secesiunea de statul de care aparține; oprimarea unei minorități, în forme diverse, mergându-se până la etnocid.

1. În statele multinaționale, etnia dominantă s-a răspândit dincolo de limitele teritoriului național, uneori în mod natural, dar și în baza unor programe aplicate cu perseverență diabolică, pentru a crea o anumită coerență statului supranațional. Exemplul cel mai frapant îl oferă ruşii, dispersați în număr de peste 25 de milioane, în republicile neruse ale fostei URSS – „străinătatea apropiată" – cum le numesc ei. Această situație oferă Rusiei motive pentru intențiile deja manifestate de a-și extinde teritoriul pe seama Ucrainei și Kazahstanului.[75] Elementele rusofone care au deținut funcții importante în aparatul de stat comunist au fost utilizate în Republica Moldova pentru a menține controlul asupra unor structuri ale puterii și a impune o anumită politică în conflictul din Transnistria, cu scopul păstrării acestui teritoriu în limitele zonei de influență ruse. În Lituania, K.G.B-ul a exploatat tensiunile tradiționale dintre minoritatea poloneză și populația majoritară pentru a slăbi afirmarea independentă a acestei republici.[76]

2. Cea de a doua situație include exploatarea tendințelor iredentiste ale anumitor cercuri aparținând minorității, pentru satisfacerea unor pretenții teritoriale. Un caz tipic în Europa Centrală și de Est îl reprezintă Ungaria.

Manipularea minorității în scopuri iredentiste distorsionează grav procesul normal de dezvoltare a țărilor afectate, cu consecințe nefaste atât asupra cetățenilor aparținând unei etnii minoritare, cât și asupra celor ai populației majoritare. În situații extreme, conflictul poate degenera în război civil sau poate tenta la agresiune directă statul care a provocat escaladarea confruntărilor urmărind anexiunile teritoriale.

3. Oprimarea minorităților în țările cu regimuri dictatoriale sau autoritare reprezintă un risc pentru stabilitatea statului în cauză, dar și a celor vecine, antrenând conflicte care pot determina schimbări interne, dar

[75] Raymond Pearson, *The Geopolitics of People Power, The Pursuit of the Nation-State*, în *East Central Europe*, „Journal of International Affairs", vol. 45/nr.2, iarna 1992, p. 511.

[76] Andrew Magorski, *Growing Poins in Lithuania*, în „News Week", 30 martie 1992, p.13

şi dezmembrare statală. În plus, pot apărea fluxuri migratorii importante sau chiar confruntări armate cu unul dintre statele vecine.

Acţiunile teroriste se află tot mai mult în atenţia celor ce încearcă să-şi realizeze diversele obiective politice prin forţă, fie datorită restricţiilor tot mai greu de eludat, impuse de comunitatea internaţională pentru a împiedica folosirea ilicită a forţei armate împotriva altor state, fie datorită insuficienţei mijloacelor de care dispun.

Terorismul desemnează actele de violenţă ilegitimă, criminală, adesea nediscriminatorie, efectuate cu scopul de a exercita o anumită constrângere de a crea un climat de intimidare care să forţeze o persoană, un grup sau un stat să acţioneze într-un anumit mod.[77] Din punctul de vedere al lucrării de faţă, interesează terorismul politic internaţional, exercitat de un stat sau o organizaţie politico-militară împotriva altui stat, vizând impunerea prin forţă a voinţei politice sau obţinerea de avantaje de ordin economic, politic sau teritorial.

Terorismul politic cunoaşte o mare diversitate de forme: luare de ostatici, răpirea diplomaţilor străini, atentate contra personalităţilor politice, poliţiştilor şi militarilor, a instituţiilor publice, obiectivelor economice de importanţă deosebită sau unităţilor militare, care pot leza adesea capacitatea sau voinţa de apărare a unui stat. Acţiunile teroriste organizate sau inspirate de un alt stat pot degenera în războaie (Liban, 1975; Iran, 1978).

Terorismul este o armă foarte veche ce viza în special personalităţile politice. Se urmărea obţinerea de rezultate psihologice pentru a influenţa opinia publică şi puterea şi a determina angajarea acesteia în revizuirea unei anumite politici. Cu alte cuvinte, terorismul era, în primul rând, un mijloc de influenţare politică ilicită, iar în formele de amploare, o componentă a subversiunii interne. În ultimele decenii, terorismul a depăşit stadiul improvizaţiilor, al atentatelor izolate soldate cu rezultate fugitive, spectaculoase, dar insuficiente pentru a modifica radical o anumită situaţie şi a rupe un echilibru de forţe. Terorismul a devenit o armă de război, susţinută de o organizaţie de luptă, vizând atingerea unor scopuri militare şi politice.

Datorită dimensiunilor şi implicaţiilor, în multe state terorismul este socotit printre ameninţările principale la adresa securităţii naţionale şi internaţionale.

Traficul de droguri şi, în general, criminalitatea organizată pot genera în cazuri extreme riscuri şi ameninţări pentru securitatea naţională. Organizaţiile clandestine de tip mafiot exploatează şi sporesc corupţia, îşi

[77] Bawyer J. Bell, *Transnational Terror*, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University, California, 1987, p. 6

extind sfera de penetrație dincolo de traficul de droguri și celelalte activități ilegale „tradiționale", lansându-se în afaceri cu arme, cu deșeuri toxice și radioactive, speculații financiare. Ele tind să cucerească poziții importante în economia unor state sau chiar să dobândească o anumită influență politică. Organizațiile mafiote se pot implica în acțiuni teroriste sau în acțiuni subversive interne, afectând stabilitatea și securitatea statului.

Situații de acest gen s-au înregistrat în special în America Latină. Amploarea acțiunilor de guerilă finanțate de baronii drogurilor a determinat guvernul Columbiei să ceară ajutorul OSA și ONU, incluzând executarea unor lovituri aeriene „chirurgicale" asupra centrelor de producere a drogurilor.[78]

7.4.3. **Acțiuni agresive implicând utilizarea forțelor armate în modalități tipice**

Conceptul de forță are, în practica relațiilor internaționale și în dreptul internațional, după cum am văzut, o accepție mult mai largă decât forța armată. Conceptul de forță cuprinde orice formă de constrângere și este recunoscut ca acțiune agresivă militară în scopul implicării sau (utilizării) folosirii forței armate (represaliile, blocada pașnică, ocuparea militară a unui teritoriu).

În trecut, recursul la forță prin mijloace de constrângere era folosit fără limite. Astăzi, când dreptul internațional contemporan interzice folosirea forței și amenințării cu forța, utilizarea lor este îngăduită, de regulă, numai Consiliului de Securitate al ONU. Statele pot aplica asemenea măsuri numai în exercitarea dreptului lor la autoapărare, individuală sau colectivă, când devin victime ale unei agresiuni armate. În practică însă, ele au fost și sunt încă deseori folosite în afara limitelor dreptului internațional.

În categoria mijloacelor de constrângere cu folosirea forței armate intră: represaliile, blocada în timp de pace și ocuparea militară a unui teritoriu.

a) **Represaliile** sunt acte de constrângere adoptate de un stat, prin derogarea de la normele dreptului internațional sau ale Consiliului de Securitate al ONU, împotriva altui stat, care a încălcat regulile de conviețuire internațională, în scopul de a-l determina să reintre în legalitate și să repare prejudiciul cauzat. Represaliile pot constitui fie o măsură de

[78] Lincoln P. Bloomfield, *International Security*, în *The New Agenda*, 1991, p. 19.

răspuns la acțiunile ilegale ale unui stat (represalii pozitive), fie o reacție la refuzul de a îndeplini un angajament anterior (represalii negative).

La început represaliile aveau un caracter privat: până în secolul al XVII-lea monarhii împuterniceau, prin niște scrisori, numite *lettres de marques*, pe cetățenii proprii să exercite represalii față de străinii aflați pe teritoriul lor, iar între secolele al XVII-lea și al XVIII-lea se recurgea la pirați în acest scop. Din secolul al XVIII-lea, represaliile private dispar, locul lor fiind luat de represaliile exercitate de state.

După interzicerea războiului de agresiune prin Pactul Briand-Kellogg din 1928 și, mai ales, după interzicerea amenințării cu forța și a folosirii forței prin Carta ONU, represaliile sunt, în principiu, interzise și statelor.

Dincolo de aceasta, represaliile constituie actul extrem la care se poate recurge, și atunci numai în anumite condiții: dacă statul care formează obiectul represaliilor este autorul unui delict internațional; dacă readucerea statului respectiv la legalitate este imposibil de realizat pe alte căi; dacă se respectă principiul proporționalității (între gravitatea actului comis și măsurile de represalii).

În asemenea condiții, statul lezat adoptă următoarele măsuri de represalii: să confișteze sau să sechestreze unele bunuri ale statului vinovat, să întrerupă cu el relațiile comerciale, poștale și telefonice, să-i blocheze fondurile, să-i expulzeze resortisanții etc. sau să refuze executarea unor obligații contractuale, a anumitor prevederi din tratate, sau acorduri încheiate cu acesta. Deseori au adoptat măsuri de represalii ONU (Adunarea Generală și Consiliul de Securitate), precum și unele organizații regionale (OUA și OSA).

Represaliile sunt foarte frecvent folosite și în caz de conflict armat pentru a descuraja un stat să încalce regulile războiului. Recurgerea la represalii în asemenea situații trebuie să se facă numai în cazuri extreme și cu respectarea anumitor condiții.

b) **Blocada în timp de pace** este o măsură de constrângere ce poate fi luată de Consiliul de Securitate al ONU, în baza articolului 12 din Cartă, împotriva unui stat care a comis o amenințare împotriva păcii, o încălcare a păcii sau un act de agresiune. Asemenea măsuri se realizează cu ajutorul forțelor armate ale statelor membre ale ONU și au ca scop să împiedice relațiile comerciale ale statului violator, intrarea și ieșirea navelor în porturi sau la țărmurile acestuia până când statul respectiv pune capăt actelor care au justificat acțiunea.

În cazul în care blocada este întreprinsă de către un stat împotriva altui stat, ea are caracterul unui act de agresiune. Sunt cunoscute în acest sens măsurile de blocadă întreprinse de SUA împotriva Cubei și

Vietnamului. La 22 octombrie 1962, forțele navale ale SUA angajate în manevre de amploare, au blocat coastele Cubei pentru a determina Uniunea Sovietică să-şi retragă platformele de lansare a rachetelor instalate în Cuba în cadrul măsurilor de întărire a capacității de apărare a acestui stat. De asemenea, la 9 mai 1972, în cadrul noilor măsuri de escaladare a războiului din Vietnam, aviația americană a blocat, aruncând mine cu explozie întârziată, intrarea în portul Haiphong şi în alte cinci porturi vietnameze.

c) **Ocuparea militară a unui teritoriu** a constituit un mijloc de constrângere vizând obligarea unui stat să-şi execute angajamentele internaționale. Ea are un caracter temporar şi nu presupune un transfer de suveranitate. Acest mijloc de constrângere a fost frecvent folosit în practica internațională, fie cu un scop politic, pentru a exercita, prin prezența forțelor militare, o anumită presiune asupra statului respectiv, fie pentru a obține garanția executării anumitor obligații. Astfel, după cel de-al Doilea Război Mondial, în baza Actului de capitulare necondiționată a forțelor armate germane, din 9 mai 1945, teritoriul Germaniei a fost ocupat de către puterile aliate.

7.5. ***Diseminarea spațială a conflictelor***

Dacă în prima jumătate al secolului al XX-lea cele două războaie mondiale au izbucnit în Europa, conferindu-i astfel continentului nostru poziția de pol al violenței armate, în a doua jumătate a acestui secol violența armată s-a produs în spații dispersate, de regulă în afara Europei. Există o anumită convergență în a considera **Asia** drept continentul cel mai afectat de flagelul violenței armate, unele statistici indicând că aici, în perioada postbelică, s-au produs circa 40 la sută din totalul conflictelor militare. Nu este vorba însă de o repartiție cât de cât uniformă la scara întregului continent, ci de constituirea unor „zone belice" în interiorul Asiei. Una din zone ar cuprinde peninsulele Indochina şi Coreea, spațiul continental adiacent, precum şi arhipelagurile din Sud-Estul Asiei. Cealaltă zonă belică, la nivelul acestui continent, este constituită din „Asia de Sud" şi acoperă subcontinentul Indian şi spațiul limitrof. De asemenea, partea de sud-vest a continentului asiatic a reprezentat în toată această perioadă un „important" pol al beligeranței. Orientul Mijlociu este o zonă în care, datorită în special perpetuării conflictului arabo-israelian, recursul la violență armată a devenit cronic, transformând regiunea într-o zonă belică, cu ample implicații internaționale. În această zonă s-au produs 20-30 la sută din totalul cazurilor luate în evidență, anii de „război" însumând, după unele opinii, circa 20 la sută din totalul înregistrat în perioada 1945-1990.

În **Africa**, recursul la violență armată, evaluat ca având o pondere de circa 30 la sută din totalul mondial, cuprinde aproape tot continentul. Şi aici se pot identifica unele „zone belice", dar nu tot atâtea cât în Asia. Una din ele este plasată în sudul continentului, acoperind teritoriul Africii de Sud şi al statelor din „prima linie" (Angola, Botswana, Tanzania, Zambia, Zimbabwe, Mozambic), zonă în care starea conflictuală a fost întreținută de politica agresivă a Africii de Sud.

Altă zonă este constituită în Estul continentului, fiind alimentată şi de evoluția evenimentelor ce au avut loc în Cornul Africii. De asemenea, se mai poate vorbi şi de un „punct belic" în Nord-Vestul Africii legat în special de disputa asupra Saharei Occidentale.

America Latină reprezintă un alt spațiu în care s-au produs numeroase manifestări de violență armată – 20-35 la sută din total –, în care au fost angrenate aproape 2/3 din statele continentului. Regiunii îi sunt specifice şi numeroase lovituri de stat care nu sunt luate în evidență ca războaie, dar pot fi introduse şi evidențiate ca violență armată. Datorită frecvenței actelor de violență armată şi persistenței zonelor conflictuale se determină mai pronunțat „o zonă belică" în spațiul care acoperă teritoriile a cinci țări din America Centrală (Costa Rica, Guatemala, Honduras, Nicaragua, El Salvador), precum şi în partea nordică a Americii de Sud.

Evenimentele din **Europa** sunt interpretate în mod foarte diferit. Adepții forței, ai politicii de bloc susțin că, datorită blocurilor politico-militare, Europa a înregistrat patru decenii de „pace". Realitatea arată, însă, că şi în Europa s-a recurs la forța armelor şi este evident acest lucru în zonele periferice, conflictele având în general un caracter intern (Grecia, Spania, Turcia, Irlanda de Nord), dar în peste 2/3 din cazuri au participat şi terți, ceea ce le-a dat o notă internațională.

În continuare, vom face o scurtă trecere în revistă a principalelor conflicte din perioada 1900 – 1990, funcție de repartiția lor geografică.

La o simplă analiză a repartiției geografice a conflictelor, vom observa unele mutații fundamentale ce au avut loc în perioada amintită. Astfel, în prima jumătate a secolului XX, cele mai multe războaie au avut loc în Europa, care, împreună cu America Latină, au alcătuit peste 70 la sută din suprafața pe care s-au purtat războaiele. Acestea au avut loc: 12 în Europa, 11 în America Latină, 5 în Asia şi 4 în Africa. De notat că două din războaiele din Asia şi unul din Africa au fost duse tot de state europene: Italia s-a luptat cu Turcia, pe teritoriul Africii, iar Rusia cu Japonia, în Asia.

Schimbări au avut loc şi în ceea ce privește statele participante la războaie, cele mai multe prezențe înregistrându-le, între 1900 – 1939, Rusia, respectiv Uniunea Sovietică – 5, Japonia – 4, Turcia – 4, Spania – 3,

Nicaragua – 3, Italia – 2, Ungaria – 2. Majoritatea acestor țări nici măcar nu mai figurează pe lista războaielor în prezent.

După 1945, cele mai multe războaie au avut loc în *Asia*, peste 62, dar suprafața lor nu înglobează mai mult de jumătate din suprafața continentului, respectiv pe cea sudică. Distribuția pe zone (regiuni) geografice a celor 62 de conflicte a fost: Orientul Mijlociu – 31; partea de sud-est, în special peninsula Indochina – 17; zona indo-pakistaneză – 12; extremul orient – 2. Statele cele mai des angajate în războaie au fost: cele două state yemenite, de câte 10 ori, Vietnam, în 9 cazuri, Israelul, în 8, India, în 8, Pakistanul, în 5.

Pentru o mai bună evidențiere a repartiției vom enumera o parte a conflictelor din Asia: războaiele colonialiste purtate de Marea Britanie şi Olanda împotriva Indoneziei (august 1945-30 noiembrie 1946; 20 iulie 1947 – 1 august 1949), de Franța împotriva Vietnamului (13 septembrie 1945 – 11 august 1954), Cambodgiei (1945-1954) şi Laosului (1946-1954); primul conflict armat dintre țările arabe şi Israel (mai 1948 – iulie 1949); conflictul dintre India şi Pakistan cu privire la Kaşmir (1947-1949); războiul colonialist al Marii Britanii împotriva Yemenului (1950-1967); agresiunea SUA şi a altor 14 state împotriva RPD Coreene (1950-1953); războiul colonialist dus de Marea Britanie în Egipt (1950-1952) şi în Arabia Saudită (1952-1966); conflictul armat între Mascat şi Oman (1952); agresiunea SUA şi a altor 5 state în Vietnam (1954-1973); războiul colonialist al Marii Britanii în Cipru (1955-1959); agresiunea Israelului, Franței şi a Marii Britanii împotriva Egiptului (29 oct.-6 nov. 1956); intervenția militară a SUA în Liban (15 iul.-22 oct. 1958) şi a Marii Britanii în Iordania (17 iul.-22 oct. 1958); intervenția SUA, Thailandei, Vietnamului de Sud şi Taiwanului în Laos (1959-1962).

Pe locul următor după Asia se plasează *Africa*, cu 49 războaie. Spre deosebire de Asia, în Africa războaiele s-au dispersat pe cvasitotalitatea continentului, dar marea lor majoritate s-au plasat în Sud – 21 şi în Est – 17. Statele cu cele mai multe prezențe: Zimbabwe – 9, Uganda – 8, Egipt – 8, Angola – 7.

Dintre cele mai importante conflicte desfăşurate pe continentul african: războiul colonial al Marii Britanii în Kenya (1950-1956); cel al Franței în Tunisia (1951-1956), în Maroc (1952-1956), în Algeria (1962-1964) şi Camerun (1955-1963); cel al Spaniei şi Franței în Maroc (1957-1958); al Belgiei în Congo (1959-1960).

Urmează, în ordinea continentelor, *America*, cu 36 de războaie, toate având loc în America Latină, teritoriul SUA şi Canadei necunoscând asemenea evenimente., dar şi în America Latină războaiele s-au situat pe o suprafață restrânsă, incluzând o bună parte din America Centrală şi mai

puțin de o treime a Americii de Sud: în Nordul, Nord-vestul şi Centrul său la care se adaugă războiul Malvinelor în Sud-Est.

Statele cu suprafața cea mai extinsă (Brazilia, Mexic) nu au dus războaie pe teritoriul lor. Țările mai frecvent implicate în războaie sunt: Nicaragua, El Salvador şi Columbia de câte 5 ori, Honduras, Bolivia, Costa Rica şi Rep. Dominicană de câte 4 ori, Guatemala de 3 ori, Argentina de 2 ori, Chile o dată.

Importante de amintit sunt: conflictul armat dintre Nicaragua şi Costa Rica (apr.-dec.1948); intervenția Nicaraguei şi Hondurasului în Guatemala (18-23 iun. 1954) şi a Nicaraguei în Costa Rica (11-30 ian. 1955) şi Honduras (apr.-mai 1957); conflictul armat dintre Chile şi Argentina (aug. 1958); intervenția El Salvador în Honduras (1969).

Față de celelalte continente – abstracție făcând *Oceania*, unde a avut loc un singur război şi acela de amploare mică – *Europa* apare până în 1990 ca un continent cu o viață relativ pașnică. Recurgerea la arme nu s-a produs decât de nouă ori şi aceasta în zonele periferice: Grecia, Cipru, Turcia, Spania, Irlanda de Nord. Nu trebuie însă ignorate masivele şi nu puținele demonstrații de forță, majoritatea catalogate ca simple exerciții militare.

De asemenea, nu trebuie ignorat faptul că o serie de state europene au participat la numeroase conflicte purtate pe alte continente. Alături de Statele Unite şi fosta Uniune Sovietică, următoarele state acumulează în plan mondial cea mai amplă participare în războaie de acest gen: Anglia – 14 ori, Franța – 10 ori, Portugalia, Belgia etc.

7.6. ***Regiuni caracteristice de tensiune şi conflict***

După cum am arătat, folosirea mijloacelor militare pentru promovarea intereselor de dominație şi hegemonie, pentru rezolvarea problemelor litigioase dintre state, reprezintă pericolul principal în viața internațională. În ceea ce priveşte scopurile urmărite şi modalitatea concretă de utilizare a acestor mijloace, observăm o varietate de situații şi procedee, de confruntări armate cu un grad de complexitate mai ridicat decât în trecut. Astfel, putem distinge:

a) Războaie între state, conflicte armate de diferite tipuri, între care războaiele locale sunt cele mai frecvente. De regulă, aceste războaie, chiar dacă se poartă inițial între două state, antrenează în conflict şi alte țări, prezentând permanent pericolul de extindere, de escaladare în conflicte regionale sau chiar mondiale.

b) Intervenţii militare în treburile interne ale altor state, sub forma unor acţiuni militare directe, ce capătă formă de invazie, ocupaţie şi impunerea unor regimuri politice convenabile puterilor intervenţioniste.

c) Conflicte interne în care intervin forţe străine pentru a impune o anumită reglementare.

d) Acţiuni militare indirecte, practicate mai ales de unele mari puteri, care se confruntă pe teatre de operaţii prin intermediul altor state aflate în conflict. Se practică aşa-zisul „ajutor militar" sau „sprijin logistic", care, de fapt, adânceşte conflictul şi împiedică rezolvarea lui. Pe această cale, unele puteri dobândesc posibilitatea de a-şi asigura un „control tehnologic" asupra conflictelor armate şi de a influenţa desfăşurarea lor într-o direcţie sau alta.

e) Ameninţări cu folosirea forţei militare şi întrebuinţarea anumitor arme sau, după caz, cu retragerea sprijinului militar, în scopul obţinerii sau menţinerii unor poziţii de dominaţie sau influenţă, ajungând până la demonstraţii de forţă sub forma unor manevre executate în apropierea graniţelor sau a încălcării spaţiilor aeriene şi maritime ale acestor ţări.

Folosirea combinată a acestor căi duce la apariţia unor focare de conflicte violente sau latente, a unor zone caracteristice de confruntări armate sau de tensiuni politico-militare, deosebit de periculoase pentru pacea şi securitatea popoarelor. Asemenea zone sunt în prezent următoarele: Europa, Orientul Apropiat, Golful Persic, Africa Australă, America Centrală, Asia de Sud-Est, Cornul Africii, Coreea.

7.6.1. **Europa**

Deşi pe continentul nostru, cu excepţia conflictului armat greco-turco-cipriot (1974), nu au avut loc războaie între state în perioada la care ne referim, totuşi, o pondere mare din totalul forţelor armate şi armamentelor se află încă aici.

În prezent, pe teritoriul Europei se află cele mai puternice forţe armate, armamente şi tehnică de luptă de pe întregul glob. Această situaţie reprezintă o urmare a fostei perioade de divizare a continentului în blocuri militare opuse**.** Câteva date sunt concludente în acest sens: efective militare – circa 13 milioane de oameni; tancuri şi maşini blindate – peste 90 000; tunuri – peste 50 000; avioane de luptă – circa 25 000; nave de război – 4500, la care se adaugă circa 2500 de rachete balistice intercontinentale, 1500 rachete nucleare pe submarine şi circa 500 de bombardiere strategice.

Dacă perioada dinainte de 1989 a fost marcată de stabilitate prin prezența celor două mari blocuri ideologico – militare ce au asigurat un echilibru relativ în zonă, perioada de după ’89 prezintă cu totul alte caracteristici, atât la nivelul continentului european, cât şi la nivel mondial.

Recrudescența conflictelor în spațiul european poate determina, chiar şi pe fondul detensionării relațiilor internaționale la scară continentală, degenerarea unor acțiuni ostile non-militare sau înscenarea unor manifestări agresive atipice cu scopul de a provoca, sub o acoperire acceptabilă în plan politico-diplomatic, confruntări armate, încadrate în sintagma cunoscută a „războiului local”.

Riscul războiului este distribuit inegal pe continentul european. În timp ce în Vestul Europei pericolul unei agresiuni armate este aproape exclus pe termen mediu, în zona centrală şi sud-estică războiul a însângerat fosta Iugoslavie şi Transnistria, a îmbrăcat forme deschise şi mocneşte, în prezent, de pildă, în unele republici ex-sovietice, afectând potențial şi alte state.

Riscul de război în Estul Europei este determinat sau favorizat de o serie de cauze sau fenomene potențatoare: dezmembrarea statelor multinaționale, dispute teritoriale, manipularea minorităților.

Dezmembrarea statelor multinaționale are efecte contradictorii sub aspectul riscurilor şi amenințărilor militare vizând securitatea națională. Astfel, în timp ce în cazul Iugoslaviei procesul a generat un război civil devastator, pe teritoriul fostei U.R.S.S. naționaliştii ruşi şi unele cercuri conservatoare comuniste presează în direcția menținerii „capetelor de pod” pentru o eventuală refacere a imperiului, ceea ce ar determina conflicte deschise.

Disputele teritoriale reprezintă sursa general recunoscută a riscurilor şi amenințărilor militare. Practic, după unele evaluări, toate statele foste socialiste s-ar putea confrunta în viitor cu un grav conflict teritorial sau național cu unul din vecinii lor.[79] Republicile ex-sovietice se află într-o situație chiar mai dificilă, datorită trasării artificiale a frontierelor şi melanjului etnic forțat practicat timp de decenii de Stalin şi succesorii săi. Spre exemplu, Ucraina cuprinde o puternică minoritate rusă şi se află în litigii teritoriale, mai mult sau

[79] Zbigniew Brzezinski, *Le post-communisme et la question nationale*, în „Politique Etrangère”, nr. 4/1989, p 617-618.

mai puțin acute, cu Ungaria, Polonia, România, Rusia şi Slovacia.[80] La rândul ei, zona caucaziană concentrează grave focare conflictuale, unele dintre ele manifestându-se în forma violenței armate: proclamarea independenței Ceceniei în 1991 şi acțiunile de separare față de Federația Rusă, blocate prin intervenția armatei ruse începută în 1994; revendicările Armeniei asupra enclavei Karabach şi a Nahicevanului; pretențiile de autonomie ale osetinilor, respinse de Georgia; intențiile abhazilor din Nord-Vestul Georgiei de a se ataşa Rusiei; kabarzii, care doresc separarea de balkari şi constituirea unei republici proprii.[81]

Conflicte teritoriale acute afectează relațiile dintre Grecia şi Turcia, țări integrate în structurile occidentale. Războiul izbucnit în 1974 în problema Ciprului, care a lăsat nesoluționată această veche dispută, a fost pe punctul de a fi urmat de un nou conflict armat în martie 1978, datorat tentativei turceşti de a începe prospecțiuni petroliere într-o zonă a Mării Egee considerată de Grecia ca aparținând apelor sale teritoriale.

„Traseul" factorilor de risc spre stadiul amenințării militare sau al conflictului armat poate fi parcurs, uneori foarte rapid, în contextul unor complexe de împrejurări favorizante: dificultățile economico-sociale interne, instabilitatea politică, imprudența cercurilor guvernante, rivalitățile dintre puterile europene, dezechilibrul de potențial militar.

7.6.2. **Orientul Apropiat**

Această regiune (figura 12) a devenit, în perioada postbelică, teatrul unor conflicte acute între Israel şi țările arabe, având în centrul lor problema palestiniană. Situația a devenit tot mai încordată, ca urmare a acțiunilor militare întreprinse de părți, a celor cinci războaie care au avut loc începând din 1948 şi până în prezent. Un scurt istoric al evenimentelor este necesar pentru înțelegerea mai bună a situației.

La 30 noiembrie 1947, Adunarea Generală a O.N.U. a aprobat cu majoritate de voturi împărțirea Palestinei în două state – un stat evreu şi un stat arab, oraşele Ierusalim şi Betlehem urmând a fi internaționalizate. Hotărârea nu a fost acceptată de populația arabă palestiniană şi de statele arabe. La 14 mai 1948 este proclamată independența statului Israel,

---

[80] Francois Heisbourg, *The Future of the Atlantic Alliance: Whither NATO? Whether NATO?***,** în „The Washington Quarterly", primăvara 1992, p. 131.

[81] Michel Winock, *Oural, Caucase: les poudrieres*, în „L`Evenement du jeudi", nr. 357, sept. 1991, p. 57

recunoscută de SUA, Uniunea Sovietică, Anglia, Franța şi alte state. La 15 mai, cinci țări arabe (Egipt, Irak, Transiordania, Siria şi Liban), nemulțumite de situația creată, atacă noul stat, declanşându-se astfel primul război arabo-israelian. Desfăşurarea războiului a dat câştig de cauză Israelului, care a reuşit să-şi înfrângă adversarii, ale căror acțiuni nu au fost bine coordonate. Prin acordurile semnate în urma acestui război, Israelul şi-a adjudecat 4/5 din teritoriul fostei Palestine aflate sub mandat britanic, iar Ierusalimul a fost împărțit în două, o parte revenind Israelului, cealaltă Iordaniei. Un număr mare de palestinieni, circa un milion, şi-au părăsit pământurile, devenind refugiați în țările arabe vecine.

Al doilea război s-a desfăşurat între 29 octombrie şi 6 noiembrie 1956, când Anglia, Franța şi Israelul au declanşat operații militare împotriva Egiptului, ca urmare a hotărârii acestuia de a naționaliza canalul de Suez. Deşi încununată de succese tactice, Egiptul suferind pierderi grele în efective, armament, aviație, acțiunea anglo-franco-israeliană s-a soldat în cele din urmă cu un eşec, datorită unei strategii complet eronate. Agresiunea împotriva Egiptului a fost condamnată de O.N.U., iar S.U.A. şi apoi U.R.R.S. au dat avertismente statelor intervenționiste cerându-le să înceteze acțiunea militară. În aceste condiții, în momentul în care gruparea anglo-franceză era pe punctul de a cuceri oraşele Port-Said şi Ismailia, s-a dat ordin de încetare a focului, ceea ce îl făcea pe un comentator să noteze: „Din punct de vedere politic, războiul a fost dezastruos pentru englezi, dăunător pentru francezi, cu rezultate negative pentru israelieni; rezultate pozitive a obținut numai partea învinsă din punct de vedere militar – Egiptul".

Al treilea război, rămas sub denumirea de „Războiul de şase zile", a avut loc în iunie 1967 şi a fost declanşat de Israel ca un război preventiv împotriva loviturii concertate a statelor arabe. Desfăşurat ca un caz tipic de război clasic limitat, războiul s-a soldat cu o victorie militară a Israelului, dar fără să ducă la rezultate politice corespunzătoare. Deşi Israelul a ocupat peninsula Sinai, Cisiordania şi înălțimile Golan, războiul nu a determinat o soluționare a problemelor, ci, dimpotrivă, le-a agravat considerabil. Un fapt caracteristic se petrece în această perioadă: locul marilor puteri anterioare (Anglia şi Franța) a fost luat în zonă de S.U.A. şi Uniunea Sovietică, fiecare având interese strategice proprii şi sprijinind o parte beligerantă sau alta. În urma acestui război, numărul refugiaților palestinieni creşte cu încă 264 000 de persoane.

Al patrulea război s-a desfăşurat între 6 şi 25 octombrie 1973. El a început prin ofensiva executată prin surprindere de armata egipteană

împotriva dispozitivului militar israelian de la Est de canalul Suez şi, concomitent, de forţele siriene în zona înălţimilor Golan. În prima parte, forţele egiptene au obţinut succese importante, reuşind să străpungă aliniamentul fortificat israelian, dar, în ultima parte a războiului, printr-o manevră iscusită, o importantă grupare de forţe israeliană, compusă din 5 brigăzi, se infiltrează în dispozitivul egiptean şi dezvoltă un cap de pod cu o adâncime de 100 km la vest de canal. În situaţia creată, părţile acceptă rezoluţia Consiliului de Securitate de încetare a focului. Bătălia care a avut loc în această perioadă în peninsula Sinai a fost extrem de violentă şi s-a soldat cu pierderi enorme. În numai 18 zile, aproape 100 000 de oameni au fost ucişi sau răniţi, aproape 3 000 de tancuri şi maşini blindate, 400 de avioane şi zeci de nave au fost distruse sau avariate. Dar nici aceste sacrificii nu au dus la soluţionarea politică a problemelor care confruntau statele din regiune.

Al cincilea război a avut loc în vara anului 1982 în Liban, fiind declanşat prin operaţia ofensivă executată de armata israeliană, care urmarea distrugerea forţelor Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei de pe teritoriul libanez, a instalaţiilor de rachete antiaeriene siriene din valea Bekaa şi instaurarea în Liban a unui guvern pro-israelian. Deşi operaţia ofensivă israeliană s-a desfăşurat cu succes din punct de vedere militar, războiul dus de Israel împotriva Libanului nu şi-a atins scopul politic. Organizaţia pentru Eliberarea Palestinei, conducerea acesteia nu au fost distruse. Prin rezultatele sale, acest război a complicat însă şi mai mult situaţia conflictuală din Liban şi din întreaga zonă a Orientului Apropiat. Părţi din sudul Libanului au rămas sub ocupaţia forţelor armate israeliene. În interiorul Libanului s-a accentuat lupta dintre grupările rivale, iar în cadrul mişcării palestiniene cercuri externe au facilitat apariţia unor divergenţe, ajungându-se până la declanşarea luptelor fratricide.

Succinta trecere în revistă a evenimentelor arată că acţiunile militare nu au făcut decât să înrăutăţească tot mai mult starea conflictuală din zonă, fără să ofere niciun fel de soluţionare politică a diferendelor. Numai tratativele între părţile implicate pot oferi o asemenea soluţie. O dovedesc, într-o oarecare măsură, şi tratativele de la Camp David, la care au participat Egiptul, Israelul şi S.U.A. Deşi nu au dat o rezolvare globală conflictului din Orientul Apropiat, aceste tratative s-au soldat cu unele rezultate pozitive, Egiptul redobândind peninsula Sinai, iar între Israel şi Egipt instaurându-se pacea.

7.6.3. **Zona Golfului Persic**

Având o importanță strategică deosebită, datorită imenselor resurse petroliere aflate în subsolul țărilor respective şi căilor de comunicație ce se deschid spre Oceanul Indian, zona Golfului Persic a devenit în anii ’80 teatrul unui violent conflict armat între Irak şi Iran. Războiul a început la 22 septembrie 1980, când armata irakiană a trecut la executarea unor puternice lovituri asupra obiectivelor militare şi economice din Iran.

Între aceste state existau o serie de contradicții generate de dispute teritoriale, etnice şi religioase, precum şi de lupta pentru dobândirea unei influențe dominante în zonă. Irakul revendica provincia Khurdistan, insulele arabe Abou, Moussa şi Tomb, anexate de Iran sub regimul şahului, precum şi drepturi sporite asupra strâmtorii Chatt-Al-Arab. Mai trebuie avută în vedere opoziția puternică dintre regimurile politice din aceste țări, fiecare parte urmărind înlăturarea conducerii politice din cealaltă țară. Irakul şi Iranul sunt țări în curs de dezvoltare care au făcut mari cheltuieli militare pentru întărirea forțelor armate cu armament şi tehnică de luptă modernă.

Desfăşurarea războiului înfățişează trei etape, bine conturate. Prima etapă o reprezintă ofensiva Irakului împotriva Iranului şi se întinde ca durată de la 22 septembrie 1980 până în noiembrie 1981, când inițiativa strategică trece de partea Iranului. A doua etapă o constituie contraofensiva Iranului împotriva trupelor irakiene pătrunse pe teritoriul său, pentru eliberarea teritoriului ocupat şi crearea condițiilor în vederea continuării acțiunilor pe teritoriul Irakului, desfăşurându-se între noiembrie 1981 şi iunie 1982. A treia etapă poate fi considerată apărarea Irakului împotriva Iranului şi durează din iunie 1982 până în august 1988.

Conceput inițial ca un război fulger, conflictul s-a transformat într-un război de durată, de uzură, cu enorme pierderi umane şi materiale. Deşi comunicatele militare ale celor două părți diferă foarte mult, se estimează că pierderile lor însumate se cifrează la peste 1,5 milioane morți şi răniți grav, precum şi la însemnate cantități de armament şi tehnică. Acest necruțător război a ruinat economia ambelor țări, producând mari distrugeri mai ales industriei de extracție şi prelucrare a petrolului.

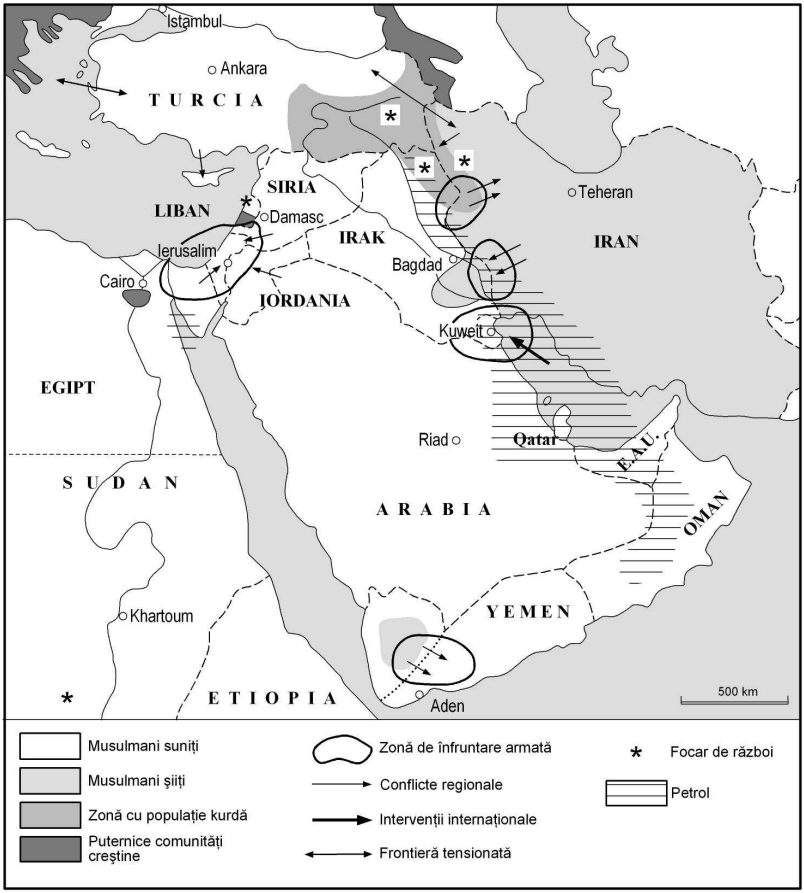

Fig.12. **Conflicte şi tensiuni în Orientul Apropiat**
(sursa: P. Claval, 2001, p.159)

7.6.4. **Africa Australă**

O altă zonă fierbinte este cea a Africii Australe. Principalul factor care a generat şi menţine puternice stări conflictuale în această zonă, cu mari implicaţii pentru pacea întregii lumi, este Republica Africa de Sud. Fostul regim rasist existent în această ţară, apartheidul oficializat ca politică de stat şi metodele represive folosite pentru menţinerea puterii sunt cauze care au determinat conflicte armate atât în interior, cât şi cu statele

independente vecine. Guvernul de la Pretoria a menținut ilegal sub ocupație teritoriul Namibiei (până în 1990), a intervenit cu forțele sale armate împotriva statelor vecine, a întreținut mișcări rebele, ostile regimurilor instaurate ca urmare a luptei de eliberare națională în Angola, Mozambic, Botswana, Zambia și Zimbabwe.

În 1981, 1983 și 1985, Africa de Sud a declanșat acțiuni militare de amploare împotriva Angolei, ocupând o parte însemnată a teritoriului acestei țări și producându-i mari pagube umane și materiale. Acțiunile agresive au fost motivate prin existența în sudul Angolei a unor baze ale forțelor SWAPO (organizația care a condus lupta de eliberare a poporului namibian), prin instalarea rachetelor sovietice antiaeriene SAM-3 și SAM-6 și prezența unor trupe cubaneze pe teritoriul angolez, și a urmărit sprijinirea mișcării contrarevoluționare U.N.I.T.A., potrivnică guvernului din Angola.

Datorită poziției sale geostrategice deosebit de importante, Africa Australă a devenit terenul unei puternice rivalități între marile puteri pentru zone de influență. Strategia militară occidentală, în primul rând cea a S.U.A., acorda un rol însemnat R.A.S. ca forță militară și politică pentru promovarea intereselor proprii, oferindu-i sprijin fățiș sau ascuns în acțiunile militare pe care le-a întreprins. Toate acestea au făcut să se mențină în sudul Africii focare de criză și conflict, cu consecințe negative pentru popoarele din zonă și pentru evoluția întregii situații internaționale.

Cornul Africii. În această zonă s-a desfășurat un conflict armat prelungit între Etiopia și Somalia, obiectul disputei fiind provincia Ogaden, aparținând Etiopiei, dar locuită în mare parte de somalezi. Frontul de Eliberare a Somaliei de Vest (Ogaden), organizatorul și conducătorul unei mișcări bazate pe guerilă, a declanșat lupta pentru desprinderea Ogadenului de Etiopia și câștigarea independenței, fiind puternic influențat și sprijinit de conducerea Somaliei.

Războiul a izbucnit la începutul anului 1977, când Frontul de Eliberare a Somaliei de Vest, sprijinit de trupe somaleze cu un efectiv de circa 100 000 militari, a trecut la ofensivă împotriva forțelor etiopiene, reușind ca până în toamna aceluiași an să controleze peste 60% din Ogaden și să continue ofensiva către zona centrală a Etiopiei. Ulterior, datorită schimbării regimului politic din Etiopia, unde puterea a fost preluată de forțele revoluționare cu orientare marxistă, Uniunea Sovietică își modifică atitudinea față de forțele angajate în conflict, începând să acorde un important sprijin militar acestei țări. Ca urmare, forțele armate etiopiene trec la contraofensivă și obțin o serie de succese, ceea ce a determinat guvernul somalez ca la 9 martie 1978 să anunțe încetarea războiului și retragerea din Ogaden.

Cu aceasta însă starea conflictuală nu a fost lichidată, deoarece au avut loc în continuare numeroase ciocniri între forţele de guerilă ale Frontului de Eliberare a Somaliei de Vest şi trupele guvernamentale etiopiene, acţiuni care au cunoscut o amploare deosebită în 1982 şi 1983. În acelaşi timp, s-au semnalat mişcări de rezistenţă şi acţiuni de luptă în provinciile Eritreea şi Tigris, unde forţele locale separatiste revendicau scoaterea acestor provincii de sub autoritatea statului etiopian, fapt realizat în privinţa Eritreii la 24 mai 1993 când este proclamată oficial independenţa celui de-al 52-lea stat liber al Africii.

Conflictul din Cornul Africii a avut mari implicaţii internaţionale, datorită în principal intereselor în zonă ale marilor puteri şi sprijinului militar acordat părţilor beligerante, ştiut fiind că Etiopia şi Somalia nu aveau industrie de armament şi nu ar fi putut purta un conflict armat fără o contribuţie străină substanţială. Uniunea Sovietică dispunea de facilităţi în baza maritimă Massawa din Etiopia. În ceea ce priveşte Somalia, ea a încheiat în 1980 o înţelegere cu SUA, care îi acorda ajutor militar, cea mai mare parte sub formă de credite pentru armament, americanii primind în schimb facilităţi navale şi aeriene în portul Berbera. La rândul lor, ţările arabe au fost în mare parte implicate în acest conflict, în sensul că Arabia Saudită, Egiptul, Irakul, Kuwaitul, Emiratele Arabe Unite şi Iordania au sprijinit Somalia, în timp ce Libia, Algeria, Siria şi R.D.P.Yemen au sprijinit Etiopia.

7.6.5. **America Centrală**

Zonă considerată până nu demult drept un hinterland al S.U.A., în care domneau regimuri dictatoriale profund antipopulare, America Centrală a cunoscut în anii ’80 evenimente şi procese transformatoare de mare rezonanţă politică şi socială, care au exprimat ridicarea popoarelor la lupta pentru libertate şi independenţă naţională, împotriva dictatorilor reacţionari. În anii 1978-1979 s-a desfăşurat războiul revoluţionar din Nicaragua, încheiat prin victoria finală a forţelor Frontului Sandinist de Eliberare Naţională şi instaurarea unei puteri populare.

Profund afectate de succesul revoluţiei nicaraguane, S.U.A. au trecut la aplicarea unor măsuri economice, politice şi militare menite să submineze politica guvernului revoluţionar nicaraguan. Sprijinindu-se pe cercurile conducătoare din unele ţări vecine, în special Honduras şi Salvador, precum şi pe resturile forţelor somoziste fugite peste graniţe, S.U.A. a finanţat, sprijinit şi organizat agresiuni armate, sabotaje economice, blocarea porturilor etc. împotriva republicii Nicaragua.

Evenimente similare au avut loc în Salvador, unde forțele populare conduse de Frontul de Eliberare Națională Farabundo Marti au desfăşurat o puternică luptă de guerilă împotriva forțelor guvernamentale în aproape toate zonele țării. În scopul menținerii regimului salvadorian, S.U.A. a decis reluarea ajutorului militar către această țară trimițând instructori şi consilieri americani pentru pregătirea armatei salvadoriene. Altfel spus, în contextul evenimentelor din Nicaragua şi Salvador administrația nord – americană şi-a exprimat hotărârea de a folosi toate mijloacele, inclusiv forța militară, pentru a menține țările din zonă sub influența sa. Astfel, sub pretextul desfăşurării unor manevre şi aplicații de antrenament, S.U.A. şi-a grupat în Marea Caraibilor şi în zona Canalului Panama numeroase forțe maritime, aeriene şi terestre. S.U.A. a încercat să acrediteze, ceea ce este adevărat, ideea că la originea evenimentelor din Nicaragua şi Salvador s-au aflat Uniunea Sovietica şi Cuba, care aprovizionaseră forțele revoluționare cu armament și material de luptă.

Anii ’90 au însemnat începutul reinstaurării păcii în aceste țări, greu încercate de flagelul războiului. Un rol important în reglementarea situațiilor conflictuale din zonă l-au avut o serie de state dornice de pace reunite în Grupul de la Contadora, care a elaborat propuneri constructive în vederea rezolvării conflictelor din America Centrală exclusiv pe cale pașnică, prin negocieri între părțile implicate.

7.6.6. **Asia de Sud-Est**

În deceniile postbelice, peninsula Indochinei a fost bântuită de permanente confruntări şi conflicte armate, în care au fost implicate țările şi popoarele din regiune, precum şi marile puteri, participante direct sau indirect la diferite faze ale conflictului. Astfel, au avut loc primul război vietnamez (1946-1954), purtat de forțele populare vietnameze împotriva coloniştilor francezi; al doilea război vietnamez (1959-1973), purtat de forțele populare împotriva regimului reacționar de la Saigon, iar din 1964 şi împotriva intervenției militare americane, încheiat prin eliberarea şi unificarea întregului Vietnam.

Experiența poporului vietnamez pune în evidență valoarea şi eficacitatea strategiei războiului popular în condițiile luptei duse de o țară mică, slab dezvoltată împotriva uneia dintre cele mai puternice armate moderne. În decursul acestor războaie, strategia vietnameză a folosit forme şi procedee de luptă variate, îmbinând acțiunile de guerilă cu cele ale trupelor regulate.

În perioada următoare, situația de încordare s-a menținut, datorită apariției unor noi conflicte între unele state din zonă, precum şi a unor confruntări de interese ce au angajat şi alte puteri.

În afara zonelor de încordare şi conflict analizate, stări conflictuale, cu posibilități de intensificare şi de confruntare armată, au existat şi există şi în alte părți ale lumii. În continuare vom analiza sub forma unor studii de caz, pe lângă conflictele mai sus enunțate şi alte situații de încordare şi confruntare militară, cum ar fi: cele trei războaie din Vietnam, starea conflictuală dintre cele două părți ale Coreei, criza rachetelor din Cuba, conflictul din Afganistan şi altele.

7.7. ***Tensiuni şi conflicte majore***

7.7.1. **Tensiuni şi conflicte majore în epoca bipolară**

7.7.1.1. *Conflictul din Coreea (1950 – 1953)*

Început de nord-coreeni, care au atacat partea de sud a peninsulei, în dimineața zilei de 25 iunie 1950, ocupând capitala Seul, pe plan internațional conflictul a reprezentat unul din momentele de confruntare dintre U.R.S.S. (care îl susținea pe liderul nord-coreean, Kim Ir Sen) şi S.U.A. (care a intervenit în favoarea guvernului sud-coreean). Profitând de absența U.R.S.S. din Consiliul de Securitate (delegația sovietică boicota lucrările forului în semn de protest împotriva prezenței Chinei naționaliste), S.U.A. a obținut condamnarea intervenției Coreei de Nord şi apărarea Coreei de Sud. Forțele O.N.U., a căror majoritate era alcătuită din trupe americane, au fost puse sub comanda generalului Douglas MacArthur. Refulate, în primele săptămâni de război, într-un perimetru îngust, în jurul portului Pusan, trupele O.N.U. au declanşat contraofensiva în septembrie 1950, eliberând sudul peninsulei şi ocupând aproape întreaga Coree de Nord. La apropierea trupelor O.N.U. de frontiera chino-coreeană, R.P.Chineză a intervenit în conflict trimițând trupe, zise de voluntari, care au recucerit Coreea de Nord, au pătruns în Coreea de Sud (cucerind Seulul). După destituirea generalului MacArthur, de către preşedintele S.U.A., H. Truman, o nouă contraofensivă a trupelor O.N.U. a dus la recucerirea Seulului şi stabilizarea frontului pe actuala linie de demarcație dintre cele două țări. Războiul s-a încheiat la 27 iulie 1953, printr-un acord de încetare a focului intervenit între beligeranți. Înțelegerea nu a condus la instaurarea unei păci reale, relațiile dintre Nord şi Sud rămânând în continuare încordate până în prezent.

Încercând să-şi îndeplinească misiunea strategică a revoluției mondiale, pătrunderea comunistă în Asia a jucat un rol proeminent în politica externă a statului sovietic. După cum reiese din documente, în cele din urmă, U.R.S.S. s-a alăturat Aliaților împotriva Japoniei, în ultimele zile ale războiului din Pacific. Stalin a văzut în acest atac anti-japonez din august 1945 o şansă de a acapara teritorii japoneze, ca Sahalinul şi Insulele Kurile, şi a se poziționa pentru efectuarea altor incursiuni în această vastă şi importantă parte a lumii.

Coreea este un stat important din Asia de Est, localizat în majoritate pe o peninsulă, cu o populație de peste 60 milioane de locuitori din care 43 mil. aparțin Coreei de Sud şi doar 22 mil. Coreei de Nord. Nici în 1950, în momentul declanşării ostilităților, raportul de 2 la 1 în favoarea populației sud-coreene nu era altul. Astfel, la începerea ostilităților – 1950, raportul populației era următorul: pentru viitoarea Coree de Sud 20 500 000, iar pentru viitoarea Coree de Nord 9 740 000. În anii 1904 şi 1905, Japonia a stabilit un protectorat asupra peninsulei, iar în 1910 a anexat-o formal. Coreea a rămas o parte virtuală a imperiului japonez până când a fost eliberată de Aliați, în 1945.

În urma victoriei repurtate împotriva Japoniei, la 15 august 1945, o misiune militară a Statelor Unite a propus U.R.S.S.-ului un plan prin care se sugera ca U.R.S.S. să accepte capitularea Japoniei în partea peninsulei coreene de la nord de paralela de 38 şi ca Statele Unite să facă acelaşi lucru la sud de acea linie, astfel împărțind țara aproximativ în două părți egale; propunere acceptată de U.R.S.S. Prin urmare, prima tentativă de împărțire a Coreei a venit din partea S.U.A, tentativă care avea să se dovedească enorm de avantajoasă pentru tabăra comunistă.

Divizarea Coreei pe paralela de 38^0 lat. nordică a apărut ca urmare a deciziei mioape a Statelor Unite la sfârşitul războiului şi a politicii acaparatoare a Uniunii Sovietice care începea să-şi instaleze „cortina de fier" atât în Asia, cât şi în Europa. În Coreea, Uniunea Sovietică şi-a început practica de a diviza statele, cu obiectivul final de a le unifica sub propriile auspicii. Procedeul aplicat prima oară în Coreea s-a repetat în Germania şi Vietnam.

Ziua de 9 februarie 1950 reprezintă începutul oficial al pregătirilor nord-coreene pentru război. S-au intensificat transporturile de tancuri, armament uşor, muniții, produse medicale şi alte produse vitale, ca benzina şi petrolul, toate din U.R.S.S. În cel mai strict secret Cartierul general al armatei nord-coreene, ajutat de consilierii ruşi, a elaborat planurile pentru viitoarea invazie a Sudului.

În 25 iunie 1950, trupele nord-coreene au traversat paralela 38^0. Au înaintat rapid, parcurgând cam doi kilometri în Coreea de Sud, lucru deloc surprinzător, având în vedere lipsa de putere a adversarului. Sud-coreeni nu erau pregătiți pentru niciun fel de luptă extinsă, ofensivă sau defensivă. Le lipseau multe din instrumentele de război pe care nord-coreenii le posedau din abundență. Scuza oferită de nord-coreeni opiniei publice internaționale a fost aceea că frații din Sud atacaseră primii – ceea ce pare să ne amintească de atacul sovietic asupra Finlandei, în 1939. O asemenea acuzație este, desigur, ridicolă. Cum ar fi putut Coreea de Sud să atace Coreea de Nord, pentru a se trezi apoi cu nord-coreenii în capitală, la Seul, după doar trei zile ?

În ciuda faptului indiscutabil că în toate fazele războiului şi în pregătirile de până atunci se consemnase o implicare considerabilă a sovieticilor, ruşii şi-au dat toată silința să înşele restul lumii, ascunzând faptele. Acest lucru i-a putut amăgi pe cetățenii Uniunii Sovietice şi ai altor țări de orientare comunistă, dar în restul lumii nu prea a avut efect. Statele Unite au adus chestiunea în fața Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite. Acesta a condamnat ferm invazia şi le-a cerut nord-coreenilor să înceteze imediat ofensiva şi să părăsească teritoriul de la Sud de paralela de 38^0, revenind în Coreea de Nord. De asemenea, tot atunci s-a luat hotărârea implicării O.N.U. în conflictul coreean de partea Coreei de Sud.

Deşi americanii şi alte țări membre ale O.N.U. au trimis trupe în Coreea de Sud şi au luptat din răsputeri, armata nord-coreeană îi depăşeau net numeric şi ca dotare tehnică, întrucât guvernul Statelor Unite nu a oferit suficiente fonduri pentru trupele trimise aici.

Forțele Națiunilor Unite, deşi însângerate de persistența asaltului nord-coreean, au înființat în cele din urmă o linie defensivă operantă pe perimetrul portului sudic Pusan. Din acest punct a început contraofensiva împotriva nord-coreenilor, care, fără sprijinul ulterior al Chinei şi al U.R.S.S. în septembrie 1950, ar fi pierdut războiul.

Intervenția imenselor mase de soldați chinezi a început la data de 25 octombrie 1950. Această intervenție a salvat situația în care se aflau nord-coreenii.

Lupte îndârjite se desfăşurau pe toată lățimea peninsulei Coreei, asaltul chino-nord-coreean amenințând să acopere tot teritoriul Coreei de Sud. În circa două luni, forțele Națiunilor Unite au fost expulzate din teritoriul nord-coreean, oraşele Phenian, Seul şi Inchon fiind recucerite. Frontul s-a stabilizat treptat la cca 80 de kilometri sud de Seul.

Această situație s-a menținut până în ianuarie 1951, când comanda trupelor O.N.U., de-acum reîmprospătate şi cu o nouă tactică de luptă, a fost încredințată altui general american, care imediat a pornit o nouă

contraofensivă. Aceasta s-a desfăşurat cu succes, iar după multe lupte grele de ambele părți, frontul s-a stabilizat aproximativ pe vechiul hotar al paralelei 38^0, la sfârşitul lunii martie.

În continuare, până la 27 iunie 1953, luptele au continuat cu mici înaintări sau retrageri ale ambelor părți. Stalin, însă, n-a reuşit să-şi atingă niciunul dintre scopuri. Dictatorul a murit în martie 1953, iar armistițiul a pus capăt războiului la data de 27 iunie 1953.

Tentativele infructuoase de a rezolva prin forță o problemă „artificial creată" a costat sute de mii de vieți, multe miliarde de ruble şi dolari, mii de sate, oraşe şi întreprinderi industriale distruse, lăsând milioane de oameni fără adăpost. Războiul din Coreea rămâne una dintre lecțiile sângeroase ale istoriei.

Războiul din Coreea a fost ultima aventură militară a lui Stalin. După moartea lui, succesorii la conducere l-au acuzat pentru eşecurile politicii din Asia şi pentru comiterea a numeroase greşeli. Dar aceiaşi lideri, dar şi conducători ai altor țări s-au vădit incapabili de a învăța cât ar fi fost necesar din lecțiile trecutului. Personalul militar şi diplomatic a fost lăsat la vatră şi înlocuit, însă strategia politică a rămas aceeaşi. Următoarea încercare avea să se desfăşoare în junglele şi munții Vietnamului.

7.7.1.2. *Conflictul din Vietnam (1956-1975)*

Conflictul desfăşurat între forțele americane şi guvernul vietnamez de la Saigon, pe de o parte, şi comuniştii vietnamezi din Nord (sprijiniți şi de comuniştii din Sud), pe de altă parte, îşi are originea în hotărârea administrației Eisenhower de a sprijini crearea unei republici independente în Vietnamul de Sud, în 1954, în ciuda popularității de care se bucurau, în întregul Vietnam, comuniştii lui Ho Şi Min. Prin atacul comuniştilor nord-vietnamezi împotriva guvernului Diem (din Vietnamul de Sud), în 1956, este declanşat cel mai lung război din istoria S.U.A. El a fost resimțit de întreaga societate americană, a cărei reacție antirăzboinică a pus serioase probleme conducerii S.U.A. încă de la începutul anilor '60. Operațiunile militare au luat sfârşit prin acordul din 27 ianuarie 1973 (Paris), în urma căruia trupele americane s-au retras din Vietnamul de Sud. În martie 1975, trupele nord-vietnameze au intrat în Vietnamul de Sud şi au ocupat, la 30 aprilie 1975, capitala Saigon.

Capitularea Japoniei, în 2 septembrie 1945, ca urmare a încetării focului de la 15 august, a favorizat strângerea relațiilor între U.R.S.S. şi S.U.A. după cataclismul celui de-al Doilea Război Mondial. Oamenii din

întreaga lume au văzut în acest eveniment şansa unei cooperări între cele două mari puteri pentru a realiza pacea şi a dezvolta spiritul de libertate, democraţie şi înţelegere în întreaga lume. În niciun alt loc nu se spera în această posibilitate mai mult decât în Asia. Din păcate, Uniunea Sovietică avea alte palnuri. U.R.S.S. dorea să aducă în Asia propria „misiune europeană eliberatoare", cea a comuniştilor. Printre ţările asiatice recent eliberate se numărau Coreea şi Vietnamul. Am văzut deja ce s-a întâmplat cu Coreea în 1950. Să aruncăm acum o privire spre Vietnam.

Ocupată de Franţa din a doua jumătate a secolului XIX, apoi de Japonia în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Indochina a cunoscut trei războaie după 1945. Primul se soldează pentru Franţa cu un eşec usturător. Francezii au recunoscut propriul regim marionetă, Republica Vietnam, ca stat membru al coloniei indochineze. Au căutat să-şi restabilească dominaţia asupra întregii ţări, astfel că în următorii câţiva ani războiul francez contra Viet Minh-ului a făcut ravagii de la Nord la Sud, dar mai ales în sectoarele nordice. Trupele franceze, împreună cu aliaţii lor vietnamezi, au luptat pentru a înăbuşi insurecţia Viet Minh-ului, dar cu succese limitate. Războiul a durat ani de zile şi, în cele din urmă, s-a sfârşit cu marea bătălie de la Dien Bien Phu, un asediu care a durat din noiembrie 1953 până în mai 1954. Surpriza înfrângerii pe care a suferit-o a zguduit toată Franţa, marcând adevăratul sfârşit al primului război din Vietnam.

În cele din urmă, războiul s-a terminat cu semnarea Acordurilor de la Geneva, în 20 iulie 1954. Această înţelegere între marile puteri a împărţit temporar Vietnamul în două ţări, pe paralela 17^0 latitudine nordică, o situaţie similară cu cea din Coreea. Sudul Vietnamului a devenit o ţară de orientare franceză, sub domnia unui membru al vechii monarhii vietnameze. În Nord s-a organizat un stat comunist, sub conducerea lui Ho Şi Min. Regimul din Sud a fost recunoscut de Franţa şi Statele Unite, iar spre această nouă naţiune au început să curgă ajutoarele din ambele ţări. În octombrie 1955, ca rezultat al alegerilor, s-a format noua Republică a Vietnamului (R.V.N.), de astă dată cu un preşedinte.

Presiunile asupra R.V.N. din partea Nordului au început aproape imediat, comuniştii luptând pentru a cucerii întrega ţară. Drept răspuns, Statele Unite au furnizat guvernului sud-vietnamez diverse feluri de ajutoare militare şi economice şi au organizat şi instruit armata Vietnamului (A.R.V.N.).

Ajutoarele oferite de Statele Unite erau compensate de cele ale Uniunii Sovietice către aliata sa, Republica Democrată Vietnam, această situaţie menţinându-se câţiva ani.

Al doilea război din Indochina începe. Regimul din Vietnamul de Sud face apel la americani. Încă din 1956, consilieri militari sunt trimişi în zonă, dar abia cu ocazia unui incident între forţele nord-vietnameze şi marina americană în Golful Tonkin, Statele Unite decid să se angajeze masiv. O rezoluție votată de Congresul american marchează această cotitură şi oferă succesorului lui Kennedy, L.B.Johnson, o libertate totală de acțiune. De atunci, bombardamentele americane sunt efectuate dincolo de paralela 17^0.

În iulie 1965, 275 000 militari americani sunt desfăşurați pe teren. Dar, trei ani mai târziu, războiul pare a se fi împotmolit. America începe să se îndoiască. Cei 15000 de morți din corpul expediționar fac opinia publică din ce în ce mai ostilă față de acest război de uzură. Totuşi, preşedintele democrat Johnson nu cedează. Să părăsească Vietnamul fără un succes edificator ar fi fost considerat un eşec, un fel de cec în alb acordat U.R.S.S.-ului şi aliaților săi.

La începutul anului 1968, Statele Unite reuşesc, după lupte dure, să respingă o puternică ofensivă a Viet Cong, noua titulatură a Viet Minh-ului. În ciuda unei superiorități evidente la nivelul armamentului, americanii nu reuşesc să se impună.

În această fază a războiului, preşedintele american Johnson propune guvernului nord-vietnamez negocieri. Negocieri acceptate de către Hanoi. Dar conflictul nu încetează decât în ianuarie 1969, o dată cu începerea conferinței de pace de la Paris.

O dată cu venirea la Casa Albă a lui Richard Nixon, strategia americană se schimbă: este vorba de „vietnamizarea războiului", adică de a proceda progresiv la retragerea trupelor americane, lăsând trupelor sud-vietnameze grija de a-şi apăra independența. Dacă, în iulie 1969, 25 000 de soldați americani părăsesc Vietnamul, 518 000 rămân încă pe loc. În acelaşi timp, 50 de milioane de dolari pe zi sunt alocați acestui conflict.

Abia în iulie 1972 Vietnamul de Nord înclină spre un compromis, determinat, între altele, de rezistența neaşteptată pe care o opun trupele sud-vietnameze şi de loviturile aeriene masive americane asupra Vietnamului de Nord.

Astfel, la 23 martie 1973 se semnează acordul de încetare a focului. În sfârşit, după un impresionant număr de zile negocieri, tratatul de pace s-a semnat la Paris, în 27 ianuarie 1973. Acest tratat presupunea retragerea tuturor trupelor străine din teritoriile Vietnamului de Nord şi de Sud, sub control internațional, şi repatrierea prizonierilor de război. În 29 martie 1973, ultimele trupe americane au plecat din Vietnam.

Din păcate, semnarea tratatului de pace nu a dus la o soluție pașnică a îndelungatului conflict. Luptele au continuat la fel ca înainte, cu excepția faptului că acum sud-vietnamezii rămăseseră singuri. Nu au mai putut susține atacurile disciplinate ale armatei nord-vietnameze, de-a lungul anului 1974, şi în cele din urmă au fost învinşi, prin capitularea guvernului sud-vietnamez la data de 30 aprilie 1975. Astfel a avut loc reunificarea țării, prin forța armelor, nu prin mijloacele pașnice avute în vedere de acordurile din 1973.

Reunificarea țării sub regim comunist nu i-a împlinit poporului vietnamez speranțele de prosperitate şi reforme democratice. Uniunea Sovietică şi alte națiuni ale blocului comunist au continuat să le ofere ajutoare economice, dar acestea au fost subminate de Statele Unite, care au impus un embargo comercial asupra țării nou formate. Alimentele au fost raționalizate, micile întreprinderi descurajate şi s-a impus ideologia marxist-leninistă. Toate aceste măsuri au contribuit la creşterea nemulțumirilor în rândul maselor, rezultând un enorm exod de emigranți spre țările învecinate.

Prăbuşirea Uniunii Sovietice şi a regimurilor est-europene din Pactul de la Varşovia a înrăutățit şi mai mult situația economică din Vietnam. În aceste noi condiții, Vietnamul a trebuit să încerce integrarea în familia națiunilor lumii şi, mai ales, a încercat să obțină concesii de la Statele Unite, Rusia şi alte țări din fostul bloc comunist.

7.7.1.3. *Conflictele din Orientul Apropiat şi Mijlociu*

Victoria Aliaților asupra Germaniei naziste, a Italiei fasciste şi a Japoniei imperiale nu a dus la o stabilizare a situației mondiale.

Al Doilea Război Mondial a marcat sfârşitul colonialismului, aşa cum era el cunoscut în țările clientelare din întreaga lume. Într-o succesiune destul de rapidă, Marea Britanie, Franța, Portugalia, Spania, Belgia şi Olanda şi-au pierdut coloniile, de a căror prezență în sfera lor beneficiaseră. În unele cazuri, această deposedare a avut loc printr-o înțelegere reciprocă de un fel sau altul. În majoritatea situațiilor însă, independența s-a realizat ca rezultat al luptei armate, aceasta durând pe alocuri mulți ani. Au apărut state noi, atât în Orientul Mijlociu, cât şi în Africa. Desigur, națiunile victorioase în război ar fi trebuit să coopereze pe deplin pentru a ajuta noile state să înainteze spre democrație, pace şi securitate economică şi să creeze infrastructuri corespunzătoare.

Din păcate, lucrurile nu au stat astfel. Puterile care deţineau colonii, ca Marea Britanie şi Franţa, doreau să le păstreze, aşa cum a încercat Franţa în Indochina. Uniunea Sovietică şi-a adus şi ea contribuţia la această situaţie cum nu se poate mai explozivă.

Protectoratul britanic asupra Palestinei, o ţară revendicată atât de evrei, cât şi de arabi, a persistat până la data de 29 noiembrie 1947, când s-a adoptat o rezoluţie O.N.U. prin care, cum am arătat, s-a creat un stat evreu, Israel, în acel ţinut disputat. Războiul deschis a izbucnit după ce Marea Britanie şi-a retras trupele din zonă. Arabii erau hotărâţi să-i împingă pe evrei în mare şi să şteargă de pe suprafaţa pământului statul Israel ca entitate politică. După o luptă feroce, în 1949, Israelul a învins.

În toată perioada ulterioară, Statele Unite au oferit Israelului asistenţă. Acest sprijin, ca şi cel din partea altor naţiuni, a ajutat Israelul să devină un stat viabil, mărindu-i potenţialul economic şi militar. Pe de altă parte, ţările arabe deţineau mari zăcăminte de petrol şi, prin urmare, erau extrem de importante pentru restul lumii. Uniunea Sovietică a considerat penetrarea în Orientul Mijlociu ca o principală prioritate a planului său de expansiune politică globală. În consecinţă, Kremlinul a început treptat să susţină regimurile „antiimperialiste" radicale din ţările arabe, opunându-se Israelului. Acest transfer de solidaritate politică s-a produs în special după ce în Egipt a venit la putere Gamal Abdel Nasser, în iulie 1952.

Unul dintre obiectivele majore ale Uniunii Sovietice în acele zile era oraşul egiptean Port Said, datorită poziţiei sale strategice la Marea Mediterană. Această insistenţă sovietică a generat nemulţumiri din partea oficialităţilor egiptene ce nu doreau să vadă acest important port transformat în bază militară sovietică.

Influenţa sovietică în zonă, cu toată această formală opoziţie, a tins să crească pe măsură ce noul stat Israel devenea tot mai puternic. Israelienii supravieţuiau şi se întăreau cu ajutorul Apusului, desigur, devenind tot mai capabili să se apere pe ei înşişi şi teritoriul lor. După iniţialul lor succes din 1949, ţările arabe învecinate făceau tot posibilul pentru a incomoda şi a ameninţa Israelul. Aveau loc ciocniri frecvente pe graniţe, israelienii răspunzând viguros raidurilor arabe, în timp ce continuau să-şi menţină o atitudine generală defensivă.

La 29 octombrie 1956, Israelul a lansat un atac asupra trupelor egiptene din regiunea Sinai, penetrând liniile aproape până la Canalul de Suez. A fost o victorie clară pentru Israel, care s-a accentuat când Marea Britanie şi Franţa au intervenit de partea sa. În operaţiuni combinate, trupele celor trei ţări au învins decisiv forţele egiptene, după lupte care au durat până în 6 noiembrie. Naţiunile Unite au cerut o încetare a ostilităţilor,

care a fost aplicată, britanicii şi francezii realizându-şi obiectivul de a captura Canalul de Suez. Nu peste mult timp, la 15 noiembrie, Naţiunile Unite au adus în zonă forţe de menţinere a păcii, într-o încercare de a salvgarda drepturile tuturor părţilor. De atunci şi până în 1967, a domnit un fel de armistiţiu armat, în timpul căruia atât arabii, cât şi israelienii şi-au întărit forţele.

Masarea în perioada următoare a numeroase trupe israeliene la graniţa cu Siria şi intenţia făţişă de a ataca această ţară au jucat un rol decisiv în transformarea viitoarei confruntări arabo-israeliene într-o periculoasă criză militară, ce ar fi cuprins întreaga regiune.

De îndată ce vestea a ajuns la Cairo, diversele ţări arabe, şi mai cu seamă Egiptul, au început pregătiri militare pe scară largă. Egiptul şi-a concentrat trupele lângă frontiera cu Sinaiul şi a blocat Strâmtoarea Tiran. Alte state arabe, ca Siria, Irak şi Iordania, i-au urmat exemplul. Israelul a considerat că aceste acţiuni ale ţărilor arabe, cu sprijinul deplin al Uniunii Sovietice, îi ameninţau securitatea naţională. Întrucât avertizase lumea că avea să acţioneze imediat dacă acţiunile pe care le pregăteau statele arabe se produceau efectiv, cele întâmplate în continuare nu ar fi trebuit să surprindă lumea arabă.

În dimineaţa zilei de 5 iunie 1967, avioanele militare israeliene, într-un atac preventiv, au bombardat bazele aeriene din Siria şi Egipt, distrugând practic toate aeronavele aflate la dispoziţia acestor ţări. Atacurile aeriene au fost urmate imediat de ofensiva la sol împotriva Egiptului, Iordaniei şi a Siriei. Războiul s-a sfârşit la 10 iunie, când s-a încheiat un acord de încetare a focului. Rezultatul de ansamblu a constat într-o covârşitoare victorie israeliană, care a dus la ocuparea mai multor regiuni strategice importante: Peninsula Sinai, Înălţimile Golan, zona apuseană adiacentă râului Iordan şi oraşul Ierusalim. Kremlinul a caracterizat atacurile israeliene ca pe nişte acte de „agresiune flagrantă" şi a întrerupt relaţiile diplomatice cu această ţară.

Guvernele celorlalte state şi opinia publică mondială au tratat cu totul altfel situaţia. Declaraţia Naţiunilor Unite nici măcar nu a folosit cuvântul „agresiune". De ce? Experţii dreptului internaţional consideră aceste evenimente ca nefiind decât replici la măsurile agresive întreprinse de ţările arabe împotriva Israelului. Ei citează cererea lui Nasser de a retrage forţele O.N.U. de menţinere a păcii, închiderea Strâmtorii Tiran şi expedierea forţelor irakiene în Iordania ca pe nişte acte atât de provocatoare, încât ar fi necesitat ripostă din partea Israelului. Astfel, de astă dată, în comparaţie cu atacul israelian împotriva Egiptului din 1956, opinia publică mondială s-a situat de partea Israelului, cu excepţia Uniunii Sovietice şi a aliaţilor săi din

lagărul comunist. Nici azi, istoricii egipteni şi din alte state arabe nu folosesc cuvinte ca „agresiune israeliană” sau sloganuri cum ar fi „complotul imperialismului mondial împotriva naţiunilor arabe”.

În toată perioada ulterioară „războiului de şase zile”, situaţia a rămas deosebit de încordată. Influenţa sovietică în Orientul Mijlociu a început să se accentueze.

Uniunea Sovietică manifesta un interes considerabil şi pentru alte ţări din regiune, oferind sprijin, în echipamente şi provizii, statelor Siria, Irak, Liban şi Iordania.

În octombrie 1973, Anwar Sadat, noul preşedinte al Egiptului, ales după moartea, în 1970, a lui Gamal Abdel Nasser, considera că Egiptul atinsese, cu ajutor sovietic, o postură militară suficientă pentru a provoca din nou Israelul pe câmpul de luptă. Resursele sale şi ale aliaţilor din regiune erau mult mai mari decât fuseseră cu 6 ani în urmă.

În cadrul întâlnirilor dintre egipteni şi sirieni din septembrie 1973, s-a hotărât ca un atac coordonat asupra naţiunii israeliene să aibă loc în luna următoare. La începutul lui octombrie, ca preludiu al iminentului conflict, trupele egiptene au început manevre lângă graniţa cu Israelul. Acest lucru ar fi trebuit să avertizeze statul evreu despre iminenţa cvasidezastrului, dar israelienii erau mult prea încrezători şi au fost surprinşi când s-au pomenit din nou în război, pe data de 6 octombrie, în timpul sărbătorii religioase de Yom Kippur.

Atacurile egiptene şi siriene au fost brutale, administrate cu un neaşteptat profesionalism. Uşurinţa cu care luptaseră în războiul din 1967 îi făcuse pe israelieni să se îndoiască de calităţile de luptă ale adversarilor, o scăpare aproape fatală. Ambele ofensive arabe din Sinai şi Golan au avut iniţial succes, punându-i pe apărătorii israelieni într-o poziţie foarte periculoasă. Aceştia s-au mobilizat în grabă şi, după ce au supravieţuit câtorva înfrângeri, au reuşit să contraatace, în următoarele două săptămâni, până la urmă încercuind mari unităţi ale armatei egiptene şi distrugând majoritatea blindatelor siriene.

În cele din urmă, s-a ajuns la un acord de încetare a focului, cu ajutorul Statelor Unite şi al Uniunii Sovietice, iar războiul s-a sfârşit în 24 octombrie 1973.

Ambele tabere au suferit pierderi mari, israelienii rămânând fără mulţi soldaţi şi aviatori de neînlocuit. De asemenea, aceştia au dobândit un nou respect faţă de capacităţile de luptă ale trupelor egiptene şi siriene, care erau bine instruite, conduse şi stimulate, fiind aproape de a câştiga războiul. Rezultatul final a refăcut graniţele şi teritoriul cucerit de Israel în războiul

din 1967. După încetarea luptelor, Națiunile Unite au trimis puternice forțe de menținere a păcii în regiunile Sinai și Golan.

În zonă s-a stabilit un fel de pace armată, punctată de multe raiduri la frontieră de-a lungul anilor. După o lungă perioadă de negocieri, Egiptul și Israelul au acceptat să încheie un tratat formal de pace, în 26 martie 1979.

7.7.1.4. *Conflictul dintre Etiopia și Somalia*

Între anii 1945 și 1990, în Africa au avut loc peste 60 de conflicte militare. Dintre acestea, 41 s-au produs din motive politice, 6 din motive economice și 13 ca rezultat al rivalităților și animozităților etnice.

O mare parte din tulburările acestei regiuni înapoiate și-au avut geneza în faptul că marile puteri europene colonizaseră continentul și exploataseră într-un mod abuziv feluritele popoare băștinașe, secole de-a rândul. Când, după Al Doilea Război Mondial, multe dintre aceste țări și grupări etnice s-au putut elibera de sub dominarea colonială, ele s-au pomenit cu infrastructuri și organizații de conducere prost concepute. Multe dintre ele erau incapabile să se descurce singure politic și cultural și, cu siguranță, nu se aflau în situația de a concura de pe poziții de egalitate cu statele industriale moderne. Guvernele coloniale fuseseră dotate cu europeni experimentați care luau hotărârile și nu împărțeau prea mult guvernarea propriu-zisă cu localnicii. Prin urmare, la plecarea europenilor, s-au creat viduri de putere, neexistând aproape nimeni, din populația indigenă, în măsură să preia pozițiile de conducere la nivel înalt. Același lucru era valabil și pentru rudimentarele forțe armate ale noilor țări. La toate acestea se adaugă și faptul că multe dintre grupurile etnice se disprețuiseră reciproc timp de veacuri, creând condiții favorabile pentru frământări pe toată suprafața continentului.

Unul dintre cele mai reprezentative conflicte africane din perioada postbelică ce aduce în prim-planul cauzelor declanșatoare majoritatea motivațiilor enumerate, ilustrându-le foarte bine, este conflictul etiopiano-somalez.

Disputele dintre etiopieni și somalezi se desfășurau de secole. Aceste conflicte erau adeseori însoțite de confruntări sângeroase. Cu timpul, situația din această parte a Africii a devenit din ce în ce mai complicată. Somalia fusese colonie italiană înainte de Al Doilea Război Mondial și, după război, fusese atribuită Marii Britanii pentru administrare. Țara și-a cucerit independența în 1960 și a început să exercite presiuni, pentru concesii teritoriale, asupra Kenyei și Etiopiei. În perioada respectivă,

Etiopia avea probleme cu Eritreea ce se dorea autonomă, astfel că Somalia a profitat de ocazie pentru a invada provincia etiopiană Ogaden, o zonă deşertică puţin populată care începuse deja, în cursul anului 1977, să se elibereze de Etiopia. Circa 70 000 de soldaţi somalezi au intrat în Ogaden în iulie 1977, sprijiniţi de o mare cantitate de echipamente sovietice cu care fuseseră aprovizionaţi. În acelaşi timp, Uniunea Sovietică sprijinea economico-militar şi Etiopia.

Consilierii militari sovietici se aflau într-o situaţie stranie şi periculoasă, tocmai aceasta oferind o particularitate conflictului etiopiano-somalez. Practic, trupe sovietice luptau în ambele tabere ale unui conflict pe care nu ele îl doriseră. Nu putem găsi nicio altă situaţie similară în toată istoria cunoscută.

Nu putem spune că U.R.S.S. n-a încercat să realizeze, având în vedere situaţia paradoxală în care se afla, o reconciliere între cei doi vecini ostili. Preşedintele Somaliei, Siad Barre în acea vreme, dându-şi seama de jocul dublu al Uniunii Sovietice şi de faptul că în acel moment al disputei aceasta inunda efectiv Etiopia cu ajutoare, a rupt legăturile cu U.R.S.S.-ul şi a început un război total împotriva Etiopiei.

În această situaţie, guvernul sovietic şi-a pus toate mijloacele la dispoziţia etiopienilor, împotriva somalezilor. S-a creat o nouă situaţie: când au fost expulzaţi din Somalia, unii consilieri militari sovietici superiori au fost trimişi direct în capitala Etiopiei, Addis Abeba, pentru a lupta în continuare, de partea etiopienilor. Situaţia paradoxală creată, puternic dezavantajoasă pentru Somalia, reiese din faptul că tocmai aceşti consilieri puseseră pe picioare armata somaleză şi planurile operaţionale ale atacurilor îndreptate împotriva Etiopiei, ei cunoscând în detaliu punctele tari şi slabe ale armatei somaleze.

Revenind însă la ajutorul militar oferit Etiopiei şi Somaliei, trebuie amintite şi celelalte ţări care s-au implicat în acest conflict, printre care: Cuba, Germania de Est, Coreea de Nord, Libia. Fluxul spre Somalia, însă, a încetat în 1977, fiind dirijat spre Etiopia.

Luptele propriu-zise contra armatei somaleze nu erau purtate numai de către trupele etiopiene. Guvernul cubanez, la îndemnul U.R.S.S., a trimis contingente mari de soldaţi în Etiopia, ei reprezentând principala forţă de şoc împotriva somalezilor.

La începutul anului 1978, trupele etiopiene înregistrau reale succese în bătăliile cu armata somaleză. În cele din urmă, forţele conjugate ale etiopienilor, cubanezilor şi sovieticilor au reuşit să învingă decisiv armata somaleză şi să readucă provincia Ogaden sub control etiopian.

7.7.1.5. *Criza din Caraibe (oct. – nov. 1962)*

La 14 octombrie 1962, fotografiile aeriene (realizate de serviciile de informaţii ale armatei americane) relevau existenţa pe teritoriul cubanez a unor baze sovietice de lansare a rachetelor cu rază medie de acţiune. Acesta a fost începutul unei crize de proporţii în relaţiile sovieto-americane, care a dus lumea în pragul izbucnirii unui război nuclear. Criza a fost dezamorsată, la 7 noiembrie 1962, printr-o înţelegere semnată de N.S.Hruşciov şi J.F.Kennedy, potrivit căreia U.R.S.S. se angaja să retragă rachetele din Cuba, permiţând americanilor să controleze desfăşurarea acestei operaţiuni, iar SUA se angajau, la rândul lor, să nu atace Cuba şi să-şi retragă rachetele din Turcia.

Mulţi oameni politici şi lideri militari de prestigiu, reputaţi jurnalişti şi observatori ai relaţiilor actuale ale lumii ar considera anul 1962, poate, cel mai dramatic dintre complecşii şi dificilii ani ulteriori celui de-al Doilea Război Mondial. Acela a fost momentul când s-a produs criza din Caraibe.

Deşi în acea perioadă nu se desfăşura nicio acţiune de luptă în Cuba, U.R.S.S. a trimis acolo trupe cu reprezentanţi ai tuturor armelor din serviciu, inclusiv unităţi de rachete sol-sol (SSM), gata pentru război.

Să aruncăm o privire în trecut, în istoria Cubei, în anul 1952, când la conducerea statului a venit un regim nepopular, cel al lui Fulgencio Batista, care reuşise acapararea puterii printr-o lovitură de stat. I se împotrivea o mişcare revoluţionară condusă de Fidel Castro şi fratele său, Raul. Situaţia s-a deteriorat treptat, în următorii câţiva ani ai dictaturii lui Batista, culminând cu o rebeliune declanşată în 1958, în urma căreia Castro a preluat puterea (1959). Statele Unite au recunoscut imediat noul regim. În anul următor, Cuba s-a alăturat blocului sovietic şi a început să facă gesturi ameninţătoare împotriva bazei navale S.U.A. de la Guantanamo. Astfel, Statele Unite au întrerupt legăturile diplomatice cu Cuba şi au sponsorizat invazia, din Golful Porcilor, a naţionaliştilor cubanezi, în 1961. Aceasta a fost o acţiune planificată şi executată cu mari carenţe de către Agenţia Centrală de Informaţii Americană (C.I.A.), dar nesusţinută prin forţa armatei americane. Ca rezultat, invazia a fost respinsă de forţele cubaneze ale lui Castro, pricinuind o situaţie stânjenitoare pentru Statele Unite şi o adâncire a resentimentelor dintre S.U.A. şi U.R.S.S.

În primăvara anului 1962, guvernul cubanez avea motive să creadă că Statele Unite nu abandonaseră dorinţa de a răsturna regimul Castro. Au cerut un sprijin sporit din partea Uniunii Sovietice, care urma să sosească nu numai sub formă de provizii şi ajutor economic, ci şi în arena politico-militară. În septembrie, Hruşciov a prevenit Statele Unite că avea să intervină dacă americanii urmau să organizeze o nouă invazie.

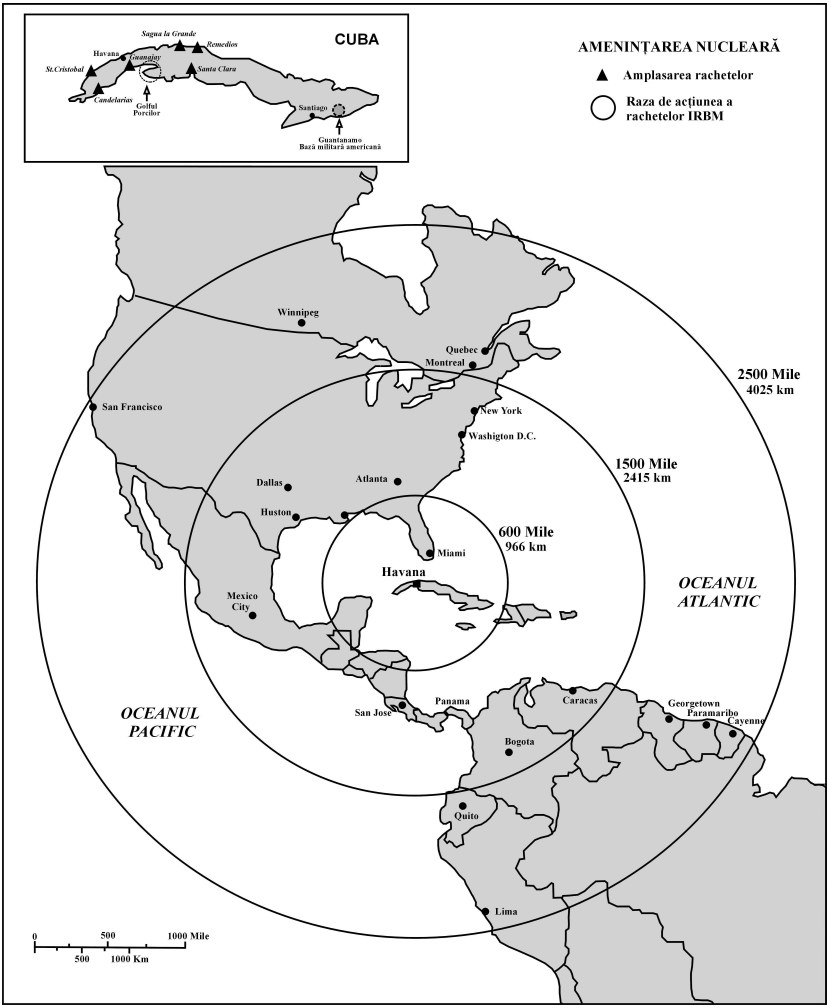

Fig.13. **Criza rachetelor din Cuba**
(Prelucrare după M.I.Glassner, 1996, p.27)

În această perioadă de puternică militarizare, comandamentul cubanez împărțise țara în trei zone militare, pentru a o apăra împotriva unei posibile invazii americane. El considera cele trei districte Havana,

Cienfuegos (sud) şi Banes (est) ca posibile zone de debarcare şi stabilise în acele locuri măsuri defensive. Cu toate aceste măsuri, conducerea Cubei îşi dădea seama că slabelor sale forţe le-ar fi fost dificil să apere insula împotriva puternicei armate a Statelor Unite, aşa că au apelat la ajutorul naţiunilor din Europa de Est şi, mai ales, la Uniunea Sovietică.

Kremlinul a privit nevoia de ajutor la fel de realist ca şi cubanezii, dar au mai considerat-o, de asemenea, şi ca pe o mare ocazie de a cuceri un puternic punct de reper în Emisfera Vestică, la mică distanţă de S.U.A.

Ajutorul militar sovietic trimis Cubei consta în: o divizie de rachete alcătuită din cinci regimente de rachete sol-sol (SSM), conţinând cam patruzeci de lansatoare, douăzeci şi patru de R-12-uri cu treizeci şi opt de rachete având o rază de acţiune de 2500 de kilometri şi şaisprezece R-14-uri cu douăzeci şi patru de rachete de rază mai mare – 4500 kilometri, la toate acestea adăugându-se importante unităţi de aviaţie, de apărare antiaeriană, de artilerie şi infanterie.

Intervenţia trupelor şi armamentelor sovietice în Cuba a fost denumită codificat Operaţiunea „Anadir", iar în literatura de specialitate „Criza rachetelor din Cuba" sau „Criza din Caraibe".

Criza din Caraibe (figura 13) a avut două aspecte importante, unul politic, celălalt militar. Ambele superputeri, U.R.S.S şi S.U.A, au fost implicate puternic, la toate eşaloanele structurilor lor politice. De asemenea, liderii lor militari au devenit participanţi în jocul morţii aflat în curs de desfăşurare.

În ziua de 13 septembrie 1962, preşedintele Statelor Unite, într-o declaraţie, a criticat sever acţiunile guvernului sovietic în Cuba. Poziţia administraţiei americane se înăsprise întrucât serviciile sale de informaţii obţinuseră date demne de încredere despre prezenţa rachetelor balistice sovietice cu rază medie de acţiune în Cuba.

În urma acestei declaraţii-avertisment se spera într-o încetare a implementării de rachete balistice sovietice pe teritoriul Cubei. Lucrurile însă nu au stat aşa, transportul şi instalarea acestora continuând.

În această situaţie limită, guvernul Statelor Unite s-a aflat în faţa a două alternative: ori să atace şi să distrugă aceste obiective, ceea ce ar fi însemnat război cu Uniunea Sovietică, ori blocadă maritimă împotriva Cubei. În final s-a optat pentru această a doua variantă, alături de care a fost alertat şi pus în poziţie operativă împotriva Uniunii Sovietice şi a altor ţări comuniste întregul arsenal militar american, ameninţând în acelaşi timp cu un atac nuclear.

Între timp, la data de 22 octombrie, guvernul cubanez a ordonat o mobilizare completă a tuturor forţelor armate.

Prin implicarea în această încordată situație și a Națiunilor Unite, care, printr-o declarație a Consiliului de Securitate, au cerut expres Uniunii Sovietice să-și retragă întregul armament din Cuba, pentru prima oară după mulți ani omenirea a simțit din nou suflarea sinistră a războiului

Dându-și seama de situația deosebit de încordată, Uniunea Sovietică a renunțat la continuarea amplasării rachetelor în Cuba și a hotărât retragerea acestora, în urma angajamentului Statelor Unite de a nu invada Cuba.

Astfel, cele două țări au găsit o soluție reciproc acceptabilă a gravei crize. Problema cubaneză a devenit un subiect de negocieri pașnice. Revenindu-și de pe urma șocului, întreaga lume a răsuflat ușurată. Liderii cubanezi, însă, nu s-au bucurat deloc de tratativele unilaterale care înlăturaseră criza. Ei au înțeles că negocierile serveau interesele sovieto-americane, nu și pe cele cubaneze. Au privit concesiile mutuale rezultate din negocieri ca pe niște violări nejustificate ale principiilor socialiste. Scepticismul lor era atât de mare, încât nu au avut încredere nici în angajamentele americane, și, probabil, nici în cele ale sovieticilor. Dezasamblarea lansatoarelor SSM a început în 29 octombrie; până la 11 noiembrie 1962 toate rachetele sovietice părăsiseră Cuba.

În tot timpul Războiului Rece, nu se mai întâmplase nimic la fel de grav precum criza rachetelor cubaneze. Aceasta a demonstrat clar cât de fragilă și vulnerabilă e civilizația omenească, cât de subțire este hotarul dintre război și pace. Chiar și expedierea de trupe și ajutoare militare într-o țară străină ar trebui să se realizeze numai după ce s-au epuizat toate celelalte posibilități de a rezolva disputele.

7.7.1.6. *Invadarea Cehoslovaciei (20/21 august 1968)*

„Primăvara de la Praga” s-a dorit, de la început, o mișcare de reformare din interior a sistemului comunist cehoslovac. Ea a survenit într-un moment în care comunismul mondial cunoștea o perioada de reașezare în URSS și în statele-satelit (după debarcarea, „pe cale pașnică”, a lui Hrușciov, în 1964, și pe măsură ce Brejnev își consolida autoritatea la conducerea statului sovietic) și părea a câștiga teren în mediile occidentale (anul 1968 marchează, alături de Praga, momentul culminant al mișcării studențești din Paris). La 5 ianuarie 1968, cu binecuvântarea lui Brejnev, stalinistul Antonin Novotny e înlocuit la conducerea Partidului Comunist Cehoslovac de liderul slovac cu convingeri reformiste, Alexander Dubcek. Acesta inițiază, cu sprijinul unui grup de „comuniști antidogmatici” și sub presiunea curentului de opinie liberal, prezent mai ales printre intelectuali, constituirea unui „socialism cu față umană”. La 6 aprilie 1968, PCC adoptă

un Program de acțiune reformist, prevăzând, printre altele, şi libertatea presei. La 27 iunie 1968, un număr de 70 de intelectuali publică manifestul „2000 de cuvinte", considerat textul fundamental al „Primăverii de la Praga". În timpul, întrevederilor sale cu Brejnev, Dubcek încearcă să-l convingă pe liderul sovietic că nu există motive pentru a se vorbi de o „contrarevoluție" în Cehoslovacia. La 14-15 iulie 1968 are loc, la Varşovia, o întâlnire a liderilor comuniști din URSS şi statele-satelit (cu excepția Iugoslaviei şi României), care trimit PCC o scrisoare de atenționare față de „slăbirea rolului conducător al partidului comunist" în Cehoslovacia. În noaptea de 20 spre 21 august 1968, trupele Tratatului de la Varşovia au invadat Cehoslovacia. Singura care a refuzat să participe la această acțiune a fost România, al cărei conducător, Nicolae Ceauşescu, s-a ridicat împotriva amestecului Moscovei în treburile interne ale „partidelor frățești". Conducătorii PCC au fost, inițial, închişi, apoi eliberați pentru „tratative". La 26 august 1968, Dubcek semnează la Moscova un protocol de „normalizare" a situației. În ianuarie 1969, în Piața Wenceslas, din Praga, studentul Jan Palach îşi dă foc în semn de protest față de intervenția statelor comuniste împotriva „Primăverii de la Praga".

7.7.1.7. *Primul conflict din Afganistan (1979 – 1989)*

Acțiunea trupelor sovietice, începută în decembrie 1979, îşi are rădăcinile în lovitura de stat prosovietică din aprilie 1978, condusă de Noor Mahomed Taraki, care a dus la înlăturarea guvernului şi asasinarea preşedintelui Mahomed Daoud (cu întreaga familie). În septembrie 1979, Taraki însuşi – care semnase un tratat de prietenie cu U.R.S.S. – este înlăturat şi asasinat de rivalul său, primul ministru Hafizulah Amin. U.R.S.S. a intervenit cu trupe, l-a înlăturat pe Hafizulah Amin, care a fost asasinat (împreună cu familia), şi a impus drept conducător al regimului pe comunistul Babrak Karmal. A urmat un lung război civil, în cursul căruia gherilele afgane au pus stăpânire pe întreaga țară, forțele guvernamentale şi Armata Roşie suferind grele pierderi, conflictul fiind considerat „Vietnamul U.R.S.S.-ului".

Relațiile dintre U.R.S.S. şi Afganistan îşi au rădăcinile în politicile guvernelor țariste față de vecinul din Sud. Autoritățile ruseşti nu şi-au permis niciodată să influențeze poporul şi guvernul afgan de pe o poziție de forță, nici să intervină necuvenit în afacerile lor interne. Era evident că singura cale profitabilă era aceea de a-i trata corect pe afgani şi de a le respecta suveranitatea. Orice altă atitudine nu ar fi dat niciun rezultat, datorită dorinței de libertate a poporului afgan. Îşi demonstrase această

îndârjire, în văzul tuturor, prin hotărârea cu care se împotrivise agresiunilor britanice anterioare. Britanicii descoperiseră, spre dezamăgirea lor, că afganii erau duşmani plini de resurse şi, categoric, greu de înfrânt.

Poporul afgan şi-a creat o cultură foarte bogată, de-a lungul secolelor. Afganistanul este o țară islamică, săracă în multe privințe, dar tipică printre celelalte țări din regiune. Teritoriul ei este accidentat. Populația constă dintr-un melanj de popoare tribale. Majoritatea afganilor sunt paştuni, circa 43%, pe locul doi se află tadjicii, cam 28%. În plus, se mai găsesc uzbeci, turkmeni, kirkizi, nuristani, kazahii, baluhi şi arabi. Cam 90% din populația între vârstele de 15 şi 60 de ani şi 99% din femei sunt analfabete. Minoritățile etnice sunt analfabete, practic, în totalitate. De-a lungul anilor, paştunii au avut o poziție privilegiată, situație care a declanşat tulburări naționale şi conflicte armate.

La 17 iulie 1973, Afganistanul îşi schimbă forma de guvernământ, instaurându-se, în urma unei lungi perioade monarhice, Republica Afganistan. Preşedinte al statului devine Muhammad Daud, vărul fostului suveran şi prim-ministru între 1953-1963, care a instituit un regim autoritar. Prin lovitura de stat din 27 aprilie 1978, puterea este preluată de Consiliul Democratic Republican de orientare comunistă, condus de Nur Muhammad Taraki, care proclamă Afganistanul republică democratică. Măsurile de reformare radicală a structurilor sociale tradiționale adoptate de noua conducere întâmpină opoziția populației islamice conservatoare, degenerând într-o îndârjită rezistență armată. Lupta pentru putere între diversele facțiuni ale partidului de guvernământ duce la eliminarea preşedintelui Taraki la 16 septembrie 1979, apoi a succesorului său Haviz Ullah Amin la 27 decembrie 1979. Babrak Karmal, noul şef al partidului şi statului, solicită la 28 decembrie 1979 intervenția forțelor armate sovietice, cerere satisfăcută de guvernul U.R.S.S. în aceeaşi zi. În 1986, Muhammad Najibullah îl înlocuieşte pe B. Karmal în funcția de şef al Partidului Democrat al Poporului şi apoi şi din cea de şef al statului. Războiul civil din Afganistan se transformă într-o amplă confruntare Est-Vest, guvernul comunist fiind sprijinit de trupe sovietice, iar rezistența islamică afgană primind ajutor din partea S.U.A., a Pakistanului şi a lumii arabe tradiționaliste.

În 10 ani de conflict îşi pierd viața 1,5 milioane afgani, iar alte 5 milioane părăsesc țara; 15 000 de soldați sovietici cad în operațiunile militare.

Un acord mediat de O.N.U. şi semnat la 14 aprilie 1988 de puterile garante (U.R.S.S. şi S.U.A.) prevede retragerea trupelor sovietice, crearea unui stat afgan neutru şi repatrierea milioanelor de refugiaţi.

Încheierea retragerii trupelor sovietice, la 15 februarie 1989, concesiile ideologice făcute de regimul de la Kabul, confruntat singur cu rezistenţa mujahedinilor (acceptarea sistemului pluripartit, eliminarea referirilor la socialism ş.a.), sunt urmate la 1 ianuarie 1992 de intrarea în vigoare a unui acord ruso-american, care prevede sistarea livrărilor de armament părţilor angajate în conflictul din Afganistan.

7.7.2. **Tensiuni şi conflicte majore în perioada actuală**

7.7.2.1. *Primul război din Golf (august 1990 - martie 1991)*

Odată cu încheierea războiului dintre Iran şi Irak (1980-1988), negociată la ONU, numeroşi analişti prognozau o perioadă mai scurtă sau mai lungă de pace pentru spaţiul Golfului Persic.

Chiar şi prognozele pe termen scurt, de regulă cu un grad ridicat de validitate, au fost însă infirmate de evoluţia evenimentelor ce au debutat cu invazia irakiană asupra Kuweitului din 2 august 1990.

Irakul a acuzat Kuweitul de violare a frontierei dintre cele două ţări prin exploatarea necorespunzătoare a resurselor de hidrocarburi din zonă. Cererile Bagdadului de modificare a traseului frontierei au reprezentat doar un simplu pretext oferit opiniei publice. Adevăratele scopuri, nedeclarate însă, vizau anexarea Kuweitului, un stat mic, cu un potenţial petrolier-economic mare (1/5 din rezervele mondiale), fost teritoriu irakian până în 1961. Au fost, de asemenea, solicitate ştergerea datoriilor irakiene din perioada războiului cu Iranul, plata a încă 30 de miliarde de dolari, reprezentând contravaloarea petrolului „exploatat abuziv" de către Kuweit, şi cedarea a două insule din Golful Persic, care să asigure Irakului ieşirea la mare. Aceste cereri au fost revizuite în urma negocierilor ce au avut loc la Djeddah (26-29 iulie 1990) în Arabia Saudită, ajungându-se la solicitarea a 10 miliarde de dolari şi a celor două insule. Oferta kuweitiană a fost de 9 miliarde, în schimbul cărora se solicita recunoaşterea graniţelor statului kuweitian. Irakienii au văzut în această ofertă intenţia de a-i umili şi au întrerupt negocierile.

În perioada precedentă atacului, regimul de la Bagdad a continuat să aducă acuze, puternic mediatizate, privind ostilitatea

kuweitiană față de Irak. În același timp, Irakul se pregătea de război, în acest scop mobilizând la granița kuweitiană o forță armată impresionantă: peste 100.000 de soldați, 700 de avioane şi elicoptere de luptă, peste 500 de tancuri – toate susținute de o puternică logistică. Posibilul răspuns armat kuweitian consta în: 20.000 de soldați, 275 de tancuri şi 92 de tunuri.[82]

În dimineața zilei de 2 august 1990, trupele irakiene au trecut granița Kuweitului, în numai 24 de ore întreg teritoriul emiratului fiind ocupat. Răspunsurile internaționale vin în aceeaşi zi: atât Consiliul de Securitate al ONU, cât şi Liga Arabă au condamnat imediat invazia irakiană. În același timp, Washingtonul a anunțat trimiterea unei forțe navale de supraveghere a regiunii. Pe 6 august, Consiliul de Securitate aplică Irakului un embargo general, solicitând retragerea imediată şi necondiționată din Kuweit. Pe 7 august, Statele Unite declanşează operațiunea „Scutul Deşertului", menită să securizeze granițele Arabiei Saudite împotriva unei posibile invazii irakiene. Următoarea acțiune vine din partea lumii arabe, care hotărăşte, la 10 august, trimiterea unei forțe panarabe în Irak, demers făcut atât pentru stoparea invaziei, cât şi pentru minimalizarea rolului SUA în rezolvarea crizei. Toate aceste demersuri şi multe altele nu au dus la o soluționare a situației, ci, dimpotrivă, la înrăutățirea ei, Kuweitul devenind a 19-a provincie a Irakului.

În luna octombrie, Statele Unite formează, cu susținerea ONU, o vastă coaliție occidentală şi arabă (39 de state), care îşi propunea eliberarea Kuweitului. Toate demersurile făcute pe parcursul următoarelor două luni primesc același răspuns negativ din partea irakiană. Pe 17 ianuarie 1991, în momentul în care eşuarea eforturilor diplomatice devenise evidentă, coaliția antiirakiană a declanşat operațiunea „Furtună în deşert". În primele 24 de ore de la declanşarea atacului, forțele coaliției au câştigat supremația aeriană, reuşind să anihileze a şasea flotă aeriană ca mărime din lume şi să efectueze peste 1.000 de raiduri de bombardament asupra Irakului. Atacul aerian a continuat în intervalul 17 ianuarie – 24 februarie 1991, soldându-se cu distrugerea întregului dispozitiv de apărare irakian. Atacul terestru a început pe data de 24 februarie şi s-a terminat pe 28 februarie 1991, dată la care Irakul înfrânt acceptă fără condiții retragerea din Kuweit şi

[82] Anton Caragea, *Irakul în flăcări: 1990-2003. Război în Golf - Dosar Secret*, Editura Nemira, București, 2003, pag.18.

încetarea focului. Încetarea completă a ostilităților are loc pe 3 martie 1991, ca aplicare a Rezoluției 686 a Consiliului de Securitate, adoptată la 2 martie.

Dincolo de numeroasele pierderi de vieți omeneşti şi imensele pierderi materiale, Irakul a pierdut în acest război şi prestigiul regional de care se bucura, iar regimul lui Sadam Hussein a pierdut încrederea populației irakiene. Statele Unite, principalul reprezentant al coaliției, a câştigat uşor războiul, şi-a demonstrat supremația militară, dar cel mai important câştig a rezultat din luarea în stăpânire a Golfului Persic şi a imenselor sale resurse petroliere.

7.7.2.2 *Conflictele iugoslave*

Începând cu anul 1991, spațiul Iugoslaviei a devenit teatrul unei serii de conflicte etnice care au dus la completa fărâmițare a țării.

Primul conflict a fost generat de declararea independenței Sloveniei, la 25 iunie 1991, şi este cunoscut ca **războiul de zece zile (iunie-iulie 1991)**. După o serie de ciocniri violente între armata populară iugoslavă şi forțele de poliție slovene, susținute de populația civilă, s-a semnat acordul de pace *Brioni* [83] . Prin acest acord, Iugoslavia se obliga să-şi retragă armata (retragere încheiată la 26 octombrie 1991) şi să recunoască independența Sloveniei. Durata scurtă şi intensitatea scăzută a conflictului au determinat un număr redus de victime (circa 60 de morți şi 300 răniți) şi pagube materiale.

Pentru Slovenia, acest conflict a determinat separarea completă de Iugoslavia şi recunoaşterea independenței ei ca stat. Un an mai târziu, la 22 mai 1992, Slovenia este recunoscută ca stat membru al Organizației Națiunilor Unite, iar la 1 mai 2004 se alătură Uniunii Europene.

Un **al doilea conflict (1991-1995)** a avut drept cauză declararea independenței Croației, opunând într-o primă fază armatei noului stat croat, armata populară iugoslavă, iar mai apoi minoritatea sârbă din Croația (circa 12 %) - separată sub forma unei autoproclamate republici pe teritoriul croat (Republica Serbia Kraina).

La o lună după declararea independenței Croației, la 25 iunie 1991, odată cu terminarea războiului din Slovenia, trupele iugoslave au pornit războiul contra croaților. În şase luni de conflict armat au

[83] Numele provine de la Insula croată Brioni, unde s-a semnat acordul.

murit peste 10.000 de oameni, iar câteva sute de mii şi-au părăsit casele distruse.

Intervenţia trupelor Organizaţiei Naţiunilor Unite a determinat, în ianuarie 1992, încetarea focului şi retragerea trupelor sârbe în Bosnia-Herţegovina. Independenţa Croaţiei a fost recunoscută de ţările membre ale Comunităţii Europene la 15 ianuarie 1992, iar la 22 mai Croaţia a devenit stat membru al Organizaţiei Naţiunilor Unite.

Conflictul armat din Croaţia a continuat, dar cu o intensitate mult scăzută, între trupele croate şi trupele autoproclamatei Republici Serbia Kraina (RSK), susţinute de Belgrad. În martie 1994, cu acordul autorităţilor Krainei, are loc o primă încetare a focului, mediată de Naţiunile Unite. În mai 1995, războiul reizbucneşte mult mai violent, forţele croate ocupând întreg teritoriul Republicii Serbia Kraina (rămasă fără suportul armatei sârbe), cu excepţia unei mici fâşii, aflată la graniţa cu Serbia. Această puternică ofensivă, cunoscută sub denumirea de *Operaţiunea Furtună*, generează numeroase victime şi dislocarea a peste 200.000 de etnici sârbi. Pacea este anunţată în urma negocierilor de la Dayton (SUA) şi este parafată la Paris în decembrie 1995.

Războiul din Bosnia (1992-1995) a opus combatanţilor bosniaci (aliaţi într-o primă fază cu croaţii), atât armata populară sârbă, cât şi forţele autoproclamatei republici croate *Comunitatea Croată Herţeg-Bosnia*, susţinute de armata croată.

După declararea independenţei Sloveniei şi Croaţiei, a venit rândul Bosniei să-şi declare independenţa, la 5 aprilie 1992, şi să fie admisă în cadrul Organizaţiei Naţiunilor Unite, în mai 1992. Pe 7 aprilie 1992, sârbii bosniaci şi-au proclamat independenţa în cadrul Republicii Srpska, independenţă nerecunoscută. Aceeaşi situaţie o avuseseră şi croaţii din Bosnia, care în 1991 formaseră *Comunitatea Croată Herţeg-Bosnia*.

Intenţia sârbilor bosniaci de a ocupa o parte cât mai mare din teritoriul Bosniei, în prelungirea teritoriului ocupat de sârbii din Croaţia, a generat conflictul. La sfârşitul anului 1992, ca urmare a unui proces violent de purificare etnică şi expulzare a populaţiei musulmane şi croate, realizat pe fondul unor lupte armate între bosniaci şi croaţi, pe de-o parte, şi sârbi, pe de altă parte, Republica Srpska ocupa peste 70 % din teritoriul Bosniei. Puternica şi şocanta mediatizare internaţională a acestui proces a compromis orice susţinere a revendicărilor politice ale sârbilor bosniaci. Ca urmare a

acestei situații, Organizația Națiunilor Unite a hotărât trimiterea în Bosnia a unei forțe de menținere a păcii (UNPROFOR), dar cu un mandat limitat, vizând oprirea comiterii atrocităților între combatanți.

Anul 1993 reprezintă momentul culminant al războiului din Bosnia, deoarece alianța inițială între bosniaci şi croați se destramă şi au loc o serie de confruntări armate paralele. Astfel, în Bosnia Centrală izbucnește un puternic conflict între croați şi bosniaci, orașul Mostar fiind teatrul unor confruntări violente. Conflictul se extinde şi în Herțegovina Occidentală. În aceste lupte se înregistrează o nouă alianță contra musulmanilor, la asediul orașului Sarajevo (majoritar musulman) participând combatanți sârbi şi croați. În conflictul din Bosnia Centrală participă de partea combatanților bosniaci musulmani şi combatanți musulmani străini (mujahedini). Conflictul se complică tot mai mult; în alte zone (Tuzla sau Maglaj), croații continuă să lupte alături de armata guvernamentală bosniacă împotriva forțelor Republicii Srpska. Un alt pol al conflictului cu un alt sistem de alianțe se înregistrează în nord-vestul Bosniei, în regiunea Velika Kladuşa, unde exista o înțelegere de neagresiune între forțele musulmanilor bosniaci şi trupele sârbe ale autoproclamatei Republici Kraina,.

Preocuparea internațională crescândă se materializează, la sfârşitul anului 1993, prin propunerea planurilor de pace Vance-Owen şi Stoltenberg-Owen, care prevedeau divizarea Bosniei-Herțegovina în unități teritoriale dominate de fiecare din cele trei grupuri etnice (musulmane, sârbe şi croate). Aceste planuri, deşi acceptate de guvernul de la Sarajevo, sunt respinse de parlamentul Republicii Srpska. Ca urmare a acestui refuz, armata Republicii Srpska revine în ofensivă (1995) şi ocupă noi teritorii (Srebrenica şi Zepa). La ocuparea orașului Srebrenica, forțele armate şi paramilitare ale sârbilor au omorât 7 000 de musulmani, act calificat drept genocid de către *Tribunalul Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie*. Ca răspuns contra acestei ofensive sângeroase, Bosnia, cu sprijin NATO, lansează o ofensivă concertată asupra teritoriilor ocupate de sârbi în Croația şi Bosnia. Ofensiva este întreruptă doar după ce Statele Unite adresează un ultimatum tuturor părților aflate în conflict. La 1 noiembrie 1995 au loc încetarea focului şi demararea convorbirilor de pace la baza militară de la *Dayton*, Ohio, Statele Unite ale Americii. Acordul de pace este semnat la Paris, la data de 14 decembrie 1995, între preşedinții Croației, Serbiei şi Bosniei-Herțegovina.

Războiul din Kosovo prezintă două componente distincte, pe de-o parte, conflictul dintre sârbi, susținuți de forțele de securitate iugoslave, şi *Armata de Eliberare din Kosovo* (1996-1999), iar pe de altă parte, conflictul dintre Iugoslavia şi NATO (martie-iunie 1999).

În provincia sârbă Kosovo, tensiunile între populația de origine albaneză şi cea sârbă datează încă de la începutul secolului XX. La începutul anilor `90, populația albaneză din provincia Kosovo a fost supusă la represiuni, iar imigrarea etnicilor sârbi încurajată. Ca răspuns, albanezii au început presiunile pentru independența completă a Kosovo-ului şi în 1992 au ales un parlament propriu, boicotând alegerile sârbe. În 1996, militanții Armatei de Eliberare din Kosovo (AEK) au început să atace milițiile sârbe. Acest tip de ciocniri a continuat până în februarie 1998, când Slobodan Milosevic, preşedintele sârb, trimite trupe în Kosovo pentru a înăbuşi tendințele separatiste. Intervenția violentă a trupelor sârbe determină zeci de mii de etnici albanezi să-şi părăsească căminele. Dovezile unui masacru împotriva civililor au oferit argumentul intervenției NATO în problemele interne ale unei națiuni suverane în conflict cu o parte a propriei populații. Spre deosebire de Bosnia (1992), Kosovo era în mod legal provincie a Iugoslaviei.

În luna octombrie 1998, în timpul suspendării atacurilor (acorduri negociate de diplomatul american Richard Holbrooke), preşedintele Slobodan Milosevic îşi dă acordul pentru retragerea forțelor militare sârbe. Luptele continuă însă şi niciuna dintre părți nu acceptă propunerea Washington-ului privind statutul provinciei – etnicii albanezi solicită independența deplină în timp ce liderii sârbi acceptă doar o autonomie limitată.

În februarie 1999 au loc la Rambouillet (Franța) negocieri de pace între Serbia şi separatiştii albanezi. Aceste negocieri, desfăşurate sub patronajul a şase națiuni (Statele Unite, Rusia, Franța, Anglia, Germania şi Italia), eşuează, atât sârbii, cât şi etnicii albanezi respingând termenii tratatului inițiat de oficiali NATO. Statele Unite contau pe semnătura Armatei de Eliberare din Kosovo şi pe retragerea sârbilor de la tratative, ceea ce ar fi oferit argumentul definitiv pentru continuarea intervenției militare NATO în Serbia.

Semnarea tratatului de către separatiştii albanezi, la 18 martie 1999, a oferit trupelor NATO motivul declanşării bombardamentelor asupra Serbiei. Acestea încep pe 24 martie 1999 şi continuă timp de 71 de zile.

În iulie 1999, trupele NATO pătrund în Kosovo, forțând armata sârbă să părăsească provincia. Sub administrarea misiunii KFOR (peste 40 000 militari), în provincie încep să revină etnici albanezi refugiați, iar luptele, de această dată sporadice, continuă.

În prezent, situația în Kosovo este relativ stabilă, fără a se fi găsit însă o soluție viabilă de rezolvare a tensiunilor interetnice existente şi de clarificare a statutului provinciei.

7.7.2.3. *Conflictele din Cecenia (1994 - 1996, 1999 -)*

Odată cu destrămarea Uniunii Sovietice (1991) şi proclamarea independenței fostelor republici unionale, se înregistrează şi o puternică recrudescență a mişcărilor etnice separatiste din cadrul noilor state. Multe dintre revendicările vizând autonomia îmbracă forma unor conflicte (abhazii în Georgia, armenii din Nagorno Karabah - Azerbaidjan). Dintre acestea, singurul conflict major ca intensitate şi durată este cel declanşat de declararea independenței Ceceniei față de Rusia.

În noiembrie 1991, Cecenia şi-a proclamat independența, puterea fiind preluată de generalul sovietic Djohar Dudaev, recunoscut pentru înclinațiile sale naționalist-extremiste. Datorită incapacității menținerii controlului asupra țării, Cecenia cunoaşte în perioada 1991-1994 o stare de haos şi corupție generalizată, soldată cu numeroase victime. Din 1991 până în 1994, peste 300.000 de persoane, în special ruşi, au părăsit Cecenia, iar peste 50.000 au fost uciși sau au dispărut.

Răspunsul Rusiei a venit pe data de 10 decembrie 1994, când armata rusă a intrat în Cecenia, având misiunea oficială de a restaura ordinea constituțională. Nepregătiți tactic şi fără a se aştepta la o rezistență semnificativă, forțele ruseşti au suferit pierderi umilitoare în lupta pentru ocuparea capitalei Groznîi, unde armata cecenă şi numeroşi voluntari musulmani fortificaseră oraşul în aşteptarea invaziei. Luptele pentru Groznîi au durat până în februarie 1995, când trupele ruse au reuşit punerea sub control a oraşului. Ca răspuns, luptătorii ceceni au lansat o serie de atacuri teroriste pe teritoriul Rusiei. Dintre acestea, cel mai sângeros a fost cel condus de comandantul militar şi apoi prim-ministru cecen Şamil Basaev asupra spitalului din Budionnovsk, din iunie 1995, soldat cu moartea a 129 de oameni şi rănirea a 415, dintre cei 1.600 de ostatici. În urma numeroaselor atentate teroriste şi a imaginii negative a Rusiei,

prezentate de presa rusă şi internațională, guvernul rus a hotărât încheierea luptelor şi retragerea trupelor din Cecenia. Pentru menținerea controlului asupra oraşului Groznîi a fost menținut un contingent de doar 3.000 de militari, care au devenit foarte uşor ținta atacurilor luptătorilor de gherilă ceceni.

În mod oficial, primul conflict cecen s-a încheiat prin semnarea acordurilor de la Khasav-Yurt din 31 august 1996, prin care statutul național al Ceceniei urma să fie decis până la sfârşitul anului 2001, dar care acordau Republicii Cecene Icikeria dreptul la autodeterminare şi compensații de război.

În pofida acordurilor de pace încheiate, ostilitățile au continuat. Incursiunile forțelor cecene în Daghestan au determinat amplasarea trupelor ruse la frontiera cu Cecenia. În septembrie 1999, o altă serie de atentate cecene pe teritoriul rus au determinat o nouă intervenție armată în Cecenia, declanşând al doilea conflict din Cecenia.

Deşi în anul 2000 forțele ruse au instalat o administrație locală, ele s-au confruntat în continuare cu numeroase atacuri ale forțelor cecene de gherilă, susținute de această dată de numeroase grupări extremiste musulmane (printre care, talibani şi membri Al-Qaeda). După atacurile de la 11 septembrie 2001, invocând motivul prezenței membrilor Al-Qaeda în cadrul gherilelor cecene, preşedintele Vladimir Putin a asociat conflictul cecen cu lupta globală contra terorismului.

După mai mult de un deceniu de război, Cecenia se află şi în prezent, în mare parte, sub controlul guvernului central de la Moscova şi al forțelor sale militare. Interesul legat de prezența unui oleoduct (Baku-Novorosiisk), de importanță strategică pentru Rusia, pe teritoriul Ceceniei, determină această situație. Luptele dintre ruşi şi ceceni continuă, deşi mai mult sub forma atacurilor teroriste, rezistența separatiştilor în Republica Cecenia fiind aproape desființată. Peste 100.000 de ceceni şi ruşi au murit pe parcursul celor două conflicte din Cecenia.

7.7.2.4. *Atentatele de la 11 septembrie 2001*

Primul eveniment major al secolului XXI este reprezentat de atacurile teroriste din SUA de la 11 septembrie 2001. Aceste atacuri au constat dintr-o serie de atentate sinucigaşe care au implicat

deturnarea a patru avioane de pasageri[84] şi folosirea lor ca bombe aeriene. Avioanele deturnate de 19 membri ai reţelei Al-Qaeda au fost îndreptate către simbolurile economice, militare şi politice ale Statelor Unite ale Americii. Al-Qaeda şi-a motivat atacurile prin „păcatele capitale“ comise de Statele Unite: ocupaţia militară din Peninsula Arabă, agresiunea americanilor împotriva Irakului şi politica SUA faţă de Israel.

Cronologia zilei de 11 septembrie 2001

• 8:45 a.m. - Un avion posibil deturnat se prăbuşeşte peste unul din turnurile World Trade Center.

• 9:03 a.m. - Un al doilea avion de linie se prăbuşeşte peste al doilea turn al WTC şi ia foc.

• 9:17 a.m. - Forţele aeriene americane închid toate aeroporturile din zona oraşului New York.

• 9:21 a.m. - Autorităţile portuare din New York ordonă închiderea tuturor podurilor şi tunelurilor de acces în oraş.

• 9:30 a.m. - Din Sarasota - Florida, unde vizita o grădiniţă, preşedintele Bush afirmă că ţara (SUA) a suferit un „aparent atac terorist”.

• 9:40 a.m. - Forţele aeriene americane opresc activitatea pe aeroporturile din SUA, fiind pentru prima dată în istoria Statelor Unite când traficul aerian este oprit la nivelul întregii ţări.

• 9:43 a.m. - Un avion loveşte clădirea Pentagonului.

• 9:45 a.m. - Casa Albă este evacuată.

• 10:05 a.m. - Turnul sudic al World Trade Center se prăbuşeşte.

• 10:10 a.m. - O parte din clădirea Pentagonului se prăbuşeşte

• 10:10 a.m. - Avionul asigurând cursa 93 a companiei United Airlines se prăbuşeşte în districtul Somerset, Pennsylvania.

[84] *Cursa 11* a companiei American Airlines, de la Boston la Los Angeles, un aparat de tip Wing 767, cu 81 de pasageri la bord, nouă membri ai echipajului şi doi piloţi; *Cursa 77* a companiei American Airlines, de pe Aeroportul Dulles din Virginia cu destinaţia Los Angeles, un aparat de tip Boeing 757, cu 58 de pasageri la bord, patru membri ai echipajului şi doi piloţi; *Cursa 93 a* companiei United Airlines, de tip Boeing 757, de la Newark (New Jersey), având ca destinaţie San Francisco, cu 38 de pasageri la bord, cinci membri ai echipajului şi doi piloţi; *Cursa 175* a companiei United Airlines, un aparat de tip Boeing 767, de la Boston cu destinaţia Los Angeles, cu 56 de pasageri la bord, şapte membri ai echipajului şi doi piloţi.

• 10:13 a.m. - Sediul Naţiunilor Unite este evacuat, inclusiv personalul ONU (4.700 de persoane) şi cel al UNICEF şi al Programului de dezvoltare al ONU (7.000 de persoane).

• 10:22 a.m - La Washington, Departamentul de Stat şi Ministerul Justiţiei sunt evacuate, la fel ca şi sediul Băncii Mondiale.

• 10:24 a.m. - Forţele aeriene americane anunţă devierea curselor internaţionale cu destinaţia SUA, spre Canada.

• 10:28 a.m. - Turnul nordic al World Trade Center se prăbuşeşte.

• 10:45 a.m. - Toate clădirile federale din Washington sunt evacuate.

• 10.46 a.m. - Secretarul de stat Colin Powell îşi întrerupe turneul în America Latină pentru a reveni în SUA.

• 10.48 a.m. – Poliţia statală confirmă prăbuşirea unui avion în Pennsylvania.

• 10:54 a.m. - Israelul evacuează toate misiunile sale diplomatice.

• 10:57 a. m. - Guvernatorul New York-ului, George Pataki, afirmă că toate birourile guvernului au fost închise.

• 11:02 a.m. - Primarul New York-ului, Rudolf Guiliani, cere cetăţenilor să rămână în case şi ordonă evacuarea străzilor din Manhattan.

• 11:16 a.m. - CNN anunţă că Centrul pentru prevenirea şi controlul maladiilor pregăteşte echipe specializate în lupta contra bioterorismului, ca măsură de siguranţă.

• 11:18 a.m. - Compania aeriană American Airlines anunţă că a pierdut două avioane: Cursa 11, un Boeing 767 care zbura de la Boston la Los Angeles, cu 81 de pasageri şi 11 membri ai echipajului. Cursa 77, efectuată de un Boeing 757 pe ruta Dulles - Los Angeles, avea la bord 58 de pasageri şi şase membri ai echipajului. Se crede că avionul care asigura cursa 11 este unul dintre avioanele care s-a prăbuşit pe unul dintre cele două turnuri ale World Trade Center.

• 11:26 a.m. - Compania aeriană United Airlines anunţă că un alt avion, cursa 93, care asigura legătura între Newark, New Jersey şi San Francisco, s-a prăbuşit în Pennsylvania, în sud-vestul oraşului Pittsburgh. Compania şi-a exprimat, totodată, profunda îngrijorare în legătură cu soarta pasagerilor aflaţi la bordul avionului de pe cursa 175.

• 11:59 a.m. - Compania aeriană United Airlines confirmă prăbuşirea avionului care efectua cursa 175, de la Boston la Los Angeles, cu 56 pasageri şi nouă membri ai echipajului la bord. Echipele de salvare sosite la locul accidentului au afirmat că nu există supravieţuitori.

• 12:04 p.m. - Aeroportul internaţional din Los Angeles, unde trebuia să ajungă două dintre avioanele americane deturnate, este evacuat.

• 12:15 p.m. - Serviciul de naturalizare şi de imigraţie al SUA anunţă alertă maximă la graniţele SUA cu Canada şi Mexic, fără să ia decizia închiderii frontierelor.

• 12:15 p.m - Aeroportul internaţional din San Francisco este evacuat şi închis. Pe acest aeroport urma să sosească cursa 77 a companiei American Airlines, unul dintre avioanele care s-a izbit de unul din turnurile World Trade Center din New York.

• 12:30 p. m. - Liniile aeriene americane anunţă că 50 de avioane se află în spaţiul aerian al SUA, dar că nici unul nu a raportat că ar avea probleme.

Atacul terorist din 11 septembrie 2001 a îngrozit şi a şocat o lume întreagă. Consecinţele pe termen scurt, mediu şi lung ale acestor evenimente au fost profund negative atât uman şi social, cât şi economic, politic şi geopolitic, iar evoluţia lor în timp este greu de prevăzut. Printre altele, înregistrăm declanşarea unui război în Afganistan şi a unui nou război în Golful Persic.

Numărul persoanelor decedate în urma acestor evenimente a fost de aproximativ 3.000 (la World Trade Center) la care se adaugă circa 200 (la Pentagon) şi cele 40 de persoane din al patrulea avion. Numărul victimelor este însă mult mai mare dacă se ţine cont de toţi cei care au avut de suferit medical (şi nu numai) de pe urma acelei zile de coşmar, iar evaluarea este departe de a se fi terminat. În urma atacurilor, circa 3.000 de copii au rămas orfani de cel puţin un părinte, aproximativ 100 fiind născuţi după evenimente.

Bilanţul atentatului

• despăgubirile plătite de companiile de asigurări în urma pagubelor provocate de uraganul Andrew, cea mai costisitoare catastrofă din istoria Statelor Unite s-au ridicat la 20 de milioane de dolari. Despăgubirile plătite în urma atentatelor de la 11 septembrie se ridică la peste 20 de miliarde de dolari.

• 75 de milioane de oameni au urmărit ştirile difuzate la 11 septembrie de principalele posturi TV şi reţele de televiziune prin cablu din Statele Unite.

• 2.500 de curse ale companiei aviatice American Airlines decolează zilnic de pe diferite aeroporturi. Doar 70 dintre ele au fost operaţionale la 11 septembrie.

• 23.000 de militari şi civili lucrează în mod regulat în clădirea Pentagonului, jumătate dintre ei se aflau la birou în ziua tragediei.

• 4,1 miliarde de dolari este costul estimat al daunelor complexului de clădiri World Trade Center, în urma atentatelor.

• La aproape cinci milioane de metri pătraţi se ridica suprafaţa birourilor distruse de exploziile de la World Trade Center. Complexul se întindea pe o suprafaţă de 64.000 de metri pătraţi.

• 4.972 de oameni au fost daţi dispăruţi, iniţial.

• 88.000 de steaguri americane au fost vândute în zilele de după atentat.

• 50.000 de oameni lucrau, într-o zi normală, în birourile de la World Trade Center.

• 450.000 de tone de dărâmături au trebuit curăţate din zona complexului World Trade Center.

• Zece miliarde de dolari sunt pierderile înregistrate de companiile aeriene americane.

• 240 de avioane au fost dirijate spre Canada imediat după închiderea spaţiului aerian american.

• Aproximativ 2,5 miliarde de dolari reprezintă totalul primelor de asigurare aferente în mod normal unui avion şi pasagerilor lui.

• Zece milioane de dolari au fost donaţi de compania auto Daimler-Crysler pentru ajutorarea copiilor rămaşi orfani în urma atacurilor teroriste

• Un record de 431 de milioane de apeluri telefonice a fost înregistrat, la 11 septembrie 2001, de principala companie de telefonie la distanţă - AT.

• Reţeaua teroristă a lui Osama Bin Laden funcţionează în 34 de ţări. Numărul militarilor de care dispune s-ar ridica la aproximativ 3.000.

• 190 de oameni au murit în urma atacului terorist de la Pentagon. 64 dintre ei se aflau în avionul care s-a prăbuşit peste clădire.

• 266 de oameni aflaţi la bordul celor patru avioane au murit la 11 septembrie 2001.

• 5.000 de unităţi de sânge - de trei ori mai mult decât în mod normal - au fost colectate la centrul de hematologie din New York în doar 24 de ore de la atentate.

• 4.000 de agenţi FBI au fost implicaţi în investigarea atacurilor, împreună cu 3.000 de angajaţi auxiliari.

• 87 de ani au trecut de când bursele au fost închise mai mult de trei zile lucrătoare consecutiv. Bursele au fost închise timp de patru luni în 1914, când a izbucnit primul război mondial.

• Aproape 30 de kilometri este distanţa de la care se vedeau turnurile World Trade Center într-o zi senină.

• La 12 kilometri distanţă de locul prăbuşirii au fost găsite resturi ale avionului United Airlines Flight 93, căzut în apropiere de Pittsburgh, Pennsylvania.

• Cinci milioane de dolari era, până la atacurile de la 11 septembrie, recompensa pentru informaţii care să ducă la prinderea lui Osama Bin

Laden, bănuit de organizarea atacurilor asupra ambasadelor americane din Africa, din 1998.

• Între 15 şi 25 de miliarde de dolari ar costa reconstruirea complexului World Trade Center.

• 19 teroriştii se aflau la bordul celor patru avioane deturnate.

• La 300 de milioane de dolari este estimată averea lui Osama Bin Laden.

• 2.055 de apeluri telefonice au fost primite în numai câteva zile de FBI la numărul hot-line pus în funcțiune după atentate. Site-ul FBI a primit 22.700 de informații.

• Opt ore au stat la rând şi au aşteptat cei care au vrut să doneze sânge în New York.

• Şapte pagini cu detalii - mergând până la dimensiunea verighetei – au trebuit să completeze cei care au dorit să raporteze lipsa unei rude în New York.

• 12 tone de lingouri de aur, în valoare de 106 milioane de dolari, au fost îngropate în ruinele World Trade Center. Aurul era depozitat într-o magazie subterană aparținând companiei New York Mercantile Exchange, în apropiere de World Trade Center.

• La 500 de milioane de dolari sunt estimate despăgubirile, pe care a trebuit să le plătească American International Group (cea mai mare companie de asigurări din Statele Unite) în urma atentatelor.

Nu mult după atacul terorist de la 11 septembrie 2001, Administrația republicană a SUA anunță că declanşează războiul internațional împotriva terorismului. Prima țintă a acestui război a fost însă un stat, Afganistanul, ale cărui autorități au fost acuzate de Washington că îi adăpostesc pe teroriştii lui Osama Bin Laden.

7.7.2.5. *Al doilea conflict din Afganistan (oct. 2001-)*

În categoria amplului război declarat de SUA contra terorismului în urma atentatelor de la 11 septembrie 2001 includem şi *al doilea conflict din Afganistan*, declanşat în octombrie 2001, care a opus regimului taliban o coaliție internațională.

La 13 septembrie 2001, la numai două zile după atentatele teroriste din SUA, preşedintele George W. Bush solicită regimului taliban afgan extrădarea conducătorului Al-Qaeda, Osama Bin Laden, identificat ca organizator al atentatelor, aflat încă din 1996 pe teritoriul Afganistanului. Refuzul acestuia generează, într-o primă fază, o puternică ofensivă diplomatică americană, care va avea ca rezultat declarații de susținere din partea a peste 60 de state şi formarea unei coaliții multinaționale.

Principalul obiectiv vizat de administrația Bush în Afganistan includea, pe de-o parte, distrugerea bazelor de antrenament şi a infrastructurii teroriste, iar pe de altă parte, capturarea conducătorilor Al-Qaeda şi anihilarea completă a activităților teroriste din această țară, recunoscută internațional ca stat sponsor al terorismului.

Ofensiva militară asupra Afganistanului (purtând denumirea *Enduring Freedom*) începe pe 7 octombrie 2001, când trupele americane şi britanice vor bombarda aerian şi naval principalele obiective talibane şi ale Al-Qaeda. La începutul lunii noiembrie, trupelor americane şi britanice li se alătură militari din Țările Baltice, Germania şi Japonia. Alături de trupele coaliției multinaționale luptă şi Alianța Nordului, grupare de rezistență afgană antitalibană.

Operațiuni militare de anvergură vor determina retragerea treptată a talibanilor şi ocuparea la 12 noiembrie a capitalei Kabul de către trupele Alianței Nordului, susținute logistic şi informațional de către coaliția multinațională. Până la sfârşitul lunii noiembrie, cea mai mare parte a teritoriului afgan este eliberat, sub controlul trupelor talibane rămânând doar regiunea montană din nord-estul țării şi o mică regiune din sud-est. De pe aceste poziții, forțele talibane şi o mare parte a teroriştilor Al-Qaeda vor lansa atacuri repetate, dar de mică intensitate asupra forțelor noii puteri instalate la Kabul în urma alegerilor din 2004 şi asupra trupelor militare străine de menținere a păcii.

Pe parcursul celor şase ani de tensiuni şi conflict în Afganistan, alături de trupele americane au participat militari aparținând armatelor a 49 de state şi NATO. Costurile tuturor operațiunilor desfăşurate în această perioadă în Afganistan depăşesc 100 miliarde dolari. Numărul victimelor civile rezultate în urma operațiunilor militare şi a războiului civil ce i-a urmat depăşeşte cifra de 5.000, iar numărul refugiaților depăşeşte două milioane.

7.7.2.6. *Al doilea război din Golf (2003)*

În urma *primului război din Golf* (1990-1991), Irakului i s-au impus o serie de sancțiuni din partea Națiunilor Unite, care stabileau, printre altele, un embargo asupra vânzării produselor petroliere şi obligația distrugerii tuturor armelor de *distrugere în masă*. În ciuda consecințelor embargoului asupra populației şi a tuturor presiunilor externe, regimul lui Sadam Hussein s-a opus, într-o primă fază, colaborării cu inspectorii ONU.

După atentatele de la 11 septembrie 2001, în discursurile oficiale, larg mediatizate, preşedintele american George W. Bush a situat Irakul pe

o *axă a răului*, acuzând regimul lui Sadam Hussein de legături cu organizația teroristă Al-Qaeda şi de deținerea de arme chimice şi biologice. Invocând aceste fapte, Administrația americană a solicitat în numeroase rânduri Consiliului de Securitate al Națiunilor Unite votarea unei rezoluții care să permită ocuparea Irakului şi îndepărtarea regimului de la Bagdad. Insuficiența probelor, raportată de inspectorii ONU, a determinat refuzul Consiliului de Securitate de a aviza invazia Irakului.

Chiar şi în absența unei autorizări ONU, a unei reacții publice mondiale în general ostile şi cu încălcarea gravă a dreptului internațional, Administrația americană a hotărât invazia Irakului şi înlăturarea de la putere a lui Sadam Hussein. Statele Unite şi Marea Britanie, în fruntea unei coaliții multinaționale, au invadat Irakul la 20 martie 2003.

O armată irakiană redusă numeric, cu o slabă dotare şi lipsită de motivații, un embargo de peste 10 ani, o puternică criză economică au reprezentat premisele unui conflict de scurtă durată şi cu daune minime pentru armatele coaliției invadatoare.

În invazie a fost folosită aceeaşi tactică militară ca în 1990, un puternic bombardament aerian a precedat atacul terestru, declanşat în schimb mult mai rapid, pe 21 martie. Campania durează până pe 12 aprilie, când trupele coaliției ocupă întreg Irakul. Obiectivul propus, de înlăturare a regimului Baas şi a liderului Sadam Hussein, este realizat. Un ultim obiectiv, dar de această dată nedeclarat, era capturarea lui Sadam Hussein. Pe 13 decembrie 2003, acesta a fost capturat de forțele americane şi kurdo-irakiene şi executat la Bagdad, pe data de 30 decembrie 2006.

Odată cu încheierea conflictului propriu-zis, Irakul cunoaşte o perioadă foarte dificilă, rapida tranziție promisă de Administrația americană întârziind să se finalizeze. Amenințarea colapsului economic, a unui război civil şi a unei dezintegrări teritoriale ridică mari probleme forțelor de ocupație şi noii administrații irakiene.

7.8. ***Impactul conflictelor armate asupra mediului***

La începutul secolului XXI, comunitatea internațională este pusă în fața rezolvării unei serii din ce în ce mai mari de probleme globale, una dintre cele mai acute fiind criza ecologică, generată de atitudinea irațională a omului față de natură.

După aprecierile experților americani, alături de pericolul răspândirii armelor de distrugere în masă şi apariția conflictelor interetnice, pericolul ecologic ocupă în prezent o poziție dominantă în cadrul celor mai periculoşi

factori care exercită o influenţă destabilizatoare asupra situaţiei nu numai din unele regiuni, ci şi din lumea întreagă. Aceste aprecieri şi-au găsit reflectarea într-un document oficial prezentat de preşedintele american Congresului S.U.A. – „Strategia securităţii naţionale". După cum se afirmă în acel document, „acutizarea problemelor ecologice în lume influenţează tot mai puternic stabilitatea internaţională", ceea ce pune omenirea în faţa unei mari provocări.

Nu este de mirare că amploarea şi influenţa degradării tot mai puternice a mediului natural asupra dezvoltării civilizaţiei actuale au devenit obiectul unor cercetări intense în diferite ţări.

O atenţie deosebită se acordă cauzelor apariţiei, caracterului şi consecinţelor celor mai distrugătoare fenomene, pentru om şi natură, respectiv, catastrofele ecologice şi, în primul rând, cele antropice – catastrofele condiţionate de situaţiile extreme apărute în procesul activităţilor sociale, economice, militare.

Cel mai des, prin termenul de catastrofă ecologică sunt desemnate acele catastrofe naturale sau provocate de activitatea omului, care au un efect negativ îndelungat, adeseori ireversibil şi pe un teritoriu destul de mare, asupra omului şi mediului său natural înconjurător.

În funcţie de sursa de geneză, catastrofele ecologice sunt de două tipuri: naturale – legate direct de fenomenele de origine naturală şi catastrofele antropice. O grupă aparte, însă strâns legată de catastrofele antropice, o reprezintă anomaliile natural-antropice (de exemplu: poluarea totală a mediului înconjurător cu ecotoxine, epuizarea resurselor naturale şi altele), care condiţionează distrugerea permanentă a mediului înconjurător şi care au loc treptat, şi nu în urma unor avarii sau situaţii extreme.

Catastrofele naturale, care cel mai adesea sunt numite hazarde naturale, se împart în fenomene geofizice periculoase (cutremure, erupţii vulcanice, deplasări ale scoarţei terestre), fenomene geologice (prăbuşiri, avalanşe etc.), fenomene hidrologice (revărsări, inundaţii, taifunuri), fenomene climatice (uragane, furtuni, secete, îngheţuri).

Catastrofele antropice se împart în neintenţionate şi special generate; cele neintenţionate au loc în urma avariilor şi exploziilor la obiectivele potenţial periculoase ecologic (centrale atomo-electrice, hidrocentrale, baraje, uzine chimice şi rafinării, obiective militare, depozite), a avariilor de transport. De exemplu, în Rusia există în prezent peste 3000 de obiective industriale şi militare a căror avarie ar putea duce la numeroase victime umane şi la distrugerea pe scară largă a mediului înconjurător.

La rândul lor, catastrofele special generate pot apărea ca rezultat al războaielor ecologice, al conflictelor militare, al acţiunilor teroriste cu

consecinţe ecologice – aspect de care ne vom ocupa în detaliu în capitolul de faţă.

Se ştie că, practic, toate războaiele actuale au consecinţe ecologice. Acţiunea asupra elementelor biosferei în urma operaţiunilor militare a exercitat direct sau indirect o influenţă negativă asupra omului şi asupra tehnosferei înconjurătoare, care a dus adesea la scăderea capacităţii de luptă a forţelor armate sau la distrugerea potenţialului economic al părţii adverse. De aceea, prezenţa consecinţelor ecologice nu reprezintă numai un criteriu al războiului ecologic.

Totodată, războiul ecologic se deosebeşte de războiul obişnuit prin realizarea unor programe special elaborate, care includ aplicarea unor modalităţi concrete de efectuare a operaţiilor militare orientate spre distrugerea totală a mediului natural sau distrugerea locală a unor sisteme de pe teritoriul adversarului, în scopul uşurării maxime a realizării sarcinilor strategice sau operativ-tactice.

Deşi catastrofele special generate sunt un tip relativ nou de catastrofe, în ultima vreme cercetarea cauzelor apariţiei a metodelor şi mijloacelor de rezolvare, ca şi a consecinţelor acestor forme de luptă s-a accentuat considerabil.

Ponderea acestui tip de catastrofă este condiţionată de creşterea considerabilă a posibilităţilor categoriilor actuale de armament şi tehnică militară de a rezolva la un nivel „calitativ" nou sarcinile propuse. În acest sens, în ultimele decenii, mediul natural devine tot mai des obiect al distrugerii, ceea ce modifică principalele caracteristici şi scopurile conflictelor militare.

Este necesar de subliniat că războiul ecologic şi terorismul ecologic sunt ameninţarea cea mai periculoasă cu caracter antropic.

În istoria mondială a războaielor au avut loc numeroase încercări de utilizare a mijloacelor militare pentru distrugerea mediului natural, cele mai puternice dereglări având loc în timpul operaţiilor militare la scară mare (ex.: cele două războaie mondiale). Teritoriile cuprinse de acţiunile militare în Primul Război Mondial au fost de 4,1 mil. km^2, iar în cel de-al Doilea Război Mondial de circa 22,6 mil. km^2. În ambele cazuri, arenele acţiunilor militare au reprezentat un gigantic câmp de ofensivă nu numai asupra armatelor adverse, dar şi asupra naturii.

În urma incendiilor au fost distruse păduri, şenilele tancurilor au dereglat stratul subţire de sol, provocând eroziune. În urma săpării tranşeelor şi a altor astfel de construcţii, ca şi prin apariţia multitudinii de gropi în urma exploziilor a luat naştere un teren fragmentat artificial.

În cazul războaielor din ultimul secol, acţiunile asupra naturii au fost mai variate, iar consecinţele distructive asupra mediului mult mai mari,

întrucât pentru operaţiile militare s-au folosit mijloace de foc mai puternice, noi genuri, perfecţionate, de arme, în speţă chimice şi bacteriologice.

Războaiele secolului XX, prin consecinţele lor asupra naturii, nu pot fi comparate cu cele precedente. Mult mai puternice au devenit acţiunile mecanice. Urmele tancurilor armatei lui Rommel se observă şi azi în Nordul Africii. Peisajele fragile ale deşerturilor nu-şi pot reface încă aspectul lor iniţial. Numeroase specii de plante care creşteau în aceste zone (El Alamein) au putut să reapară doar după 15 ani.

După cel de-al Doilea Război Mondial au rămas numeroase forme negative de relief, cum sunt tranşeele şi şanţurile antitanc, urmele lor întinzându-se pe sute şi mii de kilometri.

Numeroase răni ale solului au rămas de la explozia obuzelor şi bombelor. Aceste neoformaţiuni, care brăzdează relieful natural, fac dificilă utilizarea solului. După cum arată aerofotogramele, ele se păstrează timp de decenii.

Ca un adevărat exemplu în perioada postbelică se „evidenţiază" drept forma cea mai periculoasă şi direct îndreptată contra naturii, cel de-al doilea război din Indochina,1962-1975, în primul rând în sudul Vietnamului, unde forţele militare americane timp de câţiva ani au efectuat distrugerea dirijată şi la scară largă a vegetaţiei şi faunei.

Acest război a devenit un fenomen unic, întrucât scopurile şi mijloacele tradiţionale de distrugere au fost îndreptate nu asupra combatanţilor adverşi, ci împotriva distrugerii totale a mediului de viaţă al omului.

Distrugerea naturii s-a realizat cu ajutorul preparatelor pesticide, care au căpătat denumirea de fitotoxine, sau ecotoxine care acţionează în mod selectiv asupra vegetaţiei.

Nu întâmplător, drept obiect de distrugere a fost aleasă natura, iar preparatele pesticide au devenit unele din mijloacele de bază ale distrugerii.

În primul rând, începând cu 1940, unele regiuni ale Asiei Pacifice, devenite principalele zone de interes geopolitic şi militar-strategic ale S.U.A, au început să fie folosite ca poligoane naturale pentru testarea noilor mijloace de distrugere.

În al doilea rând, s-a luat în considerare experienţa războaielor din Coreea 1950-1953 şi Malaysia 1952-1954 în care junglele au fost folosite cu succes de armatele insurgente locale.

În al treilea rând, a contribuit şi faptul că pesticidele erau utilizate pe scară largă în agricultura ţărilor dezvoltate, dovedindu-se eficienţa lor ridicată. Ele erau produse de marile companii chimice din S.U.A în cantităţi mari şi la preţuri relativ scăzute. Aceste cauze au determinat rolul jucat de

mijloacele chimice de distrugere în timpul celui de-al doilea război din Indochina.

În esență, războiul din Indochina a devenit un război tipic ecologic, necunoscut anterior, respectiv catastrofă ecologică antropică special provocată în scopuri militar-strategice, ale cărei consecințe au depăşit cadrul unui conflict militar obişnuit.

Se ştie că cel mai sângeros război a fost cel de-al Doilea Război Mondial, în urma căruia au rămas numeroase consecințe ecologice, dar distrugerea mediului pe teritoriul adversarului nu a reprezentat un scop strategic al niciuneia din părțile combatante şi nici nu s-au elaborat planuri speciale pentru distrugerea mediului.

Caracterul neobişnuit al războiului din Indochina s-a manifestat în cadrul operației speciale „Ranch Hand". Obiectivele de distrugere în cadrul acestei operații au fost alese nu forțele militare adverse, ci principalele ecosisteme tropicale ale Indochinei, iar scopul operației a fost generarea unei catastrofe ecologice antropice pe scară largă şi cu efecte temporale lungi.

Astfel, *războiul ecologic* poate fi definit ca *totalitatea mijloacelor special elaborate şi concretizate în planuri operative de efectuare a operațiilor militare îndreptate spre distrugerea mediului natural al adversarului în scopul executării sarcinilor militare propuse*.

Totalitatea modalităților de efectuare a războiului ecologic poate include:

– distrugerea mediului natural de diferiți agenți, de natură fizică, chimică sau biologică ;

– nimicirea fizică a florei şi faunei;

– generarea catastrofelor antropice prin distrugerea obiectivelor potențial periculoase din punct de vedere ecologic;

– generarea unor hazarde naturale prin acțiunea activă asupra elementelor biosferei.

Întrucât orice modalitate de desfăşurare a luptei armate este determinată de prezența şi posibilitățile de distrugere, ca şi de tactica utilizării lor, nu este greu de observat că în războiul ecologic pot fi folosite nu numai mijloace special create pentru distrugerea mediului, dar şi sisteme de arme care inițial aveau altă destinație.

Caracterul complex al utilizării mijloacelor militare permite creşterea eficienței distructive a acestora asupra naturii, ceea ce practic s-a utilizat în cadrul operației „Ranch Hand".

După datele revistei „Sience" (S.U.A), în 1965, în Vietnamul de Sud au fost aruncate din avion peste 72 mil. litri de substanțe exfoliante. În urma acestor pulverizări, jungla a fost otrăvită pe mari suprafețe.

După datele S.I.P.R.I., pe o suprafață de 50 000 ha de munte au murit 85 – până la 100% din arbori, iar 1,3 milioane hectare au fost deteriorate într-un grad mai redus (10 – 15% din arbori). În prezent, cca 12% din pădurile Vietnamului sunt otrăvite.

Au avut de suferit în mod deosebit tufişurile de mangrove. Între 1965-1970, circa 40% din suprafața acoperită cu mangrove a Vietnamului a fost supusă distrugerii, zonă transformată ulterior într-un deşert care, datorită lipsei plantelor, este supus în permanență eroziunii. Se estimează că pentru reconstruirea pădurilor de mangrove este necesar un secol.

În jungle au fost afectate nu numai vegetația, dar şi fauna, care a fost exterminată fie prin otrăvire, fie prin lipsa hranei.

În 1977, Adunarea Generală O.N.U. a adoptat Convenția de interzicere a utilizării mijloacelor militare în scopuri de distrugere a mediului natural.

În categoria armelor celor mai distructive şi cu efecte negative foarte puternice asupra mediului natural intră şi cele nucleare. Exemplul cel mai concludent este folosirea bombelor nucleare în cel de-al Doilea Război Mondial asupra oraşelor japoneze Hiroshima şi Nagasaki. Nici în timp de pace, numeroasele teste efectuate cu aceste bombe nu reprezintă o amenințare mai puțin importantă la adresa echilibrului ecologic al planetei.

În general, acțiunile militare duc nu numai la distrugerea solului, vegetației şi faunei, ci şi la poluarea apei şi aerului.

Unele zone ale acțiunilor militare între Iran şi Irak, de pildă, au fost acoperite de fumul rezervoarelor de petrol aprinse. Uneori, coada de fum s-a întins pe mii de kilometri, fapt observat şi de cosmonauți.

În timpul războiului dintre Iran şi Irak, în Golful Persic partea iraniană a dezlănțuit aşa-zisul război al tancurilor petroliere. Vasele de luptă iraniene atacau nu numai tancurile de petrol ale Irakului, dar şi ale altor țări legate economic de Irak. Drept rezultat, zeci de mii de tone de petrol au fost deversate direct în mare.

În perioada operațiilor militare, statele combatante construiesc sisteme puternice de apărare (tranşee, şanțuri etc.), modificând prin acestea relieful inițial.

În războiul dintre Iran şi Irak, Irakul a inițiat instalarea unui întreg sistem de obstacole artificiale de apă. În speță, asemenea obstacole (canale şi lacuri) în lățime de 3 – 10 km au fost construite nu departe de oraşul Basra. Timp de mai mulți ani s-a construit un canal lung de 30 de km, lat de 1 – 2 km şi adânc de 3 m.[85]

[85]Fend P., Gunther I. *Iraq`s secret weapon: water,* „New Science", 1985, vol. 10, nr. 1439, p. 10-11.

În Vietnam, pentru prima oară s-a folosit pulverizarea substanţelor chimice asupra mării pentru provocarea ploilor torenţiale şi inundarea junglelor.

Arma bacteriologică prezintă un pericol foarte mare prin posibilitatea contaminării unor teritorii întinse. La aceasta contribuie însăşi natura (mediul acvatic, râurile curenţii de aer), care ajută bacteriile să se răspândească la mare distanţă de focar.

După estimările experţilor O.N.U., zona de contaminare a acestei arme este mult mai mare decât a celor nucleare sau chimice.

Zona contaminată de o singură bombă bacteriologică poate atinge 100 000 km^2, zonele de distrugere a unei bombe nucleare sau chimice varind de la 30 la 60 km^2 .

Trebuie subliniat că natura este supusă presiunii militare distructive nu numai în timp de război, dar şi în timp de pace cu prilejul experimentării armelor.

Deşerturile, Arctica şi Oceanul Planetar, numeroase insule sunt principalele locuri de desfăşurare a manevrelor militare sau a diferitelor experimentări de arme.

Aceste regiuni au fost alese nu întâmplător, ci pentru faptul că nu sunt populate sau sunt slab populate, că se află la distanţă de marile aglomerări urbane şi deci de opinia publică.

La o primă analiză s-ar părea că asemenea teste în aceste poligoane nu ar putea avea un efect prea puternic asupra zonelor dens populate.

În realitate, situaţia este alta, depinzând de două cauze:

– forţa de presiune a tehnicii militare asupra naturii;
– amploarea manevrelor.

La acestea se adaugă faptul că natura Arcticii şi a deşerturilor este foarte fragilă, ecosistemele lor fiind uşor de distrus.

O dată cu iniţierea de către S.U.A a aşa-numitului „Război al Stelelor”, în anii ’80 au început să se producă noi categorii de arme, de pildă, tunurile laser, pentru a căror lansare pe orbită se folosesc instalaţii nucleare. Aceste operaţii reprezintă un mare pericol pentru biosfera întregii planete.

8. **TEME GEOPOLITICE MAJORE ALE SECOLULUI XXI**

Sfârşitul *Războiului Rece* şi a ordinii bipolare a impus reorganizarea sistemului mondial în toate componentele sale. Schimbările profunde petrecute într-un ritm fără precedent indică o transformare radicală nu numai a realităţii, ci şi a percepţiilor şi reprezentărilor lumii contemporane. În acest sens, dovada o constituie numeroasele teorii ce au declanşat la rândul lor numeroase polemici. Dacă ar fi să amintim doar două dintre ele, cea a lui Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizaţiilor*,[86] şi cea a lui Francis Fukuyama, *Sfârşitul istoriei*[87], am observa cum dezbaterea publică şi ştiinţifică depăşeşte cadrul unor discuţii vizând soarta planetei în perspectiva unei „noi ordini mondiale", oferind în schimb imaginea unei dezordini globale.

Identificarea, sistematizarea şi analizarea problematicii contemporane sunt doar primele etape ale complexului demers oferit spre soluţionare ştiinţei la începutul secolului XXI. Geopolitica, mai mult ca altă dată şi poate mai mult ca alte ştiinţe, este chemată să participe la interpretarea şi rezolvarea acestor probleme.

8.1. ***Politectonică globală – spre o ordine planetară multipolară***

Vechea ordine mondială, bazată pe conceptele „balanţei de putere", în care lumea era împărţită în două blocuri antagoniste aflate într-un echilibru relativ stabil a dispărut, lăsând locul unei noi ordini în care predictibilitatea unei evoluţii a centrelor de putere devine dificilă.

În identificarea structurii „noii ordini mondiale", geopolitica introduce prin conceptul de „*politectonică*", elaborat de Ray S. Cline, un instrument indispensabil identificării centrelor de putere ale lumii.

---

[86] Samuel P. Huntington, *Ciocnirea civilizaţiilor şi refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, Bucureşti, 1998.

[87] Francis Fukuyama, *Sfârşitul istoriei şi ultimul om*, Editura Paideia, Bucureşti, 1997.

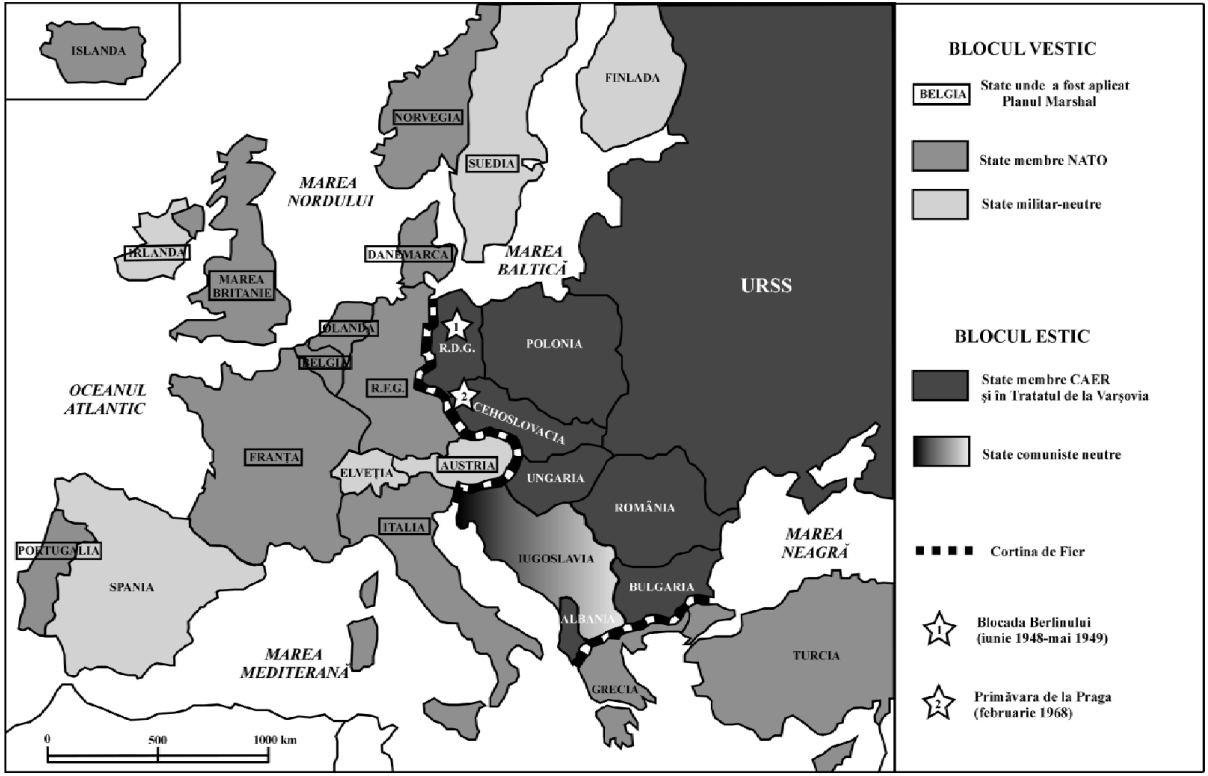

Fig.14. **Europa blocurilor**

În definiția autorului, politectonica oferă posibilitatea evidențierii modului de formare, de evoluție și de distribuție geografică a centrelor de putere[88]. Elaborarea noului concept are la bază nu mai puțin celebra „ecuație a puterii", prin care Cline oferă o imagine a puterii polarizante, care va determina apariția unui centru de putere[89].

Un alt concept, de această dată cu o arie semantică mai largă, este cel de *polarizare*, folosit de Aymeric Chauprade și François Thual în „clasificarea operatorie a scenei mondiale"[90]. Dacă la Cline un „centru de putere" se realiza prin forța de atracție exercitată de o entitate politico-suverană pe baza unor factori interni (mărimea statului, tehnologia, populația și forța militară), la Chauprade și Thual, „polarizarea spațiului geopolitic mondial se realizează în jurul unor antagonisme primordiale și secundare, după cum acestea generează alianțe fundamentale și alianțe secundare"[91].

Ideea de putere, atât de mult teoretizată în lucrările de geopolitică, politologie și relații internaționale, este direct legată de noțiunea de „influență". Conceptualizată sub forma *zonelor de influență* sau *sferelor de influență*, ea este folosită în delimitarea ariilor de polarizare geopolitică sau ca formă de manifestare a puterii.

Sintetizând cele mai sus prezentate, putem aprecia că formarea și evoluția centrelor de putere se realizează în cadrul proceselor istorice de lungă durată, în prezența unor relații antagoniste ale forțelor ce acționează pe scena sistemului global.

O dată cu dispariția ordinii bipolare, numeroase teorii evidențiază că ne aflăm abia la începutul perioadei de trecere către un nou sistem mondial, anii *hegemoniei americane unipolare* reprezentând doar o fază a tranziției spre multipolaritate[92].

---

[88] Ray S. CLINE, *World Power Assessement 1991, A. Calculus of Strategic Drift*, West View Press, The Center of Strategic and International Studies, Washington, 1997.

[89] Pentru detalii privind „ecuația puterii", vezi capitolul *Forme de manifestare a puterii în relațiile internaționale*.

[90] Aymeric Chauprade, François Thual, *Dicționar de geopolitică. State, concepte, autori*., Grupul Editorial Corint, București, 2003.

[91] *Idem*, p.466.

[92] Joseph S. Nye Jr., *What New World Order*, în Foreign Affairs, vol.71, no.2, 1992, *apud* Mihail E. Ionescu, *După hegemonie. Patru scenarii de securitate pentru Europa de Est în anii '90*, Editura Scripta, Bucureşti, 1993.

În acelaşi timp, Zbigniew Brzezinski, susținător fidel al „superiorității americane", ne oferă, în *Marea tablă de şah. Supremația americană şi imperativele sale geostrategice*, argumentele unei supremații de lungă durată[93]. Printr-o magistrală construcție metodologică, autorul ne demonstrează că America reprezintă „prima şi unica putere cu adevărat mondială"[94], care „deține poziția supremă în cele patru domenii decisive ale puterii mondiale: din punct de vedere militar, ea are o extindere mondială neegalată; din punct de vedere economic, ea rămâne principala locomotivă a creşterii mondiale, chiar dacă sub anumite aspecte este concurată de Japonia şi Germania (dar niciuna din acestea nu deține celelalte atribute ale puterii mondiale); din punct de vedere tehnologic, ea deține întâietatea în toate ramurile de vârf ale inovației; din punct de vedere cultural, în ciuda unei oarecare naivități, ea nu are rivali în atracția pe care o exercită mai ales asupra tineretului lumii – totul îi conferă o susținere politică pe care niciun alt stat nu o egalează. Combinația acestor patru domenii face din America singura superputere mondială multilaterală."[95], toate acestea conferindu-i o dominație planetară de lungă durată. Ulterior, explicând atitudinea ambiguă a poporului american față de expansiunea exterioară, autorul afirmă că „sistemul mondial american pune accent pe tehnica cooptării (…)"[96]

O ordonare a diverselor teorii şi puncte de vedere asupra formării şi evoluției centrelor de putere a perioadei ulterioare încheierii *Războiului Rece* este realizată de Joseph S. Nye Jr. în *What New World Order*[97].

Oferim mai jos o sinteză a diverselor puncte de vedere exprimate în cinci scenarii posibile de reconfigurare a sistemului de putere global.

Hegemonia unipolară reprezintă unul dintre scenariile în derulare, apărut în discuțiile publice o dată cu victoria coaliției multinaționale conduse de SUA împotriva Irakului, în 1991. Evenimentele ulterioare au demonstrat supremația americană şi instaurarea unui hegemonism american multilateral. În plan militar, unde deciziile planetare, în urma unor consultări şi chiar opoziții din partea altor state sau organizații internaționale, au aparținut SUA, atrăgându-i denumirea de „jandarmul planetei". Acțiunile din Afganistan şi Irak, ulterioare atacului terorist de la

[93] Zbigniew Brzezinski, *Marea tablă de şah. Supremația americană şi imperativele sale geostrategice*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2000.

[94] *Idem*, p.20.

[95] Z. Brzezinski, *op. cit.*, p.35.

[96] Z. Brzezinski, *op. cit.*, p.36.

[97] *Ibidem*.

11 septembrie 2001, au îndepărtat ideea regresului posibil al SUA. În condițiile în care factorul tehnico-economic şi financiar devine elementul de referință al puterii, SUA, dispunând de o economie performantă şi eficientă, de resurse financiare impresionante şi de pârghiile instituțiilor financiare mondiale (Fondul Monetar Internațional şi Banca Mondială), poate încă rezista atacurilor Uniunii Europene, Japoniei şi, mai nou, Chinei, Rusiei şi Indiei, care exercită puternice presiuni asupra hegemoniei economice americane. Supremația informațională şi culturală este cea de-a treia componentă necesară şi indispensabilă unei puteri hegemonice. În această direcție, prin rețeaua informațională globală şi dominația lingvistică, SUA stăpâneşte fără riscul, de această dată, de a fi detronată din poziția de unică superputere.

Bipolarismul reprezintă un sistem asemănător ca structură cu sistemul celei de-a doua jumătăți a secolului XX (figura 14), numai că rolul URSS-ului ar fi preluat acum de o altă mare putere. Cea mai viabilă variantă a scenariului bipolarității ar impune ca actori principali Statele Unite ale Americii şi Uniunea Europeană.

Tripolarismul reprezintă un al doilea scenariu posibil în constituirea noului sistem de putere planetar. Ordinea tripolară, bazată pe existența a trei centre de putere, tinde să se concretizeze în plan economic prin afirmarea, de data aceasta, nu a unor state, ci a unor regiuni integrate economic. Prima asemenea integrare regională s-a produs la nivelul continentului european, unde, plecându-se de la Comunitatea Europeană a Cărbunelui şi Oțelului, s-a ajuns în prezent la forma cea mai complexă de integrare regională, care este Uniunea Europeană. Un al doilea pol de putere se constituie în spațiul nord-american, unde SUA, Canada şi Mexic s-au constituit în *North American Free Trade Agreement* **(**NAFTA). Cel de-al treilea pol de putere, este constituit de Japonia şi China împreună cu „tigrii" asiatici sub forma unei integrări economice regionale în zona Asia-Pacific. În cadrul celor trei regiuni polarizatoare, poziția de „locomotivă" economică ar fi ocupată de SUA pentru spațiul nord-american, de Germania pentru Uniunea Europeană şi de Japonia pentru spațiul Asia-Pacific.

Multipolarismul reprezintă varianta în care, alături de cele trei centre de putere, şi-ar mai face simțită influența una, două sau mai multe puteri. Afirmarea pe harta politică a lumii a unei lumi caracterizate, pe baze culturale, dar şi economice şi politice, ca o lume islamică, impune recunoaşterea acesteia în viitoarele reconfigurări planetare. India şi Rusia, neînglobate momentan în nicio alianță regională, prezintă importanță în sine ca mari actori ai scenei politicii de putere.

Un ultim scenariu al **ierarhizărilor sectoriale,** mult mai complex, implică o separare sectorială a puterii. „Sectorul" militar va rămâne unipolar, economicul şi financiarul pot deveni tripolar, multipolar sau global, informaţionalul şi culturalul pot deveni multipolar.

Josef Joffe oferă, în *Viitorul marilor puteri,* un alt scenariu al ierarhizării sectoriale, denumit modelul „triunghiurilor gemene". El îşi organizează sistemul internaţional al puterii pe baza unei reprezentări geometrice triunghiulare. Astfel, „conceptul puterii de bază se configurează ca două triunghiuri, cu Statele Unite ocupând vârful amândurora. Unul este cel economic, cu Japonia şi Europa; celălalt este cel militar, unde Rusia şi China, mai mult decât Japonia şi Europa, sunt cei mai posibili rivali"[98].

8.2. ***Globalizare sau regionalizare?***

Societatea umană, în etapa actuală, se prezintă ca un supersistem geosocial integrat constituit dintr-o pluralitate de sisteme ierarhizate, aflate în strânsă intercondiţionare. Acest suprasistem se caracterizează prin evoluţie dinamică ireversibilă în direcţia creşterii complexităţii şi globalizării, în condiţiile diversităţii de organizare social-economică a ţărilor şi regiunilor aflate pe diferite trepte de dezvoltare.

Datorită dezvoltării fără precedent a mijloacelor tehnico-ştiinţifice bazate pe automatizare, electronizare coroborate cu creşterea explozivă a mijloacelor comunicaţionale, are loc o relativă contracţie a spaţiului geografic, devenit mult mai compact, permiţând intercondiţionarea componentelor teritoriale şi sectoriale ale sistemului economiei mondiale. Spaţiul economiei mondiale este structurat în două componente: cel internaţional, bazat pe respectarea frontierelor statale, şi cel transnaţional, controlat de marile concerne multinaţionale.

Globalizarea sistemului economic mondial se exprimă prin procesele de formare şi funcţionare a pieţelor mondiale, a valutelor convertibile, a infrastructurii de producţie (transporturi, comunicaţii, energetică), a serviciilor în sfera circulaţiei mărfurilor, reclamei, informaticii, transferului de capital şi know-how.

Factorul integrator al acestui sistem economic global îl constituie sistemul financiar mondial, în cadrul căruia rolul decizional îl au organizaţiile financiare mondiale, Fondul Monetar Internaţional şi Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare, alături de băncile continentale pentru Europa, Asia, Africa şi băncile naţionale ale S.U.A,

[98] Josef Joffe, *Viitorul marilor puteri,* Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 2000.

Marii Britanii, Japoniei, Germaniei, Franței, care dictează acordarea de împrumuturi, credite, ca şi exportul de capital.

Al doilea factor integrator îl reprezintă sistemul global de transporturi şi comunicații rezultat din interacțiunea tuturor categoriilor, un adevărat sistem nervos fără care funcționarea activităților economice nu este posibilă. Un rol deosebit în funcționarea sistemului economic mondial revine transportului oceanic, care asigură peste trei pătrimi din schimburile economice internaționale.

Principalii actori ai globalizării sunt societățile transnaționale, respectiv marile companii occidentale, care şi-au extins activitatea economico-financiară dincolo de granițele țării de origine, devenind principalii agenți economici din economia mondială contemporană. Ele există în toate sectoarele economice – industrie, agricultură, bănci, asigurări, publicitate, turism etc. –, deținând poziții cheie pe palierele respective. Multe dintre societățile transnaționale au ajuns într-o perioadă relativ scurtă nu numai să monopolizeze întregi sectoare economice, dar să şi concentreze o forță economică mai mare decât cea a multor state şi, cel mai important, să aibă un rol determinant în ceea ce priveşte direcția, amploarea şi gradul de complexitate ale dezvoltării relațiilor economice internaționale în ansamblul lor şi incidența lor asupra dezvoltării economiilor naționale. Prin activitatea de producție desfăşurată în străinătate, societățile transnaționale determină atât efecte pozitive de neignorat, cât şi efecte negative şi constrângeri, ce depăşesc uneori avantajele.

Dacă, în trecutul nu prea îndepărtat, sistemul mondial era dominat de bipolaritatea ideologică şi militară a celor două superputeri – S.U.A. şi Uniunea Sovietică – în jurul cărora gravitau toate celelalte state, în prezent se constată coexistența unor state aflate pe diferite trepte de dezvoltare social-economică: preindustrială, industrială şi postindustrială; deşi această mozaicitate conferă sistemului caracterul de complementaritate şi interdependență ce nu poate ascunde inegalitățile şi contradicțiile considerabile între state şi regiuni.

Nivelul superior ierarhic este ocupat de 15 – 20 state postindustriale, grupate în trei subsisteme regionale: S.U.A. împreună cu Canada, Uniunea Europeană şi Japonia. Aceste grupări, care concentrează 16 la sută din populația lumii, participă cu trei pătrimi la formarea produsului mondial, în timp ce peste 60 la sută din omenire, din Asia, Africa şi America Latină, dispune doar de 5 la sută din acest produs. Între aceste extreme se situează celelalte state.

Clubul statelor postindustriale se caracterizează, în afara produsului brut pe locuitor, ce depăşeşte de multe ori 20 000 de dolari anual, prin

ocuparea predominantă a forței de muncă în sectoarele terțiar și cuaternar, reducerea netă a consumului de resurse naturale, materii prime pe unitatea de produs național brut, informatizarea, automatizarea și robotizarea ramurilor producție materiale, mobilitatea spațială și socială a populației, puternicul potențial tehnico-științific, ca și prin nivelul ridicat de viață imposibil de atins de majoritatea celorlalte state prin forța factorilor ecologici, sociali și economici.

Datorită acestor caracteristici, clubul statelor postindustriale va rămâne, pentru multă vreme, inaccesibil altor state cu atât mai mult, cu cât statele postindustriale controlează prin companiile transnaționale peste două treimi din volumul mondial al schimburilor, al căror ritm de creștere este de două ori mai rapid decât cel al produsului mondial brut.[99]

Raporturile reciproce dintre țările postindustriale se caracterizează printr-o permanentă instabilitate și concurență. Dacă, la începutul perioadei postbelice, S.U.A., ieșită intactă din război, deținea circa 1/2 din producția industrială a lumii, fondatoare cu drept majoritar de control a F.M.I. și B.I.R.D., în asociere cu puterea militar-strategică, ulterior a trebuit să împartă supremația economică cu C.E.E. și, mai ales, cu Japonia.[100]

Dacă U.E. reprezintă încă o formațiune eterogenă din punct de vedere al mărimii demografice, al potențialului economic, al nivelului P.I.B., care variază între limite largi, Japonia se caracterizează prin ascensiunea postbelică cea mai spectaculoasă în pofida dependenței sale totale de importul de materii prime (îndeosebi hidrocarburi). Formarea unui spațiu geoeconomic și posibila includere în viitor a Chinei vor transfera centrul de greutate al economiei mondiale din Atlantic în Pacific. În consecință, în cadrul U.E., dependentă energetic de zona Orientului Mijlociu, se va intensifica tendința integratoare, în timp ce S.U.A., prin poziția sa specifică între două oceane, va avea numai de câștigat.

8.3. ***Islamul – o lume în mișcare***

Dacă, până nu demult, cercetarea geopolitică nu s-a preocupat de o analiză de detaliu a civilizațiilor și religiilor, cursul evenimentelor contemporane impune abordarea temeinică a acestei tematici.

---

[99] Statele postindustriale concentrează 4/5 din primele 1000 mari companii și concerne ale lumii.

[100] Este semnificativă creșterea, în sistemul mondial financiar, a rolului Japoniei, ajunsă pe primul loc cu un fond de active ce îl depășește, în prezent, pe cel al S.U.A.

Prezența permanentă în discuția publică a unor concepte precum civilizație arabă, lume musulmană, religie islamică, islamism, fundamentalism islamic ş.a. ne oferă un exemplu al problematicii generate de acest complex etno-religios islamic.

Obiect de necontenite dezbateri, mai ales în ultimele două decenii, Islamul face parte din realitatea actuală. Abordările prezente se configurează într-un spectru foarte larg al percepțiilor şi reprezentărilor. De cele mai multe ori enigmatic şi de neînțeles, alteori sursă de îngrijorare sau subiect provocator, Islamul reprezintă un fenomen politic, economic, cultural şi social activ în peisajul geopolitic contemporan (figura 15).

Harta geopolitică a lumii indică prezența unei arii geopolitice configurate de o comunitate istorică bine definită, într-un câmp socio-cultural bine delimitat, care reprezintă aproximativ un sfert din populația globului. Percepția aparent monolitică oferă în reprezentare un spațiu în care disparitățile de ordin social-economic, clivajele religioase, antagonismele politice ținând de opțiuni ideologice particulare fac din Islam o lume a contrastelor şi discrepanțelor.

Complexitatea problemelor cu care se confruntă în prezent lumea musulmană sunt, pe de-o parte, rezultatul unei evoluții istorice, iar pe de altă parte, consecința numeroaselor transformări în spiritul modernității. Schimbările sociale, apariția noilor ideologii politico-religioase, aflate în divergență cu conservatorismul ortodoxiilor tradiționale, decalajul economic generat de abundența în anumite zone a resurselor petroliere şi influențele străine divergente sunt numai câteva din multitudinea cauzelor contradicțiilor contemporane.

Istoria lumii islamice, ce se desfăşoară pe o perioadă depăşind paisprezece secole, indică prezența a trei cicluri de evoluție social-culturală şi politico-economică.

Un prim ciclu, de afirmare şi dezvoltare complexă, deseori identificat ca „vârsta de aur" a civilizației islamice, se desfăşoară în secolele VII-XIII. Această lungă perioadă este marcată de un permanent progres în numeroase domenii, multe depăşind realizările spațiului creştin, reprezentând elemente de referință ale culturii şi științei umanității. Astfel, Islamul a oferit lumii, pe lângă incontestabile valori spirituale din diverse domenii ale culturii (medicină, filosofie, literatură, artă ş.a.), şi inovații tehnico-ştiințifice (hârtia, busola, praful de puşcă ş.a.).

Un al doilea ciclu, marcat de un puternic regres civilizațional, se desfăşoară între mijlocul secolului al XIII-lea şi sfârşitul secolului al XVIII-lea. În această perioadă, fragmentarea lumii musulmane datorată extinderii mari în spațiu (din Extremul Orient până în sudul Spaniei), expansiunea

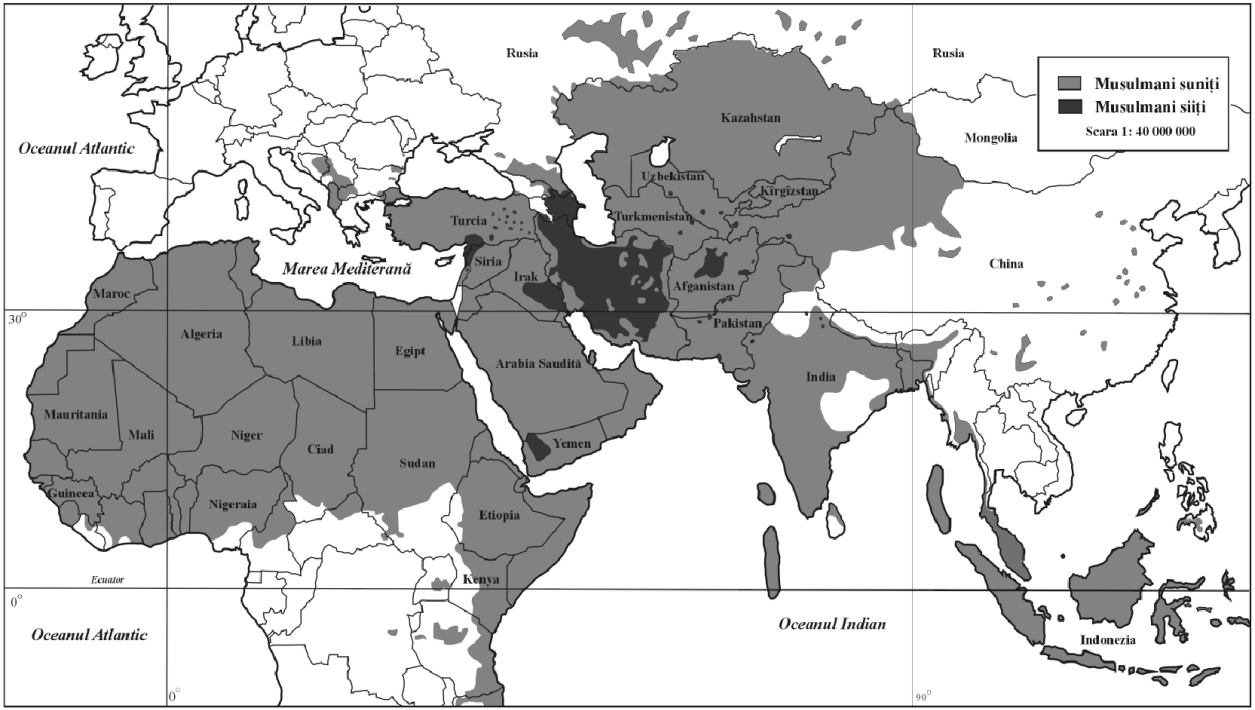

Fig.15. **Lumea islamică**

otomană în lumea arabă, dezvoltarea civilizației europene, care va exercita presiuni tot mai puternice asupra lumii musulmane, îndepărtarea arabilor din Europa vor genera un mediu care va stopa inovația culturală şi ştiințifică şi va determina, pentru această perioadă, o puternică izolare a Islamului.

Cel de-al treilea ciclu, al renaşterii moderne, se va instaura în lumea islamică la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea. Această perioadă este marcată de o trezire a conştiinței musulmane, care îşi va găsi expresia în reinventarierea şi actualizarea vechilor repere culturale şi în promovarea unor noi valori, în acord cu ordinea tradițională musulmană, care vor genera progres şi dezvoltare în Islam.

Dacă, până în secolul al XIV-lea, lumea islamică păstrează un avans față de lumea europeană, o dată cu secolul XV, Europa, grație unei dinamici socio-culturale superioare, determinată de apariția ideilor renascentiste inovatoare, dublate de lărgirea orizontului cunoaşterii oferit de marile descoperiri geografice, va câştiga un puternic ascendent asupra Islamului. Acest decalaj, puternic resimțit în lumea musulmană, se va perpetua, marcând şi în prezent raporturile între cele două civilizații.

Secolul XX, marcat de numeroase contacte între cele două civilizații, va avea ca principală caracteristică o continuă şi din ce în ce mai acută accentuare a contradicțiilor între culturi şi civilizații, pe fondul unei încordări generale a situației internaționale.

Începând cu primul deceniu al secolului XX, lumea musulmană, aflată în mare parte sub dominație colonială, se regăseşte ca teatru al înfruntării marilor puteri. În timp ce relațiile internaționale avansau spre un conflict general, țările Islamului cunosc o tot mai puternică criză identitară, datorată noului val al expansionismului marilor puteri. În 1907 are loc împărțirea Iranului în zone de influență, în urma unui acord anglo-rus. În 1911, Italia anexează Tripolitania, Libia de azi, pentru ca în 1912 Marocul să intre sub protectorat francez şi spaniol. Toate acestea şi multe altele creează în conştiința musulmană o percepție negativă a raporturilor cu lumea exterioară, în care amenințarea coaliților europene depăşeşte cu mult cruciadele Evului Mediu.

Accentuarea contradicțiilor culminează cu dezmembrarea Imperiului Otoman în urma primului război mondial şi a instaurării unei noi ordini europene în locul celei otomane. Dispariția Imperiului Otoman va duce şi la dispariția califatului, singura instituție ce simboliza unitatea politico-religioasă a comunității islamice. Un alt moment important al relațiilor dintre cele două lumii este reprezentat de expansiunea *sionismului*, materializată prin presiuni tot mai puternice asupra Puterilor occidentale

privind revendicările teritoriale asupra Palestinei. Materializarea acestor presiuni nu va întârzia; expresia susținerii idealului sionist o reprezintă celebra „Declarație Balfour" (2 noiembrie 1917), în termenii căreia Marea Britanie se angaja să susțină stabilirea unui *cămin național pentru poporul evreu* în Palestina. Anul 1948, prin înființarea statului Israel, va reprezenta momentul de început al unei continue lupte antievreieşti şi antioccidentale, Occidentul fiind considerat susținător al evreilor şi al statului Israel.

În urma acestor evenimente, care vor marca conştiința întregii lumii arabe musulmane şi non-musulmane, se va deschide un nou orizont al raporturilor între cele două lumi.

Sfârşitul Primului Război Mondial marchează prăbuşirea întregii vechi ordinii a spațiului islamic. Cu excepția Turciei şi a câtorva principate arabe, toate țările musulmane, începând din Africa subsahariană şi maghrebiană şi până în India, şi-au pierdut practic independența.

Decolonizarea acestor popoare va începe după cel de-al Doilea Război Mondial, când o nouă modificare a ordinii mondiale va genera un puternic proces de eliberare în tot spațiul islamic. Începând cu 1945, rând pe rând, țările musulmane aflate sub dominație colonială îşi vor cuceri independența. Procesul decolonizării începe în Indonezia, care îşi declară independența în 1945, fiind urmată de Siria, Liban, Iordania, în 1946; Pakistan, în 1947; Libia, în 1951; Sudan, în 1955, Maroc şi Tunisia, în 1956; Malaysia, în 1957; Guineea, în 1958; Mauritania, Mali, Niger, Senegal, Somalia, Ciad, în 1962; Algeria, în 1962 şi alte state, precum Nigeria, Camerun, Coasta de Fildeş, Togo, în 1960, Sierra Leone, în 1961, Tanzania, în 1964 etc., în care musulmanii formează unul dintre componentele etnice de bază în ansamblul național.

În perioada postcolonială (1950-1970) se observă o remodelare a profilului politic, economic şi socio-cultural al lumii islamice. Participarea noilor state musulmane la viața internațională în cadrul diverselor instituții cu responsabilități globale (ONU, UNESCO etc.), organizarea în instituții şi forumuri regionale (Liga Statelor Arabe, Organizația Unității Africane, Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol, Organizația Conferinței Islamice) vor reprezenta un puternic semnal al afirmării identității comunității islamice.

Tot în plan **politic** observăm că un număr mare de țări musulmane, dobândindu-şi independența, optează, fără a le fi specifice, pentru *sisteme politice republicane*. Țări precum Egipt (1952), Tunisia (1957), Irak (1958), Yemen (1962), Libia (1969), Afganistan (1973), Iran (1979) vor înlătura regimurile monarhice anterioare independenței şi vor opta pentru republică, drept nouă formă de guvernare. Opțiunea republicană a

numeroase țări islamice poate fi explicată, în primul rând, prin compromiterea instituției monarhice, asociată de cele mai multe ori cu instaurarea dominației coloniale şi colaborarea cu puterea colonială. Modelul oferit de Turcia, prima republică musulmană, reprezintă un alt factor al afirmării instituției republicane.

Opțiunea socialistă este o altă tendință politică ce caracterizează țările musulmane în perioada postcolonială. Eliberarea națională, realizată pe fondul unui puternic curent naționalist musulman, corelată cu atracția exercitată de regimurile comuniste deja instaurate, va determina în state precum Egipt, Indonezia, Algeria, Siria ș.a., testarea unui socialism cu specific musulman, preocupat în mare măsură să păstreze originalitatea islamică.

Arabismul este un alt curent ideologic naționalist ce marchează perioada reafirmării islamice. El exprimă apartenența la un anumit spațiu în care limba, tradițiile, religia, cultura în general, sunt reprezentate ca valori proprii, ca rădăcini ale unei mari civilizații. Există, în conştientul colectiv, un orgoliu al apartenenței la această imensă comunitate în spațiul căreia a apărut religia islamică. Arabismul modern s-a concretizat, deseori, prin proclamarea ideii uniunii întregii lumi arabe. Astfel, Egiptul, prin personalitatea preşedintelui Gamal Abdel Nasser, şi mai apoi Siria şi Irakul, prin ramurile Partidului Baas, care au preluat puterea în aceste state în 1966 şi, respectiv, 1968, au reprezentat bastioanele cele mai puternice ale panarabismului

Numeroasele contradicții din interiorul lumii islamice îşi vor găsi în ultimele decenii ale secolului XX ecoul într-un nou curent, cel al *mişcărilor islamiste*. Dacă termenul Islam defineşte o mare cultură şi civilizație, prin islamism trebuie înțeles un ideal declarat, materializat într-un demers politic, care se revendică din Islam şi urmăreşte să apere cu orice preț valorile tradiționale ale acestuia, marcat fiind de o concepție antioccidentală. Islamismul transformă religia în ideologie politică militantă, pervertind valorile credinței islamice în idealuri extremiste. Momentul-cheie al intensificării curentului islamist, atribuit inițial unei mişcări create, în 1928, în Egipt, este reprezentat de revoluția din Iran, din 1979, când, prin preluarea puterii de către imamul Komeyni, forme extreme, fundamentaliste au deschis un nou orizont naționalist.

Fundamentalismul religios nu este un fenomen particular islamic, cum deseori se lasă să se înțeleagă, ci unul global. Mişcări fundamentaliste întâlnim în numeroase alte religii. Dar nici fundamentalismul hindus şi nici cel sikh, deşi amândouă sunt la fel de agresive şi militante, nu au o orientare universală, precum cel islamic, ambele adresându-se doar comunităților

respective. Fundamentalismul religios islamic se bazează pe învățătura islamică despre universalism, pe care o politizează şi o dezvoltă, dându-i o orientare doctrinară. Fundamentalismul islamic se caracterizează în esență ca un neoislamism, ce vizează instaurarea unei noi ordini internaționale, dominată de Islam. Fundamentalismul islamic vrea să-şi impună ideologia politico-religioasă a mântuirii („el-hall el islami"), oferind-o ca rezolvare a crizei generale care a cuprins umanitatea.

Termenul de fundamentalism („ussulija") este neoarab şi nu se regăseşte în nicio sursă religioasă islamică, ceea ce subliniază încă o dată că Islamul nu trebuie identificat cu fundamentalismul.

Obiectivul principal al fundamentalismului islamic este implementarea în lumea islamică a unui sistem generalizat, având la bază dominația lui Allah. Cel de-al doilea obiectiv vizează islamizarea lumii. Astfel, doar după completa transformare a statelor islamice în state ale lui Allah, potrivit condițiilor impuse de „şaria", fundamentalismul va trece la islamizarea forțată a lumii occidentale.

Pentru a ilustra, o dată în plus, contradicțiile din interiorul lumii islamice, putem compara cele două forme de naționalism specifice perioadei contemporane: arabismul şi islamismul. Războiul dintre Irak şi Iran început în 1980 a opus două state musulmane, primul condus de un ofițer irakian arab ce se dorea modern şi laic, apărător al *arabismului*, iar cel de-al doilea, condus de un om al bisericii, iranian, deci nearab, musulman şiit, apărător al *islamismului*. Unul dorea unirea lumii arabe în jurul unor valori moderne şi laice, chiar dacă acest lucru s-ar fi realizat prin forță militară, celălalt dorea ca musulmanii din întreaga lume să se unească în jurul unui Iran profund religios, întors spre valorile tradiționale. La fel de ilustrativ este şi conflictul care a pus față în față, de această dată, doi musulmani, apărători ai *arabismului*: Nasser, preşedintele Egiptului, ofițer, revoluționar socialist, şi Faysal, regele Arabiei Saudite, multimiliardar, reprezentant al unui sistem monarhic.[101]

În planul **religiei**, Islamul, care semnifică „supunerea față de Dumnezeu (Allah)", dincolo de învelişul monolitic, care defineşte a doua comunitate religioasă (*Umma*) ca mărime (peste 1,2 miliarde de adepți) după creştini, este fragmentat. Islamul, provenind din aceeaşi rădăcină arabă ca şi termenul *salam*, ce semnifică „pace, salvare", a fost revelat lui Mahomed (570-632), prin intermediul *Coranului*, direct de Allah, fiind sursa primordială a legii religioase (*şaria*), care cuprinde toate acțiunile

[101] Paul Balta, *L'Islam dans le monde*, Paris, 1990; *apud* Anne-Marie Delcambre, *Islamul*, Editura C.N.I. „Coresi" S.A., București, 2000, p.72.

umane. Marea schismă islamică, din primul secol al *Hegirei*, îi va separa pe credincioşii musulmani în două grupări principale: sunniţi şi şiiţi.

Sunnismul reprezintă grupul majoritar în Islam (circa 90 %) şi îi defineşte pe acei credincioşi musulmani ortodocşi care se supun principiilor şi practicilor introduse de *sunna*, ce desemnează actele şi cuvintele lui Mahomed. Sunniţii se bucură de o imagine mai moderată, ei făcând diferenţa între autoritatea politică şi autoritatea spirituală, considerându-se păstrătorii şi purtătorii adevăratei tradiţii.

Şiismul, deşi minoritar în Islam (circa 10 %), prin imaginea de intoleranţă pe care o are, reprezintă grupul islamic cel mai activ. Încă de la formare, de către Ali ibn Abi Talib, vărul şi ginerele profetului, şiismul a intrat în conflict cu alte forţe, revendicând ereditar *califatul* pentru descendenţii, profetului. Şiiţii nu recunosc separarea puterii politice de cea religioasă, ambele, afirmând ei, coexistând în persoana profetului, funcţia eminamente religioasă îndeplinită de Mahomed la Mecca fiind completată cu cea politică şi militară la Medina. Conform descendenţei ereditare, această putere comasată, asupra tuturor musulmanilor, ar trebui să revină şiiţilor, care, prin Ali, se socotesc urmaşi direcţi ai lui Mahomed. În prezent, şiiţii sunt majoritari în Iran (circa 80 %). Puternice grupuri şiite există şi în Liban (circa 30 %), Pakistan şi Afganistan (circa 20 %); există, de asemenea, comunităţi şiite mai mici, dar extrem de influente, în Turcia, Kuweit, Bahrain, Emiratele Arabe Unite, Arabia Saudită.

În plan **economic,** ţările islamice, asemenea planului politic şi religios, se prezintă diferenţiat: pe de-o parte, există numeroase state subdezvoltate în care componenta materială şi nivelul de trai sunt mult în urma standardelor actuale de dezvoltare, dar şi state care, prin imensele resurse de petrol pe care le posedă şi exploatează, se situează la un nivel superior de dezvoltare.

Statele islamice situate în regiunea Orientului Mijlociu deţin circa 65 % din rezervele mondiale de petrol şi circa 35 % din cele de gaze naturale. În ceea ce priveşte producţia de petrol brut, ţările islamice ale Golfului Persic (Arabia Saudită, Iran, Irak, Emiratele Arabe Unite, Bahrain, Kuweit, Qatar) asigură circa 28 % din totalul mondial. Principalul producător şi exportator de petrol, la nivel regional, dar şi mondial este Arabia Saudită, care deţine şi cele mai mari rezerve din lume (circa 1/4). Exportul de petrol în această ţară, care asigură 40 % din PIB, creează, ca şi în alte ţări islamice, o dependenţă a economiei naţionale de această resursă.

În condiţiile în care lumea contemporană îşi bazează dezvoltarea pe o solicitare crescândă a resurselor energetice, petrolul devine pentru ţările posesoare de rezerve de petrol şi mari producătoare un argument strategic de primă importanţă care le impune un statut special în noua ordine

mondială. Un exemplu edificator în acest sens îl prezintă cele două, „şocuri petroliere" administrate economiei mondiale în 1973 şi 1979, de către „cel mai ambiţios cartel din economia modernă"[102] – OPEC.

Criza petrolieră din 1973, a fost provocată deliberat de ţările OPEC, care au folosit petrolul ca factor de presiune politică, condiţionând stoparea reducerii producţiei (25 % în prima fază, apoi cu 5 % pe lună) de retragerea trupelor israeliene din teritoriile arabe ocupate în 1967. Consecinţele scăderii producţiei de petrol şi embargoul total impus de OPEC livrărilor către principalele ţări aliate ale Israelului (SUA, Olanda, Portugalia, Africa de Sud) au determinat, în prima fază, o creştere explozivă a preţului barilului de la 2,59 dolari la 11,65 dolari, pentru ca ulterior criza să se repercuteze şi asupra altor domenii economice.

Dacă criza din 1973 a fost provocată deliberat, cea din 1979 s-a produs pe fondul disensiunilor în cadrul OPEC, generate de partizanate asumate în conflictul care începuse între Iran şi Irak. La accentuarea crizei a concurat şi decizia Marii Britanii şi Norvegiei de a creşte preţul petrolului extras din Marea Nordului, fapt ce a determinat din partea ţărilor islamice exportatoare o creştere în cascadă a preţurilor. De această dată, criza nu a mai putut fi controlată, efectele acesteia antrenând domeniu după domeniu, stat după stat.

În plan **demografic,** lumea islamică se caracterizează printr-o creştere explozivă a numărului populaţiei. Dacă la mijlocul secolului XX numărul populaţiei islamice era de 365 milioane[103], cincizeci de ani mai târziu, la începutul secolului XXI, ea a urcat la o cifră de 1 595 milioane.[104]

Răspândirea teritorială oferă un tablou impresionant. La nivelul marilor ansambluri geografice şi geopolitice, repartiţia populaţiei islamice se prezintă astfel: în Asia trăiesc 1 093 milioane, în Africa 461 milioane, în Europa 34 milioane, în America şi Oceania 6 milioane.

Repartiţia populaţiei islamice la nivelul statelor oferă o imagine mozaicată. În acest sens, Anne-Marie Delcambre[105] identifică, raportând numărul populaţiei islamice la totalul populaţiei, opt categorii de state (tabelul 7):

1. Ţări arabe unde Islamul e majoritar: Algeria, Arabia Saudită, Bahrain, Egipt, Emiratele Arabe Unite, Irak, Iordania, Kuweit, Liban,

---

[102] Ioan Bari, *Probleme globale contemporane*, Editura Economică, Bucureşti, 2003, p.477.

[103] Louis Massignon, *Annuaire du Monde musulman*, PUF, Paris, 1955, p. 428 *apud* Ali Mérad, *Islamul contemporan*, Editura Corint, Bucureşti, 2003, p. 107.

[104] United Nation, *World Statistics Pocketbook*, 2001.

[105] Anne-Marie Delcambre, *Islamul*, Editura C.N.I. „Coresi" S.A., Bucureşti, 2000, p. 114.

Libia, Maroc, Mauritania, Oman, Qatar, Siria, Tunisia, Yemen, cărora li se adaugă populația palestiniană.

2. Țări din Africa unde Islamul e majoritar: Gambia, Guineea, Mali, Niger, Senegal, Sudan, Somalia, Comore.

3. Țări din Asia, nearabe, unde Islamul e majoritar: Afganistan, Brunei, Bangladesh, Indonezia, Iran, Malaysia, Maldive, Pakistan, Turcia.

4. Țări din Europa unde islamul e majoritar: Albania.

5. Țări din Africa în care există o puternică minoritate islamică: Burkina Faso, Ciad, Coasta de Fildeș, Etiopia, Guineea-Bissau, Liberia, Nigeria, Sierra Leone, Tanzania.

6. Alte țări din Africa în care există o minoritate islamică: Benin, Camerun, Gabon, Kenya, Madagascar, Malawi, Mozambic, Uganda, Republica Centrafricană, Rwanda, Togo, Zair (Congo).

7. Țări din Asia, nearabe, cu o minoritate islamică: Birmania, China, India, Israel, Filipine, Rusia, Singapore, Sri Lanka, Thailanda.

8. Țări din Europa cu o minoritate musulmană: Belgia, Bulgaria, Cipru, Elveția, Franța, Germania, Grecia, Ungaria, Irlanda, Italia, Marea Britanie, Țările de Jos, fosta Iugoslavie.

Tabelul 7

Răspândirea musulmanilor în lume

Ansambluri geografice și geopolitice	Populația musulmană (milioane locuitori)
ASIA	**1 092 999**
Țările arabe	101 683
Orientul Mijlociu (Turcia, Iran, Afganistan)	157 013
Asia Centrală și Federația Rusă	80 157
Subcontinentul indian	393 192
Asia de Sud-Est	218 175
Extremul Orient	142 779
AFRICA	**461 216**
Africa de Nord (Maghreb, Egipt)	141 360
Africa de Vest	140 227
Africa de Est	138 379
Africa Centrală	20 185
Africa Australă	21 065
DIASPORA	**41 085**
Europa	34 800
America, Oceania	6 285
TOTAL	**1 595 300**

Sursa: Ali Mérad, 2003, p. 107

Una dintre cele mai semnificative caracteristci ale Islamului contemporan rămân tendința de respingere categorică a culturii şi civilizației occidentale şi refuzul acceptării tendințelor de globalizare. Acest fenomen indică, în plan social, o comunitate ermetică, ancorată într-o imobilitate tradițională, unde valorile neislamice sunt complet refuzate. Menținerea acestei tendințe creează posibilitatea adâncirii clivajelor sociale, politice, economice şi culturale existente între lumea islamică şi lumea occidentală.

Amplasarea geografică, acel spațiu continuu tricontinental interpus median între Nordul şi Sudul terestru, numărul populației, ce reprezintă circa 25 % din totalul populației globului, cu ritmuri de creştere superioare lumii occidentale, o cultură îndreptată spre valori tradiționale, opunându-se noului universal şi globalizării, cu economii în care petrolul, resursă strategică a contemporaneității, este folosit ca factor de presiune şi amenințare, şi nu în ultimul rând ideologiile extremiste antioccidentale care promovează ca formă de luptă terorismul internațional – toate acestea oferă imaginea complexă, dar nu completă a unui pol de putere ce se va impune într-o nouă ordine mondială.

8.4. ***Terorismul – o amenințare globală***

Evenimentele din 11 septembrie 2001, petrecute în Statele Unite ale Americii, înregistrate drept cea mai amplă manifestare a fenomenului terorist, împreună cu ansamblul consecințelor generate, se pot constituii în moment de referință al activității teroriste. În acest sens, se poate vorbi de o evoluție a fenomenului terorist de până la 11 septembrie şi o alta, mult modificată, ce urmează acestui moment.

Într-o perspectivă istorică, terorismul poate fi identificat în diverse perioade ale evoluției umanității, alături de care a cunoscut o continuă diversificare şi amplificare a metodelor şi mijloacelor de manifestare.

Mitologia greacă evocă plastic un adevăr incontestabil. Phobos (teroare) şi Deimos (frică) sunt numele celor doi cai ce trăgeau carul de luptă al temutului zeu al războiului, Ares. Realitatea prezentă confirmă pe deplin această legendă antică. Teroarea şi frica au reprezentat, de cele mai multe ori, instrumentele de exercitare a puterii. Violența, în mod frecvent, a fost calea afirmării voinței politice şi a realizării diverselor deziderate politice.

În decursul timpului, acțiuni care să implice forța în scopul realizării unui ideal au cunoscut forme dintre cele mai diverse: răscoale ale țăranilor, răscoale violente muncitoreşti, războaie civile şi de eliberare națională, mişcări de rezistență împotriva dominației străine etc. Una dintre primele

manifestări de acest gen, citate frecvent în bogata literatură de specialitate, este reprezentată de activitatea sectei religioase a *Sicari*-lor, aripă activă a mişcării zelote din Palestina, în anii ’70 d.Hr. Membrii acestui ordin îşi atacau ţintele, dinainte stabilite, folosind o sabie specială, de dimensiuni reduse.

Speranţa mesianică şi terorismul politic au reprezentat caracteristicile permanente ale sectelor religioase. Acţiunile acestor ordine religioase puteau fi îndreptate împotriva membrilor unor elite, contra unor pretendenţi la putere sau chiar împotriva populaţiei în scopul de a o supune. Ca armă exclusiv politică, terorismul a fost folosit la început, în secolele XI-XIII, de dizidenţii unui ordin secret islamic, cunoscuţi sub denumirea de *Asasini*.[106] Termenul „hashassins” provine din limba araba şi poate fi tradus *ad literam* ca „mâncătorul de haşiş”. Aceşti fanatici musulmani, care acţionau sub influenţa drogurilor (haşiş), au fost angajaţi de către liderii lor spirituali pentru a răspândi teroarea printre creştini şi alţi inamici religioşi. De cele mai multe ori, după comiterea unui asasinat ei se lăsau prinşi, acţionând în conformitate cu o regulă autoimpusă: „Să trăieşti după o misiune este o ruşine”. Grupul a fost distrus în secolul XIII, dar folosirea asasinatului ca instrument politic a proliferat, termenul devenind substantiv comun în majoritatea limbilor occidentale.

Un alt moment important în evoluţia fenomenului terorist este marcat de Revoluţia Franceză, când în contextul sângeroaselor acţiuni revoluţionare cuvântul *terorism* a fost folosit pentru prima oară ca sinonim cu „regimul terorii”, instaurat ca metodă de stabilire a ordinii şi ca instrument de guvernare al proaspătului stat revoluţionar, având ca scop consolidarea noului guvern prin descurajarea tuturor acţiunilor contra-revoluţionare.

Sfârşitul secolului XIX aduce noi modificări fenomenului. Prin acţiunile revoluţionarilor ruşi, care luptau contra unui guvern aristocratic, sau ale grupurilor ultranaţionaliste irlandeze, macedonene, sârbe şi armene, care foloseau teroarea în lupta lor pentru autonomie sau independenţă naţională, acţiunile mişcărilor anarhiste de la sfârşitul secolului XIX din Franţa, Italia, Spania şi SUA au impus o nouă formă de manifestare a acţiunii teroriste, „terorismul sistematic”.

Dacă, la începutul primului război mondial, terorismul era considerat ca un fenomen de extremă stângă, după 1918, prin apariţia mişcărilor separatiste naţionaliste sau a mişcărilor fasciste, activitatea teroristă a fost

---

[106] Gheorghe Arădavoaicei şi colab., *Terorism, antiterorism, contraterorism*, Editura Antet, Bucureşti, 1997, p. 51.

poziționată în extrema dreaptă. Alternanța stânga-dreapta va continua totuși să existe, fiind generată de existența revendicărilor și acțiunilor diverselor grupări teroriste, încadrate ideologic de o parte sau de alta a spectrului politic. Terorismul de stânga urmărește să instaureze pe cale revoluționară „viitorul luminos", cel de dreapta dorește să reînvie trecutul. Cel de stânga respinge tradițiile și temeiurile pe care se bazează societatea actuală, cel de dreapta consideră că societatea contemporană a distrus tradițiile.

În a doua jumătate a secolului XX, o altă fațetă a terorismului a început să se manifeste cu precădere. Astfel, înfrângerea gherilelor rurale din America de Sud și radicalizarea activității grupurilor teroriste urbane din Europa, Asia și America au condus la apariția noii strategii urbane a luptei teroriste.

Tot în a doua jumătate a secolului XX, teroarea exercitată de grupările fundamentaliste islamice din Orientul Apropiat și Mijlociu va aduce în prim plan internaționalizarea terorismului. Terorismul internațional include acele acte teroriste întreprinse în afara statului de proveniență a grupării teroriste, a căror calificare și pedepsire se fac conform normelor internaționale.

Ultimii ani au produs o reconfigurare generală a fenomenului terorist. Organizațiile teroriste, care până nu demult acționau la un nivel scăzut, în prezent au dezvoltat adevărate structuri transnaționale ale căror scopuri nu mai vizează efecte imediate cu o sferă limitată, ci realizarea unor țeluri globale. În plan politic, amenințările și acțiunile teroriste depășesc limitele unor interese locale, grupările teroriste acționând asupra statelor și chiar a întregului sistem global, vizând modificarea raportului de forțe în lume. În plan financiar și logistic, aceste rețele ale terorii dispun în prezent de resurse necesare organizării oricărui tip de acțiune teroristă, oriunde în lume. În plan social și economic, efectele acțiunilor teroriste întreprinse în ultimii ani depășesc nivelul pierderilor însumate ale ultimelor decenii. Atacurile de la 11 septembrie 2001 reprezintă peste 6000 de victime omenești, peste 4,1 miliarde costul estimat al clădirilor World Trade Centre, la care se adaugă o cifră de două ori mai mare pentru înlăturarea efectelor și reconstruirea unui nou ansamblu de birouri, peste 10 miliarde de dolari pierderile companiilor aeriene, și lista ar putea continua. În plan psihologic, efectele momentului 11 septembrie nu mai pot fi cuantificate și raportate la statisticile trecutului. Teroarea și frica au depășit cu mult granițele Statelor Unite ale Americii, cărora le-au fost atacate două dintre simbolurile naționale, terorismul devenind, acum, o amenințare globală.

Cauzele manifestării „noului terorism", identificabile la un nivel general în ansamblul modificărilor survenite în sistemul ordinii mondiale,

prezintă la nivel particular o serie de caracteristici specifice perioadei actuale: reorganizarea grupărilor teroriste locale în rețele suprastatale, cu posibilități nelimitate de cooperare; expansiunea continuă şi tot mai accentuată a fundamentalismului islamic; amplificarea şi diversificarea formelor de „sprijinire" a grupărilor teroriste de către servicii secrete şi state în interese conjuncturale proprii; accentuarea decalajului economic între state, dublat de deteriorarea climatului social în țările sărace şi de proliferarea tendințelor xenofobe în statele dezvoltate; vidul de putere creat la nivelul organizațiilor internaționale; insuficienta organizare legislativă şi instituțională privind combaterea terorismului la nivelul statelor; specialişti, armament şi muniție provenite din dezintegrarea unor forțe armate, accesul facil al organizațiilor teroriste la o piață mondială a comerțului cu arme; instabilizarea unor noi zone prin apariția a noi tipuri de conflict local, ce au generat noi forme de manifestare a terorismului.

Sistemul de organizare, numărul membrilor grupărilor teroriste diferă de la o organizație la alta. Sunt cunoscute *grupuri teroriste* formate din 2-3 persoane, care acționează independent de alte structuri teroriste, existența lor fiind de cele mai multe ori condiționată conjunctural de anumite evenimente. La un nivel superior acționează *grupările teroriste*, care sunt formațiuni mai numeroase şi mai bine organizate, dispunând de o logistică avansată şi relații în cadrul rețelei teroriste. În cadrul grupărilor teroriste activează *celule teroriste*, cu grad sporit de autonomie, în vederea pregătirii acțiunilor, coordonate şi finanțate de grupările cărora le aparțin. Forma superioară de integrare este *rețeaua teroristă*, formată din diverse grupări teroriste care acționează, deseori independent (în acelaşi scop al conspirării), dar care prin orientare ideologică, surse de finanțare şi coordonare comună prezintă caracteristicile unei organizații.

Terorismul, în complexele sale forme de manifestare, se înfățişează sub multiple aspecte, fapt ce impune, pentru o mai bună şi corectă înțelegere, o clasificare multicriterială.

Din punct de vedere al spațiului în care se practică şi al întinderii efectelor sale, se disting două tipuri de terorism: național (sau intern) şi internațional. Când pregătirea acțiunii teroriste, desfăşurarea actului şi efectele pe care le produce se limitează la spațiul unei singure țări, avem de-a face cu terorism național sau intern. De cele mai multe ori, terorismul intern se manifestă sub forma terorismului politic sau social, fiind îndreptat împotriva instituțiilor sau personalităților politice, sau a persoanelor neimplicate politic. Terorismul internațional desemnează acele manifestări şi acte teroriste în care autorul, victima, pregătirea, desfăşurarea

propriu-zisă, locul de refugiu al autorilor sau complicilor, interesele vizate şi efectele acţiunii trebuie să depăşească nivelul local statal, antrenând o serie de elemente cu caracter internaţional.

Criteriul cauzal impune identificarea a patru tipuri de terorism: *etnic*, care include activităţile cu motivaţie religioasă, lingvistică, separatism regional ş.a.; *naţionalist*, care include mişcările iredentiste şi anticoloniale; *ideologic*, care include mişcările anarhiste, grupările radicale de extremă dreaptă sau stângă; *patologic*, care include grupurile sau persoanele care întreprind acţiuni teroriste în mod aparent din raţiuni personale.

Interpretarea scopului urmărit de acţiunea teroristă poate încadra activitatea teroristă în trei categorii: politic, social, de drept comun. *Terorismul politic* caracterizează o acţiune teroristă îndreptată contra statului, sistemului său politic, organelor sale sau reprezentanţilor săi. *Terorismul social* desemnează acea formă de terorism care urmăreşte impunerea unei ideologii sau doctrine sociale; formele de manifestare a scopului urmărit au consecinţe doar în interiorul statului atentat şi nu sunt înregistrate efecte majore internaţionale. *Terorismul de drept comun* reprezintă acel tip de terorism care cade sub incidenţa legii penale ca o infracţiune de drept comun, agravată însă de metoda de execuţie prin teroare.

Analizând fenomenul terorist din punct de vedere al momentului de îndeplinire a scopului urmărit, se pot identifica două tipuri de terorism. *Terorismul direct* reprezintă acea formă de manifestare a terorismului, prin care scopul propus se realizează nemijlocit în momentul comiterii actului terorist. Asasinarea şefilor de stat, în vederea înlocuirii structurii statale, diferită de cea precedentă, reprezintă un exemplu tipic de terorism direct. În cazul *terorismului indirect*, acţiunea de violenţă, actul terorist propriu-zis duc în mod indirect la atingerea scopului propus. În acest caz, actul terorist prefigurează scopul urmărit, realizarea acestuia survenind ulterior printr-un proces similar principiului dominoului.

Numeroasele faţete ale acestui complex fenomen oferă în continuare multiple posibilităţi de abordare. Implicaţiile majore prezentate de noile forme de manifestare a flagelului terorist, care capătă, cu rapiditate, o formă globală, impun o diversificare şi amplificare a mijloacelor de investigare. Abordarea geopolitică devine, astfel, un deziderat major în noua ordine internaţională.

8.5. ***Noua geografie a drogurilor***

Una dintre cele mai grave şi complexe probleme cu care se confruntă umanitatea în prezent este cea a drogurilor. Atitudinile fataliste şi

îngăduitoare din trecut au permis acestui flagel să atingă proporţiile epidemice de astăzi. Amploarea problemei actuale a narcoticelor depăşeşte cadrul preocupărilor naţionale, constituind o ameninţare pentru noua ordine socială şi economică a lumii.

Implicaţiile medicale, sociale, economico-financiare, politice fac din această situaţie una dintre cele mai acute probleme ale lumii contemporane.

Pornind de la consumul şi abuzul drogurilor în rândul tinerilor, dezvoltarea organizaţiilor criminale la scara unor adevărate companii transnaţionale (mafia siciliană, cartelurile columbiene), amintind corupţia ce poate atinge chiar eşaloanele cele mai înalte ale puterii, servicii secrete ce nu se sfiiesc să recurgă la comerţul cu droguri în scopul obţinerii banilor necesari finanţării altor servicii (C.I.A.), mergând până la economii naţionale al căror PNB este depăşit de veniturile provenite din traficul ilicit de droguri – iată doar câteva din numeroasele faţete ale acestui flagel.

Problema consumului de droguri este considerată de mulţi oameni ca aparţinând perioadei contemporane, ea neavând nimic de-a face cu trecutul prea îndepărtat al omenirii. Realitatea relevă însă faptul că această problemă a făcut întotdeauna parte din istoria umanităţii.

Dar folosirea anumitor plante pentru calităţile lor euforizante este tot atât de veche ca şi utilizarea de către om a oricăror alte resurse naturale pentru hrană sau pentru tratarea unor maladii. Se poate afirma că existenţa şi efectele stupefiantelor au fost descoperite întâmplător în trecutul îndepărtat. Se ştie însă cu certitudine că o anumită dezvoltare a cunoscut consumul de stupefiante în societăţile primitive şi sclavagiste, în momentul când religia a recurs la folosirea drogurilor pentru influenţarea conştiinţei oamenilor, acolo unde alte metode de persuasiune nu au avut efectele dorite.

O nouă etapă în proliferarea drogurilor a fost momentul când s-au atribuit cannabisului şi frunzelor de coca proprietăţi afrodiziace. Încetăţenirea ideii că haşişul şi cocaina conţin substanţe psiho-active care stimulează impulsurile sexuale, corelată cu negarea efectelor nocive ale utilizării acestora, a încurajat şi mai mult consumul de stupefiante, care a luat în multe regiuni ale lumii proporţii de masă. Şi totuşi, numărul victimelor nu era atât de mare, deoarece utilizarea stupefiantelor în stare naturală şi în cantităţi reduse nu reprezenta un pericol de neînlăturat.

Un rol deosebit de negativ în abuzul de stupefiante, la cotele cunoscute azi, cu consecinţe neiertătoare, l-a avut apariţia drogurilor rafinate, care au efecte extrem de puternice şi teribil de nocive în doze

foarte mici. În prezent, constatăm o recrudescență nemaiîntâlnită a flagelului drogurilor. De la începutul secolului XX, drogurile au produs mai multe victime decât toate conflictele care au avut loc în această perioadă. Astfel, putem afirma că flagelul stupefiantelor reprezintă unul dintre cele mai grave pericole ce amenință umanitatea, printr-o diversitate de forme specifice, pornind de la influența nocivă pe care o au asupra tinerelor generații aflate în stadiul de formare, alterarea relațiilor sociale dintre oameni, şi continuând cu distrugerea sănătății, îmbogățirea nepermis de uşoară a unora, apariția de organizații criminale puternice, care, în unele cazuri, concurează cu puterea unor guverne.

Grav este, de asemenea, faptul că în zilele noastre flagelul stupefiantelor a luat proporții şi o amploare spațială nemaiîntâlnită, observându-se faptul că granițele, problema violării acestora, a cetățeniei, a respectării normelor de drept internațional sunt trecute de marii traficanți pe un plan mai îndepărtat, ca şi cum nu ar exista.

Principala cauză a proliferării acestui flagel ar putea fi reprezentată de posibilitatea extraordinară de a realiza câştiguri fabuloase într-un timp scurt, cu cheltuieli reduse, acest lucru fiind posibil datorită unor condiții favorabile, cum ar fi: existența de culturi tradiționale, corupția, slăbiciunea unor organe de represiune.

În prezent este relevant faptul că bandele internaționale de narcotraficanți obțin anual venituri ilicite de peste 500 miliarde de dolari, câştiguri întrecute doar de traficul de armament şi de exporturile mondiale de petrol, ceea ce conduce la concluzia că drogul a devenit una dintre cele mai rentabile afaceri ale secolului.

Pe piața mondială ilicită, un kg de opiu este vândut de producător cu sume ce variază între 1 000 şi 2 500 de dolari. Calculele traficanților sunt însă diferite: ei transformă acest kg de opiu în heroină şi acest kilogram de heroină poate fi vândut cu circa 25 000 de dolari, iar prin desfacerea cu amănuntul la toxicomani, pentru aceeaşi cantitate traficanții încasează 100 000 de dolari.

La marijuana, în pofida unor prețuri aparent mici, rata profitului realizat de traficanți este la fel de atrăgătoare. De exemplu, pentru acest drog se plătesc 25 de dolari la îmbarcarea pe o navă sau o aeronavă, undeva în zona Americii de Sud. La sosirea în SUA, valoarea „mărfii” sporeşte de cel puțin 100 de ori, ajungându-se ca un kg de marijuana să se vândă cu aproximativ 2 000 de dolari. Şi, în sfârşit, când se trece la desfacerea lui de către rețelele de comercializarea stradală, încasările pot ajunge până la 10 000 de dolari, deci, de circa 5 ori mai mult.

Cocaina poate fi socotită unul dintre cele mai „rentabile” droguri. La preluarea de pe un aeroport camuflat undeva în zonele andine sau la izvoarele Amazonului, traficanții achită cultivatorilor de coca între 3 500 – 4 500 de dolari pentru un kg. Când ajunge în SUA, această marfă valorează deja 60 000 de dolari, fără ca drogul să fi fost supus la alte operații în afară de cea de trafic. Din plasarea la colț de stradă, pentru aceeași cantitate de cocaină pură se obține până la o jumătate de milion de dolari.

Termenul de „narcodolar” sau mai des uzitatul „cocadolar”, folosit pentru delimitarea sumelor provenite din contrabanda cu frunze, pastă de coca și cocaină, este utilizat pe scară largă în cele două Americi, dar și în alte zone ale lumii, demonstrând cu prisosință afirmația privind câștigurile traficanților.

În ceea ce privește cultivarea ilegală a plantelor pentru narcotice, ea se face în zonele greu accesibile ale țărilor producătoare, zone aflate adesea dincolo de controlul eficient al guvernelor centrale.

Cultura opiului. Se afirmă că macul pentru opiu provine dintr-o varietate de mac sălbatic care creștea pe țărmurile Mării Mediterane, fiind întrebuințat de populațiile ce ocupau teritoriile străvechii Mesopotamii, acest lucru întâmplându-se cu 4 000 de ani î.Hr. În decursul secolelor, prin selecție naturală, această varietate de mac a evoluat spre specia folosită astăzi la producerea opiaceelor, *Papaver somniferum*.

Alte surse susțin că India și China ar fi cultivat și folosit pentru prima dată macul opiaceu, el fiind adus în Europa mult mai târziu.

În prezent, cultura macului se întinde de o parte și de alta a Ecuatorului, din Australia sudică până în Suedia, latitudinea cea mai nordică.

Cele mai mari producții licite se obțin în India și Turcia, stocurile de opiu ale Indiei reprezentând circa 80 % din resursele mondiale. Pe lângă aceste două state ce se detașează clar din rândul țărilor producătoare, Australia, Franța, Spania realizează, de asemenea, producții mari de tulpini de mac, socotite în echivalentul lor în tone de morfină.

În afara țărilor care produc opiu în mod licit, în prezent sunt cunoscute unele zone destul de întinse unde se practică o cultură ilicită de mac.

Principala regiune este cea cunoscută sub numele de „Triunghiul de Aur”, o zonă situată în locuri greu accesibile la granița dintre Thailanda, Laos și Myanmar. Denumirea, aparent romantică, dar cu implicații atât de grave pentru numeroase țări ale lumii, vine de la forma geometrică de triunghi a acestui teritoriu, a cărui suprafață este de 70 000 km^2 și sugerează

profiturile incredibile ce se realizează din contrabanda cu opiacee. În afara „Triunghiului de Aur", au fost semnalate importante culturi ilicite de mac în Pakistan şi Afganistan, practicate mai des în comunităţi izolate.

De asemenea, în Egipt şi Liban se cultivă mac opiaceu, dar pe suprafeţe şi în cantităţi mult mai mici.

În Mexic, într-un timp extrem de scurt, datorită condiţiilor pedoclimatice favorabile, culturile ilicite de mac au luat proporţii nebănuite. Desigur, la apariţia Mexicului pe harta producţiilor ilicite ale opiaceelor, o contribuţie importantă a avut-o şi apropierea geografică de SUA, unul dintre cei mai mari consumatori din lume. Astfel, conform statisticilor din ultimii ani, în SUA existau circa 42,5 milioane de consumatori, dintre care 4 milioane preferă cocaina şi 500 000 heroina.

Din totalul încasărilor la nivel mondial, Statelor Unite le revine un procent de aproximativ 25 %, ceea ce în cifre absolute reprezintă peste 150 de miliarde de dolari proveniţi din comercializarea drogurilor. Tot aici există peste 3 500 de centre de internare a toxicomanilor, care pot trata anual peste 750 de mii de persoane.

La un moment dat, zonele de cultură de mac din Mexic au fost sugestiv denumite „Triunghiul de Argint". Curând s-a observat o extindere a culturilor ilicite de mac şi în alte ţări ale Americii Latine şi din zona Caraibilor.

La ora actuală, în lume, pe lângă produsul imediat extras din macul opiaceu, opiul preparat, se cunosc opiacee de sinteză, într-o mare diversitate de forme, toate obţinute prin transformarea chimică a opiaceelor naturale. Dintre cele mai importante subproduse, amintim morfina şi heroina.

Morfina este un alcaloid extras direct din opiu, cu o puternică acţiune analgezică. Pe lângă rolul terapeutic foarte apreciat, morfina produce o serie de tulburări fizice şi psihice foarte grave, ducând, după un număr mic de administrări, la temuta dependenţă.

Un alt subprodus al opiului, *diacetil morfina*, mai cunoscut sub denumirea de *heroină*, are efect analgezic mult mai puternic decât morfina (din care se şi extrage), dar este şi mult mai toxic, fiind unul din cele mai puternice narcotice cunoscute la ora actuală. Din această cauză, heroina nu se mai produce licit nicăieri în lume.

Cultura arbustului de coca. Arbustul de coca (*Erytroxylon coca*), din frunzele căruia se extrage un alcaloid numit cocaină, este originar din America de Sud. În prezent, este cultivat cu precădere în ţările andine: Columbia, Bolivia, Peru (unde se şi obţin producţiile cele mai mari) şi în proporţie mai redusă în pădurile ecuatoriale amazoniene. Dintre ţările mari producătoare, Peru este liderul incontestabil al cultivării ilicite a arbustului

de coca, suprafaţa cultivată ridicându-se la circa 125 000 de hectare, cifră ce depăşeşte suprafeţele cultivate cu aceeaşi plantă din alte ţări. De asemenea, cultura cocaierului este răspândită în unele mici areale din Africa vestică şi Asia sudică.

Principalul subprodus nociv obţinut din frunzele de coca este *clorhidratul de cocaină (cocaina propriu-zisă)*, ce se prezintă sub formă de pulbere albă, Columbia deţinând, de această dată, supremaţia producerii şi traficării acestui drog.

Cultura cannabisului. Cannabisul (*Cannabis sativa*) este o plantă erbacee, cultivabilă, dar care creşte şi spontan, ale cărei origini sunt necunoscute. Se dezvoltă cu precădere în climatul tropical.

În prezent, culturi de cannabis se obţin, practic, în întreaga lume, dar ca pondere înregistrată în totalul producţiei mondiale primele locuri sunt ocupate de Africa Central-Vestică (Congo, Angola, Nigeria, Liberia), cărora li se adaugă Marocul, iar în ordine următoarele continente: America de Nord (Mexic), America de Sud (Paraguay şi Brazilia), Australia de Est şi Noua Zeelandă.

Dintre drogurile obţinute pe bază de cannabis, *haşişul* (răşina de cannabis) este cel mai cunoscut. El se prepară din vârfurile florale ale plantelor, din care se obţine o soluţie uleioasă.

Marijuana, denumire spaniolă, desemnează consumul plantei în stare naturală, supusă doar macerării. Efectele ei halucinogene şi crearea unei mai slabe dependenţe, răspândirea culturilor şi folosirea ei brută au făcut ca acest drog să se înscrie în rândul celor mai ieftine şi consumate stupefiante.

O altă categorie importantă de stupefiante, din ce în ce mai la îndemâna traficanţilor şi a consumatorilor, este reprezentată de **drogurile sintetice**. Cel mai cunoscut este *L.S.D.*-ul, obţinut pe cale sintetică din tetratul de ergotomină, fiind de circa 2 000 de ori mai puternic şi mai rapid ca narcoticele naturale.

Abuzul de droguri şi poluarea mediului sunt două dintre cele mai importante probleme ale lumii contemporane. Până în prezent s-a acordat o relativ mică atenţie legăturii dintre aceste două probleme, ce prezintă multe puncte comune.

O analiză mai atentă identifică o serie de legături majore între cultivarea ilicită a drogurilor şi poluare, datorită în primul rând proceselor de prelucrare în laboratoare clandestine.

În ultimii ani, în pofida numeroaselor eforturi depuse de organismele specializate în lupta împotriva drogurilor împreună cu cele specializate în protecţia mediului, peste 11 milioane de hectare de pădure tropicală au fost defrişate şi folosite în scopul cultivării cu plante folosite la producerea

stupefiantelor. Studiile arată că, în ritmul actual al defrişării, pădurea tropicală actuală ar putea fi distrusă în circa 40 de ani.

În prezent, organizaţiile criminale specializate în traficul de droguri operează nestingherit dincolo de frontierele naţionale. Prin structură, mărime, raze geografice de acţiune, aceste organizaţii au foarte multe în comun cu corporaţiile transnaţionale.

Traseele traficanţilor de droguri sunt bine stabilite. Dacă ar fi să aruncăm o privire asupra hărţii (figura 16), am observa că de pe continentul Americii de Sud şi în special din Columbia, Bolivia, Peru, rutele cocainei spre ţările de consum împânzesc harta lumii. Astfel, de aici, o mare parte din cocaina produsă în laboratoare clandestine pleacă spre SUA, tranzitând America Centrală, pleacă direct spre Europa sau tranzitând Africa şi Marea Mediterană, pleacă spre Japonia şi Australia.

De asemenea, opiul (morfina şi heroina), obţinut în Asia de Sud şi de Sud-Vest, pleacă spre Europa, America de Nord, direct sau cu escale în diverse puncte. Marihjuana şi haşişul african iau drumul Europei şi Americii.

După cum se observă, alături de America de Nord, Europa de Vest joacă un rol important în ceea ce priveşte consumul mare de droguri. În prezent se cunosc câteva importante porţi de acces ale drogurilor în Europa. Astfel, cocaina sud-americană pătrunde, pe de o parte, direct prin Spania, de unde se răspândeşte în Franţa, Marea Britanie şi Olanda, dar şi pe rute ocolite, prin ţările baltice şi prin cele mediteraneene. Opiaceele asiatice pătrund în Europa Vestică prin Turcia sau prin Rusia via Ucraina – Polonia. Canabisul african pătrunde prin Italia, Grecia şi Turcia.

După cum se observă, Europa Centrală şi de Est este localizată între producătorii asiatici de opiu (morfină şi heroină), cei africani de haşiş şi marijuana, şi consumatorii din vestul Europei. Se poate spune că, o dată cu abolirea sistemelor comuniste şi cu izbucnirea războiului în Iugoslavia – tradiţionala poartă de acces dinspre Marea Mediterană – ruta Turcia – Bulgaria – România – Ungaria a luat locul acesteia, oferind, se pare, posibilităţi neaşteptate traficanţilor de tranzitare şi stocare a mărfurilor provenite din cele mai diverse colţuri ale lumii. Două dintre aceste ţări joacă rol de „plăci turnante" în traficul de droguri. Prima este Turcia, deja recunoscută şi înregistrată pentru activităţile din sfera producerii şi traficului de droguri, fiind un principal punct de colectare al mărfii din Asia, Africa, America de Nord şi de redistribuire în Europa de Vest.

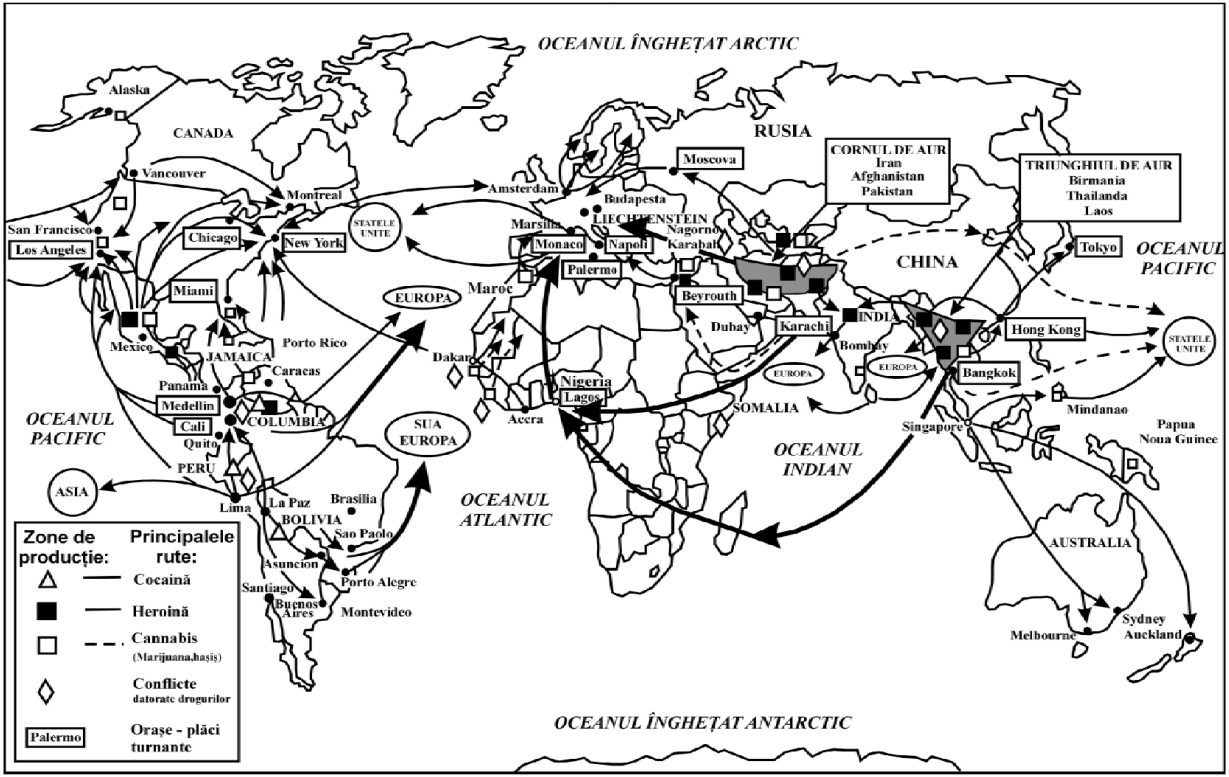

Fig.16. **Geografia drogurilor**

România, intrată mai recent în angrenajul traficului de droguri, înainte de 1989 ocupând o poziție nesemnificativă, oferă în prezent posibilitatea de intrare a drogurilor atât prin arterele rutiere şi feroviare din Sud şi din Est, cât şi pe mare şi apoi pe Dunăre. De asemenea, legătura cu Vestul consumator este realizată rutier şi feroviar prin Ungaria şi Ucraina, dar şi în amonte, pe Dunăre.

Deocamdată, în România, ideea de piață de desfacere este în curs de testare de către marii producători, consumatorii fiind localizați în ariile urbane, ca segment al populației cel mai afectat fiind cel al tinerilor între 18 şi 25 de ani.

Modalitățile de transport ale „mărfii" sunt cele mai diverse, singurul scop fiind acela de a obține venituri mari, scop ce „merită" realizat cu orice risc. Ingeniozitatea traficanților pare a nu cunoaşte limite, mergând de la transportul câtorva grame ascunse în cele mai diverse lucruri ale unui bagaj şi chiar înghițirea de pliculețe nedigerabile ce conțin droguri şi până la transportul de sute de kg ascunse în vapoare şi avioane care au ca obiect de transport, trecut în declarațiile vamale, diverse mărfuri. Deseori sunt folosite mici piste de aterizare şi decolare, locuri de acostare şi drumuri de a căror existență oficialitățile statelor pe teritoriul cărora se află nu au cunoştință, nefiind înregistrate pe niciun ghid sau pe nicio hartă.

În prezent, lumea pare să se fi obişnuit cu ştirile referitoare la noi organizații apărute pe eşichierul traficului de droguri, la veniturile fabuloase obținute, la numărul din ce în ce mai mare al victimelor, acest monstruos flagel făcând parte acum din normalul cotidian.

8.6. ***Reconfigurarea hărții energeticii globale***

Dacă până în secolul XX resursele energetice au contat prea puțin în organizarea sistemului mondial, o dată cu rapidele transformări la care am asistat în secolul trecut, energetica a avansat în ierarhia importanței strategice, ajungând în prezent elementul definitoriu al economiei mondiale. Geopolitica prezentului, în care jocurile de interese internaționale sunt dominate de strategii ale resurselor naturale, resursele energetice şi mai ales petrolul, au devenit mize centrale ale noii ordini mondiale. Dacă ordinea bipolară oferea un sistem economic relativ stabil, perioada actuală în care numărul actorilor implicați în competiția resurselor energetice s-a multiplicat, geopolitica relațiilor de putere devine o geopolitică a energiei.

Creşterea numărului populației şi dezvoltarea economică, însoțite de o inevitabilă şi continuă creştere a consumului de resurse energetice, creează premisele accentuării turbulențelor internaționale.

Dezvoltarea domeniului energetic în ultimele decenii este condiționată de anumiți factori:

- *volumul limitat al rezervelor de combustibili fosili şi în special al celor de petrol*. Rezervele de petrol sunt apreciate la 160 mild. t şi, față de nivelul consumului mediu mondial din ultimii ani, ar putea asigura consumul global pentru o perioada de 40 – 44 ani. Sunt însă diferențe foarte mari între regiunile globului: Orientul Mijlociu are o durată de asigurare de 110 ani, America Latină de 51 ani, Africa de 28 ani, Asia de 20 ani, Europa de 13 ani şi America de Nord de 10 ani. Rezervele de gaze naturale sunt estimate la aproape 141 mild.m^3 şi pot asigura un consum global pentru o perioadă de 60 – 64 ani. Diferențe în privința duratei de asigurarea sunt şi în acest caz: Orientul Mijlociu – peste 100 ani, America Latină – 76 ani, Europa – 65 ani, America de Nord – 12 ani. Rezervele sigure de cărbune sunt de peste 1 000 mild. t şi durata de asigurare este destul de mare la nivel mondial: 232 – 236 ani sub această valoare fiind numai Asia cu o asigurare a consumului de 180 ani;
- *repartiția geografică inegală a rezervelor de combustibili fosili*. Orientul Mijlociu deține 66 % din rezervele mondiale de petrol față de 57 % în anul 1980. Rezervele din SUA au scăzut cu 14 % între 1984 şi 1994, iar cele din spațiul CSI au cunoscut o scădere cu 10 % în aceeaşi perioadă. Producțiile de petrol din SUA şi Federația Rusă se află în scădere datorită exploatării intensive şi a epuizării rezervelor ieftine. De altfel, cu excepția Orientului Mijlociu, petrolul ieftin aproape s-a epuizat. Rezervele de gaze naturale sunt distribuite în proporție de 34 % pe teritoriul Federației Ruse şi 31 % în regiunea Orientului Mijlociu, iar rezervele ce cărbune în special în spațiul CSI şi în SUA – mai mult de 46 % din totalul rezervelor mondiale;
- *existența unor limite de ordin economic, social şi politic*. Creşterea prețurilor, îndeosebi la petrol, impune renunțarea la anumite consumuri. Cele mai afectate sunt țările în curs de dezvoltare care nu dispun de resurse financiare care să le permită achiziționarea la prețuri de peste 30 USD/baril (în prezent, prețul unui baril depăşeşte 60 USD). De exemplu, India a fost obligată să-şi reducă consumul de petrol cu 25 % în perioada conflictului din Golf (1990 – 1991). Reducerea dependenței față de petrol constituie o problemă pentru foarte multe țări, inclusiv pentru cele dezvoltate. Politica țărilor OPEC pe piața petrolului a generat crize majore ale petrolului în anii '70-'80, când prețul a crescut foarte mult după ce timp de aproape 70 de ani prețurile au fost foarte mici. Aceste crize ale petrolului au adus în discuție caracterul limitat al resurselor naturale şi nevoia de a găsi surse alternative de energie. Conflictul dintre Irak şi Kuwait a arătat că

dependența multor țări de petrolul din Golf poate crea tensiuni deosebite în economiile lor;

- *poluarea* tot mai ridicată pe care o suportă atmosfera datorită arderii combustibililor. Cea mai mare parte a energiei primare comerciale este dată de combustibili fosili: petrol 40 %, gaze naturale 23 %, cărbuni 27 %. Emisiile de carbon sunt mai mari cu 44 % la petrol și cu 75 % la cărbune față de gaze naturale și se estimează că anual se pierd în atmosferă circa 6 mild.t carbon.

În anul 1990, Comitetul Internațional pentru Modificarea Climei a confirmat posibilitatea unei creșteri masive și rapide a temperaturii globale dacă nu se stopează emisiile de CO_2. Același comitet a recomandat o reducere a emisiilor cu cel puțin 65 %, dar acest lucru implică o micșorare a consumului mondial de cărbune cu aproape 90 %.

Nivelul emisiilor anuale de carbon variază mult de la o țară la alta: SUA (5,2 t/loc), Japonia (2,4 t/loc), India (0,25 t/loc). Aceste diferențe reflectă tipul combustibilului de bază folosit în economie, eficiența energetică, dar și nivelul întregii activități economice a unei țări.

Conferința privind schimbările climatice, desfășurată la Berlin în 1995, a arătat faptul că nu se respectă un obiectiv al Convenției adoptate la Rio de Janeiro (1992) referitor la menținerea emisiilor de gaze cu efect de seră ale statelor industrializate la nivelul anului 1990. Astfel că, până în 1995, concentrația CO_2 în atmosferă a atins 360 ppm (părți la un milion) față de 280 ppm la începutul utilizării combustibililor fosili.

Conferința de la Kyoto (Japonia) din decembrie 1997 a marcat încheierea primului acord internațional pentru reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră, în medie cu 5,2 % în perioada 2008 – 2012 luând ca bază nivelul emisiilor din 1990. Media de reducere este diferită: Uniunea Europeană va trebui să-și reducă emisiile cu 8 % pe an, S.U.A cu 7 %, Japonia cu 6 %. Țările în curs de dezvoltare sunt scutite de reducerea emisiilor de gaze cu efect de seră, iar alte țări dezvoltate ca Australia și Noua Zeelandă pot să-și păstreze nivelul emisiilor din 1990.

Balanța energetică mondială a fost dominată multe secole de *biomasă*, ceea ce a dus la o reducere cu cca 50 % a fondului forestier mondial față de suprafața inițială a pădurilor. Importanța lemnului scade în urma apariției mașinii cu aburi și a intrării în circuitul economic a cărbunelui. Cu toate acestea, se consideră că biomasa contribuie cu circa 13 % la balanța energetică a lumii, dar în Africa și unele țări asiatice ponderile sunt sensibil mai mari. Sunt unele țări care se confruntă cu o criză acută a lemnului pentru foc: India, țările din regiunea Sahelului.

Biomasa este utilizată şi pentru obţinerea de combustibili folosiţi în special în transporturi. Brazilia produce etanol din trestie de zahăr şi manioc, Canada produce metanol din deşeuri lemnoase, iar SUA au reuşit să obţină etanol din porumb. Cultivarea plantelor bioenergetice pe terenuri cu pante mari, cu soluri puţin fertile sau cu umiditate ridicată ar putea fi o soluţie energetică pentru viitor. Alte ţări încearcă să obţină energie electrică folosind lemnul unor plante cu o creştere rapidă. În Filipine, fiecare hectar cultivat cu Ceucaena produce anual o cantitate de lemn echivalentă energetic cu 25 barili de petrol, dar la un preţ de 4 ori mai mic.

Cărbunele se impune în energia mondială la mijlocul secolului al XVIII-lea, iar secolul următor este denumit „secolul cărbunelui". La începutul secolului XX, cărbunii acopereau 90 % din consumul energetic mondial. Rolul consumului începe să scadă îndeosebi după 1920, datorită avantajelor oferite de hidrocarburi. După crizele energetice din 1973 – 1974 şi 1979 – 1980, are loc o creştere a producţiei de cărbuni, în special de cărbuni energetici.

Hidrocarburile sunt folosite în circuitul economic începând cu sfârşitul secolului al XIX-lea, dar se impun cu deosebire în secolul XX datorită puterii calorice superioare, uşurinţei în transport, depozitare şi a preţurilor mici pentru o lungă perioadă de timp. Apariţia pe piaţa energetică a petrolului şi a gazelor naturale a marcat debutul erei consumului masiv de resurse care nu a fost însoţit şi de o evaluare corectă a rezervelor, datorită condiţiilor tehnice din vremea respectivă. Petrolul continuă să domine balanţa energetică a lumii, iar în unele ţări dependenţa faţă de petrol este de aproape 100 % (Burkina Faso, Gambia. Senegal, Sierra Leone), faţă de 35 % în Canada şi 17 % în R.P.Chineză. Prognozele indică faptul că şi în următorii ani balanţa energetică mondială va fi dominată de hidrocarburi, dar vom asista la o creştere a ponderii gazelor naturale datorită, în special, energiei mai mari pe care o oferă la acelaşi volum de carbon eliminat în atmosferă, comparativ cu petrolul si cărbunele.

Energia nucleară se impune îndeosebi după anul 1960, când în lume funcţionau deja 29 reactoare nucleare în state precum Uniunea Sovietică, Franţa, Marea Britanie, S.U.A, Germania. Ponderea energiei nucleare la producţia de energie electrică a crescut de la 0,5 % în 1970 la 17 % în 1996, când în lume funcţionau reactoare nucleare în 32 de ţări.

Descoperirea şi punerea în exploatare a unor noi rezerve de hidrocarburi (Marea Nordului, Marea Caspică), accidentele nucleare grave (Cernobâl – 1986) au făcut ca opinia publică să fie tot mai reticentă faţă de energia nucleară, astfel că prognozele indică o scădere a participării sale în structura producţiei mondiale de electricitate – 13 % spre anul 2020.

Sursele regenerabile de energie se impun tot mai mult după anul 1980. Energia apelor curgătoare are astăzi un rol important în producția mondială de electricitate – o pondere 19 %; în multe state, participarea sa atinge cote foarte mari. Norvegia şi Paraguay, 99,5 %, Brazilia 93 %. Potențialul hidroenergetic termic amenajabil este valorificat parțial în special în China, Brazilia, Federația Rusă. De exemplu, China are un potențial explorabil mai mare de 2 milioane MW, dar capacitatea instalată este de numai 60 000 MW.

Energia solară, eoliană, geotermică, energia apelor oceanice sunt în expansiune, deşi prețurile de cost sunt încă ridicate. Un studiu al Consiliului Mondial al Energiei arată că aceste surse ar putea asigura 12 % din consumul global de energie al planetei în anul 2020.

Producția globală de energie a crescut cu cca 40 % în 2000 comparativ cu anul 1975, ajungând la cca 338 exajoules (1 exajoule este egal cu 10^{18} joules). Țările din cadrul Organizației pentru Dezvoltare şi Cooperare Economică produc 38 % din energia mondială, dar consumă 53 %, țările în curs de dezvoltare produc 43 % din energia comercială, în schimb consumă numai 29 %. Un echilibru găsim în țările aflate în tranziție; ele consumă 18 % din energia mondială şi produc 19%. Aceste țări au înregistrat o scădere destul de mare (17%) a consumurilor comparativ cu perioada dinainte de 1990.

În țările în curs de dezvoltare, consumul de energie înregistrează diferențe mari de la o regiune la alta. În Asia, 60 % din consumul țărilor din această grupă revine țărilor cu economii în creştere deosebită: China, India, Indonezia, Coreea de Sud. Țările Africii, deşi şi-au triplat consumul comparativ cu 1975, consumă numai 11 % din energia utilizată de către țările în curs de dezvoltare.

După câte am văzut, petrolul continuă să domine balanța energeticii mondiale. Într-o lume în care petrolul asigură cca 40 % din energia consumată şi peste 90 % din combustibilul necesar mijloacelor de transport, aceste cifre continuând să crească, geopolitica trebuie să acorde o atenție deosebită acestei resurse ale cărei rezerve vor începe să scadă.

Începuturile explorării petrolului la scară industrială sunt date de primul foraj cu adâncime de 21 m din Pennsylvania (SUA) în anul 1859[107]. După SUA, se trece la explorarea petrolului şi în Canada (1862), Rusia (1863), Indonezia (1883). Până la 1900 apar şi rafinării în regiunile

[107] Cu doi ani înainte însă, în 1857, România apare ca prima țară care a înregistrat statistic o producție de petrol. În acelaşi an este dată în folosință şi prima rafinărie, la Râfov, lângă Ploieşti.

producătoare, se instalează conducte pentru transportul țițeiului (1865 în SUA), se construiesc primele tancuri petroliere (1886 în Hamburg). Începuturile *exploatărilor submarine* sunt înregistrate încă din 1886 la Summerland (California), dar prima platformă de foraj marin a fost construită de abia în anul 1934 la Beaumont (Texas).

Industria petrolului are o dezvoltare rapidă în secolul al XX-lea datorită extinderii utilizării motorului cu ardere internă şi a motorului Diesel în transporturile rutiere, navale şi aeriene. Exploatările petrolifere sunt tot mai numeroase şi apar noi state pe harta producătorilor de petrol. După 1900 începe extracția petrolului în America Latină (Venezuela, Mexic, Argentina), în Orientul Mijlociu (Iran, Irak), iar după 1910 şi în Africa de Nord (Egipt).

Diversificarea industriei chimice şi obținerea unor produse sintetice din petrol duce la o creştere rapidă a consumurilor după anul 1950 fapt ce generează o intensificare a prospecțiunilor pentru descoperirea de noi zăcăminte.

Crizele energetice din 1973-1974 şi 1979-1980 au adus mari perturbări pe piața mondială a petrolului. Ele au fost generate de caracterul antagonic al politicilor economice duse de țările dezvoltate (marii consumatori) şi țările mari producătoare şi exportatoare de petrol, reunite în cea mai mare parte în Organizația Țărilor Exportatoare de Petrol. Această organizație stabileşte cote de extracție pentru fiecare membru şi prețurile la principalele surse mondiale ale petrolului.

Repartiția zăcămintelor de petrol indică existența unei legături directe între prezența acestora şi regiunile care au avut o stabilitate geologică redusă. marile regiuni petrolifere de pe Glob sunt legate de regiunile de contact dintre suprafețele vechi de uscat şi suprafețele oceanice: regiunea Golfului Mexic, nordul Venezuelei, nordul Africii, Alaska, Caucaz, Orientul Mijlociu. Zăcămintele importante de petrol s-au format şi în depozite geologice mai recente suprapuse peste regiuni de platformă, cum sunt cele din Siberia de Vest, China.

Petrolul se găseşte în general la adâncimi de 3000 – 4000 m în regiunile terestre şi sub 500 m în zonele platformelor continentale. La adâncimi mai mari, proporția este mai mare pentru gazele naturale care însoțesc țițeiul, iar explorările nu dau rezultate deosebite.

Rezervele mondiale de petrol. Volumul rezervelor sigure de petrol a crescut permanent în secolul XX, cu ritmuri diferite, datorită descoperii unor noi zăcăminte, reevaluării mărimii vechilor zăcăminte, creşterii coeficientului de recuperare din zăcământ. O creştere mare s-a înregistrat în

perioada 1950 – 1970, când rezervele sigure au crescut de la 13 mld.t la 90 mld.t. În ultimul timp, creşterea rezervelor de petrol a fost de cca. 40 % (1980 – 2000) şi s-a datorat revizuirii rezervelor în câteva ţări şi, în foarte mică măsură, descoperii de noi zăcăminte.

Rezervele economic-exploatabile se cifrează la 160 mld.t, la care se adaugă aproape 360 mld.t rezerve probabile.

Nisipurile şi şisturile bituminoase conţin cca 100 mld. tone petrol, rezerve probabile. Aceste rezerve, adăugate la cele din zăcămintele de petrol sunt considerate, într-o anumită măsură, suficiente pentru viitorul apropiat. Se speră, însă, în descoperirea unor zăcăminte în regiunile platformelor continentale sau în regiuni continentale mai puţin explorate. Raportul între volumul resurselor certe de petrol şi nivelul mondial al producţiei din 1995 (3 mld.t) indică o asigurare a consumului de aproape 44 ani.

Rezervele de petrol sunt prezente în peste 70 de ţări ale lumii, dar numai 14 au rezerve mai mari de 1 mld.t. (tabelul 8).

Repartiţia geografică a rezervelor sigure de petrol este următoarea:

- Asia deţine 69,3 % din totalul rezervelor mondiale. Se remarcă regiunea Orientului Mijlociu, care însumează cca. 66 % din total. În afara celor 14 state menţionate, cu rezerve însemnate mai notăm: India 776 mil. t, Indonezia 750 mil. t, Malaysia 585 mil. t, Oman 660 mil. t, Yemen 544 mil. t., Siria 340 mil. t, Azerbaidjan 157 mil. t. O situaţie favorabilă are Kazahstan cu 723 mil. t rezerve sigure, dar ultimele cercetări indică rezervele potenţiale foarte mari în zăcământul Tengiz (în extremitatea de nord-est a Mării Caspice) apreciate la cca. 11 mld.t.
- America de Nord şi Centrală posedă 8,3 % din rezervele mondiale certe. Marilor deţinătoare SUA şi Mexic li se alătură Canada cu 758 mil. t, Trinidad-Tobago cu 73 mil. t, Guatemala cu 66 mil. t.
- America de Sud însumează 8,2 % din petrolul mondial. Alături de Venezuela deţinătoare de rezerve sigure sunt: Brazilia 542 mil. t, Argentina 310 mil. t, Columbia 462 mil. t, Ecuador 274 mil. t, Peru 109 mil. t.
- Africa are 7,2 % din rezervele certe de petrol. Celor trei mari deţinătoare de rezerve (Libia, Nigeria, Algeria) li se adaugă: Angola 726 mil. t, Egipt 472 mil. t, Gabon 182 mil. t, Congo 113 mil. t.
- Europa (inclusiv Federaţia Rusă) deţine 6,8 % din rezervele mondiale de petrol. Pe lângă Federaţia Rusă şi Norvegia menţionăm rezervele din: Marea Britanie 605 mil. t, Ucraina 235 mil. t, România 218 mil. t, Danemarca 101 mil. t.

Tabelul 8

Principalele țări deținătoare de rezerve de petrol (1997)

Nr. crt.	Țara	Volum rezerve (mild.t)	Raportul rezerve/ productie/an
1	Arabia Saudită	35,62	85
2	Irak	13,41	363
3	Kuwait	13,35	132
4	Iran	12,72	69
5	E.A.U	12,33	113
6	Venezuela	9,84	67
7	Mexic	6,90	44
8	Federația Rusă	6,67	21
9	Libia	5,93	87
10	SUA	3,90	10
11	China	3,26	22
12	Nigeria	1,69	19
13	Norvegia	1,49	12
14	Algeria	1,18	21

Sursa: ENERGY STATISTIC YEARBOOK, 1998

• Oceania posedă 0,2 % din cantitatea totală a rezervelor mondiale sigure, repartizate îndeosebi în Oceania – 199 mil. t, Papua-Noua Guinee 31 mil. t şi Noua Zeelandă 17 mil. t.

Rezervele sigure şi potențiale de petrol din regiunile „offshore" sunt de peste 37 mld.t, cu următoarea repartiție geografică: Asia – 18.7 mld.t, America de Nord şi Centrală – 6,7 mld.t, Europa – 5,3 mld.t, Africa – 3,5 mld.t, America de Sud – 1,7 mld.t, Oceania – 0,3 mld.t. Principalele țări deținătoare de rezerve submarine de petrol sunt în regiunea Golfului Persic, în Marea Nordului, în zonă a Golfului Mexic şi în Golful Guineea (tabelul 9).

Zăcămintele submarine pot fi exploatate astăzi până la 200-250 m sub nivelul mării, dar cele de perspectivă indică adâncimi mai mari datorită progresului tehnic. Cheltuielile de exploatare sunt mai mari în cazul exploatărilor submarine, îndeosebi pentru platformele de foraj din Marea Nordului (petrolul Brent este cel mai bine cotat pe piața mondială).

Tabelul 9

Principalele deținătoare de resurse de petrol în domeniul submarin (mld.t – 2000)

Nr. crt.	Țara	Volumul rezervelor
1	Arabia Saudită	7,88
2	E.A.U	7,07
3	Mexic	5,71
4	Marea Britanie	2,58
5	Norvegia	2,36
6	Nigeria	2,04
7	India	1,04

Sursa:*World Resources 2001*

Repartiția geografică a producției de petrol. Producția mondială de petrol a fost dominată multă vreme de S.U.A., care în 1930 dețineau 72 % din totalul mondial, 60 % în 1938 şi 63 % în 1946. Ponderi mai mari aveau U.R.S.S 11 % în 1938 şi 15 % în 1946. Regiunea Orientului Mijlociu extrăgea în 1946 doar 6 % din totalul producției mondiale.

În perioada următoare, producția a scăzut mult în S.U.A., a crescut foarte mult în Orientul Mijlociu, în Africa. America de Sud, şi în fosta U.R.S.S. În anul 1973, la declanşarea primei crize majore a petrolului, Orientul Mijlociu deținea 37 % din producție şi Africa 13 %. După anul 1974 se produc mutații semnificative în ierarhia producătorilor de petrol. Astfel, U.R.S.S devine primul producător mondial, S.U.A trec la exploatarea zăcămintelor din Alaska, iar țările din Orientul Mijlociu cunosc o scădere a producției datorită conflictelor militare din zonă.

Înregistrarea statistică a datelor referitoare la producția mondială de petrol indică o evoluție foarte rapidă în special în anul 1960 şi o perioadă de stabilitate după 1980 (tabelul 10).

Tabelul 10

Evoluția producției mondiale de petrol

Anul	1860	1900	1960	1970	1980	1990	2000
Prod. (mil.t)	0,7	20	1000	2330	3020	3005	3031

Surse: *Economia mondială în cifre*, 2001
Energy Statistics Yearbook, 2001

Principalele regiuni şi ţări producătoare de petrol sunt:

• ***Asia*** deţine 42 % din producţia mondiala de petrol, cea mai mare cotă revenind ţărilor din regiunea Golfului Persic. Exploatările din această zonă prezintă avantaje incontestabile: adâncimile la care se află zăcămintele sunt reduse (în medie sub 2000 m), productivitatea sondelor este foarte mare, iar densitatea petrolului este redusă, ceea ce permite un grad ridicat de valorificare.

Arabia Saudită a devenit prima producătoare mondială în ultimii ani (426 mil. t în 1995) datorită scăderilor mari de producţie din Federaţia Rusă si S.U.A.; principalele exploatări sunt localizate în regiunea terestră la Ghawar, apreciat ca cel mai mare zăcământ al lumii cu cca 11 mld.t rezerve recuperabile – de-a lungul litoralului între Safaniyah şi Dhahran şi în regiunea submarină a Golfului Persic: Manyfa, Ras Tannurah.

Iranul este prima ţară care a exploatat petrol din Orientul Mijlociu şi în anul 1973 era al treilea producător mondial. Conflictul militar cu Irakul a determinat o scădere foarte mare a producţiei (20 milioane tone în 1987), urmată de o redresare treptată, Iranul fiind în 1995 a patra producătoare mondială (183 mil. t). Principalele exploatări sunt situate în sud-vestul ţării: Marun, Ahwaz, Agha Jari, Gach Saran. În zona Golfului Persic, exploatările submarine mai importante sunt în perimetrul Darius.

Emiratele Arabe Unite dispun de exploatări mai recente (după 1962) şi au devenit o mare producătoare în ultimii ani (114 mil. t în 1995). Cea mai mare parte a producţiei provine din exploatările submarine: Zakum, Umm Sharif în Abu Dhabi şi Fateh în Dubai (exploatări din anul 1969).

Kuwait a cunoscut o scădere mare a producţiei în timpul conflictului militar cu Irak (1990-1991), dar apoi creşterea a fost rapidă (104 mil. t în 1995, inclusiv cota aferentă din producţia Zonei Neutre). Preţul de cost al extracţiei este cel mai mic din lume datorită productivităţii deosebite a zăcămintelor. Principalul zăcământ este Burgan, situat în regiunea sudică, în apropierea Golfului Persic şi considerat al doilea zăcământ al lumii, cu rezerve de cca. 9 mld.t.

Irakul a fost până la izbucnirea „Războiului din Golf" al cincilea producător mondial, dar embargoul constituit de ONU pentru petrolul irakian a determinat scăderea producţiei până la 36 mil. t în 1997. Cele mai importante zăcăminte sunt în nordul ţării: Kirkuk, Ain Zalah, şi în sud: Rumaila, Zoubair, Burugan.

Alte ţări producătoare în Orientul Mijlociu sunt: Oman (44 mil. t), Qatar (19 mil. t), Bahrain (2 mil. t).

R.P Chineză a devenit o mare producătoare în ultimii ani, cea mai accentuată creştere fiind după anul 1970. Nivelul producţiei a atins

161 mil. t în 1997, statul chinez fiind al şaptelea producător mondial. Cele mai productive exploatări sunt în Nordul ţării: Takeng, provincia Hubei, în China de Nord-Est (Daquing), China de Nord-Vest (Yumen), precum şi în regiunea submarină a Gofului Bo Hai.

Indonezia este cea mai veche producătoare de petrol din Asia şi a avut în 1997 o producţie de 74 mil. t. Exploatările cele mai importante se află în insula Sumatera (Perlak, Jambi, Raja), în insulele Kalimantare şi Jawa. Exploatări submarine cu producţii semnificative sunt în regiunea insulei Jawa (Rembang) şi în Strâmtoarea Sulawesi.

Malaysia realizează în totalitate producţia de petrol din exploatări submarine (37 mil. t în 1997). Principalele perimetre de exploatare sunt în regiunea estică a Peninsulei Malaya, precum şi în apropierea teritoriilor deţinute în insula Kalimantan: Sabah şi Sarawak.

India (37 mil. t în 1997) are exploatări mari în partea terestră a ţării, în statele Assam, Bihar, Punjab.

Brunei (8 mil. t în 1997) obţine cea mai mare parte a producţiei din exploatările submarine din Marea Chinei de Sud.

Azerbaidjan (9 mil. t în 1997) a fost cea mai veche regiune de exploatare a fostei U.R.S.S. Exploatările vechi din Peninsula Apşeron au fost înlocuite cu exploatări în zona submarină a Mării Caspice (Pescianîi, Neftianîe Kamni).

Kazahstan (20 mil. t în 1997) dispune de exploatări în bazinul hidrografic Emba, în Peninsula Mangâşlak şi în platoul continental al Mării Caspice.

• ***Europa*** produce 20 % din cantitatea totală de petrol.

Federaţia Rusă (303 mil. t în 1997) este a treia producătoare mondială, deşi producţia a scăzut mult după 1991 când a înregistrat o producţie de 400 mil. t. Principalele regiuni de extracţie sunt, în *partea europeană*: spaţiul dintre Volga şi Ural (Sugurova, Taimazî, Samara, Volgograd), regiunea Peciora (Uhta), în apropierea Mării Caspice (Groznîi, Kuban); în *partea asiatică* cea mai importantă zona de extracţie este Siberia de Vest („al treilea Baku") cu exploatări principale în bazinul fluviului Obi (Samotlorskoe, Tiumen, Surgunt). În insula Sahalin au fost puse în valoare zăcămintele Sahalin I şi Sahalin II de mărime considerabilă.

Norvegia a devenit al doilea producător european (156 mil. t în 1997) şi dispune de zăcăminte submarine în Marea Nordului (Ekofisk, Eldfisk, Bream). Cercetările ulterioare au intensificat rezerve importante pe aliniamentul Marea Baltică – Marea Barents, în zona platoului continental, dar şi în regiunea terestră.

Marea Britanie (120 mil. t în 1997) exploatează zăcămintele din sectorul britanic al Mării Nordului. Extracţia petrolului este mult mai

scumpă față de exploatările terestre, dar calitatea țițeiului este foarte bună (țițeiul Brent este cel mai bine cotat pe piața mondială). Perimetrele principale de exploatare sunt în regiunea centrală a Mării Nordului (Piper, Forties, Montrase) şi în apropierea insulelor Shetland (Brent, Magnus).

România (6,5 mil. t în 1997) are o producție constantă după 1990, principalele regiuni de exploatare fiind între Carpați şi Dunăre: Câmpia Română (25 % din producție), Podişul şi Subcarpații Getici, Subcarpații Curburii. Cea mai recentă regiune de exploatare este platforma continentală a Mării Negre (cca 1 mil. t/an).

• ***America de nord şi Centrală*** asigură 18,8 % din producția mondială de petrol.

Statele Unite ale Americii sunt a doua producătoare mondială, obținând 434 mil. t în 1997, deşi mult timp au fost prima producătoare mondială (din 1974 au fost întrecute de fosta Uniune Sovietică).

Principalele regiuni de exploatare sunt:

– regiunea de la Golful Mexic (Louisiana – Texas) cu exploatări mixte în zona deltei fluviului Mississippi, în zona Lake Charles şi, respectiv, Vernon, Panhandle, Big Lake;

– regiunea Middlecontinent cu exploatări mai însemnate în statele Oklahoma, Kansas şi Arkansas;

– regiunea vestică, în statele California (Bakersfield, San Diego), Colorado, Utah, New Mexico;

– regiunea Peninsulei Alaska cu exploatări terestre (Umiat, Cook Inlet) şi submarine (Prudhoe Bay, Sag River).

Mexicul a avut o creştere rapidă a producției în ultimele decenii: 22 mil. t în 1972 şi 168 mil. t în 1997. Principalele regiuni de extracție sunt în peninsula Yucatan (Campo de Reform), litoralul vestic al Golfului Mexic (Chicontepec) şi în regiunea submarină a Golfului Campeche (Cantarell).

Canada, o veche producătoare de petrol, a înregistrat în 1997 o producție de 95 mil. t. Regiunea cea mai importantă este în provincia Alberta (Redwater, Pembina), apoi urmează exploatările din provinciile Columbia Britanică şi Saskatchewan. Ultimule cercetări au intensificat zăcămintele de țiței în delta fluviului Mackenzie şi în platforma Continentală a Mării Beaufort.

• ***Africa*** are o pondere de 9,5 % în producția mondială de petrol. În acest continent sunt două regiuni principale de extracție: Africa de Nord (Libia, Algeria, Egipt şi Maroc) şi regiunea de la Golful Guineea (Nigeria, Gabon, iar mai la sud Angola).

Libia a avut o producție record în 1970 (162 mil. t), după care a urmat o scădere continuă – 67 mil. t în 1997. Cele mai importante sunt în partea centrală şi nord-estică: Zelten, Raguba, Waha.

Algeria (38 mil. t în 1997) dispune de zăcăminte importante în apropierea graniţei cu Libia: Hassi Messaoud (Nezla, Messdar, El Ghassi Tonil etc.), în nord şi la sud, Edjeleh (Alrar, Askarene, Zarzaitine etc.).

Egiptul înregistrează o creştere lentă a producției (42 mil. t în 1997). În Peninsula Sinai se află exploatări la Gemsa şi El Morgan, iar în zona Golfului Suedez la Ramadan şi Belayim. Exploatări mai noi sunt la vest de Nil – El Alamein.

Nigeria este cea mai mare producătoare africană (93 mil. t în 1997). Exploatările cele mai importante sunt cele terestre la Eastern Region (Imo River, Wari) şi în Central Western Region (Olomaro), la care se adaugă cele submarine din dreptul Deltei Nigerului (Okan).

Angola (35 mil. t în 1997) are exploatări terestre în regiunea Cabinda, dar si importante exploatări submarine în regiunea de nord-vest.

Gabon produce 15 mil. t (1997), majoritatea zăcămintelor şi exploatărilor fiind în zona submarină.

• ***America de Sud*** asigură 8,9 % din producția mondială de petrol, în special prin regiunea Mării Caraibilor.

Venezuela este a cincea producătoare mondială (175 mil. t în 1997) şi dispune două regiuni cu zăcăminte deosebite: zona lagunei Maracaibo care asigură mai mult de 30 % din producția țării (exploatări la Mene Grande şi Langunillas, Mara, Tra Juana etc.) şi Oriente cu zăcăminte în bazinul mijlociu şi inferior al fluviului Orinoco (Oficina, Jusepin, El Temblador).

Brazilia (42 mil. t în 1997) dispune de zăcăminte importante în statele Bahia şi în regiunea Amazoania.

Argentina (41 mil. t în 1997) are exploatări în Sudul țării (Podişul Patagoniei şi Insula Țara Focului), în regiunea de nord (Salto) şi în partea centrală (Mendoza).

Alte producătoare importante sunt Columbia (31 mil. t), Ecuador (20 mil. t), Peru (6 mil. t).

• ***Oceania*** produce circa 0,8 % din țițeiul mondial, în special datorită *Australiei* (25 mil. t. in 1997). Ea dispune de exploatări submarine în regiunea Strâmtorii Bass, precum şi de exploatări terestre în statul Queensland (Moanie).

Transportul petrolului. Dezechilibrul în repartiția geografică a zăcămintelor de petrol dintre statele producătoare şi cele mari consumatoare a determinat *curenți intenşi de transport maritim* sau prin *conducte*.

Flota de petroliere s-a dezvoltat în special după închiderea în 1956 a Canalului de Suez. Capacitatea navelor a crescut de la 80.000 tdw la 300.000 şi, în anii ’70, la 500.000 tdw. Petrolierele reprezintă astăzi cca. 40 % din tonajul flotei comerciale mondiale, iar ponderea petrolului şi al produselor petrolifere în totalul mărfurilor transportate pe mare este de 54 %. Cele mai mari flote de petroliere le au Japonia, Norvegia, Grecia şi Statele Unite ale Americii. Cele mai importante rute maritime sunt dinspre Orientul Mijlociu spre Europa, Japonia şi America de Nord.

Prelucrarea petrolului. Petrolul are o mulțime de întrebuințări. Prin rafinare se obțin: benzină, motorină, petrol lampant, păcură, propan, butan, bitum, parafină. Petrochimia permite fabricarea cauciucului sintetic, a materialelor plastice, fibrelor textile, detergenților etc. Centrele de prelucrare au fost amplasate, în corelație cu prezența cererii sau a ofertei, fie în apropierea marilor centre consumatoare, fie în apropierea marilor regiuni producătoare, fie în porturi specializate în exportul sau importul de petrol.

Capacitatea mondială a rafinăriilor era în 1997 de 3,9 mld. t, cele mai mari ponderi revenind Europei (1,18 mld. t), Asiei (1,13 mld. t) şi Americii de Nord (1,1 mld. t) (tabelul 11).

Tabelul 11

Capacitatea de rafinare
(mil.t – 1997)

Nr.crt.	Țara	Capacitatea	Producție
1	S.U.A	759 680	743 095
2	Federația Rusă	301 062	187 120
3	Japonia	248 000	209 870
4	China	164 000	113 619
5	Italia	139 800	92 567
6	Germania	113 950	108 269
7	Franța	96 100	80 240
8	Marea Britanie	92 802	92 015
9	Canada	92 239	81 152
10	Coreea de Sud	88 538	74 249

Sursa: *Energy Statistics Yearbook 1998*

S.U.A dețin cea mai mare capacitate de rafinare, urmate de Federația Rusă, Japonia, țări din Uniunea Europeană.

Statele Unite ale Americii au ocupat poziția fruntașă în prelucrarea petrolului încă de la începutul dezvoltării acestei industrii; principalele rafinării sunt în regiunea litorală estică (New York, Philadelphia, Boston, Baltimore), în zona Marilor Lacuri (Chicago, Toledo, Cleveland), la Golful Mexic (Houston, Beaumont – Port Arthur), în California (Los Angeles), în Middlecontinent (Tulsa, Kansas City).

Canada dispune de rafinării mai importante la Montréal, Sarnia, Vancouver, St. John și Halifax

Europa continuă să prelucreze o cantitate de petrol cu mult peste producția proprie.

Federația Rusă are cele mai importante rafinării în regiunea Volga – Ural (3/4 din capacitatea totală de rafinare) la Samara, Ufa, Tuimazî, Perm. Alte rafinării sunt amplasate de-a lungul conductelor magistrale: St. Petersburg, Angarsk, Krasnoiarsk. Dintre rafinăriile amplasate în porturi amintim pe cea de la Novorosiisk, la Marea Neagră, important punct pentru transportul și prelucrarea petrolului din regiunea Mării Caspice.

Italia are cele mai mari rafinării în porturi (Milazzo, Augusta, în Sicilia; Cagliari în Sardinia; Genova, Ravenna). Rafinării importante sunt și în nordul industrializat; Milano, Torino, Novara, Valpiano.

Germania dispune de mari rafinării în Gelsenkirchen, Köln, Karslsruhe, Ingolstadt, legate de conductele magistrale care vin dinspre porturile de la Marea Nordului și Marea Mediterană. Alte rafinării sunt chiar în porturi: Hamburg și Wilhelmshaven.

Franța prelucrează petrolul în marile rafinării situate în regiunile litorale: Lavera, Berre la Marea Mediterană, Dunkerque la Marea Mânecii. De-a lungul Senei se află câteva rafinării, cea mai mare fiind cea de la Gonfreville.

Marea Britanie are rafinării numai în zona litorală îndeosebi în zona de vărsare a Tamisei (Shellhaven), în Sudul Țării Galilor (Milford Haven), în zona Estuarului Mersey, pe țărmul Mării Nordului (Grangemounth, Dundee) și la Marea Mânecii (Fawley).

Olanda (69 mil. t anual) are cele mai mari rafinării la Rotterdam (prezența lor fac din Rotterdam cel mai mare centru mondial al prelucrării petrolului). Alte rafinării mai mari sunt la Gelen, în Estul țării, și la Amsterdam.

În ***Asia*** se evidențiază:

Japonia, a treia țară în privința capacității de rafinare, și-a construit majoritatea rafinăriilor în regiunile litorale. Mari unități se află în zona Tokyo (Chiba, Kawasaki), în zona Nagoya, în apropiere de

Osaka. Alte rafinării mari au fost amplasate în insula Hokkaido, la Hakodare şi Muroran.

R.P. Chineză deţine a patra capacitate de rafinare din lume, cele mai mari rafinării fiind la Shanghai, Beijing, Fushun şi Lüda.

Coreea de Sud (88 mil. t annual) si-a depăşit mult capacitatea de rafinare în ultimii ani. Importul masiv a determinat amplasarea rafinăriilor în porturi: Ulsan, Pusan.

Orientul Mijlociu, cea mai mare producătoare de petrol, are o capacitate mai redusă de rafinare în comparaţie cu producţia. Cele mai mari rafinării sunt în *Arabia Saudită* (83 mil. t anual) la Ras Tanurah, *Iran* (49 mil. t anual) la Abadan şi Shiraz, în *Kuwait* (39 mil. t anual) la Mena al Ahmadi, *Irak* (29 mil. t anual) la Basra şi Kirkuk.

America de Sud dispune de o capacitate totală de rafinare de 203 mil. t anual. Venezuela (62 mil. t anual) are rafinării importante la Amuay – Bay, San Lorenzo în zona Maracaraibo, Falcon şi Caripito în regiunea Oriente. Capacităţi mari de rafinare sunt şi în Antilele Olandeze: Aruba şi Curaçao.

Brazilia (70 mil. t anual) are rafinării care lucrează în cea mai mare parte pe bază de import. Cele mai însemnate sunt situate în regiunea estică: Curutiba, Recife, Rio de Janeiro, São Paulo.

Alte ţări care au capacităţi mai mari de prelucrare sunt: Argentina (30 mil. t anual) şi Columbia (13 mil. t anual).

Africa are rafinării mai puţine, care pot prelucra anual cca 145 mil. tone. Rafinării mai importante sunt în *Algeria* (22 mil. t anual), la Arzew şi Skikda, în *Egipt* (27 mil. t anual), la Suez şi El Iskandarya, în *Libia* (16 mil. t anual), la Zuentina, în *Nigeria* (20 mil. t anual), la Post Harcourt şi în *Africa de Sud* (21 mil. t anual), la Durban şi Cape Town.

Comerţul cu petrol şi produse petroliere. Primele societăţi petroliere apar la sfârşitul secolului al XIX–lea (Standard Oil) şi începutul secolului XX (British Petroleum, Royal Dutch Shell). Aceste societăţi, împreună cu altele, formează în 1928 Cartelul Internaţional al Petrolului, care a controlat mult timp piaţa mondială a petrolului. În 1960 ia fiinţă Organizaţia Ţărilor Exportatoare de Petrol (OPEC), cu sediul la Viena, cu următoarea componenţă: Arabia Saudită, Iran, Irak, Kuwait, Venezuela, Qatar, Emiratele Arabe Unite, Indonezia, Algeria, Nigeria, Libia, Gabon, Ecuador. Această organizaţie are un rol deosebit pe piaţa mondială stabilind preţurile şi controlând politica petrolieră a membrilor săi.

Structura pieţei petrolului a înregistrat importante modificări impuse de raportul dintre cerere şi ofertă.

Statele Unite ale Americii, deşi sunt un mare producător, importă cea mai mare cantitate de petrol. Până în 1950, producția națională acoperea nevoile economiei, dar, ulterior, creşterea consumului şi reducerea producției au făcut să crească continuu cantitățile importate.

Până la cel de-al Doilea Război Mondial, principalele fluxuri petroliere porneau dinspre America Latină spre Europa de Vest. În următoarele decenii, geografia schimburilor petroliere s-a modificat foarte mult. Apariția unei producții foarte mari în Orientul Mijlociu a determinat apariția unor fluxuri majore dinspre această regiune spre marii consumatori.

Marile importatoare ale lumii sunt țările dezvoltate, cu economie de piață, dar în ultimul timp si-au făcut apariția şi țări recent industrializate (Rep.Coreea şi Singapore) (tabelul 12).

Tabelul 12

Principalele țări importatoare şi exportatoare de petrol
(mil. t anual**)**

Nr. crt.	**Țara**	**Importatoare**		**Țara**	**Exportatoare**	
		1985	**1997**		**1985**	**1997**
1	SUA	161	432	Arabia Saudită	96	327
2	Japonia	169	226	Iran	80	125
3	Germania	64	104	Fed. Rusă	117	126
4	Rep. Coreea	12	100	Norvegia	65	142
5	Italia	63	84	Kuwait	52	64
6	Franța	68	72	EAU	54	100
7	Spania	43	55	Venezuela	43	96
8	Olanda	37	62	Nigeria	60	85
9	Singapore	14	55	Mexic	77	79
10	Belgia	16	28	Libia	43	54

Sursa: *Energy Statistics Yearbook 1987, 1998*

Țările exportatoare, cu excepția Federației Ruse şi Norvegiei, au producții însemnate, dar consumul intern este mai scăzut datorită unei dezvoltări economice mai reduse sau a numărului mic de locuitori.

Peste 50 % din producția mondială de petrol intră în circuitul comercial mondial. Orientul Mijlociu deține mai mult de 30 % din exporturile mondiale, iar Europa importă 38 % din cantitatea totală, urmată de Asia – 32 % şi America de Nord – 26 %.

BIBLIOGRAFIE

1. ANGHEL, N., *Geopolitica de la ideologie la strategie politică*, Editura Politică, Bucureşti, 1985.
2. ANGHELESCU, NADIA, *Limbaj şi cultură în civilizația arabă*, Editura Științifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.
3. ANGHELESCU, NADIA, *Introducere în Islam*, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 1993.
4. ARĂDĂVOAICEI, G. şi colab., *Terorism, antiterorism, contraterorism*, Editura Antet, Bucureşti, 1997.
5. BARI, I., *Probleme globale contemporane*, Editura Economică, Bucureşti, 2003.
6. BAUMAN, Z., *Globalizarea şi efectele ei*, Editura Antet, Bucureşti, 1999.
7. BĂDĂLAN, E., *Securitatea României. Actualitate şi perspectivă. Un punct de vedere*, Editura Militară, Bucureşti, 2001.
8. BĂDESCU, I., DUNGACIU, D., *Sociologia şi geopolitica frontierei*, Editura Floarea Albastră, Bucureşti, 1995.
9. BĂDESCU, I., MIHĂILESCU, I., *Geopolitică, globalizare, integrare*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2003.
10. BĂDESCU, I., *Noologia – Cunoaşterea ordinii spirituale a lumii. Sistem de sociologie noologică*, Editura Valahia, Bucureşti, 2002.
11. BĂDESCU, I., *Tratat de Geopolitică*, Editura Mica Valahie, Bucureşti, 2004.
12. BELL, J. B., *Transnational Terror*, Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford University, California, 1987.
13. BERSTEIN, S., MILZA, P., *Istoria Europei*, 5 vol., Editura Institutul European, Bucureşti, 1998.
14. BLOOMFIELD, L. P., *International Security*, The New Agenda, 1991.
15. BODOCAN, V., *Geografie politică*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997.
16. BODUNESCU, I., *Terorismul-fenomen global*, Casa Editorială Odeon, Bucureşti, 1997.

17. BONCIU, S., *Securitatea europeană în schimbare*, Editura Amco Press, Bucureşti, 1995.
18. BOUTHOUL, G., CARRERE, R., *Le défi de la Guerre*. *1740-1974*. Presses Universitaires de France, Paris, 1976.
19. BOUTHOUL, G., CARRERE, R., ANNEQUINN J.L., *Guerre et civilization*, Paris, 1979.
20. BRAUDEL, F., *Mediterana şi lumea mediterană în epoca lui Filip al II-lea*, Editura Meridiane, 6 vol., Bucureşti 1986.
21. BRAUDEL, F., *Grammaire des civilizations*, Les Editions Arthaud, Paris, 1987.
22. BROWN, L. R.(coordonator), *Probleme globale ale omenirii – Starea lumii 1991*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1994.
23. BROWN, L. R.(coordonator), *Probleme globale ale omenirii – Starea lumii 1994*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1994.
24. BROWN, L. R.(coordonator), *Probleme globale ale omenirii – Starea lumii 1995*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1995.
25. BROWN, L. R., KANE, H., *Semne vitale 1995 – Tendinţe care ne modelează viitorul*, Editura Tehnică, Bucureşti, 1995.
26. BRUCAN, S., *Dialectica politicii mondiale*, Editura Nemira, Bucureşti, 1997.
27. BRZEZINSKI, Z., *Le post-communisme et la question nationale*, în: „Politique Etrangere", nr. 4/1989.
28. BRZEZINSKI, Z., *Order, Disorder and U.S.Leadership*, in: „The Washington Quarterly", martie 1992.
29. BRZEZINSKI, Z., *Marea tablă de şah. Supremaţia americană şi imperativele sale geostrategice*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2000.
30. BUZDUCEA, D., *Globalizarea. Structuri şi paradigme moderne*, Editura Ars Docendi a Universităţii din Bucureşti, 2001.
31. CÂMPEANU, P., *Lumea fără URSS*, „Sfera Politicii", nr. 14/1994.
32. CHAUPRADE, A., THUAL, F., *Dicţionar de geopolitică. State, concepte, autori*, Grupul Editorial Corint, Bucureşti, 2003.
33. CLAVAL, P., *Geopolitică şi geostrategie. Gândirea politică, spaţiul şi teritoriul în secolul al XX-lea*, Editura Corint, Bucureşti, 2001.
34. CLINE, R. S., *World Power Assessement 1991, A. Calculus of Strategic Drift*, West View Press, The Center of Strategic and International Studies, Washington, 1991.
35. CLOŞCĂ, I., *Dreptul umanitar şi noua ordine mondială*, Editura Militară, Bucureşti, 1978.
36. CLOŞCĂ, I., *Conflictele armate şi căile soluţionării lor*, Editura Militară, Bucureşti, 1982.
37. CODIŢĂ, C., *Cursa înarmărilor. Determinări şi implicaţii social politice*, Editura Militară, Bucureşti, 1989.

38. CODREA, A., GRAMA, M., *Decalaje în lumea contemporană şi implicaţiile lor în domeniul militar*, Editura Militară, Bucureşti, 1977.
39. COHEN, S.B., *Geography and Politics in a World Divided*, New York, 1963
40. COLLIN, N., *The God that limps, Science and Technology*, New York, W. W. Norton and Company, 1992.
41. COSTACHIE, S., *Geografie politică*, Editura Universitatea din Bucureşti, 2004.
42. CORM, G., *Europa şi Orientul. De la balcanizare la libanizare: istoria unei modernităţi neîmplinite*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
43. CUCU V. S., *România. Geografie umană*, Editura Glasul Bucovinei, Iaşi, 1995.
44. CUCU V. S., *România. Geografie economică*, Editura Glasul Bucovinei, Iaşi, 1996.
45. CUCU V. S., *Geografia umană generală. Geografia populaţiei*, Casa de Editură „Viaţa Românească", Bucureşti, 1997.
46. CULDA, L., *Emergenţa şi reproducerea naţiunilor*, Editura Licorna, Bucureşti, 1997.
47. DEFARGES, P.M., *Organizaţiile internaţionale contemporane*, Institutul European, Bucureşti, 1998.
48. DEICĂ, P., *Geografia comerţului mondial de arme*, „Timpul", Anul VII, nr. 48 (310), 1997.
49. DEICĂ, P., *Contribuţii geopolitice ale geografilor români*, „Terra", Anul XXX(L), Nr.2/2000.
50. DELCAMBRE, ANE-MARIE, *Islamul*, Editura C.N.I. „Coresi" S.A., Bucureşti, 2000.
51. DOBRESCU, P., *Geopolitica*, Editura Comunicare.ro, Bucureşti, 2003
52. DOGAN, M., PELASSY, D., *Cum să comparăm naţiunile*, Editura Alternative, Bucureşti, 1993.
53. DOLGHIN, N., *Geopolitica. Dependenţele de resursele energetice*, Editura Universităţii Naţionale de Apărare, Bucureşti, 2004.
54. DRĂGAN, J., *Aproape totul despre… droguri*, Editura Militară, Bucureşti, 1994.
55. DRÂMBA, O., *Istoria culturii şi civilizaţiei*, 4 vol., Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984
56. DUCULESCU, V., *Înarmare, dezarmare, dezvoltare*, Editura Militară, Bucureşti, 1986.
57. DUGIN, A., *Osnovi geopolitiki. Mislit' prostranstvom*, Arktogeia-Ţsentr, Moskva, 2000.
58. DUŢU, M., *Educaţia şi problemele lumii contemporane*, Editura Albatros, Bucureşti, 1989.

59. ECKHARDT, W., *War and Deaths*, în Ruth Legor Sivard, *World Military and Social Expenditures, 1983*.
60. ECOBESCU, N., *Cursa modernă a înarmărilor. Dimensiuni şi implicaţii*, Editura Militară, Bucureşti, 1970.
61. ERDELI, G., BRAGHINĂ, C., FRĂSINEANU, D., *Geografie economică mondială*, Editura Fundației *România de Mâine*, 2000.
62. FEND, P., GUNTHER, I., *Iraq`s secret weapon: water*, „New Science", vol 10, nr. 1439, 1985.
63. FLORIAN, R., *Criza unei lumi în schimbare*, Editura Noua Alternativă, Bucureşti, 1994.
64. FONTAINE, A., *Istoria războiului rece*, vol. 4, Editura Militară, Bucureşti, 1994.
65. FORGET, M., *Puissance aeriene et strategie*, în „Defense nationale", mars 1984.
66. FOUCHER, M., *Fronts et frontières: un tour du monde gèopolitique*, Paris, 1988.
67. FRĂSINEANU, D., *Geopolitica*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2005.
68. FUKUYAMA, F., *Sfârşitul istoriei şi ultimul om*, Editura Paideia, Bucureşti, 1997.
69. GADZHIYEV, S.K., *Vvedeniye v geopolitike*, Logos, Moskva, 2000.
70. GALLOIS, P., *Géopolitique – Les voies de la puissance*, Edition Plon, Paris, 1990.
71. GEAMĂNU, G., *Drept internațional public*, vol.1, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1981.
72. GEISS, I., *Istoria lumii. Din preistorie până în anul 2000*, Editura All, Bucureşti, 2002.
73. GILPIN, R., *Economia mondială în secolul XXI. Provocarea capitalismului global*, Editura Polirom, Bucureşti, 2004.
74. GIURCĂNEANU, C., *Statele pe harta lumii*, Editura Politică, 1983.
75. GLASSNER, M.I., *Political geography*, Second Edition, John Wiley&Sons, New York, 1996.
76. GRAPIN, J., PINATEL, J. B., *La guerre civile mondiale*, Calmann Levy, Paris, 1976.
77. GRAY, C. S., *The Geopolitics of the Nuclear Era:Heartland, Rimlands and the Technological Revolution*, New York, 1977.
78. GRAY, C. S., *Deterrence in the New Strategic Environment*, în: Comparative Strategy, London, vol.2, nr.2, 1993.
79. GROZEA, T., *Implicații ale factorului militar in viața internațională*, Editura Politică, Bucureşti, 1987.
80. GUSTI, D., *Sociologia națiunii şi a războiului*, Editura Floare Albastră, Bucureşti, 1995 (ediție îngrijită de Ilie Bădescu).

81. HAGGET, P.,CLIFF, A.D., FREY, A., *Locational Models*, Edward Arnold Ltd., London, 1977.

82. HEYDEN, G., *Critica geopoliticii germane. Esența și funcția socială a unei școli sociologice reacționare*, Editura Politică, 1960.

83. HEISBOURG, F., *The Future of the Atlantic Alliance: Whither NATO? Whether NATO?*, în: „The Washington Quarterly", primăvara 1992.

84. HLIHOR, C., *Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I", București, 2005.

85. HUTIN, S., *Societățile secrete*, Editura de Vest, Timișoara, 1991.

86. HUNTINGTON, S.P., *Viața politică americană*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1994.

87. HUNTINGTON, S.P., *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, București, 1998.

88. HVEEM, H., *Militarization of Nature. Conflict and Control over Strategic Resources and Some Implications for Peace Policies*, „Journal of Peace Reseorch", vol. XXV6, 1989.

89. IANOȘ, I., *Sisteme teritoriale. O abordare geografică*, Editura Tehnică, București, 2000.

90. IONESCU, M.E., *După hegemonie. Patru scenarii de securitate pentru Europa de Est în anii'90*, Editura Scripta, București, 1993.

91. IONIȚĂ, O., *Speranța în om*, Editura Militară, București, 1987.

92. IOSIPESCU, V., *Caruselul violenței*, Editura Militară, București, 1981.

93. IOSIPESCU, V., *Războaiele locale și panoplia zeului Marte*, Editura Militară, Bucureşti, 1985.

94. JENNINGS, Y., *Some International Law Aspects of the Refugee Question*, B.Y.B.I.L., 1939.

95. JOFFE, J., *Viitorul marilor puteri*, Editura Științifică, București, 2000.

96. JONES, W. S., *The Logic of Internațional Relațions*, Scott, Foressman and Company, London, 1988.

97. KOLOSOV, A.V., MIRONENKO, N.S., *Geopolitika i politicheskaia geografiya*, Aspekt Press, Moskva, 2001

98. KENDE, I., *Twenty-Five Years of Local War*, „Journal of Peace" Research nr.1/1977, *War of Ten Years (1967-1976)*, „Journal of Peace" Rosearch nr. 3/1978.

99. KENDE, I., *Wars of the Ten Year*, „Journal of Peace Research", nr.3, 1978.

100.KENDE, I., *Twenty Five Years of Local Wars*, Oslo, International Peace Research, 1979.

101. KENNEDY, P., *The Rise and Fall of the Great Powers*, Random House, New York, 1987.

102. KING, A., SCHNEIDER, B., *Prima revoluție globală. O strategie pentru supraviețuirea lumii. Un raport al Consiliului Clubului de la Roma*, Editura Tehnică, București, 1993.

103. KISSINGER, H., *The World Partnership*, McGrow-Hill, New York, 1965.

104. KISSINGER, H., *Diplomația*, Editura All, Bucureşti, 2002.

105. KOHN, J. – F., *En France comme URSS?*, în „L'Evenement du Jeudi", nr. 357, sept. 1991.

106. LACOSTE, Y., *La géographie ça sert d'abord a faire la guerre*, Maspero, Paris, 1978.

107. LACOSTE, Y., *Dictionnaire de géopolitique*, Flammarion, Paris, 1993.

108. MARIN, I., *Continentele. Geografie regională*, Editura Universității București, 1995.

109. MARTONNE, Emm. de, *Încercare a unei hărți etnografice a țării Românești*, „Annales de Geographie", Tom. XXIX, Nr.158, Paris, 1920. (citată de Seişanu, 1996)

110. MAGORSKI, A., *Growing Poins in Lithuania*, în „News Week", 30 martie 1992.

111. MEHEDINȚI, S., *Antropogeografia*, Editura Librăriei SOCEC & Co., S.A. București, 1938.

112. MEISSNER, D., *Manging Migrations*, în „Foreign Policy", nr.86, primăvara 1992.

113. MÉRAD, A., *Islamul contemporan*, Editura Corint, București, 2003.

114. MIHĂILESCU, V., *Geografie teoretică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1968.

115. MILZA, P., BERSTEIN, S., *Istoria secolului XX*, Editura All, Bucureşti, 1998.

116. MORARIU, C., CODIȚĂ C., *Confruntări armate din epoca contemporană* în *Despre pace şi război în era nucleară*, Editura Politică, București, 1985.

117. MROZ, J. E., *Russia and eastern Europe: will the west let them fail*?, în „Foreign Affairs", vol. 72, nr.1/1993.

118. NARTOV, N.A., *Geopolitika*, Iuniti, Moskva, 1999.

119.NEGUȚ, S., *Introducere în Geopolitică*, Editura Meteor Pres, București, 2005.

120. NICOLAESCU G., *Gestionarea crizelor politico-militare*, Editura Top Form, București, 2003.

121. NOUSCHI, M., *Mic atlas istoric al secolului XX*, Editura Polirom, Iași, 2002.

122.ONIȘORU, GHE., *Relații Internaționale*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 2007.

123. PAPP, D. S., *Contemporary International Relations*, Macmillan Publishing Company, New York, 1991.

124. PARRISH, T., *Enciclopedia Războiului Rece*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2002.

125. PEARSON, R., *The Geopolitics of People Power, The Pursuit of the Nation-State*, în „East Central Europe Journal of International Affairs", vol. 45/nr.2, iarna 1992.

126. POP, A., *Geopolitica*, Editura Sylvi, Bucureşti, 2003.

127. POSEA Gr., *România, geografie şi geopolitică*, Editura Fundației *România de Mâine*, Bucureşti, 1999.

128. POUNDS, N.J.G., *Political Geography*, New York, 1963.

129. RAMONET, I., *Geopolitica haosului*, Editura Doina, Bucureşti, 1998.

130. ROMAN, V., *Fenomenul militar în istoria societății*, Editura Militară, Bucureşti, 1980.

131. SALA, M., VINTILĂ-RĂDULESCU, IOANA, *Limbile Europei*, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 2001.

132. SANGUIN, A.L., *Géographie politique, géopolitique, géostratégie: domaines, pratiques, friches*, „Stratégique", vol. 55, nr. 3, Paris, 1992.

133. SARCINSCHI, ALEXANDRA, *Elemente noi în studiul securității naționale şi internaționale*, Editura Universității Naționale de Apărare, Bucureşti, 2004.

134. SARIN, O., DVORTESKI, L., *Război contra speciei umane*, Editura Antet, Bucureşti, 1997.

135. SAVA, I.N., *Geopolitica.Teorii şi Paradigme clasice. Şcoala geopolitică germană*, Editura Info-Team, Bucureşti, 1997.

136. SCHREIBER, S. J., *Sfidarea mondială*, Editura Politică, 1982.

137. SECĂREŞ, V., *Polemologia şi problemele păcii*, Editura Politică, Bucureşti, 1976.

138. SEDILLOT, R., *Istoria petrolului*, Editura Politică, Bucureşti, 1979.

139. SEIŞANU, R., *Principiul naționalităților. Originile, evoluția şi elementele constitituve ale naționalității*, Editura Albatros, Bucureşti, 1996.

140. SIMILEANU, V., *Asimetria fenomenului terorist*, Editura Top Form, Bucureşti, 2003.

141. SIMILEANU, V., *România. Tensiuni geopolitice*, Editura Top Form, Bucureşti, 2003.

142. SIMION, P., STANCIU, S., *Războiul şi economia*, Editura Militară, Bucureşti, 1970.

143. SARWAR, G., *Islam. Credință şi învățături*, Editată de Asociația Studenților Musulmani din România, Tipografia Valahia, Timişoara, 1992.

144. SIMION, T., *Geopolitica în pragul mileniului III*, Editura Roza Vânturilor, Bucureşti, 1998.

145. SINGER, J. D., SMALL, M., *The Woges of War 1816-1965. A Statistical Handbook*, New York, 1972.

146. SOARE, C., *Elemente de strategie militară*, Editura Militară, Bucureşti, 1975.

147. SOARE, C., *Lexicon militar*, Editura Militară, Bucureşti, 1980.

148. SOARE, C., *Dialectica luptei armate*, Editura Militară, Bucureşti, 1981.

149. SOARE, C., *Războiul şi politica în epoca contemporană*, Editura Militară, Bucureşti, 1986.

150. SOARE, C., *Tipologia conflictelor armate contemporane*, Editura Militară, Bucureşti, 1988.

151. STACATE, J-L., *Un dicţionar al lumii moderne. Politică, economie, istorie, geografie*, Editura Lucman, Bucureşti, 2000.

152. SUCEAVĂ, I., OLARU, P., *Miraj şi realitate*, Editura Militară, Bucureşti, 1985.

153. SUCEAVĂ, I., OLARU, P., *Paradisul iluzoriu*, Editura Militară, Bucureşti, 1989.

154. TAYLOR, P.J., *Political Geography. World-economy, nation-state and locality*, Longman Group UK Limited, London, 1989.

155. TĂMAŞ, S., *Dicţionar politic. Instituţiile democraţiei şi cultura civică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1993.

156. TĂMAŞ, S., *Geopolitica – o abordare prospectivă*, Editura Noua Alternativă, Bucureşti, 1995.

157. THEODORESCU, R., *Specificul politic şi cultural al Europei de Sud-Est*, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, Bucureşti, 2004.

158. TOFFLER, A., *Război şi anti-război*, Editura Antet Bucureşti, 1995.

159. TOFFLER, A., *Powershift – Puterea în mişcare*, Editura Antet Bucureşti, 1995.

160. TREBICI,V., *Populaţia Terrei*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1991.

161. TRENIN, D., *The End of Eurasia: Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Carnegie Moscow Center, Moscow, 2001.

162. TRINIQUIER, R., *La Guerre*, Editions Albin Michel, Paris 1980.

163. ŢURLEA S., *Bomba drogurilor*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1990.

164. VASILE, P., COŞCODARU, I., *Centrele de putere ale lumii. De la unipolaritate la multipolaritate*, Editura Ştiinţelor Sociale şi Politice, Bucureşti, 2003.

165. VELCEA, I., UNGUREANU, A., *Geografia economică a lumii contemporane*, Casa de editură şi presă „Şansa" S.R.L. Universitatea Independentă „Dimitrie Cantemir", Bucureşti, 1993.

166. ZAMFIR, Z., *Istoria Ţărilor din Asia, Africa şi America Latină*, Editura Oscar Print, Bucureşti, 1999.

167. ZBUCHEA, G., *România şi lumea sud-est europeană în ajunul primului război mondial*, „Studii şi articole de istorie", LXIV, Bucureşti, 1999.

168. ZYUGANOV, G., *Geografiya pobedi. Osnovi rossiyskoi geopolitiki*, Moskva, 1999.

169. WALD, L., SLAVE, E., *Ce limbi se vorbesc pe glob*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

170. WALLACE, M., SINGER, D.J., *Intergovernamental Organization in the Global System, 1815-1964: A Quantitative Description. International Organization*, New York, 1970.

171. WALLESTEIN, I., *Sistemul mondial modern*, Editura Meridiane, Bucureşti, 1993.

172. WIGHT, M., *Politica de putere*, Editura Arc, Chişinău, 1998.

173. WILSON, C., PAGE, J., *Energy, Vulnerability and War*, W. W. Norton, New York, 1980.

174. WINOCK, M., *Caucase: les poudrieres*, în: L`Evenement du Jeudi, nr. 357, sept. 1991.

175. *** *L'état du monde*, „Anuaire economique et geopolitique mondial", Editions La Decoverte, Paris, 1992.

176. *** *L'état du monde*, „Anuaire economique et geopolitique mondial", Editions La Decoverte, Paris, 1993.

177. *** *L'état du monde*, „Anuaire economique et geopolitique mondial", Editions La Decoverte, Paris, 1994.

178. *** *Statele lumii – Mică enciclopedie*, Editura Rombay, Bucureşti,1993.

179. *** *Geografia de la A la Z. Dicţionar de termeni geografici*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

180. *** *Geopolitica*, vol. I, Editura Glasul Bucovinei, Iaşi, 1994.

181. *** *Border and Teritorial Disputes*, Longman Group U.K., Londra, 1995.

182. *** *Studii social-politice asupra fenomenului militar contemporan*, vol. 9, *Război şi stări conflictuale*, Editura Militară, Bucureşti, 1987.

183. *** *Despre pace şi război în era nucleară*, coordonator Vasile Secăreş, Editura Politică, Bucureşti, 1985.

184. *** United Nations, Economic and Social Council, *The international classification of mineral ressources*. Report of the Group of Experts on Definitions and Terminology for Mineral Ressources, martie 1987

185. *** *Face aux futurs, Interfuturs*, Paris, Organizaţia pentru Cooperare Economică şi Dezvoltare, 1979.

186. *** *Orientul Mijlociu – Apa o bombă incendiară*, „Lumea", nr. 15-16, mai 1993.

187. *** *Orientul Mijlociu – Teritorii în schimbul păcii*, „Lumea", nr. 11, aprilie 1993.

188. *** *Aproches Polemologiques*, Institutul Francez de Polemologie, FEDN, Paris 1991.

189. *** *Tipologia conflictelor armate contemporane*, Editura Militară, Bucureşti, 1981.
190. *** *Journal of Peace Research*, nr.3,1978.
191. *** *World Military and Social Expeditures*, 1983.
192. *** *World Military on Social Expeditures*, 1988.
193. *** *Balanța militară mondială* 1992-1993.
194. *** ONU Doc A/37/386, paragraful 46.
195. *** *Yearbook of International Organizations, 1983* (1984), Vol.1, Munich: K.G.Sauer.
196. *** *Yearbook of International Organizations, 1991/1992* (1992), Vol.1, Munich: K.G.Sauer.
197. *** *Yearbook of International Organizations, 1991/1992* (1992) Vol.2, Munich: K.G.Sauer.
198. *** ONU, Assemblee generale, *Etude des rapports entre le disarmament et le développement*, (Centru de informare şi documentare ONU), oct 1989.
199. *** *Rapport de L'Organe International de Controle des Stupefiants pour 1994*, Nations Unies, New York, 1995.
200. *** *Rapport de L'Organe International de Controle des Stupefiants pour 1995*,Nations Unies, New York, 1996.
201. *** *Rapport de L'Organe International de Controle des Stupefiants pour 1996*, Nations Unies, New York, 1997.